This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

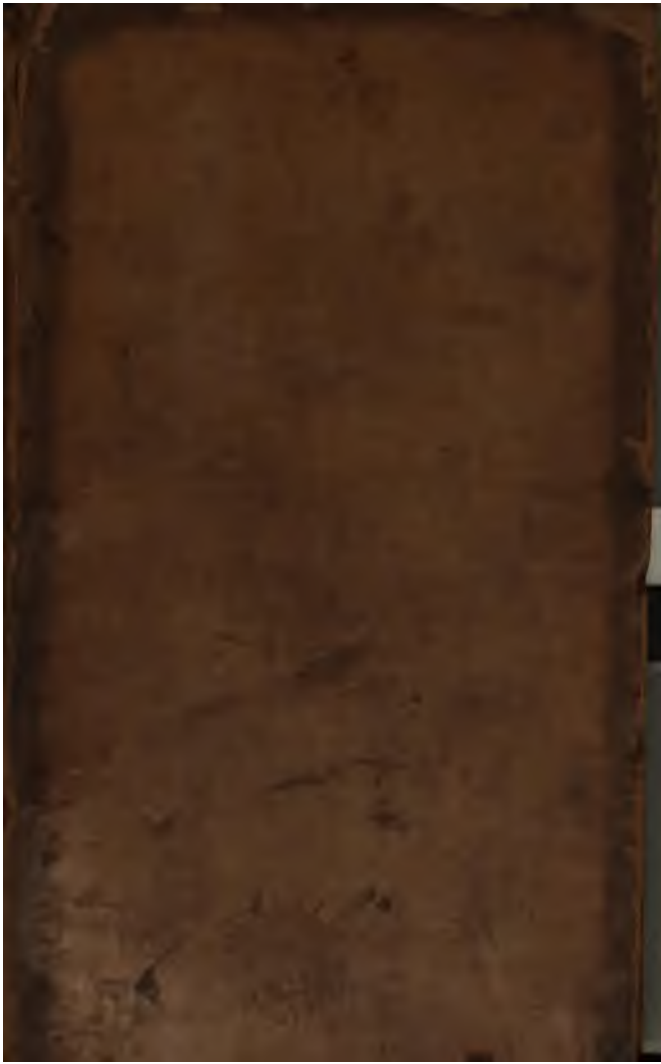

T. LIVII
PATAVINI
HISTORIARUM

VOLUMEN SECUNDUM.

LONDINI:
MDCC XXII.

CUM PRIVILEGIO.

BODL. LIBR.
-4 FEB 1916
OXFORD

LIBER VI.

EPITOME.

I, &c. RES *adversùs Æquos & Volscos & Præneſtinos proſpere geſtas continet.* V. *Quatuor tribus addita, Stellatina, Sabatina, Tromentina, Narvienſis.* VI. *Diis Gratia acta quòd Camillus in magiſtratu fuerit.* VII, VIII. *Volſcos ſuperat.* IX, X. *Eos à Sutrio & Nepete expellit.* XI, XII, XIII. *A. Cornelius Coſſus Dictator creatus caſtra Volſcorum diripit.* XIV, &c. XX. *M. Manlius, qui Capitolium à Gallis defenderat, quum obſtrictos are alieno liberaret, nexos exſolveret, crimine affectati regni damnatus, de ſaxo Tarpejo dejectus eſt. in cujus notam ſenatuſconſultum factum, nè cui de Manlia gente Marco cognomen eſſet.* XXI. *Circeii, Velitræ, Lanuvini & Præneſtini deficiunt.* XXII, &c. *Exacta jam ætatis Camillus Trib. Mil. hoſtis dolo ferè victos Romanos increpat, & caſtra capit Volſcorum.* XXV, XXVI. *Tuſculani conſtanti pace vim Romanam arcent.* XXVII, XXXI, &c. *Ob æs alienum ſeditio oritur.* XXVIII, XXIX. *T. Quintius Cincinnatus oppida novem diebus totidem capit, decimo Præneſte in deditionem accipit.* XXXIV, XXXV, &c. *C. Licinius & L. Sextius tribuni pl. legem promulgârunt, ut conſules etiam ex plebe fierent, qui ex Patribus creabantur. eamque legem cum magna contentione, repugnantibus Patribus, quum iidem tribuni pl. per quinquennium ſoli magiſtratu*

giſtratus fuiſſent, pertulerunt. & primus ex plebe conſul L. Sextius creatus eſt. Lata eſt altera lex, ne cui plus quingentis jugeribus agri liceret poſſidere.

I. UÆ ab condita urbe Roma ad captam eandem urbem Romani ſub regibus primùm, conſulibus deinde ac dictatoribus, decemviriſque ac tribunis conſularibus geſſere foris bella, domi ſeditiones, quinque libris expoſui; res cum vetuſtate nimia obſcuras, veluti quæ magno ex intervallo loci vix cernuntur; tum quòd & raræ per eadem tempora literæ fuere, una cuſtodia fidelis memoriæ rerum geſtarum; & quòd etiam, ſi quæ in commentariis pontificum aliiſque publicis privatiſque erant monumentis, incenſa urbe pleræque interiere. Clariora deinceps certioraque ab ſecunda origine, velut ab ſtirpibus lætiùs feraciúſque renatæ urbis, geſta domi militiæque exponentur. Ceterùm quo primò adminiculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe ſtetit: neque eum abdicare ſe dictatura, niſi anno circumacto, paſſi ſunt. Comitia in inſequentem annum tribunos habere, quorum in magiſtratu capta urbs eſſet, non placuit: res ad interregnum rediit. Quum civitas in opere ac labore aſſiduo reficiendæ urbis teneretur, interim Q. Fabio, ſimul primùm magiſtratu abiit, ab C. Marcio tribuno *plebis dicta dies* eſt, quòd legatus in Gallos, *ad quos miſſus* erat orator, contra jus gentium pugnaſſet, *cui* judicio eum mors, adeò opportuna, ut

Ante Chr. 387. *V. C.* 365.

voluntariam magna pars crederet, ſubtraxit. regnum initum. P. Cornelius Scipio interrex, oſt eum M. Furius Camillus iterum.
ribunos militum conſulari poteſtate t, L. Valerium Poplicolam iterum, Virginium, P. Cornelium, A. Man-i, L. Æmilium, L. Poſtumium. Hi ex in-gno quum extemplo magiſtratum inîſſent, a de re priùs, quàm de religionibus, ſenatum ſoluere. in primis fœdera ac leges (erant autem duodecim tabulæ & quædam regiæ leges) con-i, quæ comparerent, jusserunt. alia ex eis edi-tiam in vulgus. quæ autem ad ſacra pertine-t, à pontificibus maximè, ut religione obſtri-s haberent multitudinis animos, ſuppreſſa. m de diebus religioſis agitari cœptum, diemque i. XV. Kalendas Sextiles, duplici clade inſignem, o die ad Cremeram Fabii cæſi, quo deinde ad am cum exitio urbis fœdè pugnatum) à po-iore clade Allienſem appellârunt, inſignemque nulli publicè privatimque agendæ fecerunt. idam, quòd poſtridie Idus Quintiles non litâſſet picius tribunus militum, neque inventa pace im poſt diem tertium objectus hoſti exercitus manus eſſet, etiam poſtridie Idus rebus divinis erſederi juſſum: inde, ut poſtridie Kalendas que ac Nonas eadem religio eſſet, traditum, ant.

Ante Chr. 386. *V. C.* 366.

II. Nec diu licuit quietis conſilia erigendæ ex a gravi caſu reip. ſecum agitare. Hinc Volſci, eres hoſtes, ad *exſtinguendum* nomen Roma-*m arma ceperant*: *hinc* Etruriæ principum ex *ibus populis conjurationem* de bello, ad tanu

Voltumnæ factam, mercatores afferebant. novus quoque terror accesserat defectione Latinorum Hernicorumque; qui, post pugnam ad lacum Regillum factam, per annos prope centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant. Itaque quum tanti undique terrores circumstarent, appareretque omnibus, non odio solùm apud hostes, sed contemptu etiam inter socios nomen Romanum laborare: placuit eisdem auspiciis defendi rempublicam, quibus recuperata esset; dictatoremque dicit M. Furium Camillum. Is dictatos C. Servilium Ahalam magistrum equitum dixit; justitioque indicto, delectum juniorum habuit; ita ut seniores quoque, quibus aliquid roboris superesset, in verba sua juratos centuriaret. Exercitum conscriptum armatumque tripartiam divisit, partem unam in agro Vejente Etruriæ opposuit: alteram ante urbem castra locare jussit. tribunus militum his A. Manlius, illis, qui adversus Etruscos mittebantur, L. Æmilius præpositus. tertiam partem ipse ad Volscos duxit: nec procul ab Lanuvio (*ad Marcium* is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. Quibus ab contemptu (quòd prope omnem delectam à Gallis Romanam juventutem crederent) ad bellum profectis, tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat, ut vallo se ipsi, vallum congestis arboribus sepirent, ne quà intrare ad munimenta hostis posset. Quod ubi animadvertit Camillus, ignem in objectam sepem conjici jussit. & fortè erat vis magna venti versa in hostem. itaque non aperuit solùm incendio viam, sed, flammis in castra tendentibus, vapore etiam ac fumo, crepituque viridis materiæ

fic

flagrantis ita conſternavit hoſtes, ut minor moles ſuperantibus vallum in caſtra Volſcorum Romanis fuerit, quàm tranſcendentibus ſepem incendio abſumptam fuerat. Fuſis hoſtibus cæſiſque, quum caſtra impetu cepiſſet dictator, prædam militi dedit; quo minùs ſperatam à minimè largitore duce, eo militi gratiorem. perſecutus deinde fugientes, quum omnem Volſcum agrum depopulatus eſſet, ad deditionem Volſcos LXX demum anno ſubegit. Victor ex Volſcis in Æquos tranſiit, & ipſos bellum molientes, exercitum eorum ad Bolas oppreſſit: nec caſtra modò, ſed urbem etiam aggreſſus, impetu primo cepit.

III. Quum in ea parte, in qua caput rei Romanæ Camillus erat, ea fortuna eſſet; aliam in partem terror ingens ingruerat. Etruria prope omnis armata Sutrium ſocios populi Romani obſidebat. quorum legati, opem rebus affectis orantes, quum ſenatum adiiſſent, decretum tulere, ut dictator primo quoque tempore auxilium Sutrinis ferret. Cujus ſpei moram quum pati fortuna obſeſſorum non potuiſſet; confectaque paucitas oppidanorum opere, vigiliis, vulneribuſque, quæ ſemper eoſdem urgebant, per pactionem urbe hoſtibus tradita, inermes cum ſingulis emiſſi veſtimentis, miſerabili agmine penates relinquerent: eo fortè tempore Camillus cum exercitu Romano intervenit. cui quum ſe mœſta turba ad pedes provolviſſet; principumque orationem neceſſitate ultima expreſſam, fletus mulierum ac puerorum, qui exſilii comites trahebantur, excepiſſet; parcere lamentis Sutrinos juſſit: Etruſcis ſe luctum lacrimaſque ferre. Sarcinas inde deponi, Sutrinoſque il

ibi confidere modico præſidio relicto, arma ſecum militem ferre jubet. Ita expedito exercitu profectus ad Sutrium, id quod rebatur, ſoluta omnia rebus (ut fit) ſecundis invenit: nullam ſtationem ante mœnia, patentes portas, victorem vagum prædam ex hoſtium tectis egerentem. Iterum igitur eodem die Sutrium capitur: victores Etruſci paſſim trucidantur ab novo hoſte, neque ſe conglobandi coëundique in unum, aut arma capiendi datur ſpatium. quum pro ſe quiſque tenderent ad portas, ſi quà fortè ſe in agros ejicere poſſent; clauſas (id enim primum dictator imperaverat) portas inveniunt. Inde alii arma capere: alii, quos fortè armatos tumultus occupaverat, convocare ſuos ut prœlium inirent. quod accenſum ab deſperatione hoſtium fuiſſet, ni præcones, per urbem dimiſſi, poni arma & parci inermi juſſiſſent, nec præter armatos quemquam violari. Tum etiam, quibus animi in ſpe ultima obſtinati ad decertandum fuerant, poſtquam data ſpes vitæ eſt, jactare paſſim arma, inermeſque, quod tutius fortuna fecerat, ſe hoſti offerre. Magna multitudo in cuſtodias diviſa: oppidum ante noctem redditum Sutrinis inviolatum, integrumque ab omni clade belli: quia non vi captum, ſed traditum per conditiones fuerat.

IV. Camillus in urbem triumphans rediit, trium ſimul bellorum victor. Longè plurimos captivos ex Etruſcis ante currum duxit. quibus ſub haſta venundatis, tantum æris redactum eſt, ut, pretio *pro auro* matronis perſoluto, ex eo, quod ſuperaverat, *tres pateræ* aureæ factæ ſint: quas, cum titulo *nominis Camilli*, ante Capitolium incenſum,

in

in Jovis cella conſtat ante pedes Junonis poſitas fuiſſe. Eo anno in civitatem accepti, qui Vejentium Capenatiumque ac Faliſcorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerque iis novis civibus aſſignatus. revocati quoque in urbem ſenatuſconſulto à Vejis, qui ædificandi Romæ pigritia, occupatis ibi vacuis tectis, Vejos ſe contulerant. & primò fremitus fuit aſpernantium imperium: dies deinde præſtituta, capitaliſque pœna, qui non remigrâſſet Romam, ex ferocibus univerſis ſingulos metu ſuo quemque obedientes fecit. Et Roma cum frequentia creſcere, tum tota ſimul exſurgere ædificiis, & republica impenſas adjuvante, & ædilibus velut publicum exigentibus opus, & ipſis privatis (admonebat enim deſiderium uſus) feſtinantibus ad effectum operis. intraque annum nova urbs ſtetit. Exitu anni comitia tribunorum militum conſulari poteſtate habita. creati T. Quintius Cincinnatus, Q. Servilius Fidenas quintùm, L. Julius Iulus, L. Aquillius Corvus, L. Lucretius Tricipitinus, Ser. Sulpicius Rufus. Exercitum alterum in Æquos, non ad bellum, (victos namque ſe fatebantur) ſed ab odio ad pervaſtandos fines, ne quid ad nova conſilia relinquerent virium, duxere: alterum in agrum Tarquinienſem. Ibi oppida Etruſcorum Cortuoſa & Contenebra vi capta dirutaque. Ad Cortuoſam nihil certaminis fuit. improviſo adorti, primo clamore atque impetu cepere. direptum oppidum atque incenſum eſt. Contenebra paucos dies oppugnationem ſuſtinuit; laborque continuus, non die non nocte remiſſus, ſubegit eos; quum in ſex partes diviſus exercitus R

Ante Chr. 385. *V. C.* 367.

manus ſenis horis in orbem ſuccederet prœlio, oppidanos eoſdem integro ſemper certamini paucitas feſſos objiceret. ceſſere tandem, locuſque invadendi urbem Romanis datus eſt. Publicari prædam tribunis placebat: ſed imperium quàm conſilium ſegnius fuit. dum cunctantur, jam militum præda erat; nec niſi per invidiam adimi poterat. eodem anno, ne privatis tantùm operibus creſceret urbs, Capitolium quoque ſaxo quadrato ſubſtructum eſt: opus vel in hac magnificentia urbis conſpiciendum.

V. Jam & tribuni plebis, civitate ædificando occupata, concliones ſuas frequentare legibus agrariis conabantur. oſtentabatur in ſpem Pomptinus ager, tum primùm, poſt acciſas à Camillo Volſcorum res, poſſeſſionis haud ambiguæ. Criminabantur, *multo eum infeſtiorem agrum ab nobilitate eſſe, quàm à Volſcis fuerit. ab illis enim tantùm, quoad vires & arma habuerunt, incurſiones eo factas: nobiles homines in poſſeſſionem agri publici graſſuri; nec, niſi, antequam omnia præcipiant, diviſus ſit, locum ibi plebi fore.* Haud magnopere plebem moverant, & infrequentem in foro, propter ædificandi curam, & eodem exhauſtam impenſis, eoque agri immemorem, ad quem inſtruendum vires non eſſent. In civitate plena religionum, tum etiam ab recenti clade ſuperſtitioſis principibus, ut renovarentur auſpicia, res ad interregnum rediit. interreges deinceps, M. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpicius Camerinus, L. Valerius *Potitus.* Hic demum tribunorum militum con*ſulari poteſtate* comitia habuit. L. Papirium, C. Cornelium, C. Sergium, L. Æmilium iterum, L. Me-

L. Menenium, L. Valerium Poplicolam tertium, creat. hi ex interregno magiſtratum occepere. Eo anno ædes Martis, Gallico bello vota, dedicata eſt à T. Quintio duumviro ſacris faciundis. Tribus quatuor ex novis civibus additæ; Stellatina, Tromentina, Sabatina, Narnienſis: eæque viginti quinque tribuum numerum explevere. *Ante Chr. 384. V. C. 368.*

VI. De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiorem jam populum, mobilioremque ad cupiditatem agri quàm fuerat. Et de Latino Hernicoque bello mentio facta in ſenatu. majoris belli cura, quòd Etruria in armis erat, dilata eſt. Res ad Camillum tribunum militum conſulari poteſtate rediit. collegæ additi quinque, Ser. Cornelius Maluginenſis, Q. Servilius Fidenas ſextùm, L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Pulvillus, P. Valerius. Principio anni averſæ curæ hominum ſunt à bello Etruſco: quòd fugientium ex agro Pomptino agmen repente illatum in urbem attulit. Antiates in armis eſſe, Latinorumque populos juventutem ſubmiſiſſe ad id bellum. eo abnuentes publicum fuiſſe conſilium, quòd non prohibitos tantummodo voluntarios dicerent militare ubi vellent. Deſierant jam ulla contemni bella. itaque ſenatus Diis agere gratias, quòd Camillus in magiſtratu eſſet. dictatorem quippe dicendum eum fuiſſe, ſi privatus eſſet: & collegæ fateri, *regimen omnium rerum, ubi quid bellici terroris ingruat, in viro uno eſſe: ſibique deſtinatum in animo* eſſe, Camillo *ſubmittere imperium: nec quicquam de majeſtate ſua detractum credere, quòd majeſtati ejus* viri *Ante Chr. 383. V. C. 369.*

viri conceſſiſſent. Collaudatis ab ſenatu tribunis, & ipſe Camillus, confuſus animo, gratias egit. *Ingens,* inde ait, *onus à populo Romano ſibi, qui ſe dictatorem jam quartùm creâſſet, magnum à ſenatu talibus de ſe judiciis ejus ordinis, maximum tam honoratorum collegarum obſequio injungi. Itaque, ſi quid laboris vigiliarumque adjici poſſit, certantem ſecum ipſum anniſurum, ut, tanto de ſe conſenſu civitatis, opinionem, quæ maxima ſit, etiam conſtantem efficiat. Quod ad bellum atque Antiates attineat, plus ibi minarum, quàm periculi eſſe: ſe tamen, ut nihil timendi, ſic nihil contemnendi auctorem eſſe. Circumſederi urbem Romanam ab invidia & odio finitimorum: itaque & ducibus pluribus & exercitibus adminiſtrandam rempubl. eſſe. Te,* inquit, *P. Valeri, ſocium imperii conſiliique legiones mecum adverſus Antiatem hoſtem ducere placet: te, Q. Servili, altero exercitu inſtructo paratoque in urbe caſtra habere; intentum, ſive Etruria ſe interim, ut nuper, ſive novus hic cura, Latini atque Hernici, moverint. Pro certo habeo ita rem geſturum, ut patre, avo, teque ipſo ac ſex tribunatibus dignum eſt. Tertius exercitus ex cauſſariis ſenioribuſque à L. Quintio ſcribatur, qui urbi mœnibuſque præſidio ſit. L. Horatius arma, tela, frumentum, quæque belli alia tempora poſcent, provideat. Te, Servi Corneli, præſidem hujus publici conſilii, cuſtodem religionum, comitiorum, legum, rerum omnium urbanarum, collega facimus.* Cunctis in partes muneris ſui benignè pollicentibus operam, Valerius, ſocius imperii lectus, adjecit, *M. Furium ſibi pro dictatore, ſeque ei pro magiſtro equitum futurum. Proinde, quam opinionem de unico imperatore,*

ratore, eam ſpem de bello haberent. Se verò bene ſperare, Patres, *& de bello, & de pace univerſaque republica*, erecti gaudio fremunt: *nec dictatore unquam opus fore reipublicæ, ſi tales viros in magiſtratu habeat, tam concordibus junctos animis, parere atque imperare juxta paratos, laudemque conferentes potiùs in medium, quàm ex communi ad ſe trahentes.*

VII. Juſtitio indicto, delectuque habito, Furius ac Valerius ad Satricum profecti: quo non Volſcorum modò juventutem Antiates ex nova ſobole lectam, ſed ingentem Latinorum Hernicorumque conciverant ex integerrimis diutina pace populis. itaque novus hoſtis veteri adjunctus commovit animos militis Romani. Quod ubi aciem jam inſtruenti Camillo centuriones renunciaverunt, *turbatas militum mentes eſſe, ſegniter arma capta, cunctabundoſque & reſiſtentes egreſſos caſtris eſſe; quin voces quoque auditas, cum centenis hoſtibus ſingulos pugnaturos; & agre inermem tantam multitudinem, nedum armatam ſuſtineri poſſe*: in equum inſilit, & ante ſignaa obverſus in aciem, ordines interequitans, *Qua triſtitia, milites, hæc, qua inſolita cunctatio eſt? Hoſtem, an me, an vos ignoratis? Hoſtis eſt: quid aliud quàm perpetua materia virtutis gloriæque veſtræ? Vos contra, me duce, (ut Falerios Vejoſque captos, & in capta patria Gallorum legiones caſas taceam) modò trigemina victoria triplicem triumphum ex his ipſis Volſcis, & Æquis, & ex Etruria egiſtis. An me, quòd non dictator vobis ſed tribunus ſignum dedi, non agnoſcitis ducem? neque ego maxima imperia in vos deſidero: & vos in me nihil præter me ipſum intueri decet. neque enim à*

ſtati

Ebuora mihi unquam animos fecit, ut ne ecfligum quidem adimit. Idem igitur omnes sumus: & quum eodem animo in hoc bellum afferamus quo in priora attulimus, eundem eventum belli exspectemus. Simul concurreritis, quod quisque didicit ac consuevit, faciet: vos vincetis, illi fugient.

VIII. Dato deinde signo, ex equo desilit: & proximum signiferum manu arreptum secum in hostem rapit, *infer miles*, clamitans, *signum*. Quod ubi videre, ipsum Camillum, jam ad munera corporis senecta invalidum, vadentem in hostes, procurrunt pariter omnes, clamore sublato, *Sequere imperatorem*, pro se quisque clamantes. Emissum etiam signum Camilli jussu in hostium aciem ferunt: idque ut repeteretur, concitatos antesignanos. Ibi primùm pulsum Antiatem, terroremque non in primam tantùm aciem, sed etiam ad subsidiarios perlatum. nec vis tantum militum movebat, excitata præsentia ducis; sed quòd Volscorum animis nihil terribilius erat, quàm ipsius Camilli fortè oblata species. Ita, quocumque se intulisset, victoriam secum haud dubiam trahebat. maximè id evidens fuit, quum in lævum cornu prope jam pulsum, arrepto repente equo cum scuto pedestri advectus, conspectu suo proelium restituit, ostentans vincentem ceteram aciem. Jam inclinata res erat, sed turba hostium & fuga impediebatur, & longa cæde conficienda multitudo tanta fesso militi erat: quum repente ingentibus procellis fusus imber certam magis victoriam quàm proelium diremit. Signo deinde receptui dato, nox insecuta quietis *Romanis perfecit* bellum. Latini namque & Pernici, relictis Veiocis, domos profecti sunt, mi-

lis

lis consiliis pares adepti eventus. Volsci, ubi se desertos ab eis videre quorum fiducia rebellaverant, relictis castris, mœnibus Satrici se includunt. quos primò Camillus vallo circumdare & aggere atque operibus oppugnare est adortus. Quæ postquam nulla eruptione impediri videt; minus esse animi ratus in hoste, quàm ut in eo tam lentæ spei victoriam exspectaret, cohortatus milites, ne tanquam Vejos oppugnantes in opere longinquo sese tererent, victoriam in manibus esse; ingenti militum alacritate mœnia undique aggressus scalis, oppidum cepit. Volsci abjectis armis sese dediderunt.

IX. Cetcrùm animus ducis rei majori, Antio, imminebat. id caput Volscorum, eam fuisse originem proximi belli. Sed quia nisi magno apparatu, tormentis machinisque, tam valida urbs capi non poterat; relicto ad exercitum collega, Romam est profectus, ut senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem ejus (credo rem Antiatem diuturniorem manere Diis cordi fuisse) legati ab Nepete ac Sutrio auxilium adversus Etruscos petentes veniunt, brevem occasionem esse ferendi auxilii memorantes. eò vim Camilli ab Antio fortuna avertit. Namque quum ea loca opposita Etruriæ, & velut claustra inde portæque essent; & illis occupandi ea, quum quid novi molirentur, & Romanis recuperandi tuendique cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit, ut omisso Antio bellum Etruscum susciperet. Legiones urbanæ, quibus Quintius præfuerat, ei decernuntur. quanquam expertum exercitum, assuetumque imperio, qui in Volscis erat, mallet, nihil recusavit: Valerium tantummodo imperii socium depoposcit. Quintius

Hor

Horatiuſque ſucceſſores Valerio in Volſcis miſſi. Profecti ab urbe Sutrium Furius & Valerius, partem oppidi jam captam ab Etruſcis invenere, ex parte altera interſeptis itineribus ægre oppidanos vim hoſtium ab ſe arcentes. Cum Romani auxilii adventus, tum Camilli nomen celeberrimum apud hoſtes ſocioſque, & in præſentia rem inclinatam ſuſtinuit, & ſpatium ad opem ferendam dedit. Itaque diviſo exercitu Camillus collegam, eam in partem circumductis copiis quam hoſtes tenebant, mœnia aggredi jubet, non tanta ſpe ſcalis capi urbem poſſe, quàm ut, averſis eò hoſtibus, & oppidanis jam pugnando feſſis, laxaretur labor, & ipſe ſpatium intrandi ſine certamine mœnia haberet. Quod quum ſimul utrimque factum eſſet, anceps- que terror Etruſcos circumſtaret, & mœnia ſumma vi oppugnari, & intra mœnia eſſe hoſtem viderent; porta ſe, quæ una fortè non obſidebatur, trepidi uno agmine ejecere. Magna cædes fugientium & in urbe & per agros eſt facta. plures à Furianis intra mœnia cæſi: Valeriani expeditiores ad perſequendos fuere; nec ante noctem, quæ conſpectum ademit, finem cædendi fecere. Sutrio recepto, reſtitutoque ſociis, Nepete exercitus ductus, quod per deditionem acceptum jam totum Etruſci habebant.

X. Videbatur plus in ea urbe recipienda laboris fore; non in eo ſolùm quòd tota hoſtium erat, ſed etiam quòd, parte Nepeſinorum prodente civitatem, facta erat deditio. Mitti tamen ad principes eorum placuit, ut ſecernerent ſe ab Etruſcis, *fidemque, quam imploráſſent* ab Romanis, ipſi præ*ſtarent. Unde quum reſponſum allatum eſſet, ni-*

bil

hil ſua poteſtatis eſſe; Etruſcos mœnia cuſtodiaſque portarum tenere: primò populationibus agri terror eſt oppidanis admotus; deinde, poſtquam deditionis quàm ſocietatis fides ſanctior erat, faſcibus ſarmentorum ex agro collatis ductus ad mœnia exercitus, completiſque foſſis ſcalæ admotæ, & clamore primo impetuque oppidum capitur. Nepeſinis inde edictum, ut arma ponant; parcique juſſum inermi. Etruſci pariter armati atque inermes cæſi. Nepeſinorum quoque auctores deditionis ſecuri percuſſi: innoxiæ multitudini redditæ res, oppidumque cum præſidio relictum. Ita, duabus ſociis urbibus ex hoſte receptis, victorem exercitum tribuni cum magna gloria Romam reduxerunt. Eodem anno ab Latinis Hernicisque res repetitæ; quæſitumque, cur per eos annos militem ex inſtituto non dediſſent? Reſponſum frequenti utriuſque gentis concilio eſt, *nec culpam in eo publicam, nec conſilium fuiſſe, quòd ſuæ juventutis aliqui apud Volſcos militaverint: eos tamen ipſos pravi conſilii pœnam habere, nec quemquam ex his reducem eſſe. Militis autem non dati cauſſam, terrorem aſſiduum à Volſcis, fuiſſe: quam peſtem adhærentem lateri ſuo tot ſuper alia aliis bellis exhauriri nequiſſe.*

XI. Quæ relata Patribus, magis tempus, quàm cauſſam, non viſa belli habere. Inſequenti anno A. Manlio, P. Cornelio, T. & L. Quintiis Capitolinis, L. Papirio Curſore iterum, C. Sergio iterum, tribunis conſulari poteſtate, grave bellum foris, gravior *domi ſeditio* exorta: bellum à Volſcis adjunctis *Latinorum* atque Hernicorum defectione, ſe-

Ante Chr. 382. *V. C.* 370.

diti

ditio, unde minimè timeri potuit, à patricia gentis viro, & inclytæ famæ, M. Manlio Capitolino: qui nimius animi, quum alios principes spernere, uni invidere, eximio simul honoribus atque virtutibus M. Furio; ægre ferebat solum eum in magistratibus, solum apud exercitus esse; *tantum jam eminere, ut iisdem auspiciis creatos, non pro collegis, sed pro ministris haberet: quum interim, si quis verè æstimare velit, à M. Furio recuperari patria ea obsidione hostium non potuerit, nisi à se prius Capitolium atque arx servata esset: & ille inter suorum suspiciendum & spem pœnæ solutis animis Gallos aggressus sit; ipse armatos capientesque arcem depulerit: illius gloria pars virilis apud omnes milites sit, qui simul vicerint: sua victoria neminem omnium mortalium socium esse.* His opinionibus inflato animo, ad hoc vitio quoque ingenii vehemens & impotens, postquam inter Patres, non quantum æquum erubescebat, excellere suas opes animadvertit; primum omnium ex Patribus popularis factus, cum plebis magistratibus consilia communicare; criminando Patres, alliciendo ad se plebem, jam aura, non consilio suo, famæque magna malle quàm bona esse: & non contentus agrariis legibus, quæ materia semper tribunis plebis seditionum fuisset, fidem moliri cœpit. *æriarios quippe æris alieni stimulos esse, qui non egestatem modò atque ignominiam minentur, sed nervo ac vinculis corpus liberum terrient.* & erat æris alieni magna vis, ac damnosissima, etiam divitibus, ædificando contracta. Bellum itaque Volscum, grave per se, onerarunt Latinorum atque Hernicorum defectione, in speciem *causæ juncturum*, ut major potestas quæreretur.

Sed

Sed nova consilia Manlii magis compulere senatum ad dictatorem creandum. Creatus A. Cornelius Cossus magistrum equitum dixit T. Quintium Capitolinum.

XII. Dictator etsi majorem dimicationem propositam domi quàm foris cernebat; tamen, seu quia celeritate ad bellum opus erat, seu victoria triumphoque dictaturæ ipsi vires sa additurum ratus, delectu habito, in agrum Pomptinum, quo à Volscis exercitum indictum audierat, pergit. Non dubito, præter satietatem, eos jam libris assidua bella cum Volscis gesta legentibus illud quoque succurrisse, (quod mihi percensenti propiores temporibus harum rerum auctores miraculo fuit) unde totiens victis Volscis & Æquis sufficerint milites. quod quum ab antiquis tacitum prætermissumque sit; cujus tandem ego rei præter opinionem, quæ sua cuique conjectanti esse potest, auctor sim? Simile veri est, aut intervallis bellorum, sicut nunc in delectibus fit Romanis, alia atque alia sobole juniorum ad bella instauranda toties usos esse: aut non eos iisdem semper populis exercitus scriptos, quamquam eadem semper gens bellum intulerit: aut innumerabilem multitudinem liberorum capitum in eis fuisse locis, quæ nunc, vix seminario exiguo militum relicto, servitia Romana ab solitudine vindicant. Ingens certè (quod inter omnes auctores convenit) quamquam nuper Camilli ductu atque auspicio acciſæ res erant, Volscorum exercitus fuit. ad hoc Latini Hernicique accesserant, & Circeiensium quidam, & coloni etiam à Velitris. *Romanus dictator, castris eo die positis, postero quam auspicia prodiderat,* hostiaque cæsa pacem

Deûm

Deûm adorâſſet, lætus ad milites jam arma ad propoſitum pugnæ ſignum, ſicut edictum erat, luce prima capientes proceſſit. *Noſtra victoria eſt, milites,* inquit, *ſi quid Dii vateſque eorum in futurum vident. itaque, ut decet certa ſpei plenos, & cum imparibus manus conſerturos, pilis ante pedes poſitis, gladiis tantùm dextras armemus: ne procurri quidem ab acie velim, ſed obnixos vos ſtabili gradu impetum hoſtium excipere. Ubi illi vana injecerint miſſilia, & effuſi ſtantibus vobis ſe intulerint, tum micent gladii, & veniat in mentem unicuique, Deos eſſe, qui Romanum adjuvent; Deos, qui ſecundis avibus in prœlium miſerint. Tu, T. Quinti, equitem intentus ad primum initium moti certaminis teneas: ubi hærere jam aciem collato pedo videris, tum terrorem equeſtrem occupatis alio pavore infer, invectuſque ordines pugnantium diſſipa.* Sic eques, ſic pedes, ut præceperat, pugnant. nec dux legiones, nec fortuna fefellit ducem.

XIII. Multitudo hoſtium nulli rei, præterquam numero, freta, & oculis utramque metiens aciem, temere prœlium iniit, temere omiſit: clamore tantùm miſſilibuſque telis & primo pugnæ impetu ferox, gladios, & collatum pedem, & vultum hoſtis ardore animi micantem ferre non potuit. Impulſa frons prima & trepidatio ſubſidiis illata, & ſuum terrorem intulit eques. rupti inde multis locis ordines, motaque omnia, & fluctuanti ſimilis acies erat. deinde poſtquam, cadentibus primis, jam ad ſe quiſque perventuram cædem cernebat, terga vertunt. Inſtare Romanus: &, donec armati conſertique abibant, peditum labor in perſequendo fuit. *poſtquam jactari* arma paſſim, fugaque per agros

ſpar-

ſpargi aciem hoſtium animadverſum eſt; tum equitum turmæ emiſſæ, dato ſigno, ne, in ſingulorum morando cæde, ſpatium ad evadendum interim multitudini darent: ſatis eſſe miſſilibus ac terrore impediri curſum, obequitandoque agmen teneri, dum aſſequi pedes & juſta cæde conficere hoſtem poſſet. Fugæ ſequendique non ante noctem finis fuit: capta quoque ac direpta eodem die caſtra Volſcorum, prædaque omnis, præter libera corpora, militi conceſſa eſt. Pars maxima captivorum ex Latinis atque Hernicis fuit, nec hominum de plebe, ut credi poſſet mercede militâſſe, ſed principes quidam juventutis inventi, manifeſta fides, publica ope Volſcos hoſtes adjutos. Circejenſium quoque quidam cogniti, & coloni à Velitris: Romamque omnes miſſi, percunctantibus primoribus Patrum, eadem, quæ dictatori, defectionem ſui quiſque populi haud perplexè indicavere.

XIV. Dictator exercitum in ſtativis tenebat, minimè dubius bellum cum his populis Patres juſſuros: quum major domi exorta moles coëgit acciri Romam eum, gliſcente indies ſeditione, quam ſolito magis metuendam auctor faciebat. non enim jam orationes modò Manlii, ſed facta, popularia in ſpeciem, tumultuoſa eadem, qua mente fierent, intuenda erant. Centurionem, nobilem militaribus factis, judicatum pecuniæ quum duci vidiſſet, medio foro cum caterva ſua accurrit, & manum injecit; vociferatuſque de ſuperbia Patrum, ac crudelitate fœneratorum, & miſeriis plebis, virtutibus ejus viri fortunaque; *Tum vero ego*, inquit, *nequicquam hac dextra Capitolium arcemque ſervaverim & civem commilitonemque meum*, tanquam Ga-

vi

victoribus raptum, in servitutem ac vincula ejus videam. Inde rem creditori palam populo solvit, libraque & ære liberatum emittit, Deos atque homines obtestantem, *ut M. Manlio, liberatori suo, parenti plebis Romanæ, gratiam referant.* Acceptus extemplo in tumultuosam turbam & ipse tumultum augebat, cicatrices acceptas Vejenti, Gallico, aliisque deinceps bellis ostentans: *se militantem, se restituentem eversos penates, multiplici jam forte exsolutæ, mergentibus semper sortem usuris, obrutum fœnore esse: videre lucem, forum, civium ora, M. Manlii opem: omnia parentum beneficio ab illo se habere, illi devovere corporis vitæque ac sanguinis quod superest: quodcunque sibi cum patria, penatibus publicis ac privatis juris fuerit, id cum uno homine esse.* His vocibus instincta plebes quum jam unius hominis esset, addita alia commotioris ad omnia turbanda consilii res. Fundum in Vejenti, caput patrimonii, subjecit præconi. *Ne quem vestrûm,* inquit, *Quirites, donec quicquam in re mea superabit, judicatum addictumve duci patiar.* Id verò ita accendit animos, ut per omne fas ac nefas secuturi vindicem libertatis viderentur. Ad hoc domi, concionantis in medium, sermones pleni criminum in Patres: inter quos, cum omisso discrimine vera an vana jaceret, thesauros Gallici auri occultari à Patribus jecit: nec jam possidendis publicis agris contentos esse, nisi pecuniam quoque publicam avertant: ea res si palam fiat, exsolvi plebem ære alieno posse. Quæ ubi objecta spes est, *cui vero indignum facinus videri, quum conferendum ad redimendam civitatem à Gallis aurum fuerit, tributo collationem fuisse?* Idem autem ex hosti-

hostibus captum in paucorum præsidium cessisse. Itaque exsequebantur quærendo ubi tanta res furtum occultaretur; differenteque, & tempore suo se indicaturum dicente, ceteris omissis eò versæ erant omnium curæ: apparebatque nec veri indicii gratiam mediam, nec falsi offensionem fore.

XV. Ita suspensis rebus dictator accitus ab exercitu in urbem venit. postero die senatu habito, quum, satis periclitatus voluntates hominum, discedere senatum ab se vetuisset; stipatus ea multitudine, sella in comitio posita, viatorem ad M. Manlium misit: qui dictatoris jussu vocatus, quum signum suis dedisset adesse certamen, agmine ingenti ad tribunal venit. Hinc senatus, hinc plebs suum quisque intuentes ducem, velut in acie constiterunt. Tum dictator, silentio facto, *Utinam*, inquit, *mihi Patribusque Romanis ita de cæteris rebus cum plebe conveniat, quemadmodum, quod ad te attinet, eamque rem, quam de te sum quæsiturus, conventurum satis confido. Spem factam à te civitati video, fide incolumi, ex thesauris Gallicis, quos primores Patrum occultent, creditum solvi posse: cui ego rei tantum abest ut impedimento sim, ut vestra te, M. Manli, adhortor, liberes fœnore plebem Romanam; & ipsos incubantes publicis thesauris ex præda clandestina evolvas. Quod nisi facis, sive ut & ipse in parte prædæ sis, sive quia vanum judicium est, in vincula te duci jubebo, nec dimittis quiar à te multitudinem fallaci spe concitari.* Ad ea Manlius, *non se fefellisse*, ait, *non adversus Volscos modo hostes, quoties Patribus expediat, nec adversus Latium Hernicosque, quos falsis criminibus in*

ARTE

urma agant, ſed adverſus ſe ac plebem Romanam dictatorem creatum eſſe: jam, omiſſo bello, quod ſimulatum ſit, in ſe impetum fieri: jam dictatorem profiteri patrocinium fœneratorum adverſus plebem. jam ſibi ex favore multitudinis crimen & pernicies quæri. Offendit, inquit, *te, A. Corneli, voſque Patres conſcripti, circumfuſa turba lateri meo? Quia eam diducitis à me ſinguli veſtris beneficiis, intercedendo, eximendo de nervo cives veſtros, prohibendo judicatos addictoſque duci; ex eo, quod affluit opibus veſtris, ſuſtinendo neceſſitates aliorum? Sed quid ego vos, de veſtro impendatis, hortor? Sortem aliam ferte; de capite deducite quod uſuris pernumeratum eſt: jam nihilo mea turba, quàm ullius conſpectior erit. Atenim, quid ita ſolus ego civium curam ago? nihilo magis, quod reſpondeam habeo, quàm ſi quæras, quid ita ſolus Capitolium arcemque ſervaverim. Et tum univerſis, quam potui, opem tuli, & nunc ſingulis feram. Nam quod ad theſauros Gallicos attinet, rem ſuapte natura facilem, difficilem interrogatio facit. cur enim quæritis quod ſcitis? cur, quod in ſinu veſtro eſt excuti jubetis potiùs quàm ponatis? niſi aliqua fraus ſubeſt. quo magis argui præſtigias jubetis veſtras, eo plus vereor ne abſtuleritis obſervantibus etiam oculos. Itaque non ego vobis, ut indicem prædas veſtras, ſed vos id cogendi eſtis, ut in medium proferatis.*

XVI. Quum mittere ambages dictator juberet & aut peragere verum indicium cogeret, aut fater *facinus infimulati* falſo crimine ſenatus, oblatæque *vani furti invidiæ*; negantem arbitrio inimicorum *ſe locuturum*, in vincula duci juſſit. Arreptus

viatore, *Jupiter*, inquit, *optime maxime, Junoque Regina, ac Minerva, ceterique Dii Deaque, qui Capitolium arcemque incolitis, ſiccine veſtrum militem ac præſidem ſinitis vexari ab inimicis? Hac dextra, qua Gallos fudi à delubris veſtris, jam in vinculis & catenis erit?* Nullius nec oculi nec aures indignitatem ferebant: ſed invicta ſibi quædam patientiſſima juſti imperii civitas fecerat; nec adverſus dictatoriam vim, aut tribuni plebis, aut ipſa plebs, attollere oculos aut hiſcere audebant. Conjecto in carcerem Manlio, ſatis conſtat magnam partem plebis veſtem mutâſſe, multos mortales capillum ac barbam promiſiſſe, obverſatamque veſtibulo carceris mœſtam turbam. Dictator de Volſcis triumphavit: invidiæque magis triumphus quàm gloriæ fuit. Quippe domi, non militiæ, partum eum; actumque de cive, non de hoſte, fremebant: unum defuiſſe tantùm ſuperbiæ, quòd non M. Manlius ante currum ſit ductus. Jamque haud procul ſeditione res erat: cujus leniendæ cauſſa, poſtulante nullo, largitor voluntarius repente ſenatus factus, Satricum coloniam duo millia civium Romanorum deduci juſſit. bina jugera & ſemiſſes agri aſſignati. quod quum & parvum, & paucis datum, & mercedem eſſe prodendi M. Manlii interpretarentur; remedio irritatur ſeditio: & jam magis inſignis ſordibus & facie reorum turba Manliana erat, amotuſque poſt triumphum abdicatione dictaturæ terror & linguam & animos liberaverat hominum.

XVII. Audiebantur itaque propalam voces exprobrantium multitudini, *quòd defenſores ſuos in præcipuum ſemper locum favore tollat*, deinde in i

ſo diſcrimine periculi deſtituat. Sic Sp. Caſſium in agros plebem vocantem, ſic Sp. Melium ab ore civium famem ſuis impenſis propulſantem, oppreſſos: ſic M. Manlium, merſam & obrutam fœnore partem civitatis in libertatem ac lucem extrahentem, proditum inimicis. Sagmare plebem populares ſuos, ut jugulentur. Hoccine patiendum fuiſſe, ſi ad nutum dictatoris non reſponderet vir conſularis? Fingerent mentitum ante, atque ideo non habuiſſe quod tum reſponderet: cui ſervo unquam mendacii pœnam vincula fuiſſe? Non obverſatam eſſe memoriam noctis illius, quæ pene ultima atque æterna nomini Romano fuerit? non ſpeciem agminis Gallorum, per Tarpejam rupem ſcandentis? non ipſius M. Manlii, qualem eum armatum, plenum ſudoris ac ſanguinis, ipſo pene Jove erepto ex hoſtium manibus, vidiſſent? Seliciſne farris gratiam ſervatori patriæ relatam? & quem prope cœleſtem, cognomine certè Capitolino Jovi parem fecerint, eum pati vinctum in carcere, in tenebris, obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam? Adeò in uno omnibus ſatis auxilii fuiſſe, nullam opem in tam multis uni eſſe? Jam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur, refracturoſque carcerem minabantur: quum remiſſo, id quod erepturi erant, ex ſenatuſconſulto Manlius vinculis liberatur. quo facto ſeditio non finita, ſed dux ſeditioni datus eſt. Per eoſdem dies Latinis & Hernicis, ſimul colonis Circejenſibus, & à Velitris purgantibus ſe Volſci crimine belli, captivoſque repetentibus, ut ſuis legibus in eos animadverterent, triſtia reſponſa reddita; triſtiora colonis, quòd cives Romani patriæ oppugnandæ nefanda conſilia iniiſſent. Non negatum itaque tantùm de captivis:

vis: ſed, in quo ab ſociis tamen temperaverant, denunciatum ſenatus verbis, faceſſerent propere ex urbe, ab oculis populi Romani, ne nihil eos legationis jus, externo non civi comparatum, tegeret.

XVIII. Recrudeſcente Manliana ſeditione ſub exitu anni comitia habita, creatique tribuni militum conſulari poteſtate ex Patribus Ser. Cornelius Maluginenſis tertium, P. Valerius Potitus iterum, M. Furius Camillus quintùm, Ser. Sulpicius Rufus iterum, C. Papirius Craſſus, T. Quintius Cincinnatus ſecundùm. Cujus principio anni & Patribus & plebi peropportunè externa pax data: plebi, quòd non avocata delectu ſpem cepit, dum tam potentem haberet ducem, fœnoris expugnandi; Patribus, ne quo externo terrore avocarentur animi ab ſanandis domeſticis malis. Igitur quum pars utraque acrior aliquanto coorta eſſet, jam in propinquum certamen aderat: & Manlius, advocata domum plebe, cum principibus novandarum rerum interdiu noctuque conſilia agitat, plenior aliquanto ſuimmetipſi iræ umque, quàm antea fuerat. Iram accenderat ignominia recens in animo ad contumeliam inſuperto: ſpiritus dabat, quod nec auſus eſſet idem in ſe dictator, quod in Sp. Mælio Cincinnatus Quintius feciſſet; & vinculorum ſuorum invidiam non dictator modò abdicando dictaturam fugiſſet, ſed ne ſenatus quidem ſuſtinere potuiſſet. His ſuimul inflatus exacerbatuſque, jam per ſe acerbos *incitabat plebis animos: Quouſque tandem ignobilis vires veſtras, quas natura ne bellua quidem ignorare voluit? numerate ſaltem quot i*

Ante Chr. 381. *V.C.* 371.

ſitis, quot adverſarios habeatis: ſi ſinguli ſingulos aggreſſuri eſſetis, tamen acriùs crederem vos pro libertate, quàm illos pro dominatione certaturos. Quot enim clientes circa ſingulos fuiſtis patronos, tot nunc adverſus unum hoſtem eritis. Oſtendite modò bellum; pacem habebitis. Videant vos paratos ad vim; jus ipſi remittent. Audendum eſt aliquid univerſis, aut omnia ſingulis patienda. Quouſque me circumſpectabitis? Ego quidem nulli veſtrûm deero. ne fortuna mea deſit, videte. Ipſe vindex veſter, ubi viſum inimicis eſt, nullos repente fui. & vidiſtis in vincula duci univerſi eum, qui à ſingulis vobis vincula depuleram. Quid ſperem, ſi plus in me audeant inimici? an exitum Caſſii Maliique exſpectem? Bene facitis, quod abominamini: Dii prohibebunt hæc: ſed nunquam propter me de cœlo deſcendent. Vobis dent mentem oportet, ut prohibeatis; ſicut mihi dederunt armato togatoque, ut vos à barbaris hoſtibus, à ſuperbis defenderem civibus. Tam parvus animus tanti populi eſt, ut ſemper vobis auxilium adverſus inimicos ſatis ſit? nec ullum, niſi quatenus imperari vobis ſinatis, certamen adverſus Patres noveritis? Nec hoc natura inſitum vobis eſt, ſed uſu poſſidemini. Cur enim adverſus externos tantum animorum geritis, ut imperare illis æquum cenſeatis? quia conſuêſtis cum eis pro imperio certare, adverſus hos tentare magis quàm tueri libertatem. Tamen qualeſcunque duces habuiſtis, qualeſcunque ipſi fuiſtis, omnia adhuc, quantacunque petîſtis, obtinuiſtis, ſeu vi, ſeu fortuna veſtra. tempus eſt jam majora conari. Experimini modò & veſtram felicitatem; & me, ut ſpero, feliciter expertum, minore negotio, qui imperet Patri-

tribus, imponetis quàm, qui reſiſterent imperantibus, impoſuiſtis. Solo aquanda ſunt dictatura conſulatuſque, ut caput attollere Romana plebes poſſit. Proinde adeſte, prohibete jus de pecuniis dici. ego me patronum profiteor plebis, quod mihi cura mea & fides nomen induit. Vos ſi quo inſigni magis imperii honoriſve nomine veſtrum appellabitis ducem, eo utemini potentiore ad obtinenda ea quæ vultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur: ſed nec cum quibus, nec quem ad finem conſilia pervenerint, ſat planum traditur.

XIX. At in parte altera ſenatus de ſeceſſione in domum privatam plebis, fortè etiam in arce poſitam, & imminenti mole libertati, agitat. Magna pars vociferantur, Servilio Ahala opus eſſe, qui non in vincula duci jubendo irritet publicum hoſtem, ſed unius jactura civis finiat inteſtinum bellum. Decurritur ad leniorem verbis ſententiam, vim tamen eandem habentem, *ut videant magiſtratus, ne quid ex perniciosis conſiliis M. Manlii reſpublica detrimenti capiat.* Tum tribuni conſulari poteſtate, tribunique plebis (nam &, quia eundem & ſuæ poteſtatis, quem libertatis omnium, finem cernebant, Patrum auctoritati ſe dediderant) hi tum omnes, quid opus facto ſit, conſultant. Quum, præter vim & cædem nihil cuiquam occurreret; eam autem ingentis dimicationis fore appareret: tum M. Mænius & Q. Publilius tribuni plebis, *Quid Patrum & plebis certamen facimus, quod civitatis eſſe adverſus unum peſtiferum civem debet? Quid cum plebe aggredimur eum, quem per ipſam plebem tutius aggredi eſt, ut ſuis ipſe oneratus viribus ruat? Dicam dicere ei, nobis in animo eſt. nihil minus po-*

pulare quidem regnum est. Simul multitudo illa non secum certari viderint, & ex advocatis judices facti erunt, & accusatores de plebe, patriciam rem intuebuntur, & regni crimen in medio; nulli magis quàm libertati favebunt sua.

XX. Approbantibus cunctis, diem Manlio dicunt. quod ubi est factum, primo commota plebs est, utique postquam sordidatum reum viderant, nec cum eo non modò patrum quemquam, sed ne cognatos quidem aut affines, postremò ne fratres quidem A. & T. Manlios: quod ad eum diem nunquam usu venisset, ut in tanto discrimine non & proximi vestem mutarent. Appio Claudio in vincula ducto, C. Claudium inimicum, Claudiamque omnem gentem sordidatam fuisse, consensu opprimi popularem virum, quòd primus à Patribus ad plebem defecisset. Quum dies venit, quæ, præter cœtus multitudinis seditiosasque voces, & largitionem & fallax indicium, pertinentia propriè ad regni crimen, ab accusatoribus objecta sint reo, apud neminem auctorem invenio. nec dubito haud parva fuisse, quum damnandi mora plebi non in caussa, sed in loco fuerit. Illud mirandum videtur, ut sciant homines, quæ & quanta decora fœda cupiditas regni, non ingrata solùm, sed invisa etiam reddiderit. Homines propè quadringentos produxisse dicitur, quibus fœnore expensas pecunias tulisset, quorum bona venire, quos duci addictos prohibuisset; ad hæc, decora quoque belli non commemorasse tantùm, sed protulisse etiam conspicienda, spolia hostium ex bello triginta, dona imperatorum ad quadraginta: in quibus insignes duas murales coronas, civicam

is octo. Ad hæc ſervatos ex hoſtibus cives
xiſſe; inter quos C. Servilium magiſtrum
um abſentem nominatum. & quum ea quo-
quæ bello geſta eſſent, pro faſtigio rerum
me etiam magnifica, facta dictis æquando,
orâſſet; nudâſſe pectus inſigne cicatricibus
acceptis; & identidem Capitolium ſpectans,
m Deoſque alios devocâſſe ad auxilium fortu-
n ſuarum: precatuſque eſſe, ut, quam men-
ibi Capitolinam arcem protegenti ad ſalutem
li Romani dediſſent, eam populo Romano
o diſcrimine darent; & orâſſe ſingulos uni-
ſque, ut Capitolium atque arcem intuentes,
Deos immortales verſi de ſe judicarent. In
po Martio quum centuriatim populus citare-
& reus ad Capitolium manus tendens, ab ho-
bus ad Deos preces avertiſſet: apparuit tribu-
niſi oculos quoque hominum liberâſſent ab
memoria decoris, nunquam fore in præoccu-
beneficio animis vero crimini locum. Ita
cta die, in Petelinum lucum extra portam
entanam, unde conſpectus in Capitolium non
concilium populi indictum eſt. ibi crimen
:, & obſtinatis animis triſte judicium invi-
que etiam judicibus factum. Sunt qui per
viros, qui de perduellione anquirerent, crea-
auctores ſint. damnatum tribuni de ſaxo Tar-
dejecerunt: locuſque idem in uno homine &
iæ gloriæ monimentum & pœnæ ultimæ fuit.
cæ mortuo notæ ſunt: publica una; quòd,
n domus ejus fuiſſet, ubi nunc ædes atque of-
Monetæ eſt, latum ad populum eſt, ne quis
ius in arce aut Capitolio habitaret: gentilice

altera; quòd gentis Manliæ decreto cautum eſt, ne quis deinde M. Manlius vocaretur. Hunc exitum habuit vir, niſi in libera civitate natus eſſet, memorabilis. Populum brevi, poſtquam periculum ab eo nullum erat, per ſe ipſas recordantem virtutes, deſiderium ejus tenuit. peſtilentia etiam brevi conſecuta, nullis occurrentibus tantæ cladis cauſſis, ex Manliano ſupplicio magnæ parti videri orta: *violatum Capitolium eſſe ſanguine ſervatoris. nec Diis cordi fuiſſe pœnam ejus oblatam prope oculis ſuis, à quo ſua templa erepta è manibus hoſtium eſſent.*

XXI. Peſtilentiam inopia frugum, & vulgatam utriuſque mali famam, anno inſequente multiplex bellum excepit, L. Valerio quartùm, A. Manlio tertiùm, Ser. Sulpicio tertiùm, L. Lucretio, L. Æmilio tertiùm, M. Trebonio, tribunis militum conſulari poteſtate. Hoſtes novi, præter Volſcos, velut ſorte quadam prope in æternum exercendo Romano militi datos, Circejoſque & Velitras colonias, jamdiu molientes defectionem, & ſuſpectum Latium, Lanuvini etiam, quæ fideliſſima urbs fuerat, ſubitò exorti. Id Patres rati contemptu accidere, quòd Veliternis civibus ſuis tamdiu impunita defectio eſſet, decreverunt, ut primo quoque tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo. ad quam militiam quo paratior plebes eſſet, quinqueviros Pomptino agro dividendo, & triumviros Nepete coloniæ deducendæ creaverunt. Tum, ut bellum *juberent, latum* ad populum eſt: &, nequicquam *diſſuadentibus tribunis* plebis, omnes tribus bellum *iuſſerunt.* Apparatum eo anno bellum eſt, exercitus

Ante Chr. 380. *V. C.* 372.

tus propter peſtilentiam non eductus: eaque cunctatio colonis ſpatium dederat deprecandi ſenatum; & magna hominum pars eo, ut legatio ſupplex Romam mitteretur, inclinabat: ni privato (ut fit) periculo publicum implicitum eſſet, auctoreſque defectionis ab Romanis, metu ne ſoli crimini ſubjecti, piacula iræ Romanorum dederentur, avertiſſent colonias à conſiliis pacis. Neque in ſenatu ſolùm per eos legatio impedita eſt, ſed magna pars plebis incitata, ut prædatum in agrum Romanum exirent. hæc nova injuria exturbavit omnem ſpem pacis. De Prænestinorum quoque defectione eo anno primùm fama exorta. arguentibuſque eos Tuſculanis, & Gabinis, & Lavicanis, quorum in fines incurſatum erat, ita placidè ab ſenatu reſponſum eſt, ut, minus credi de criminibus, quia nollent ea vera eſſe, appareret.

XXII. Inſequenti anno Sp. & L. Papirii, novi tribuni militum conſulari poteſtate, Velitras legiones duxere, quatuor collegis Ser. Cornelio Maluginenſe quartùm, Q. Servilio, Ser. Sulpicio, L. Æmilio quartùm, tribunis ad præſidium urbis, & ſi qui ex Etruria novi motus nunciarentur, (omnia enim inde ſuſpecta erant) relictis. Ad Velitras adverſùs majora penè auxilia Prænestinorum, quàm ipſam colonorum multitudinem, ſecundo prœlio pugnatum eſt; ita ut propinquitas urbis hoſti & cauſſa maturioris fugæ, & unum ex fuga receptaculum eſſet. Oppidi oppugnatione tribuni abſtinuere; quia & anceps erat, nec in perniciem coloniæ pugnandum cenſebant. Literæ Romam ad ſenatum cum victoriæ nunciis acriores in Prænestinum qui

Ante Chr. 379. *V. C.* 373.

a in Veliternum hostem, missæ. Itaque ex
misconsulto, populique jussu, bellum Praenesti-
indictum: qui conjuncti Volscis anno insc-
nte Satricum, coloniam populi Romani pertu-
iter à colonis defensam, vi expugnârunt, foedè
e in captis exercuere victoriam. Eam rem aegre
passi Romani, M. Furium Camillum
ante Chr. 378. U. C. 374. septimùm tribunum militum creavere.
addîti collegæ A. & L. Postumii Regil-
enses, ac L. Furius cum L. Lucretio
& M. Fabio Ambusto. Volscum bellum M. Fu-
rio extra ordinem decretum. adjutor ex tribunis
sorte L. Furius datur, non tam è republica, quàm
ut collegæ materia ad omnem laudem esset; & pu-
blicè, quòd rem temeritate ejus prolapsam resti-
tuit; & privatim, quòd ex errore gratiam potiùs
ejus sibi quàm suam gloriam petiit. Exactæ jam
ætatis Camillus erat: comitiisque jurare parato in
verba excusandæ valetudini solita, consensus populi
restiterat. sed vegetum ingenium in vivido pectore
vigebat, virebatque integris sensibus, & civiles jam
res haud magnopere obeuntem bella excitabant.
Quatuor legionibus quaternùm millium scriptis,
exercitu indicto ad portam Esquilinam in posterum
diem, ad Satricum profectus. ibi cum expugna-
tores coloniæ, haudquaquam perculsi, fidentes mi-
litum numero, quo aliquantum præstabant, opp
riebantur. postquam appropinquare Romanos se
ferunt, extemplo in aciem procedunt, nihil dilat
quin periculum summæ rerum facerent. ita pa
rati hostium nihil artes imperatoris unici, qui
solis confiderent, profuturas esse.

XXIII. Idem ardor & in Romano exercitu erat, & in altera duce: nec præſentis dimicationis fortunam ulla res, præterquam unius viri conſilium atque imperium, morabatur: qui occaſionem juvandarum ratione virium trahendo bello quærebat. Eo magis hoſtis inſtare; nec jam pro caſtris tantùm ſuis explicare aciem, ſed procedere in medium campi, & vallo prope hoſtium ſigna infigendo, ſuperbam fiduciam virium oſtentare. Id ægre patiebatur Romanus miles; multo ægrius alter ex tribunis militum L. Furius, ferox cum ætate & ingenio, tum multitudinis, ex incertiſſimo ſumentis animos, ſpe inflatus. Hic per ſe jam milites incitatos inſuper inſtigabat elevando, quo quo poterat, ætate auctoritatem collegæ: *Juvenibus bella data* dictitans, *& cum corporibus vigere & deflorescere animos: cunctatorem ex acerrimo bellatore factum; &c. qui adveniens caſtra urbemque primo impetu rapere ſit ſolitus, eum reſidem intra vallum tempus terere: quid acceſſurum ſuis, deceſſuruve hoſtium viribus ſperantem? quam occaſionem? quod tempus? quem inſidiis inſtruendis locum? frigere ac torpere ſenis conſilia. ſed Camillo tum vitæ ſatis, tum gloriæ eſſe. quid attinere cum mortali corpore uno, civitatis, quam immortalem eſſe decet, pati conſenescere vires?* His ſermonibus tota in ſe averterat caſtra. & quum omnibus locis poſceretur pugna, *Sustinere*, inquit, *M. Furi, non poſſumus militum impetum: & hoſtis, cujus animos cunctando maximus, jam minimè tolerandæ ſuperbiæ inſultat. Cede unus omnibus, & patere te vinci conſilio, ut maturius bello vincas.* Ad ea *Camillus: Quæ bella ſuo unius auſpicio geſta ad*

em

eam diem eſſent, negare in eis neque ſe, neque populum Romanum, aut conſilii ſui, aut fortunæ pœnituiſſe: nunc ſcire, ſe collegam habere jure imperioque parem, vigere ætatis præſtantem: itaque ſe, quod ad exercitum attineat, regere conſuêſſe, non regi: collegæ imperium ſe non poſſe impedire. Diis bene juvantibus ageret, quod è republica duceret. Ætati ſuæ ſe veniam etiam petere, ne in primâ acie eſſet. quæ ſenis munia in bello ſint, iis ſe non defuturum. Id à Diis immortalibus precari, ne qui caſus ſuum conſilium laudabile efficiat. Nec ab hominibus ſalutaris ſententia, nec à Diis tam piæ preces auditæ ſunt. Primam aciem auctor pugnæ inſtruit, ſubſidia Camillus firmat, validamque ſtationem pro caſtris opponit. ipſe edito loco ſpectator intentus in eventu alieni conſilii conſtitit.

XXIV. Simul primo concurſu concrepuere arma, hoſtis dolo, non metu pedem retulit. lenis ab tergo clivus erat inter aciem & caſtra: &, quòd multitudo ſuppeditabat, aliquot validas cohortes in caſtris armatas inſtructaſque reliquerant, quæ inter commiſſum jam certamen, ubi vallo appropinquâſſet hoſtis, erumperent. Romanus, cedentem hoſtem effuſè ſequendo, in locum iniquum pertractus, opportunus huic eruptioni fuit. verſus itaque in victorem terror, & novo hoſte, & ſupina valle Romanam inclinavit aciem. Inſtant Volſci recentes, qui è caſtris impetum fecerant. integrant & illi pugnam, qui ſimulata ceſſerant fuga. Jam non recipiebat ſe Romanus miles; ſed, immemor recentis ferociæ veteriſque decoris, terga paſſim dabat, atque effuſo curſu caſtra

ra repetebat: quum Camillus, ſubjectus à cir-
ıſtantibus in equum, &c, raptim ſubſidiis op-
tis, *Hæc eſt*, inquit, *milites, pugna quam po-
ſtis? Quis homo, quis Deus eſt, quem accu-
poſſitis? veſtra illa temeritas, veſtra ignavia
eſt. Secuti alium ducem, ſequimini nunc Ca-
um; &, quod ductu meo ſoletis, vincite. Quid
um & caſtra ſpectatis? neminem veſtrûm illa,
victorem, receptura ſunt.* Pudor primò tenuit
ſos: inde, ut circumagi ſigna, obvertique
m viderunt in hoſtem, & dux, præterquam
tot inſignis triumphis, etiam ætate venerabi-
inter prima ſigna (ubi plurimus labor pericu-
que erat) ſe offerebat. increpare ſinguli ſe
que, & alios; & adhortatio invicem totam
ri clamore pervalit aciem. Neque alter tribu-
rei defuit: ſed miſſus à collega, reſtituente
tum aciem, ad equites, non caſtigando, (ad
n rem leviorem auctorem eum culpæ ſocietas
rat) ſed ab imperio totus ad preces verſus,
e ſingulos univerſoſque, *ut ſe, reum fortuna
diei, crimine eximerent. Annuente ac proba-
e collega, temeritatis me omnium potiùs ſocium,
n unius prudentiæ, dedi. Camillus in utraque
a fortuna ſuam gloriam videt: ego, ni reſti-
ır pugna (quod miſerrimum eſt) fortunam cum
ibus, infamiam ſolus ſentiam.* Optimum vi-
eſt in fluctuantem aciem tradi equos, & pe-
i pugna invadere hoſtem. Eunt inſignes ar-
animiſque, qua premi parte maximè pedi-
copias vident: nihil, neque apud duces re-
apud milites remittitur à ſummo certamine
Senſit ergo eventus virtutis eniræ opem

& Volſci, quâ modò ſimulato metu ceſſerant, eâ in veram fugam effuſi: magna pars & in ipſo certamine, & poſt in fuga cæſi: ceteri in caſtris, quæ capta eodem impetu ſunt: plures tamen capti, quàm occiſi.

XXV. Ubi in recenſendis captivis quum Tuſculani aliquot noſcitarentur, ſecreti ab aliis ad tribunos adducuntur, percunctantibuſque faſſi, publico conſilio ſe militâſſe, cujus tam vicini belli metu Camillus motus, exemplo ſe Romanam captivos ductarum ait, ne Patres ignari ſint Tuſculanos ab ſocietate deſciſſe: caſtris exercituique interim, ſi videatur, præſit collega. Documento unus dies fuerat, ne ſua conſilia melioribus præferret. nec tamen aut ipſi, aut in exercitu cuiquam ſatis placato animo Camillus laturus culpam ejus videbatur, qua data in tam præcipitem caſum reſpublica eſſet. ſic tum in exercitu, tum Romæ conſtans omnium fama erat, quum varia fortuna in Volſcis geſta res eſſet, adverſæ pugnæ fugæque in L. Furio culpam, ſecundæ decus omne penes M. Furium eſſe. Introductis in ſenatum captivis, quum bello perſequendos Tuſculanos Patres cenſuiſſent, Camilloque id bellum mandâſſent; adjutorem ſibi ad eam rem unum petit: permiſſoque, ut ex collegis optaret quem vellet, contra ſpem omnium L. Furium optavit. qua moderatione animi, cum collega levavit infamiam, tum ſibi gloriam ingentem peperit. Nec fuit cum Tuſculanis bellum. pace conſtanti vim Romanam arcuerunt, quam armis non poterant. Intrantibus fines Romanis, non *denigratum ex* propinquis itineri locis, non cultus agrorum intermiſſus: patentibus portis urbis vagati

ti obviam frequentes imperatoribus processere: meatus exercitui comiter in castra ex urbe & agris devehitur. Camillus castris ante portas is, eademne forma pacis, quæ in agris ostenatur, etiam intra mœnia esset, scire cupiens; ellus urbem, ubi patentes januas, & tabernis tis proposita omnia in medio vidit, intentosopifices suo quemque operi, & ludos literarum ere discentium vocibus, ac repletas semitas vulgus aliud puerorum & mulierum huc atilluc euntium, quà quemque suorum usum ie ferrent; nihil usquam non pavidis modò, ne mirantibus quidem simile; circumspicieomnia, inquirens oculis, ubinam bellum fuisadeò nec amotæ rei usquam, nec oblatæ ad pus vestigium ullum erat; sed ita omnia conte tranquilla pace, ut eò vix fama belli perlata ri posset.

XXVI. Victus igitur patientia hostium, senaı eorum vocari jussit. *Soli adhuc*, inquit, *Tulani vera arma, veraque vires, quibus ab ira umorum vestra tutaremini, inveniistis. ite Roe ad senatum. æstimabunt Patres, utrum plus e pœna, an nunc venia meriti sitis. non pracim gratiam publici beneficii. deprecandi potestatem me habueritis. precibus eorum vestris senatus, m videbitur, dabit.* Postquam Romam Tulani venerunt, senatusque paullo ante fidelium iorum mœstus in vestibulo curiæ est conspeis: moti extemplo Patres, vocari eos jam tum spitaliter magis, quàm hostiliter jussere. Dicta-Tusculanus ita verba fecit: *Quibus bellum inis, invictisque, Patres conscripti, sicut nunc*

videtis

videtis nos ſtantes in veſtibulo curiæ veſtræ, ita ar-mati paratique obviam imperatoribus legionibuſque veſtris proceſſimus. Hic noſter, his plebis noſtra habitus fuit, eritque ſemper, niſi ſi quando à vobis, proque vobis, arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus veſtris & exercitibus, quòd oculis magis quàm auribus crediderunt: &, ubi nihil hoſtile erat, ne ipſi quidem fecerunt. Pacem, quam nos præſtitimus, eam à vobis petimus: bellum eo, ſi-cubi eſt, avertatis precamur. In nos quid arma polleant veſtra, ſi patiendo experiundum eſt, inermes experiemur. Hæc mens noſtra eſt; Dii immortales faciant, tam felix quàm pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bellum indixiſtis: etſi revicta rebus, verbis confutare nihil attinet; tamen, etiamſi vera ſint, vel fateri nobis ea, quum tam evidenter pœnituerit, tutum cenſemus. Peccetur in vos, dum digni ſitis quibus ita ſatisfiat. Tantum fere verborum ab Tuſculanis factum. Pacem in præſentia, nec ita multo poſt civitatem etiam impetraverunt. ab Tuſculo legiones reductæ.

XXVII. Camillus conſilio & virtute in Volſco bello, felicitate in Tuſculana expeditione, utrobique ſingulari adverſus collegam patientia & moderatione inſignis, magiſtratu abiit, creatis tribunis militaribus in inſequentem annum, L. & P. Valeriis, Lucio quintùm, Publio tertiùm, &. C. Sergio tertiùm, L. Menenio ſecundùm, Sp. Papirio, Ser. Cornelio Maluginenſe. Cenſoribus quoque eguit annus: maximè propter incertam famam æris alieni, *aggravantibus ſummam* etiam invidiæ ejus tribunis *plebis, quum ab iis* elevaretur, quibus fide magis

Ante Chr. 377. *U. C.* 375.

quàm

tuna debentium laborare creditum videri
t. Creati cenſores, C. Sulpicius Came-
. Poſtumius Regillenſis. cœptaque jam
Poſtumii, quia collegam ſuffici cenſori
it, interpellata eſt. Igitur quum Sulpici-
ſet ſe magiſtratu, cenſores alii, vitio crea-
eſſerunt magiſtratum. tertios creari (ve-
ion accipientibus in eum annum cenſu-
gioſum fuit. Eam verò ludificationem
buni ferendam negant. *Fugere ſenatum,*
ulas publicas, cenſus cujuſque, quia nolint
mmam æris alieni, quæ indicatura ſit de-
artem à parte civitatis: quum interim
plebem objectari aliis atque aliis hoſtibus:
n ſine ullo diſcrimine bella quæri: ab An-
um, ab Satrico Velitras, inde Tuſculum le-
ctas. Latinis, Hernicis, Præneſtinis jam
arma, civium magis quàm hoſtium odio;
nis terant plebem, nec reſpirare in urbe,
tium libertatis memmiſſe ſinant, aut con-
concione, ubi aliquando audiant vocem tri-
de levando fœnore & fine aliarum inju-
rentem. Quòd ſi ſit animus plebi memor
ibertatis, ſe nec addici quemquam civem
ob creditam pecuniam paſſuros; neque
haberi, donec, inſpecto ære alieno, initaque
inuendi ejus, ſciat unuſquiſque quid ſui,
i ſit; ſuperſit ſibi liberum corpus, an id
rvo debeatur. Merces ſeditionis propoſi-
im ſeditionem excitavit. nam & addice-
ulti; & ad Præneſtini famam belli novas
ſcribendas Patres cenſuerant. quæ utraque
illo tribunicio & conſenſu plebis impe-
dita

diri cœpta. Nam neque duci addictos tribuni, nebant: neque juniores nomina dabant: quum Patribus minor præsens cura creditæ pecuniæ jus exsequendi, quàm delectus esset: quippe jam Præneste profectos hostes in agro Sabino consi disse nunciabatur: interim tribunos plebis fama ipsa irritaverat magis ad susceptum certame quàm deterruerat. neque aliud ad seditionem e stinguendam in urbe, quàm prope illatum moen bus ipsis bellum valuit.

XXVIII. Nam quum esset Prænestinis nunci tum, nullum exercitum conscriptum Romæ, nu lum ducem certum esse, Patres ac plebem in s met ipsos versos: occasionem rati duces eorum raptim agmine acto, pervastatis protinus agris, portam Collinam signa intulere. Ingens in urb trepidatio fuit. conclamatum *ad arma*, concu sumque in muros atque portas est: tandemque seditione ad bellum versa, dictatorem T. Quintiu Cincinnatum crevere. Is magistrum equitum Sempronium Atratinum dixit. Quod ubi auc tum est, (tantus ejus magistratus terror erat) sim hostes à mœnibus recessere, & juniores Roma ad edictum sine detrectatione convenere. Du conscribitur Romæ exercitus, castra interim hosti um haud procul Allia flumine posita. inde agru late populantes, fatalem se urbi Romanæ locu cepisse inter se jactabant: *similem pavoren in eas fugam fore, ac bello Gallico fuerit. Etenim si diem contactum religione, insignemque nomi ejus loci timeant Romani, quanto magis Alliensi Alliam ipsam, monumentum tantæ cladis, reform dacuros? Species profectò hic ibi trucis Gallorum* fore

ne voces, in oculis atque in auribus fore. nium rerum inanes ipſas volventes cogita- fortunæ loci delegaverant ſpes ſuas. Ro- contra, *Ubicunque eſſet Latinus hoſtis, ſatis ne eſſe, quem, ab Regillum lacum devictum, armorum pace obnoxios tenuerint. Locum* ne *memoriæ cladis, irritaturum ſi patiùs ad* ne *meminerint dedecoris, quidni ut timeant* ne *quæ terra ſit teſtis victoriæ ſuæ. Quin* lic *ſi offerantur, illo loco ſe ipſos pugnaturos,* ne *pugnaverint in reputando patria, ut poſtero* Fabios; *tum, quum effugerint, ne quis hoſtis* nis *Romanus intráſſet, nunciare ſecundæ adi* ne *fortunæ domum perfugerat.*

XI. His utrimque animis ad Alliam ventum: ſtigator Romanus, poſtquam in conſpectu erant inſtructis intentique, *Videſne tu, in* a *Sempronii, hoc fortuna illos fratres ad alie* ugitiſſe? *nec illis Dii immortales vertiſſe* na *fiducia majoriſve quod ſit auxilii dedecori,* fratres *armis animiſque, convictis æque ini* ullam *aciem: ego cum legionibus in turbatos* noſque *inferam ſignis. Adeſte Dii tuti* ſo- *ſis arreptis pennis debinc ſimul vobis* ſolutis, *per veſtrum numen deceptis.* Non equi- non pedites ſuſtinuere Prænestini: primo ac clamore diſſipati ordines ſunt: deinde, ne nullo loco conſtabat acies, terga vertunt; natique, & præter caſtra etiam ſua pavore non prius ſe ab effuſo curſu ſiſtunt, quàm ipſeſtu Prænefte fuit. Ibi ex fuga diſſipati, *quem tumultuario* opere communiverant, *am, ſi intra* mœnia ſe recepiſſent. Ubi templo

templo ureretur ager, depopulatiſque omnibus obſidio urbi inferretur. Sed poſtquam, direptis ad Alliam caſtris, victor Romanus aderat; id quoque munimentum relictum: & vix mœnia tuta rati, oppido ſe Prænefte includunt. Octo præterea oppida erant ſub ditione Prænestinorum. ad ea circumlatum bellum: deinceps que haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. Eæ quoque expugnatæ. tum ad caput belli Prænefte ventum. Id non vi, ſed per deditionem receptum eſt. T. Quintius ſemel acie victor, binis caſtris hoſtium, novem oppidis vi captis, Prænefte in deditionem accepto, Romam revertit: triumphanſque ſignum, Prænefte devectum, Jovis Imperatoris in Capitolium tulit. Dedicatum eſt inter cellam Jovis ac Minervæ; tabulaque ſub eo fixa, monumentum rerum geſtarum, his ferme inciſis literis: IVPITER. ATQVE. DIVI. OMNES. HOC. DEDERVNT. VT. T. QVINTIVS. DICTATOR. OPPIDA. NOVEM. CAPERET. Die vigeſima quàm creatus erat, dictatura ſe abdicavit.

XXX. Comitia inde habita tribunorum militum conſulari poteſtate: quibus æquatus patriciorum plebejorumque numerus. Ex patribus creati P. & C. Manlii cum L. Julio: plebes C. Sextilium, M. Albinium, L. Antiſtium dedit. Manliis, quòd genere plebejos, gratia Julium anteibant, Volſci provincia ſine ſorte, ſine comparatione, extra ordinem data: cujus & ipſos poſtmodo, & Patres, qui dederant, pœnituit. Inexploratò pabulatum cohortes miſere, quibus velut circumventis, quum id falſò nuncia-

Ante Chr. 376. *V. C.* 376.

tum

tum eſſet, dum, præſidio ut eſſent, citati feruntur, ne auctore quidem aſſervato, qui eos, hoſtis Latinus pro milite Romano, fruſtratus erat, ipſi in inſidias præcipitavere. Ibi dum iniquo loco ſola virtute militum reſtantes cæduntur cæduntque, caſtra interim Romana, jacentia in campo, ab altera parte hoſtes invaſere. Ab ducibus utrobique proditæ temeritate atque inſciria res. quicquid ſuperfuit fortunæ populi Romani, id militum etiam ſine rectore ſtabilis virtus tutata eſt. Quæ ubi Romam ſunt relata, primùm dictatorem dici placebat: deinde, poſtquam quietæ res ex Volſcis afferebantur, & apparuit neſcire eos victoria & tempore uti, revocati etiam inde exercitus ac duces: otiumque inde, quantum à Volſcis, fuit. id modò extremo anno tumultuatum, quòd Prænestini concitatis Latinorum populis rebellârunt. Eodem anno Setiam, ipſis querentibus penuriam hominum, novi coloni adſcripti. Rebuſque haud proſperis bello, domeſtica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia majeſtaſque inter ſuos obtinuit, ſolatium fuit.

XXXI. Inſequentis anni principia ſtatim ſeditione ingenti arſere, tribunis militum conſulari poteſtate, Sp. Furio, Q. Servilio ſecundùm, C. Licinio, P. Cloelio, M. Horatio, L. Geganio. Erat autem & materia & cauſſa ſeditionis æs alienum: cujus noſcendi gratia Sp. Servilius Priſcus, Q. Cloelius Siculus cenſores facti, ne rem agerent, bello impediti ſunt. namque trepidi nuncii primò, fuga deinde ex agris legiones Volſcorum ingreſſas fines populariique paſſim Romanum agrum, attulere. In qua trepida-

Ante Chr. 375. *V. C.* 377.

tione

tione tantum abfuit ut civilia certamina terror externus cohiberet, ut contra eo violentior tribunicia poteſtas impediendo delectui eſſet: donec conditiſſimas impoſitæ Patribus, ne quis, quoad bellatum eſſet, tributum daret, aut jus de pecunia credita diceret. Eo laxamento plebi ſumpto, mera delectui non eſt facta. Legionibus novis ſcriptis, placuit duos exercitus in agrum Volſcum legionibus diviſis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextrorſus maritimam oram atque Antium, Q. Servilius & L. Geganius læva ad montes Eoctram pergunt. Neutra parte hoſtis obvius fuit. Populatio itaque non illi vagæ ſimilis, quam Volſcus latrocinii more, diſcordia hoſtium fretus, & virtutem metuens, per trepidationem raptim fecerat; ſed ab juſto exercitu juſta ira facta, ſpatio quoque temporis gravior. Quippe à Volſcis timentibus, ne interim exercitus ab Roma exiret, incurſiones in extrema finium factæ erant: Romano contra etiam in hoſtico morandi erat cauſſa, ut hoſtem ad certamen eliceret. Itaque, omnibus paſſim tectis agrorum, viciſque etiam quibuſdam exuſtis, non arbore frugifera, non ſatis in ſpem frugum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominum pecudumque præda abacta, Romam utrimque exercitus reducti.

XXXII. Parvo intervallo ad reſpirandum debitoribus dato, poſtquam quietæ res ab hoſtibus erant, celebrari de integro juriſdictio: & tantum abeſſe ſpes veteris levandi fœnoris, ut tributo novum fœnus contraheretur in murum à cenſoribus locatum ſaxo quadrato faciundum, cui ſuccumbere oneri coacta plebes; quia, quem delectum impedirent, non habebant tribuni plebis. Tribunos etiam mili-

tares patricios omneis coacta principum opi-
fecit, L. Æmilium, P. Valerium
rium, C. Veturium, Ser. Sulpicium, *Ante Chr.* 374.
& C. Quintios Cincinnatos. Iisdem *V. C.* 378.
us obtinuere, ut adversus Latinos
cosque, qui conjunctis legionibus ad Satricum
a habebant, nullo impediente omnibus junio-
s sacramento adactis, tres exercitus scriberent;
m ad præsidium urbis; alterum, qui, si qui alio
notus exstitisset, ad subita bella mitti posset:
um, longè validissimum, P. Valerius & L. Æ-
us ad Satricum duxere. ubi quum aciem instru-
n hostium loco æquo invenissent, extemplo
natum: & ut nondum satis claram victoriam,
rosperæ spei pugnam imber ingentibus procel-
ursus diremit. Postero die iterata pugna: &
amdiu æqua virtute fortunaque Latinæ mani-
legiones, longa societate militiam Romanam
æ, restabant. eques immissus ordines turba-
turbatis signa peditum illata: quantumque
nana se invexit acies, tantum hostes gradu de-
i. & ut semel inclinavit pugna, jam intolera-
Romana vis erat. Fusi hostes, quum Satri-
, quod duo millia inde aberat, non castra pe-
nt, ab equitatu maximè cæsi. castra capta di-
atque. Ab Satrico nocte, quæ proelio proxima
, fugæ simili agmine petunt Antium: & quum
natus exercitus prope in vestigiis sequeretur, plus
en timor, quàm ira celeritatis habuit. Prius
ue mœnia intravere hostes, quàm Romanus
ma agminis carpere aut morari posset. inde
ot dies vastando agro absumpti, nec Ro-
is satis instructis apparatu bellico ad mœnia
ag-

tione tantum abfuit ut civilia certamina terror externus cohiberet, ut contra eo violentior tribunicia poteſtas impediendo delectui eſſet: donec conditio nes impoſitæ Patribus, ne quis, quoad bellatum eſſet, tributum daret, aut jus de pecunia crediti diceret. Eo lazamento plebi ſumpto, mora delectui non eſt facta. Legionibus novis ſcriptis, placuit duos exercitus in agrum Volſcum legionibus diviſis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextrorſus maritimam oram atque Antium, Q. Servilius & L. Geganius læva ad montes Eoetram pergunt. Neutra parte hoſtis obvius fuit. Populatio itaque non illi vagæ ſimilis, quam Volſcus latrocinii more diſcordia hoſtium fretus, & virtutem metuens per trepidationem raptim fecerat; ſed ab juſto exercitu juſta ira facta, ſpatio quoque temporis gravior. Quippe à Volſcis timentibus, ne interim exercitus ab Roma exiret, incurſiones in extremos finium factæ erant: Romano contra etiam in hoſtico morandi erat cauſa, ut hoſtem ad certamen eliceret. Itaque, omnibus paſſim tectis agrorum viciſque etiam quibuſdam exuſtis, non arbore fru gifera, non ſatis in ſpem frugum relictis, omnique extra mœnia fuit, hominum pecudumque præda abacta, Romam utrinque exercitus reducti.

XXXII. Parvo intervallo ad reſpirandum dato, poſtquam quietæ res ab hoſtibus erant, celebrari de integro juriſdictio: & tantum abeſſe ſpes veteris levandi fœnoris, ut tributo novum fœnus contraheretur in murum à cenſoribus locatum ſaxo quadrato faciundum. cui ſuccumbere *oneri conſta plebes;* quia, quem delectum impoſuerant, *non habebant* tribuni plebis. Tribunos ea

N

res patricios omneis cuncta principum opi-
ecit, L. Æmilium, P. Valerium
um, C. Veturium, Ser. Sulpicium, *Ante Chr.* 374.
C. Quintium Cincinnatos. Fidem *V. C.* 378.
obtinuere, ut adversus Latinos
sque, qui conjunctis legionibus ad Satricum
habebant, nullo impediente omnibus junio-
sacramento adactis, tres exercitus scriberent;
ad praesidium urbis; alterum, qui, si qui ali-
tus exstitisset, ad subita bella mitti posset:
n, longè validissimum, P. Valerius & L. Æ-
ad Satricum duxere. ubi quum aciem instru-
hostium loco æquo inveniſſent, extemplo
tum: & ut nondum satis claram victoriam,
osperæ spei pugnam imber ingentibus procel-
is diremit. Postero die iterata pugna: &
midiu æqua virtute fortunaque Latinæ mani-
giones, longa societate militiam Romanam
e, restabant. eques immissus ordines turba-
turbatis signa peditum illata: quantumque
ita se invexit acies, tantum hostes gradu de-
& ut semel inclinavit pugna, jam intolera-
Romana vis erat. Fusi hostes, quum Satri-
quod duo millia inde aberat, non castra pe-
, ab equitatu maximè cæsi. castra capta di-
que. Ab Satrico nocte, quæ proelio proxima
fugæ simili agmine petunt Antium: & quum
unus exercitus prope in vestigiis sequeretur, plus
timor, quàm ira celeritatis habuit. Prius
moenia intravere hostes, quàm Romanus
na agminis carpere aut morari posset. inde
t dies vastando agro absumpti, nec Ro-
satis instructis apparatu bellico ad moenia

ſet: poſſeſſionemque honoris uſurpati modò à plebe per paucos annos recuperâſſe in perpetuum Patres viderentur. Ne id nimis lætum parti alteri eſſet, parva (ut plerumque ſolet) rem ingentem moliundi cauſſa intervenit. M. Fabii Ambuſti, potentis viri, cum inter ſui corporis homines, tum etiam ad plebem, quòd haudquaquam inter id genus contemptor ejus habebatur, filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpicio major, minor C. Licinio Stoloni erat, illuſtri quidem viro, tamen plebejo: eaque ipſa affinitas haud ſpreta gratiam Fabio ad vulgum quæſierat. Fortè ita incidit, ut, in Ser. Sulpicii tribuni militum domo ſorores Fabiæ quum inter ſe (ut fit) ſermonibus tempus tererent, lictor Sulpicii, quum is de foro ſe domum reciperet, forem (ut mos eſt) virga percuteret. quum ad id, moris ejus inſueta, expaviſſet minor Fabia, riſui ſorori fuit, miranti ignorare id ſororem. Ceterùm is riſus ſtimulos parvis mobili rebus animo muliebri ſubdidit: frequentia quoque proſequentium rogantiumque, *numquid vellet?* credo fortunatum matrimonium ei ſororis viſum; ſuique ipſam malo arbitrio, quo à proximis quiſque minimè anteiri vult, pœnituiſſe. Confuſam eam ex recenti morſu animi quum pater fortè vidiſſet, percunctatus, *ſatin' ſalvæ?* avertentem, cauſſam doloris (quippe nec ſatis piam adverſus ſororem, nec admodum in virum honorificam) elicuit, comiter ſciſcitando, ut fateretur eam eſſe cauſſam doloris, quòd juncta impari eſſet, nupta in domo, quam nec honos nec gratia *intrare poſſet*. Conſolans inde filiam Ambuſti *bonum animum* habere juſſit: eoſdem propediem *domi viſuram* honores, quos apud ſororem vi-

rat. Inde conſilia inire cum genero cœpit, adhibito L. Sextio, ſtrenuo adoleſcente, & cujus ſpei nihil præter genus patricium deeſſet.

XXXV. Occaſio videbatur rerum novandarum propter ingentem vim æris alieni; cujus levamen mali plebes, niſi ſuis in ſummo imperio locatis, nullum ſperaret. Accingendum ad eam cogitationem eſſe. conando agendoque jam eo gradum feciſſe plebejos, unde ſi porro annitantur, pervenire ad ſummam, & Patribus æquari tam honore quàm virtute poſſent. In præſentia tribunos plebis fieri placuit, quo in magiſtratu ſibimet ipſi viam ad ceteros honores aperirent. creatique tribuni C. Licinius & L. Sextius promulgavere leges omnes adverſus opes patriciorum, & pro commodis plebis: unam de ære alieno, ut, deducto eo de capite, quod uſuris pernumeratum eſſet, id quod ſupereſſet, triennio æquis portionibus perſolveretur: alteram de modo agrorum, ne quis plus quingenta jugera agri poſſideret: tertiam, ne tribunorum militum comitia fierent, conſulumque utique alter ex plebe crearetur. cuncta ingentia, & quæ ſine certamine maximo obtineri non poſſent. Omnium igitur ſimul rerum, quarum immodica cupido inter mortales eſt, agri, pecuniæ, honorum diſcrimine propoſito, conterriti Patres quum trepidâſſent, publicis privatiſque conſiliis nullo remedio alio præter expertam multis jam ante certaminibus interceſſionem invento, collegas adverſus tribunicias rogationes comparaverunt. qui, ubi tribus ad ſuffragium ineundum *citari à Licinio* Sextioque viderunt, ſti- *pati Patrum præſidiis,* nec recitari rogationes, ne ſolen

Ante Chr. 373. *V. C.* 379

ſolenne quicquam aliud ad ſciſcendum plebi fieri paſſi ſunt. Jamque, fruſtra ſæpe concilio advocato, quum pro antiquatis rogationes eſſent; *Bene habet*, inquit Sextius, *quandoquidem tantum interceſſionem pollere placet. iſto ipſo telo tutabimur plebem. Agitedum, comitia indicite Patres tribunis militum creandis. faxo, ne juvet vox iſta*, VETO, *qua nunc concinentes collegas noſtros tam læti auditis.* Haud irritæ cecidere minæ: comitia, præter ædilium tribunorumque plebis, nulla ſunt habita. Licinius Sextiuſque tribuni plebis refecti nullos curules magiſtratus creari paſſi ſunt. eaque ſolitudo magiſtratuum, & plebe reficiente duos tribunos, & his comitia tribunorum militum tollentibus, per quinquennium urbem tenuit.

V. C. 380, 381, 382, 383, 384.

XXXVI. Alia bella opportunè quievere: Veliterni coloni, geſtientes otio, quòd nullus exercitus Romanus eſſet, & agrum Romanum aliquoties incurſavere, & Tuſculum oppugnare adorti ſunt. eaque res, Tuſculanis veteribus ſociis, novis civibus, opem orantibus, verecundia maximè non Patres modò, ſed etiam plebem movit. Remittentibus tribunis plebis comitia per interregem ſunt habita: creatique tribuni militum L. Furius, A. Manlius, Ser. Sulpicius, Ser. Cornelius, P. & C. Valerii, haudquaquam tam obedientem in delectu, quam in comitiis plebem habuere: ingentique contentione exercitu ſcripto profecti, non ab Tuſculo modò ſummovere hoſtem, ſed intra ſuamet ipſum mœnia compulere: obſidebanturque haud paullo vi majore Velitræ quàm Tuſculum obſeſſum fuerat: nec tamen ab eis, à quibus obſideri cœptæ erant, expugnari potuere.

V. C. 385.

tuere. Ante novi creati ſunt tribuni militum, Q. Servilius, C. Veturius iterum, A. & M. Cornelii, Q. Quintius, M. Fabius. nihil ne ab his quidem tribunis ad Velitras memorabile factum. In majore diſcrimine domi res vertebantur. nam præter Sextium Liciniumque latores legum, jam octavùm tribunos plebis refectos, Fabius quoque tribunus militum, Stolonis ſocer, quarum legum auctor fuerat, earum ſuaſorem ſe haud dubium ferebat. & quum octo ex collegio tribunorum plebis primò interceſſores legum fuiſſent, quinque ſoli erant: & (ut ferme ſolent qui à ſuis deſciſcunt) capti, & ſtupentes animi, vocibus alienis id modò, quod domi præceptum erat, interceſſioni ſuæ prætendebant; Velitris in exercitu plebis magnam partem abeſſe: in adventum militum comitia differri debere, ut univerſa plebes de ſuis commodis ſuffragium ferret. Sextius Liciniuſque, cum parte collegarum, & uno ex tribunis militum Fabio, artifices jam tot annorum uſu tractandi animos plebis, primores Patrum productos interrogando de ſingulis, quæ ferebantur ad populum, fatigabant: *Auderentne poſtulare, ut, quum bina jugera agri plebi dividerentur, ipſis plus quingenta jugera habere liceret? Ut ſinguli prope trecenturum civium poſſiderent agros, plebejo homini vix ad tectum neceſſarium, aut locum ſepulturæ, ſuus pateret ager? An placeret fœnore circumventam plebem, ni potius quàm ſortem creditum ſolvat, corpus in nervum ac ſupplicia dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri vinctis nobiles domos? & ubicumque patricius habitet, ibi carcerem privatum eſſe?* *Ante Chr. 366. V. C. 386.*

XXXVII. Hæc indigna miſerandaque auditu, quum apud timentes ſibimet ipſos majore audientium indignatione quàm ſua increpuiſſent: *atqui nec agros occupandi modum, nec fœnore trucidandi plebem alium Patribus unquam fore* affirmabant, *niſi alterum ex plebe conſulem cuſtodem ſuæ libertatis plebs feciſſet. Contemni jam tribunos plebis, quippe quæ poteſtas jam ſuam ipſa vim frangat intercedendo. Non poſſe aquo jure agi, ubi imperium penes illos, penes ſe auxilium tantum ſit: niſi imperio communicato, neminem plebem in parte pari reipublicæ fore: nec eſſe quòd quiſquam ſatis putet, ſi plebejorum ratio comitiis conſularibus habeatur: niſi alterum conſulem utique ex plebe fieri neceſſe ſit, neminem fore. An jam memoria exiſſe, quum tribunos militum idcirco potius quàm conſules creari placuiſſet, ut & plebejis pateret ſummus honos, quatuor & quadraginta annis neminem ex plebe tribunum militum creatum eſſe? Qui crederent, duobuſne in locis ſua voluntate impertituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis occupare ſoliti ſint? & ad conſulatum viam fieri paſſuros, qui tribunatum ſeptum tam diu habuerint? Lege obtinendum eſſe, quod comitiis per gratiam nequeat: & ſeponendum extra certamen alterum conſulatum, ad quem plebi ſit aditus: quoniam in certamine relictus, præmium ſemper potentioris futurus ſit. Nec jam poſſe dici id, quod antea jactare ſoliti ſint, non eſſe in plebejis idoneos viros ad curules magiſtratus. Numquid enim ſocordiùs aut ſegniùs rempublicam adminiſtrari poſt L. Licinii Cabri tribunatum, qui primus ex plebe creatus ſit, quàm per eos annos geſta ſit, quibus præter patricios nemo tribunus militum fuerit?*

*vis? quis contra, patricios aliquot damnatos
humanum, neminem plebejum. Quæſtores
ſicut tribunos militum, paucis ante annis e
captos creari: nec ullius eorum populum Ron
panituiſſe. Conſulatum ſupereſſe plebejis: ea
arcem libertatis, id columen: ſi eò perventur
ſum populum Romanum verè exactos ex urbe
& ſtabilem libertatem ſuam exiſtimaturum. Q
ex illa die in plebem ventura omnia, quibus pa
excellant, imperium atque honorem, gloriam b
genus, nobilitatem, magna ipſis fruenda, maj
liberis relinquenda.* Hujus generis orationes ubi a
cipi videre, novam rogationem promulgant, ut pl
duumviris ſacris faciundis decemviri creentur; it
ut pars ex plebe, pars ex Patribus fiat: omniumque
earum rogationum comitia in adventum ejus ex-
ercitus differunt, qui Velitras obſidebat.

XXXVIII. Priùs circumactus eſt annus quàm
à Velitris reducerentur legiones. ita ſuſpenſa de le-
gibus res ad novos tribunos militum dilata. nam
lebis tribunos eoſdem, duos utique, qui legum la-
res erant, plebes reficiebat. Tribuni
ilitum creati, T. Quintius, Ser. Cor- *Ante Chr.* 365. *V. C.* 387.
lius, Ser. Sulpicius, Sp. Servilius, L.
virius, L. Veturius. Principio ſtatim
i ad ultimam dimicationem de legibus ventum:
uum tribus vocarentur, nec interceſſio collega-
latoribus obſtaret; trepidi Patres ad duo ulti-
uxilia, ſummum imperium ſummumque ad
i decurrunt. Dictatorem dici placet, dicitur
rius *Camillus*, qui magiſtrum equitum L.
m cooptat. Legum quoque latores adve
m apparatum adverſariorum & ipſi ca

ſam plebis ingentibus animis armant; concilioque plebis indicto, tribus ad ſuffragium vocant. Quum dictator, ſtipatus agmine patriciorum, plenus iræ minarumque conſediſſet; atque ageretur res ſolito primùm certamine inter ſe tribunorum plebis, ferentium legem intercedentiumque; & quanto jure potentior interceſſio erat, tantum vinceretur favore legum ipſarum, latorumque; & UTI ROGAS primæ tribus dicerent: tum Camillus, *Quandoquidem*, inquit, *Quirites, jam vos tribunicia libido, non potestas, regit; & interceſſionem, ſeceſſione quondam plebis partam, vobis eadem vi facitis irritam, qua peperiſtis: non reipublicæ magis univerſæ, quàm veſtra cauſſa dictator interceſſioni adero; everſumque veſtrum auxilium imperio tutabor. Itaque, ſi C. Licinius & L. Sextius interceſſioni collegarum cedunt, nihil patricium magiſtratum inferam concilio plebis. ſi adverſus interceſſionem tanquam captæ civitati leges imponere tendent, vim tribuniciam à ſe ipſa diſſolvi non patiar.* Adverſus ea quum contemptim tribuni plebis rem nihilo ſegniùs perageret, tum percitus ira Camillus lictores, qui de medio plebem emoverent, miſit: & addidit minas, ſi pergerent, ſacramento omnes juniores adacturum, exercitumque extemplo ex urbe eductum. Terrorem ingentem incuſſerat plebi; ducibus plebis accendit magis certamine animos, quàm minuit. ſed re neutrò inclinata, magiſtratu ſe abdicavit: ſeu quia vitio creatus erat, ut ſcripſere quidam: ſeu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, *idque plebes ſcivit*, ut, ſi M. Furius pro dictatore *quid egiſſet*, quingentûm millium æris ei mul*ctam* *ſſet. Sed auſpiciis* magis, quàm novi exempli ro*tione, deterritum* ut potiùs credam, cum ipſius

viri

viri facit ingenium, tum quòd ei ſuffectus eſt extemplo P. Manlius dictator: quem quid creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius victus eſſet? & quòd eundem M. Furium dictatorem inſequens annus habuit, haud ſine pudore certè fractum priore anno in ſe imperium repetiturum: ſimul quòd eo tempore, quo promulgatum de mulcta ejus traditur, aut & huic rogationi, qua ſe in ordinem cogi videbat, obſiſtere potuit; aut ne illas quidem, propter quas & hæc lata erat, impedire: &, quoad uſque ad memoriam noſtram tribuniciis conſularibuſque certatum viribus eſt, dictaturæ ſemper altius faſtigium fuit.

XXXIX. Inter priorem dictaturam abdicatam, novamque à Manlio initam, ab tribunis, velut per interregnum concilio plebis habito, apparuit quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora eſſent. nam de fœnore atque agro rogationes jubebant, de plebejo conſulatu antiquabant. & perfecta utraq; res eſſet, ni tribuni ſe in omnia ſimul conſulere plebem dixiſſent. P. Manlius deinde dictator rem in cauſſam plebis inclinavit, C. Licinio, qui tribunus militum fuerat, magiſtro equitum de plebe dicto. Id ægrè Patres paſſos accipio; dictatorem propinqua cognatione Licinii ſe apud Patres excuſare ſolitum, ſimul negantem magiſtri equitum majus, quàm tribuni conſularis imperium eſſe. Licinius Sextiuſque, quum tribunorum plebis creandorum indicta comitia eſſent, ita ſe gerere, ut, negando jam ſibi velle continuari honorem, acerrimè accenderent ad *id*, quod diſſimulando petebant plebem. *Nonum ſe annum jam velut in aciem ad verſus optimates, maximo privatim periculo, nu*

publico emolumento, ſtare: conſenſiſſe jam ſecum & rogationes promulgatas, & vim omnem tribunicia poteſtatis: primò interceſſione collegarum in leges ſuas pugnatum eſſe, deinde ablegatione juventutis ad Veliternum bellum: poſtremò dictatorium fulmen in ſe intentatum: jam nec collegas, nec bellum, nec dictatorem obſtare, quippe qui etiam omen plebejo conſuli, magiſtro equitum ex plebe dicendo dederit: ſe ipſum plebem, & commoda morari ſua. Liberam urbem ac forum à creditoribus, liberos agros ab injuſtis poſſeſſoribus extemplo, ſi velit, habere poſſe. quæ munera quando tandem ſatis grate animo æſtimaturos, ſi, inter accipiendas de ſuis commodis rogationes, ſpem honoris latoribus earum incidant? non eſſe modeſtiæ populi Romani id poſtulare, ut ipſe fœnore levetur, & in agrum injuria poſſeſſum à potentibus inducatur: per quos ea conſecutus ſit, ſenes tribunicios non ſine honore tantùm, ſed etiam ſine ſpe honoris relinquat. Proinde ipſi primùm ſtatuerent apud animos quid vellent; deinde comitiis tribunicis declararent voluntatem. Si conjunctim ferri ab ſe promulgatas rogationes vellent, eſſe quòd eoſdem reficerent tribunos plebis: perlaturos enim quæ promulgaverint. ſin, quod cuique privatim opus ſit, id modò accipi velint: opus eſſe nihil invidioſa continuatione honoris; nec ſe tribunatum, nec illos ea, quæ promulgata ſint, habituros.

XL. Adverſus tam obſtinatam orationem tribunorum quum, præ indignitate rerum, ſtupor, ſilentiumque inde ceteros Patrum defixiſſet; App. Claudius Craſſus, nepos decemviri, dicitur odio magis iraque, quàm ſpe, ad diſſuadendum proceſſiſſe, & locutus in hanc fere ſententiam eſſe: Ne-

QUI

a novum, neque inopinatum mihi ſit, Quirites, quod unum familia noſtra ſemper objectum eſt ſeditioſis tribunis, id nunc ego quoque audiam: adisse genti jam inde ab initio nil antiquius in iblica Patrum majeſtate fuiſſe; ſemper plebis modis adverſatos eſſe. *Quorum alterum ne- nego, neque infitias eo, nos, ex quo adſciti ſu- ſanul in civitatem & Patres, omnia operam de- , ut per nos nulla potius quàm immanata majo- eorum gentium, inter quas nos eſſe voluiſtis, dici poſſet. Illud alterum pro me majoribuſque contendere ausim, Quirites, (niſi, qua pro u- rſa republ. fiant, ea plebi tanquam aliam inco- erbem, adverſa quis putet) nihil nos neque pri- s, neque in magiſtratibus, quod incommodum i eſſet, ſcientes feciſſe; nec ullum factum dictum- noſtrum contra utilitatem veſtram (etſi quadam ra voluntatem fuerint) verè referri poſſe. An* ſi Claudia familia non ſim, nec ex patricio ine ortus, ſed unus Quiritium quilibet, qui e me duobus ingenuis ortum, & vivere in libera tate ſciam, reticere poſſim? *L. illum Sextium C. Licinium, perpetuos (ſi Diis placet) tribunos, um licentia novem annis, quibus regnant, ſumi, ut vobis negent poteſtatem liberam ſuffragii non mittis, non in legibus jubendis ſe permiſſuros* Sub conditione, *inquit*, nos reficietis decim tribunos. *Quid eſt aliud dicere?* quod petunt nos adeò faſtidimus, ut ſine mercede magna accipiamus. *Sed qua tandem iſta merces eſt, quam ſemper tribunos plebis habeamus?* ut rogationes, ſit, noſtras, ſeu placent ſeu diſplicent, ſeu utiles inutiles ſint, omnes conjunctim accipiatis.

Ob-

Obſecrò vos, Tarquinii tribuni plebis, putate me ex media concione unum civem ſuccłamare: Bona venia veſtra liceat ex his rogationibus legere, quas ſalubres nobis cenſemus eſſe; antiquare alias. Non, *inquit*, licebit. Tu de fœnore atque agris, quod ad vos omnes pertinet, jubeas; & hoc portenti non fiat in urbe Romana, uti L. Sextium atque hunc C. Licinium conſules, quod indignaris, quod abominaris, videas? Aut omnia accipe: aut nihil fero. *Ut, ſi quis ei, quem urgeat fames, venenum ponat cum cibo; & aut abſtinere eo, quod vitale ſit, jubeat, aut mortiferum vitali admiſceat. Ergo, ſi eſſet libera hæc civitas, non tibi frequentes ſuccłamâſſent*, Abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis? *quid? ſi non tuleris, quod commodum eſt populo accipere, nemo erit qui ferat illud? Si quis patricius, ſi quis (quod illi volunt invidioſius eſſe) Claudius diceret*, Aut omnia accipite, aut nihil fero; *quis veſtrum, Quirites, ferret? Nunquamne vos res potiùs quàm auctores ſpectabitis; ſed omnia ſemper, quæ magiſtratus ille dicet, ſecundis auribus, quæ ab noſtrùm quo dicentur, adverſis accipietis? At hercule ſermo eſt minimè civilis. Quid? Rogatio qualis eſt, quam à vobis antiquatam indignantur? ſermoni, Quirites, ſimillima.* Conſules, *inquit*, rogo, ne vobis, quos velitis, facere liceat. *An aliter rogat, qui utique alterum ex plebe fieri conſulem jubet, nec duos patricios creandi poteſtatem vobis permittit? Si hodie bella ſint, quale Etruſcum fuit, quum Porſena Janiculum inſedit, quale Gallicum modò, quum præter Capitolium atque arcem omnia hæc hoſtium erant, & conſulatum cum hoc Ad. Fiviis, aut quolibet alio ex Patribus L. ille Sextius*

tius peteret; poſſetiſne ferre Sextium haud pro dubio conſulem eſſe, Camillum de repulſa dimicare? Hocine eſt in communne honores vocare, ut duos plebejos fieri conſules liceat, duos patricios non liceat? & alterum ex plebe creari neceſſe ſit, utrumque ex Patribus præterire liceat? Quanam iſta ſocietas, quanam conſortio eſt? Parum eſt, ſi, cujus pars tua nulla adhuc fuit, in partem ejus venis, niſi partem petendo totum traxeris? Timeo, *inquit*, ne, ſi duos licebit creari patricios, neminem creetis plebejum. *Quid eſt dicere aliud, niſi*, quia indignos veſtra voluntate creaturi non eſtis, neceſſitatem vobis creandi quos non vultis, imponam? *quid ſequitur, niſi ut ne beneficium quidem debeat populo, ſi cum duobus patriciis unus petierit plebejus, & lege ſa, non ſuffragio, creatum dicat? Quo modo extorqueamus, non quo modo petant honores, quærunt: & ita maxima ſunt adepturi, ut vihil ne pro minimis quidem debeant: & occaſionibus potius quàm virtute petere honores malint. Eſt aliquis, qui ſe inſpici, æſtimari faſtidiat? qui certos ſibi uni honores inter dimicantes competitores æquum cenſeat eſſe? qui ſe arbitrio veſtro eximat? qui veſtra neceſſaria ſuffragia pro voluntariis, & ſerva pro liberis faciat? Omitto Licinium Sextiumque, quorum annos in perpetua poteſtate, tanquam regum, in Capitolio numeratis: quis eſt hodie in civitate tam humilis, cui non via ad conſulatum facilior per iſtius legis occaſionem, quàm nobis ac liberis noſtris fiat? ſi quidem nos, ne quum volueritis quidem, creare interdum poteritis; iſtos, etiam ſi nolueritis, neceſſe ſit.* De indignitate ſatis dictum eſt: (*etenim* dignitas ad homi-

nos pertinet) quid de religionibus atque auspici
propria Deorum immortalium contemptio sta
furis est, loquar? Auspiciis hanc urbem co
esse, auspiciis bello ac pace, domi militiaque
geri, quis est qui ignoret? Penes quos igitur sa
spicia more majorum? nempe penes Patres. na
hujus quidem magistratus nullus auspicato cr
nobis adeo propria sunt auspicia, ut non solum
populus creet patricios magistratus, non aliter
auspicato creet; sed nos quoque ipsi sine suffra
pulli auspicato interregem prodamus, & privati
spicia habeamus, quæ illi ne in magistratibus q
habent. Quid igitur aliud quàm tollit ex c
auspicia, qui, plebejos consules creando, à Pa
qui soli eo habere possunt, aufert? Eludant
licet religiones. Quid enim est, si pulli non p
tur? si ex cavea tardius exierint? si occinuerit
Parva sunt hæc: sed parva ista non contem
majores nostri maximum hanc rem fecerunt.
nas, tanquam jam nihil præ Deorum opus sit
nes cærimonias polluimus. Vulgò ergo pontifice
gures, sacrificuli reges creentur: cuilibet apicen
tem, dummodo homo sit, imponamus: tradamu
cilia, penetralia, Deos, Deorumque curam, q
nefas est: non leges auspicato ferantur: non
stratus creentur: nec centuriatis, nec curiatis co
Patres melliores fiant: Sextius & Licinius, tan
Romulus ac Tatius, in urbe Romana regnent,
pecunias alienas, quia agros dono dant. Tanta
cedo est ex alienis fortunis prædandi: nec in me
venit, altera lege solitudines vastas in agris
pellendo finibus dominos: altera solum abrogari,

quæ vanis hominum fictis attollitur. Omnium rerum vestra vobis antiquamus: vestra ipsa negotia. Quod fautis, Deos velim favere.

XLI. Oratio Appii ad id modò valuit, ut tempus rogationum jubendarum proferretur. Refecti decimùm iidem tribuni Sextius & Licinius de decemviris sacrorum ex parte de plebe creandis legem pertulere. creati quinque Patrum, quinque plebis: gradusque eo jam via facta ad consulatum videbatur. Hac victoria contenta plebes cessit Patribus, ut, in præsentia consulum mentione omissa, tribuni militum crearentur. creati A. & M. Cornelii iterum, M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, P. Valerius dextùm. Quum præter Velitarum obsidionem, tardi magis rem citius quàm dubii, quietæ externæ res Romanis essent; fama repens belli Gallici allata perpulit civitatem, ut M. Furius dictator quintùm diceretur. is T. Quinctium Pennum magistrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen auctor est Claudius: inclytamque in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum, cum quo provocatus manus conseruit, in conspectu duorum exercituum cæsum torque spoliavit, tum pugnatum. Pluribus auctoribus magis adducor ut credam, decem haud minus post annos ea acta: hoc autem anno in Albano agro cum Gallis dictatore M. Furio signa collata. Nec dubia, nec difficilis Romanis (quanquam ingentem Galli terrorem memoria pristinæ cladis attulerant) victoria fuit. multa millia barbarorum in acie, multa captis castris sunt: palati alii Apuliam maximè petentes cum fuga se longinqua, tum quòd passim eos

Ante Chr. 364. *V. C.* 388.

mul pavor terrorque diſtulerant, ab hoſte ſeſe tutati ſunt. Dictatori conſenſu Patrum plebiſque triumphus decretus. Vixdum perfunctum eum bello atrocior domi ſeditio excepit: & per ingentia certamina dictator ſenatuſque victus, ut rogationes tribuniciæ acciperentur: & comitia conſulum adverſa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus conſul factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit, quia patricii ſe auctores futuros negabant, prope ſeceſſionem plebis res, terribileſque alias minas civilium certaminum venit: quum tamen per dictatorem conditionibus ſedatæ diſcordiæ ſunt, conceſſumque ab nobilitate plebi de conſule plebejo; à plebe nobilitati de prætore uno, qui jus in urbe diceret, ex Patribus creando. Ita ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus, quum dignam eam rem ſenatus cenſeret eſſe, meritoque id, ſi quando unquam aliàs, Deûm immortalium cauſſa libenter facturos fore, ut ludi maximi fierent, & dies unus ad triduum adjiceretur; recuſantibus id munus ædilibus plebis, conclamatum à patriciis eſt juvenibus, ſe id honoris Deûm immortalium cauſſa libenter acturos, ut ædiles fierent. Quibus quum ab univerſis gratiæ actæ eſſent, factum ſenatuſconſultum ut duo viros ædiles ex Patribus dictator populum rogaret, Patres auctores omnibus ejus anni comitiis fierent.

Ante Chr. 363. *V. C.* 389.

LIBER

LIBER VII.

EPITOME.

I. DUO novi magiſtratus adjecti ſunt, prætura & ædilitas curulis. II. Peſtilentia civitas laboravit, eamque inſignem fecit mors Furii Camilli. cujus remedium & finis quum per novas religiones quæreretur, ludi ſcenici tunc primùm facti ſunt. III, IV, V. Quum dies L. Manlio dicta eſſet à M. Pomponio tribuno plebis, propter delectum acerbè actum, & T. Manlium filium, relegatum ſine ullo crimine; adoleſcens ipſe, cujus relegatio patri objiciebatur, venit in cubiculum tribuni, ſtrictoque gladio coëgit eum in verba ſua jurare, non perſeveraturum ſe in accuſatione. VI. Quum telluris hiatu tota ad ultimum patria territa foret, tunc omnia pretioſa miſſa ſunt in patentem voraginem urbis Romanæ. in eam Curtius armatus ſedens equo ſe præcipitavit, eaque expleta eſt. VII, VIII. Bellum in Hernicos proſperum. IX, X. T. Manlius adoleſcens, qui patrem à tribunicia vexatione vindicaverat, contra Gallum, provocantem aliquem ex militibus Romanis, in ſingulare certamen deſcendit, eique occiſo torquem aureum detraxit, quem ipſe poſtea tulit, & ex eo Torquatus eſt nuncupatus. XI. Patelius de Gallis Tiburtibuſque triumphum geminum egit. XII. Milites ſe contra Gallos injuſſu Dictatoris C. Sulpicii pugnaturos jurant. XIII, &c. Quorum cauſſam Tullio agente

pugn

pugna impetrata eſt, fuſique hoſtes. XV. *Duæ tribus additæ;* Pomptina & Publilia. XVI. *Licinius Stolo lege ab ipſo lata damnatus eſt, quòd plus quingentis jugeribus agri poſſideret.* XVII. *Dictator C. Martius Rutilus primus de plebe dictus, Magiſtrum Equitum de plebe C. Plautium dicit.* XVIII. *Samnites in ſocietatem accepti.* XX. *Pax Ceritibus data.* XXI. *Quinque viri Menſarii creantur ad ſolutionem æris alieni.* XXII. *C. Martius Rutilus primus de plebe Cenſor.* XXIII, XXIV, XXV. *Popilius Lætas à plebe Conſul Gallos ſuperat & triumphat.* XXVI, &c. *M. Valerius tribunus militum Gallum, à quo provocatus erat, inſidente galeæ corvo, & unguibus roſtroque hoſtem infeſtante, interemit, & ex eo Corvi nomen accepit, conſulque proximo anno creatus eſt ob virtutem, quum vigeſimum tertium ageret annum.* XXVII. *Amicitia cum Carthaginienſibus juncta.* XXIX, &c. *Campani quum urgerentur à Samnitibus bello, auxilio adverſus eos à ſenatu petito, quum id non impetrarent, urbem atque agros populo Romano dedidérunt. ob quam cauſſam ea, quæ populi Romani fuêre eſſent, defendi bello adverſus Samnites placuit.* XXXIV, &c. *Quum ab A. Cornelio conſule exercitus, in iniquum locum deductus, in magno diſcrimine eſſet, P. Decii Muris tribuni militum opera ſervatus eſt; qui occupato colle ſuper id jugum, in quo Samnites conſederant, occaſionem conſuli in æquiorem locum evadendi dedit; ipſe ab hoſtibus circumfeſſus erupit.* XXXVIII, &c. *Milites Romani, qui Capuæ in præſidio erant relicti, quum de ea occupanda urbe conſpirâſſent, &, detecto conſilio, metu ſupplicii à populo Romano defeciſſent, per M. Valerium*

rorum dictatorem, qui conſilio ſuo eos à ſe-
cesserant, patriæ reſtituti ſunt. Res præte-
ra Hernicos, & Gallos, & Tiburtes, & Pri-
, & Tarquinienſes, & Samnites, & Volſcos
geſtas continet.

ANnus hic erit inſignis novi hominis conſulatu, inſignis novis duobus magiſtratibus, prætura & curuli ædilitate. Hos ſibi patricii quæſivere honores ceſſo plebi altero conſulatu. Plebes con- L. Sextio, cujus lege partus erat, dedit: ræturam Sp. Furio M. filio Camillo, ædi- Cn. Quintio Capitolino & P. Cornelio , ſuarum gentium viris, gratia campeſtri . L. Sextio collega ex Patribus datus Lu- nilius Mamercinus. Principio anni & de uos primò palatos per Apuliam congregati a erat, & de Hernicorum defectione agi- ntio. Quum de induſtria omnia, ne quid ejum conſulem ageretur, proferrentur, fi- omnium rerum, ac juſtitio ſimile otium ſi quòd, non patientibus tacitum tribunis, o conſule uno plebejo tres patricios magi- urulibus ſellis prætextatos tanquam conſules nobilitas ſibi ſumpſiſſet, prætorem quidem ra reddentem, & collegam conſulibus, at- m auſpiciis creatum: verecundia inde im- *ſenatui ex Patribus jubendi ædiles curu-* *primò, ut alternis annis ex plebe fie-* *erat: poſtea promiſcuum fuit.* Indi

Ante Chr. 363. *V. C.* 389.

Ante Chr. 362. *V. C.* 390. L. Genucio & Q. Servilio conſulibus, & ab ſeditione & à bello quietis rebus, ne quando à metu ac periculis vacarent, peſtilentia ingens orta. Cenſorem, ædilem curulem, tres tribunos plebis mortuos ferunt, pro portione & ex multitudine alia multa funera fuiſſe. maximéque eam peſtilentiam inſignem mors quàm matura, tam acerba M. Furii fecit. Fuit enim verè vir unicus in omni fortuna, princeps pace belloque, priùs quàm exſulatum iret: clarior in exſilio vel deſiderio civitatis, quæ capta abſentis imploravit opem; vel felicitate, qua reſtitutus in patriam, ſecum patriam ipſam reſtituit. Par deinde per quinque & viginti annos (tot enim poſtea vixit) titulo tantæ gloriæ fuit; dignuſque habitus, quem ſecundum à Romulo conditorem urbis Romanæ ferrent.

Ante Chr. 401. *V. C.* 353. II. Et hoc & inſequenti anno, C. Sulpicio Petico, C. Licinio Stolone conſulibus, peſtilentia fuit. eo nihil dignum memoria actum, niſi quòd pacis Deûm expoſcendæ cauſſa tertiò tum poſt conditam urbem lectiſternium fuit. & quum vis morbi nec humanis conſiliis nec ope divina levaretur, victis ſuperſtitione animis, ludi quoque ſcenici, nova res bellicoſo populo, (nam circi modo ſpectaculum fuerat) inter alia cœleſtis iræ placamina inſtituti dicuntur. Ceterùm parva quoque (ut ferme principia omnia) & ea ipſa peregrina res fuit. Sine carmine ullo, ſine imitandorum carminum actu, ludiones *ex Etruria* acciti, ad tibicinis modos ſaltantes, *haud indecoros* motus more Tuſco dabant. imitari *deinde eos juventus* ſimul inconditis inter ſe joculari

laria fundentes verſibus cœpere: nec abſoni à voce motus erant. Accepta itaque res, ſæpiuſque uſurpando excitata, vernaculis artificibus; quia hiſter Tuſco verbo ludio vocabatur, nomen hiſtrionibus inditum: qui non, ſicut ante, Feſcennino verſu ſimilem incompoſitum temere ac rudem alternis jaciebant; ſed impletas modis ſaturas, deſcripto jam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant. Livius poſt aliquot annos, qui ab ſaturis auſus eſt primus argumento fabulam ſerere, (idem ſcilicet, id quod omnes tum erant, ſuorum carminum actor) dicitur, quum ſæpius revocatus vocem obtudiſſet, venia petita, puerum ad canendum ante tibicinem quum ſtatuiſſet, canticum egiſſe aliquanto magis vigenti motu, quia nihil vocis uſus impediebat. inde ad manum cantari hiſtrionibus cœptum, diverbiaque tantùm ipſorum voci relicta. Poſtquam, lege hac fabularum, ab riſu ac ſoluto joco res avocabatur, & ludus in artem paullatim verterat; juventus, hiſtrionibus fabellarum actu relicto, ipſa inter ſe more antiquo ridicula interta verſibus jactitare cœpit: quæ inde exodia poſtea appellata, conſertaque fabellis potiſſimùm Atellanis ſunt. Quod genus ludorum ab Oſcis acceptum tenuit juventus, nec ab hiſtrionibus pollui paſſa eſt. Eo inſtitutum manet, ut actores Atellanarum nec tribu moveantur, & ſtipendia, tanquam expertes artis ludicræ, faciant. Inter aliarum parva principia rerum, ludorum quoque prima origo ponenda viſa eſt; ut appareret, quàm ab ſano initio res in hanc, vix opulentis regnis tolerabilem, inſaniam venerit.

III. Nec

III. Nec tamen ludorum primum initium, procurandis religionibus datum, aut religione animos, aut corpora morbis levavit. quinetiam, quum medios fortè ludos circus Tiberi superfuso irrigatus impedisset, id verò, velut aversis jam Diis, asperandisque placamina iræ, terrorem ingentem fecit. Itaque, Ca. Genucio, L. Æmilio Mamercino secundùm consulibus, quum piaculorum magis conquisitio animos quàm corpora morbi afficerent, repetitum ex seniorum memoria dicitur, pestilentiam quondam clavo ab dictatore fixo sedatam. Ea religione adductus senatus, dictatorem clavi figendi caussa dici jussit. dictus L. Manlius Imperiosus, L. Pinarium magistrum equitum dixit. Lex vetusta est, priscis literis verbisque scripta, ut, qui prætor maximus sit, Idibus Septembribus clavum pangat. Fixus fuit dextro lateri ædis Jovis optimi maximi, ea ex parte, qua Minervæ templum est. Eum clavum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt; eoque Minervæ templo dicatam legem, quia numerus Minervæ inventum sit. Volsiniis quoque clavos, indices numeri annorum, fixos in templo Nortiæ Etruscæ Deæ comparere, diligens talium monimentorum auctor Cincius affirmat. M. HORATIVS CONSVL EX LEGE TEMPLVM JOVIS OPTIMI MAXIMI DEDICAVIT ANNO POST REGES EXACTOS. A CONSVLIBVS POSTEA AD DICTATORES, QVIA MAJVS IMPERIVM ERAT, SOLENNE CLAVI FIGENDI TRANSLATVM EST. Intermisso deinde more, *digna etiam per* se visa est res, propter quam dictator

Ante Chr. 360. *V. C.* 392.

ctator crearetur. qua de cauſſa creatus L. Manlius, perinde ac reipublicæ gerendæ, ac non ſolvendæ religione, gratia creatus eſſet, bellum Hernicum affectans, delectu acerbo juventutem agitavit: tandemque omnibus in eum tribunis plebis cohortis, ſeu vi, ſeu verecundia victus, dictatura abiit.

IV. Neque eo minus principio inſequentis anni, Q. Servilio Ahala, L. Genucio ſecundùm conſulibus, dies Manlio dicitur à M. Pomponio tribuno plebis. Acerbitas in delectu, non damno modò civium, ſed etiam laceratione corporum lata, partim virgis cæſis qui ad nomina non reſpondiſſent, partim in vincula ductis, inviſa erat: & ante omnia inviſum ipſum ingenium atrox, cognomenque Imperioſi, grave liberæ civitati, ab oſtentatione ſævitiæ adſcitum, quam non magis in alienis, quàm in proximis, ac ſanguine ipſe ſuo exerceret. criminiq; ei tribunus inter cetera dabat, *Quòd filium juvenem, nullius probri compertum, extorrem, urbe, domo, penatibus, foro, luce, congreſſu æqualium prohibitum, in opus ſervile, prope in carcerem atque in ergaſtulum dederit; ubi ſummo loco natus dictatorius juvenis quotidiana miſeria diſceret, verè imperioſo patre ſe natum eſſe. At quam ob noxam? quia infacundior ſit, & lingua impromptus. Quòd naturæ damnum utrùm nutriendum patri, (ſi quicquam in eo humani eſſet) an caſtigandum, ac vexatione inſigne faciendum fuiſſe? ne mutas quidem beſtias minùs alere ac fovere, ſi quid ex progenie ſua parum proſperum ſit. At, hercule, L. Manlium malum malo augere filii, & tarditatem ingenii inſuper premere; &, ſi quid in eo exiguum natur-*

Ante Chr. 359. *V. C.* 393.

vigoris ſit, id exſtinguere vitæ agreſti, & ruſtico cultu inter pecudes habendo.

V. Omnium potiùs his criminationibus, quàm ipſius juvenis, irritatus eſt animus: quin contra ſe quoque parenti cauſſam invidiæ atque criminum eſſe ægre paſſus, (ut omnes Dii hominesque ſcirent, ſe parenti opem latam quàm inimicis ejus malle) capit conſilium, rudis quidem atque agreſtis animi, & quanquam non civilis exempli, tamen pietate laudabile. Inſcientibus cunctis, cultro ſuccinctus, manè in urbem, atque à porta domum confeſtim ad M. Pomponium tribunum pergit: janitori, opus eſſe ſibi domino ejus convento extemplo, ait: nunciaret T. Manlium Lucii filium eſſe. mox introductus (etenim percitum ira in patrem ſpes erat aut criminis aliquid novi, aut conſilii ad rem agendam deferre) ſalute accepta redditaque, eſſe ait, quæ cum eo agere arbitris remotis velit. procul inde omnibus abire juſſis, cultrum ſtringit: & ſuper lectum ſtans ferro intento, niſi in quæ ipſe concepiſſet verba juraret, *ſe patris ejus accuſandi cauſſa concilium plebis nunquam habiturum*, ſe eum extemplo transfixurum minatur. Pavidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, ſe ſolum, inermem, illum prævalidum juvenem, &, quod haud minus timendum erat, ſtolidè ferocem viribus ſuis cerneret) adjurat in quæ adactus eſt verba; & præ ſe deinde tulit, ea vi ſubactum ſe incepto deſtitiſſe. Nec perinde, ut maluiſſet plebes, ſibi ſuffragii ferendi de tam crudeli & ſuperbo reo poteſtatem fieri; ita ægre habuit filium id pro parente auſum: eoque id laudabilius erat, quòd animum ejus tanta acerbitas patria nihil

plenam avertisset. Itaque non patri modò ceſſisse dictio est, sed ipsi etiam adolescenti honori fuit. & quum eo anno primùm plebs tribunos militum ad legiones suffragio ferret, & antea sicut nunc, quos Rutilos vocant (ordines ipsi faciebant) secundum in sex locis, nullis domi militiæque ad conciliandam gratiam meritis; ut qui rure, & procul coetu hominum juventam egisset.

Eodem anno, seu motu terræ, seu qua vi deorum medium ferme specu vasto collapsum in immensam altitudinem dicitur; neque eam vorago conjectu terræ, quum pro se quisque gereret, explere potuisse prius, quàm Deum monitu quæsitum, quo plurimùm populus Romanus valeret. id enim illi loco dicandum vates canebant, & publicam Romanam perpetuam esse vellent. M. Curtium, juvenem bello egregium, case ferunt dubitantes, an ullum magis Romæ bonum, quàm arma virtusque esset. Silentio templa Deorum immortalium, quæ fori eminent, Capitoliumque intuentem, & manus in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus Deos manes porrigentem se devovisse: equo quàm poterat maximè exornato insidentem tum se in specum immisisse, donisque ac frugibus super eum à multitudine virorum ac mulierum effusis; lacumque Curtium non ab antiquo illo agri milite Curtio Metio, sed ab hoc, appellatum.

Cura non deesset, si qua ad verum via animum ferret: nunc famæ rerum standum est, certam derogat vetustas fidem. & lacus nomen ac recentiore insignitius fabula est. Post tantò

prodigii procurationem, eodem anno de Hernicis consultus senatus, quum feciales ad res repetendas nequicquam mississet, primo quoque die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit; populusque id bellum frequens jussit. L. Genucio consuli ea provincia sorte evenit. In exspectatione civitas erat, quòd primus ille de plebe consul bellum suis auspiciis gesturus esset: perinde ut veniret res, ita communicatos honores pro bene aut secus consulto habitura. Fortè ita tulit casus, ut Genucius, ad hostes magno conatu profectus, in insidias præcipitaretur; legionibus nec opinato pavore fusis, consul circumventus ab insciis, quum interfeciſſent, occideretur. Quod ubi est Romam nunciatum, nequaquam tantum publica calamitate mœsti Patres, quantum feroces infelici consulis plebeji ductu, fremunt omnibus locis: *irent, crearent consules ex plebe, transferrent auspicia quo nefas esset. Potuisse Patres plebiscito pelli honoribus suis: num etiam in Deos immortales inauspicatum legem valuisse? Vindicâsse ipsos suum numen, sua auspicia, quæ ut primùm contacta sint ab eo, à quo nec jus nec fas fuerit, deletum cum duce exercitum documento fuisse, ne deinde, turbato gentium jure, comitia haberentur.* His vocibus curia & forum personat. Appium Claudium, quia dissuaserat legem, majore nunc auctoritate eventum reprehensi ab ipso consilii incusantem, dictatorem, consensu patriciorum, Servilius consul dicit: delectusque & justitium indictum.

VII. Priusquam dictator legionesque novæ in *Hernicos* venirent, ductu C. Sulpicii legati res per occasionem gesta egregiè est. In Hernicos, mortuo con-

conſulis contemptim ad caſtra Romana cum haud dubia expugnandi ſpe ſuccedentes, hortante legato, & plenis iræ atque indignitatis militum animis, eruptio eſt facta. Multum ab ſpe adeundi valli res Hernicis abfuit: adeò turbatis inde ordinibus abſceſſere. Dictatoris deinde adventu, novus veteri exercitus jungitur, & copiæ duplicantur. & pro concione dictator laudibus legati militumque, quorum virtute caſtra defenſa erant, ſimul audientibus laudes meritas tollit animos, ſimul ceteros ad æmulandas virtutes acuit. Neque ſegnibus ad hoſtes bellum apparatur; qui & parti ante decoris memores, neque ignari auctarum virium hoſtis, ſua quoque vires augent. Omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur: quadragenarias octo cohortes, lecta robora virorum ſcribuntur. Hunc eximium florem juventutis eo etiam, quòd, ut duplex acciperent ſtipendium, decreverant, ſpei animorumque implebant. Immunes quoque operum militarium erant; ut, in unum pugnæ laborem ſublevati, plus ſibi, quàm pro virili parte, anniterentur. extra ordinem etiam in acie locati, quo conſpectior virtus eſſet. Duûm millium placitus noſtra Romana ab Hernicis dirimebat: ibi paulùm ſtatum utrinque ſpatio in medio pugnatum eſt. Diu ancipiti ambigua ſpe pugna; nequicquam ſeptingenis equitibus Romanis impetu turbare hoſtium aciem. poſtquam equeſtris pugna effectu quàm cuſtodibus vanior erat; conſulto prius dictatore equites, permiſſu deinde ejus relictis equis, clamore provolant ante ſignа, & novam integrem pugnam. neque ſuſtineri poterant, ni extraordina-

riæ cohortes pari corporum animorumque robore se objecissent.

VIII. Tunc inter primores duorum populorum res geritur. quicquid hinc aut illinc commodi Mars belli aufert, multiplex quidem, pro numero damnum est: vulgus aliud armatorum, velut delegata primoribus pugna, eventum suum in virtute aliena ponit. multi utrimque cadunt, plures vulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes, *quid deinde restaret*, quærendo, *si neque ulli equis pepulissent hostem, neque pedites quicquam momenti fecerint, quam tertium exspectarent pugnæ? & quid ante signa feroces prosiluissent, & alieno pugnarent loco?* His inter se vocibus concitati, clamore renovato, inferunt pedem: & primùm gradu moverunt hostem, deinde pepulerunt; postremò jam haud dubiè avertunt: neque tam vires parem quæ superaverit res, facile dictu est, nisi quòd perpetua fortuna utriusque populi, & extollere animos, & minuere potuit. Usque ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione, quia serum erat diei, abstinuere. Diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante meridiem signum dare posset: eo in noctem tractum erat certamen. Postera die deserta fuga castra Hernicorum, & fasces relicti quidam inventi: agmenque fugientium ab signis, quum præter mœnia eorum infrequentia signa conspecta essent, fusum, ac per agros trepida fuga palatum est. Nec Romanis incruenta victoria fuit: quarta pars militum amissa. *Et, ubi haud* minus jacturæ fuit, aliquot equites *Romani* cecidere.

IX. In-

IX. Insequenti anno, quum C. Sulpicius & C. Licinius Calvus consules Hernicos exercitum duxissent, neque intentis in agro hostibus, Ferentinum liberum eorum vi cepissent, revertentibus inde eis, illatae portae clausere. Ea ultima fuit causa, quum multae antea querimoniae ultro citroque jactatae essent; cur per feciales rebus repetitis bellum populo indiceretur. Dictatorem T. Quinctium Pennum eo anno fuisse satis constat, & magistrum equitum Servium Cornelium Maluginensem. Macer Licinius, comitiorum habendorum causa, & ab Licinio consule dictum scribit, quia, collega comitia bello praeferre festinante, ut continuaret consulatum, obviam eundum pravae cupiditati fuerit. Quaesita ea propriae familiae laus, leviorem auctorem Licinium facit. quum mentionem ejus rei in vetustioribus annalibus nullam inveniam, magis ut belli Gallici causa dictatorem eruntem arbitrer, inclinat animus. eo certè anno Galli ad tertium lapidem Salaria via trans pontem Anienis castra habuere. Dictator, quum tumultus Gallici causa justitium edixisset, omnes juniores sacramento adegit; ingentique exercitu ab urbe profectus, in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat; neutris eum rumpentibus, ne victoris indicium esset. Proelia de occupando ponte crebra erant; nec, qui potirentur, incertis viribus satis discerni poterat. Tum eximia corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus processit; & quantum maxima voce potuit, *Quem nunc*, inquit, *Romae fortissimum virum habet*, procedat ad-

Ante Chr. 358. V. C. 394.

gedum ad pugnam, an tuæ duorum eventus ostendat, utra gens bello sit melior.

X. Diu inter primores juvenum Romanorum silentium fuit; quum & abnuere certamen vanum rectum, & præcipuam sortem periculi petere nollent, tum T. Manlius L. filius, qui patrem à relegatione tribunicia vindicaverat, ex statione ad dictatorem pergit: *Injussu meo, inquit, imperator, extra ordinem nunquam pugnaverim, nec si certam victoriam videam. Sì tu permittis, vola egregiæ bellicæ ostendere, quando adeò fœdæ prælatæ hostium signis, me ex ea familia ortum, quæ Gallorum globum ex rupe Tarpeja dejecit.* Tum dictator, *Macte virtute, inquit, hoc animo in patrem patriæque T. Manli, ito, pugna, & memento Romanum invictique juventutibus Gallis, pugna.* Armant inde juventutis æquales, pedestre frustum capit, Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam. Armorumque horum utrumque adversus Gallum stolidè lætum, & (quoniam id quoque memoria dignum antiquis visum est) linguam etiam ab irrisu exserentem, producunt. Recipiunt inde se ad stationem: & duo in medio armati, spectaculi magis more, quàm lege belli destituuntur; neque quæquam visa ac species æstimantibus par. Corpus alteri magnitudine animans, versicolori veste, pictisque & auro collatis refulgens armis: media in altero militaris statura, modicaque in armis habilibus magis quàm decoris species. non cantus, non exultatio, armorumque agitatio vana, sed pectus animorum irâque tacita plenum, omnem ferociam in diserimen ipsum certaminis distulerat. Ubi confistere inter

[illegible] tot circa moralium animis ſpe metuque pendentibus; Gallus, velut miles ſuperne immittitur, projecto leva, ſcuto in adversantis arma ſublato, quum enſem cum ingenti ſonitu enſem fugeret, Romanus, meliore ictu recto, quum ſcutum ſcuto ſuperimpoſitum percuſſiſſet, totoque corpore intentus periret, vulneris factus, inſiluit ſe inter corpus armaque, uno alteroque ſubinde ictu ventrem atque inguina hauſit, & in ſpatium ingens ruentem porrexit hoſtem. jacentis inde corpus, ab omni alia vexatione intactum, uno torque ſpoliavit: quem reſperſum cruore collo circumdedit ſuo. Defixerat pavor cum admiratione Gallos. Romani alacres ab ſtatione obviam militi ſuo progreſſi, laudantes gratulanteſque ad dictatorem perducunt. Inter carminum prope modum incondita quædam militariter joculantes, Torquati cognomen auditum; celebratum deinde poſteris etiam, familiæque honori fuit. Dictator coronam auream addidit donum, miriſque pro concione eam pugnam laudibus tulit.

XI. Et, Hercle, tanti ea ad univerſi belli eventum momenti dimicatio fuit, ut Gallorum exercitus proxima nocte, relictis trepidè caſtris, in Tiburtem agrum, atque inde, ſocietate belli facta, commeatuque benignè ab Tiburtibus adjutus, mox in Campaniam tranſierit. Ea fuit cauſſa cur proximo anno C. Pœtelius Balbus conſul, quum collegæ ejus M. Fabio [illegible] Hernici provincia evenſſet, ſolenne Tiburtes juſſa populi exercitum ducerent. ubi quoniam omnium quum Galli ex Campania [illegible], deinde populantes in Latinum, Tuſcu- lanoq

Ante Chr. 357. *U. C.* 395.

lanoque, & Albano agro, haud dubiè Tiburtibus ducibus, ſunt factæ. Et quum adverſus Tiburtem hoſtem duce conſule contenta reſpublica eſſet, Gallicus tumultus dictatorem creari coëgit, creatus Q. Servilius Ahala T. Quintium magiſtrum equitum dixit; & ex auctoritate Patrum, ſi proſperè id bellum evenisſet, ludos magnos vovit. Dictator ad continendos proprio bello Tiburtes, conſillari exercitu juſſo manere, omnes juniores, nullâ detrectante militiam, ſacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina eſt totius viribus urbis, in conſpectu parentum conjugumque ac liberorum. quæ magna, etiam abſentibus, hortamenta animi, tum ſubjecta oculis, ſimul verecundia miſericordiaque militem accendebant. Magna utrimque edita cæde, avertitur tandem acies Gallorum. fuga Tibur, ſicut arcem belli Gallici, petunt: palati à conſule Pœtelio haud procul Tibure excepti, egreſſis ad opem ferendam Tiburtibus, ſimul cum his intra portas compelluntur. Egregiè cum ab dictatore, tum ab conſule res geſta eſt. Et conſul alter Fabius prœliis primùm parvis, poſtremò una inſigni pugna quum hoſtes totis adorti copiis eſſent, Hernicos devicit. Dictator conſulibus in ſenatu & apud populum magnificè collaudatis, & ſuarum quoque rerum filii remiſſo honore, dictatura ſe abdicavit. Pœtelius de Gallis Tiburtibuſque geminum triumphum egit. Fabio ſatis viſum, ut ovans urbem iniret. Irridere Pœtelii triumphum Tiburtes: *Ubi enim eum ſacrum acie conflixiſſe? ſpectatores paucos fuga trepidantiſque Gallorum, extra portas egreſſos, reſpexerunt in ſe quoque fieri impetum viderint, & fu-*

disturbatæ obvios cædi, cæpisse se intra urbem. Eum rem triumpho dignam visam Romanis? ne minis mirum magnumque conferent, tumultum excitare in hostium portis, majorem ipsos trepidationem ante mœnia sua visuros.

XII. Itaque insequenti anno, M. Popillio Lænate, Cn. Manlio consulibus, primo silentio nocturnis ab Tibure agmine infesto profecti ad urbem Romam venerunt. terrorem repentè ex somno excitatis subita res & nocturnus pavor præbuit: ad hæc multorum inscitia, qui, aut unde, hostes advenissent. Conclamatum tamen celeriter ad arma est, & portæ stationibus murique præsidiis firmati, & ubi primæ lux mediocrem multitudinem ante mœnia, neque alium quàm Tiburtem hostem ostendit; duabus portis egressi consules, utrinque aciem subeuntium jam muros aggrediuntur: apparuitque occasione magis, quàm virtute, fretos venisse. adeò vix primum impetum Romanorum sustinuere. Quin etiam bono fuisse Romanis adventum eorum constabat, orientemque jam seditionem inter Patres & plebem metu tam propinqui belli compressam. Alius adventus hostium fuit proximo bello, agris quàm urbi terribilior. Populabundi Tarquinienses fines Romanos, maximè qua ex parte Etruriam adjacent, peragravere: rebusque nequicquam repetitis, novi consules C. Fabius & C. Plautius jussu populi bellum indixere. Fabioque ea provincia, Plautio Hernici evenere. Gallici quoque belli fama increbrescebat. Sed inter multos metus solida fuit pax Latinis petentibus data, ?

Ante Chr. 356. *V. C.* 396.

Ante Chr. 355. *V. C.* 397.

magnæ vis militum ab iis ex fossere vallatos, quæ multis intermiserant annis, accepta. quo præsidio quum fulta res Romana esset, lapsus fuit, quòd Gallos inter Pranestæ venisse, atque inde circa Pedum consedisse, auditum est. Dictatorem dici C. Sulpicium placuit: consul ad id accitus C. Plautius dixit. magister equitum dictatori additus M. Valerius. Mi robora militum, ex duobus consularibus exercitibus electa, adversus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quàm parti utriquæ placebat, fuit. quum primò Galli tantùm animi certaminis fuissent, deinde Romanus miles, ruendo in arma ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam vinceret; dictatori nequaquam placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ se committere adversùs hostem, quem tempus deteriorem indies & locus alienus faceret, sine præparato commeatu, sine firmo munimento morantem. ad hæc iis animis corporibusque, quorum omnis in impetu vis esset, parva eadem languescere mora. His consiliis dictator bellum trahebat, gravemque edixerat pœnam, si quis injussu in hostem pugnâsset. Milites, ægre id patientes, primò in stationibus vigiliisque inter se dictatorem sermonibus carpere, interdum Patres communiter increpare, quòd non jussissent per consules geri bellum: electum esse eximium imperatorem, unicum ducem, qui nihil agenti sibi de cœlo devolaturam in sinum victoriam censeat. Eadem deinde hæc interdiu propalam, ac ferociora his jactare; se injussu imperatoris *aut dimicaturos, aut* agmine Romam ituros: *immisceriquæ militibus* centuriones: non in circulis modò fremere, sed jam in principiis ac prætorio in

i ſermones confundi: atque in concionis
dinem creſcere turbæ, & vociferari ex om-
ucis, ut extemplo ad dictatorem iretur;
o exercitu faceret Sex. Tullius, ut virtute
rum eſſet.

Septimùm primum pilum jam Tullius
; neque erat in exercitu, qui quidem pe-
ipendia feciſſet, vir factis nobilior. is pra-
ailium agmen ad tribunal pergit: miran-
lpicio non turbam magis quàm turbæ
m Tullium, imperiis obedientiſſimum mi-
ilicet, dictator, inquit, condemnatum fu
e exercitus à te ignavia ruens, & prope
a cauſſa deſtitutum ſine armis, oravit me,
i cauſſam apud te agerem. Equidem, ſitu-
eſſem, ſi torpor duos hoſti, ſi ſigna fœdè a-
ici nobis poſſent; tamen hoc à te impetrari
conſerem, ut nos virtute culpam noſtram
, & abolere flagitii memoriam nova gloria
. Etiam ad Alliam fuſa legiones, eandem,
)er pavorem amiſerant, patriam, profecta
i Vejis, virtute recuperavere. Nobis, Dictor
ra, felicitate tua, populique Romani, & res
a eſt integra. quanquam de gloria vix di-
im, ſi nos & hoſtes haud ſecus, quàm fe-
ebitos intra vallum omnibus contumeliis
: & tu imperator noſter, quod agrius pati-
reoitum tuum ſine animis, ſine armis, ſine
judicas eſſe: &, priuſquam expertus nos
nobis ita deſperaſti, ut te mancorum ac de-
ucem judicares eſſe. Quid enim aliud eſſe
idemus, cui veteranus dux, fortiſſimus bel
ſi, quod ajunt, mannibus fedeas?

cum

cunique enim se habent res, te de nostra victoria dubitâsse videri, quàm nos de tua, verius est. Sine nostem non tuam istuc, sed publicum est consilium, & consensu aliquis Patrum, non Gallicum bellum, non ab urbe, à penatibus nostris abiegatos tenet; quasso ut, quæ dicam, non à militibus imperatori dicta censeas, sed à plebe Patribus; quæ, sicut vos vestra habeatis consilia, sic se suis habituram dicat. Quis tandem succenseat milites nos esse, non servos vestros? ad bellum, non in exsilium, missos? si quis dat signum, in ea nos educat, ut viri ac Romani digni sit, pugnaturos: si nihil armis opus sit, otium Roma potiùs quàm in castris alturos. hæc dicta sint Patribus. Te, imperator, milites tui orabimus, ut nobis pugnandi copiam facias. tum vincere cupiemus, tum duce te vincere; tibi lauream insignem deferre; tecum triumphantes urbem inire; tuum equestrem currum, Jovis opt. max. templum gratantes ovantesque adire. Orationem Tullii exceperunt proceres multitudinis: & undique, ut signum daret, ut capere arma juberet, clamabant.

XIV. Dictator, quanquam rem bonam exemplo haud probabili actam cernebat, tamen facturum, quod milites vellent, se recepit: Tulliumque secreto, quænam hæc res sit, aut quo acta mente, percunctatur. Tullius magnopere à dictatore petere, ne se oblitum disciplinæ militaris, ne sui, neve imperatoriæ majestatis, crederet: *Multitudini concitatæ, quæ ferme auctoribus similis esset, non subtraxisse se ducem; ne quis alius, qualem motæ ornare multitudo soleret, exsisteret. Nam* se quidem *nihil non arbitrio imperatoris acturum, illi quoque tamen videndum magnopere esse, ut exercitum im-*

pera-

præstare haberet. Differri non posse adhuc concitatos animos. ipsos sibi locum ac tempus pugnandi sumpturos, si ab imperatore non detur. Dum hæc loquuntur, jumenta fortè pascentia extra vallum Gallo abigenti duo milites Romani ademerunt. In eos ſuni conjecta à Gallis: deinde ab Romana ſtatione clamor ortus, ac procurſum utrimque eſt. Jamque haud procul juſto prœlio res erant, ni celeriter diremptum certamen per centuriones eſſet. Affirmata centò eo caſu Tullii apud dictatorem fides eſt. hic ſtatuente jam dilationem re, in poſterum diem edicitur acie pugnaturos. Dictator tamen, ut qui magis animis quàm viribus fretus ad certamen deſcenderat, omnia circumſpicere atque agitare cœpit, ut ante aliquo terrorem hoſtibus incuteret. Solenti animo rem novam exercuit, quæ deinde multi noſtri atque externi imperatores, noſtra quoque quidem ætate uſi ſunt. Multis ſtrata detrahi jubet: binisque tantum centunculis relictis, agaſones, partim captivis, partim ægrorum armis ornatos imponit. His ferè mille effectis, centum admiſcet equites, & nocte ſuper caſtra in montes evadere, ac ſilvis ſe occultare jubet; neque inde ante moveri, quàm ab ſe accipérent ſignum. ipſe, ubi illuxit, in radicibus montium extendere aciem cœpit ſedulò, ut adverſis montes conſiſteret hoſtis. Inſtructo jam vani terroris apparatu, qui quidem terror plus penè veris viribus profuit; primò credere duces Gallorum, non deſcenſuros in æquum Romanos; deinde ubi degreſſos repente viderunt, & ipſi avidi certaminis in prœlium ruunt: priuſquè pugna cœpta, quam ſignum ab ducibus daretur.

XV. Aci

XVI. Addis animos Galli dextrum cornu: neque sustinere potuillent, ni forte ea loca delecta fuisset. Sen. Tullium nomine incognito regis Gallorum *Bardus gigantæo militi stupendissi: ubi illi clamore sua agmina confirmant, ubi minæ injectæ hostium pavorem proferunt? an ipsum imperatorem clara voce vocare ad pugnam, & ne anxietate animi primus signum cupide flagitare ausum, qui vocati dubitari fuerint? in castris, inquam, in vera pavidi?* Vera audiebant. itaque tantus pudor flumen clamoris, ut maximus in hostium vide clientis à maximo periculi animis. Illic primò impetus propè vocem turbavit hostes: equus deinde emissus turbatos avertit. Ipse dictator, postquam labantem non potest vidit aciem, signa in lævum cornu convertit, quo turbata hostium congregari consuebat, & ibi, qui in monte erant, signum, quod convenerat, dedit. Ubi inde quoque novus clamor ortus, & tumultus oblique montis ad castra Gallorum visi sunt, tum metu, ne excluderentur, omissa pugna ad, cursuque effuso ad castra ferebantur. ubi quum occurrisset eis M. Valerius, magister equitum, qui (profligato dextro cornu obequitabat hostium animi, mentis,) ad montes silvasque verunt fugam: plurimique ibi à falsaci equitum specie, agasonibusque occepti sunt: ea cornua, quos pavor pertulerat in silvas, atrox cædes post fedatum proelium fuit. Nec alius post M. Furium, quàm C. Sulpicius, judicierem de Gallis egit triumphum. auri quoque ex Gallicis spoliis satis magnum pondus, fere quadrato sopeum, *in Capitolio* sacravit. Eodem anno & à *coss. vario eventu* bellatum: nam Ligures à C. *Plautio devicti subactique* sunt. Fabius collega ex

Accessit ad eam cladem & vastatio Ro-
gri, quam Privernates, Veliterni deinde, in-
cursionibus fecerunt. Eodem anno duæ tri-
buntiæ & Publicia, additæ. Ludi votivi,
L. Furio dictatore voverat, sufficit & de eo
C. Poetelio, tribuno plebis, auctoribus Pa-
trum primùm ad populum latum est: ex-
gratione numerum senatûs hominum ambi-
qui mundinas & concilibula obire solitî
compressum credebant.
Haud æquè Patribus hæc in-
à anno C. Marcio, Cn. Manlio
bus, de unciario fœnore à M.
L. Mænio tribunis plebis roga-
perlata: & plebs aliquanto eam cupidiùs sci-
cepitque. Ad bella nova, prioris anno de-
Falisci quoque hostes exorti, duplici cri-
quòd & cum Tarquiniensibus juventus co-
militaverat; & eos, qui Faleries perfugerant,

Ante Chr. 354. U. C. 398.

nunc, inquit, *vobis hostium, urbemque praeda di mihi pollicemini vos fortiter in acie operam nav vu, nos praeda magis, quàm pugna, paratos* Signum poscunt ingenti clamore: celsique, & haud dubia feroces in proelium vadunt. Ibi figna Sex. Tullius, de quo ante dictum eſt, e mat: *Aſpice imperator*, inquit, *quemadmodum vestrus tuus tibi promissa praestet*: piloque poſito, ito gladio in hoſtem impetum facit. Sequu Tullium anteſignani omnes: primoque impet vertere hoſtem: fuſum inde ad oppidum perſe quum jam ſcalas moenibus admoverent, in tionem urbem acceperunt, triumphus de Prive tibus actus. Ab altero conſule nihil memor geſtum: niſi quòd legem, novo exemplo, ad trium in caſtris tributim de viceſima eorum, manumitterentur, tulit. Patres, quia ea lege parvum vectigal inopi ærario additum eſſet, ctores fuerunt. Ceterùm tribuni plebis, non lege quàm exemplo moti, ne quis poſtea popu ſevocaret, capite ſanxerunt. nihil enim non milites juratos in conſulis verba, quamvis perni ſum populo, ſi id liceret, ferri poſſe. Eodem no C. Licinius Stolo à M. Popillio Lænate ſua decem millibus æris eſt damnatus, quòd mille gerum agri cum filio poſſideret, emancipando filium fraudem legi feciſſet.

XVII. Novi conſules inde, M. *Ante Chr.* 352. *V. C.* 399. bius Ambuſtus ſecundùm & M. Popil Lænas iterum, duo bella habuere. *cile* alterum cum Tiburtibus, q *Lænas geſſit: qui*, hoſte in urbem compulſo, a *reſtituit*, *Falisci* Tarquinienſeſque alterum e

lem prima pugna fuderunt. inde terror maximus fuit; quòd ſacerdotes eorum, facibus ardentibus anguibuſque prælatis, inceſſu furiali militem Romanum inſueta turbaverunt ſpecie: & tunc quidem velut lymphati & attoniti munimentis ſuis trepido agmine inciderunt: deinde, ubi conſules legatique ac tribuni puerorum ritu vana miracula paventes irridebant increpabantque, vertit animos repente pudor; & in ea ipſa, quæ fugerant, velut cæci ruebant. Diſcuſſo itaque vano apparatu hoſtium, quum in ipſos armatos ſe intuliſſent, averterunt totam aciem: caſtriſque etiam eo die potiti, præda ingenti parta victores reverterunt, militaribus jocis cum apparatum hoſtium tum ſuum increpantes pavorem. Concitatur deinde omne nomen Etruſcum; & Tarquinienſibus Faliſciſque ducibus ad Salinas perveniunt. Adverſus eum terrorem dictator C. Marcius Rutilus primus de plebe dictus, magiſtrum equitum item de plebe C. Plautium dixit. Id vero Patribus indignum videri, etiam dictaturam jam in promiſcuo eſſe: omnique ope impediebant, ne quid dictatori ad id bellum decretorum paratumve. eo promptius cuncta, ferente dictatore, populus juſſit. Profectus ab urbe, utraque parte Tiberis, ratibus exercitu, quocumque fluvius hoſtium ducebat, trajecto, multos populatores agrorum vagos palantes oppreſſit: caſtra quoque nec opinato aggreſſus cepit: & octo millibus hoſtium captis, ceteris aut cæſis aut ex agro Romano fugatis, ſine auctoritate Patrum, populi juſſu, triumphavit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per conſulem, comitia conſularia haberi poterant, & alter conſul Fabius bello retinebatur,

re

res ad interregnum redit. Interreges deinceps Q. Servilius Ahala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpicius, L. Æmilius, Q. Servilius, M. Fabius Ambuſtus. In ſecundo interregno orta contentio eſt, quòd duo patricii conſules creabantur; intercedentibuſque tribunis, interrex Fabius ajebat in duodecim tabulis legem eſſe, ut, quodcumque poſtremum populus juſſiſſet, id jus ratumque eſſet: juſſum populi & ſuffragia eſſe. Quumque intercedendo tribuni nihil aliud, quàm ut differrent comitia, valuiſſent; duo patricii conſules creati ſunt, C. Sulpicius Pæticus tertiùm, M. Valerius Publicola: eodemque die magiſtratum inierunt.

Ante Chr. 352. *U. C.* 400. XVIII. Quadringenteſimo anno, quàm urbs Romana condita erat, quinto triceſimo quàm à Gallis reciperata, ablato poſt undecimum annum à plebe conſulatu, patricii conſules ambo ex interregno magiſtratum iniere, C. Sulpicius Pæticus tertiùm, M. Valerius Publicola. Empulum eo anno ex Tiburtibus haud memorando certamine captum; ſive duorum conſulum auſpicio bellum ibi geſtum eſt, ut ſcripſere quidam; ſeu per idem tempus Tarquinienſium quoque ſunt vaſtati agri ab Sulpicio conſule, quo Valerius adverſus Tiburtes legiones duxit. Domi majus certamen conſulibus cum plebe ac tribunis erat. Fidei jam ſuæ, non ſolùm virtutis, ducebant eſſe, ut accepiſſent duo patricii conſulatum, ita ambobus patriciis mandare. quin aut toto cedendum eſſe, ſi plebejus jam magiſtratus *conſulatus fiat*, aut poſſidendum totum; quam *poſſeſſionem integram* à Patribus accepiſſent. Plebs con-

a fremit: *Quid ſe vivere? quid in parte ci-*
cenſeri? ſi, quod duorum hominum virtute,
ctii ac C. Licinii, partum ſit, id obtinere uni-
non poſſint? Vel reges, vel decemviros, vel,
id triſtius ſit imperii nomen, patiendum eſſe po-
quàm ambos patricios conſules videant: nec in-
pareatur atque imperetur; ſed pars altera, in
imperio locata, plebem nuſquam alio natam
ad ſerviendum putet. Non deſunt tribuni
res turbarum: ſed inter concitatos per ſe
s vix duces eminent. Aliquoties fruſtra in
um deſcenſum quum eſſet, multique per ſe-
es acti comitiales dies; poſtremò, victæ per-
ntia conſulum plebis eò dolor erupit, ut tri-
, actum eſſe de libertate vociferantes, relin-
dumque non campum jam ſolùm, ſed etiam
captam atque oppreſſam regno patriciorum,
a plebs ſequeretur. Conſules relicti à parte
i per infrequentiam comitia nihilo ſegniùs per-
t. creati conſules ambo patricii, M. Fabius
uſtus tertiùm, T. Quintius. In quibuſdam
ibus pro T. Quintio M. Popillium conſulem

IX. Dum bella ea nunc proſpere ... Anni Chr. ...
... quum Tiburtibuſque ad deditio- ... 351.
... pugnatum. Saſſula ex his urbs ... V. C. 401.
... erutaque oppida eandem ſortem ...
... habuiſſent, ni univerſa gens, poſtis armis,
... lum conſulis veniſſet. Triumphatum de Ti-
... bus: alioquin mitis victoria fuit. In Ter-
... ſenſes acerbè ſevitum, multis mortalibus in a-
... ctis, et ingenti captivorum numero, venere
... ingens octo dolati nobiliſſimos quoſque, qui
... Ro-

Romam mitterentur: vulgus aliud trucidatum. Nec populus in eos, qui miſſi Romam erant, mitior fuit. medio in foro omnes virgis cæſi ac ſecuri percuſſi. id pro immolatis in foro Tarquinienſium Romanis pœnæ hoſtibus redditum. Res bello bene geſtæ, ut Samnites quoque amicitiam peterent, effecerunt. Legatis eorum comiter ab ſenatu reſponſum; fœdere in ſocietatem accepti. Non eadem domi quæ militiæ fortuna erat plebi Romanæ. nam etſi, unciario fœnore facto, levata uſura erat; ſorte ipſa obruebantur inopes, nexumque ibant. eo nec patricios ambo conſules, nec comitiorum curam, publicave ſtudia præ privatis incommodis plebs ad animum admittebat. Conſulatus uterque apud patricios manet. Conſules creati C. Sulpicius Pæticus quartùm, M. Valerius Publicola iterum. In bellum Etruſcum intentam civitatem, quia Cæritem populum miſericordia conſanguinitatis Tarquinienſibus adjunctum fama ferebat, legati Latini ad Volſcos convertere, nunciantes, exercitum conſcriptum armatumque jam ſuis finibus imminere: deinde populabundos in agrum Romanum venturos eſſe. Cenſuit igitur ſenatus neutram negligendam rem eſſe: utroq; legiones ſcribi, conſuleſque ſortiri provincias juſſit. Inclinavit deinde pars major curæ in Etruſcum bellum; poſtquam literis Sulpicii conſulis, cui Tarquinii provincia evenerat, cognitum eſt depopulatum agrum circa Romanas Salinas, prædæque partem in Cæritum fines avectam, & haud dubiè juventutem ejus populi inter prædatores fuiſſe. Itaque *Valerium* conſulem, Volſcis oppoſitum, caſtra-

Ante Chr. 50. *V. C.* 402.

ie ad finem Tuſculanum habentem, revoca-
inde ſenatus dictatorem dicere juſſit. T. Man-
Lucii filium dixit. Is, quum ſibi magiſtrum
im A. Cornelium Coſſum dixiſſet, conſulari
tu contentus, ex auctoritate Patrum ac po-
uſſu Cæritibus bellum indixit.

5. Tum primùm Cærites, tanquam in ver-
oſtium vis major ad bellum ſignificandum,
in ſuis factis, qui per populationem Roma-
iceſſierant, eſſet, verus belli terror invaſit:
nàm non ſuarum virium ea dimicatio eſſet,
ant. Pœnitebatque populationis, & Tar-
nſes exſecrabantur defectionis auctores. nec
aut bellum quiſquam apparare, ſed pro ſe
ie legatos mitti jubebat ad petendam erroris
n. Legati ſenatum quum adiſſent, ab ſenatu
i ad populum, Deos rogaverunt, quorum ſa-
llo Gallico accepta rite procurâſſent, ut Ro-
s florentes ea ſui miſericordia caperet, quæ
us affectis quondam populi Romani cepiſſet;
:ſique ad delubra Veſtæ, hoſpitium flaminum
iumque ab ſe caſtè ac religiosè cultum invo-
:. *Eane meritos crederet quiſquam, hoſtes re-*
ſine cauſſa factos? aut, ſi quid hoſtiliter feciſ-
:conſilio id magis, quàm furore lapſos feciſſe,
i vetera beneficia, locata præſertim apud tam
, novis corrumperent maleficiis? florentemque
m Romanum ac feliciſſimum bello ſibi deſu-
t hoſtem, cujus afflicti amicitiam cepiſſent? ne
:rent conſilium, quæ vis ac neceſſitas appellan-
t. tranſeuntes agmine infeſto per agrum ſuum
vienſes, quum præter viam nihil petiſſent,

tra-

traxiſſe quoſdam agreſtium populationis ejus, quæ ſibi crimini detur, comites: eos, ſeu dedi placeat, dedere ſe paratos eſſe; ſeu ſupplicio affici, daturos pœnas. Cære, ſacrarium populi Romani, diverſorium ſacerdotum ac receptaculum Romanorum ſacrorum, intactum inviolatumque crimine belli, hoſpitio Veſtalibus cultiſque Diis darent. Movit populum non tam cauſſa præſens, quàm vetus meritum, ut maleficii quàm beneficii potiùs immemores eſſent. Itaque pax populo Cæriti data: induciaſque in centum annos factas in ſenatuſconſultum referri placuit. In Faliſcos eodem noxios crimine vis belli converſa eſt: ſed hoſtes nuſquam inventi. Quum populatione peragrati fines eſſent, ab oppugnatione urbium temperatum: legionibuſque Romam reductis, reliquum anni muris turribuſque reficiendis conſumptum, & ædes Apollinis dedicata eſt.

XXI. Extremo anno comitia conſularia certamen patrum ac plebis diremit, tribunis negantibus paſſuros comitia haberi, ni ſecundum Liciniam legem haberentur; dictatore obſtinato tollere potiùs totum è republ. conſulatum, quàm promiſcuum Patribus ac plebi facere. Prolatandis igitur comitiis quum dictator magiſtratu abiſſet, res ad interregnum rediit. Infeſtam inde Patribus plebem interreges quum accepiſſent, ad undecimum interregem ſeditionibus certatum eſt. Legis Liciniæ patrocinium tribuni jactabant. Propior dolor plebi fœnoris ingraveſcentis erat: curæque privatæ in certaminibus publicis erumpebant. quorum tædio Patres L. Cornelium Scipionem interregem con-

cor-

cauſſa obſervare legem Liciniam comitiis
ribus juſſere. P. Valerio Publi-
tus è plebe collega C. Marcius *Ante Chr.* 349.
. Inclinatis ſemel in concor- *V. C.* 405.
iimis, novi conſules foenebrem
rem, quæ diſtinere unanimos videbatur, lo-
greſſi, ſolutionem alieni æris in publicam
verterunt; quinqueviris creatis, quos men-
b diſpenſatione pecuniæ appellârunt. Meri-
ate curaque ſunt, ut per omnium annali-
numenta celebres nominibus eſſent. Fuere
C. Duilius, P. Decius Mus, M. Papirius, Q.
s, & Ti. Æmilius: qui rem difficillimam
, & plerumque parti utrique, ſemper certè
ravem, cum alia moderatione, tum impen-
gis publico, quàm jactura, ſuſtinuerunt.
iim nomina, & impeditiora inertia debito-
uàm facultatibus; aut ærarium menſis cum
foro poſitis diſſolvit, ut populo prius cave-
aut æſtimatio æquis rerum pretiis liberavit,
modò ſine injuria, ſed etiam ſine querimo-
tis utriuſque exhauſta vis ingens æris alieni
'error inde vanus belli Etruſci, quum conju-
iodecim populos fama eſſet, dictatorem di-
it. dictus in caſtris (eò enim ad conſules
i ſenatuſconſultum eſt) C. Julius, cui ma-
quitum adjectus L. Æmilius.

II. Ceterùm foris tranquilla omnia fuere.
im domi per dictatorem, ut ambo patricii
s crearentur, rem ad interregnum perduxit.
erreges C. Sulpicius & M. Fabius interpoſi-
uere, quod dictator fruſtra tetenderat, mi-
rm plebe ob recens meritum levati æris alie-

ni,

ni, ut ambo patricii conſules crearentur. Creati ipſe C. Sulpicius Paeticus, qui prior interregno abiit, & T. Quintius Pennus, quidam Caeſonem, alii Cajum nomen Quintio adjiciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliſcum Quinarium, Sulpicius Tarquinienſe, muſquam acie congreſſo hoſte, cum agris magis quàm cum hominibus urendo populabdoque geſſerunt bella: cujus lentæ velut tabis ſenio victa utriuſque pertinacia populi eſt, ut primùm à conſulibus, dein permiſſu eorum ab ſenatu indutias peterent, in quadragiata annos impetraverunt. Ita poſita duorum bellorum, quæ imminebant, cura, dum aliqua ab armis quies eſſet; quia ſolutio æris alieni multarum rerum mutaverat dominos, cenſum agi placuit. ceterùm quum cenſoribus creandis indicta comitia eſſent; profeſſus ſe petere cenſuram C. Marcius Rutilus, qui primus dictator de plebe fuerat, concordiam ordinum turbavit. quod videbatur quidem tempore alieno feciſſe; quia ambo tum fortè patricii conſules erant, qui rationem ejus ſe habituros negabant. Sed & ipſe conſtantia inceptum obtinuit: & tribuni, omni vi recuperando jus conſularibus comitiis amiſſum, adjuverunt. & cum ipſius viri majeſtas nullius honoris faſtigium non æquabat, tum per eundem, qui ad dictaturam aperuiſſet viam, cenſuram quoque in partem vocari plebs volebat. Nec variatum comitiis eſt, quin cum Manlio Cnæo cenſor Marcius crearetur. Dictatorem quoque hic annus habuit M. Fabium, nullo terrore belli, ſed ne Licinia lex comitiis conſularibus obſervaretur. magiſter equitum dictatori additus Q. Servilius. nec tamen dictatura potentiorem eum conſenſum Patrum

trum conſularibus comitiis fecit, quàm cenſoriis fuerat.

XXIII. M. Popillius Lænas à plebe conſul, à Patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoque illuſtriorem plebejum conſulem fecit. nam quum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino caſtra poſuiſſe nunciatum eſſet; Scipione gravi morbo implicito, Gallicum bellum Popillio extra ordinem datum. Is, impigre exercitu ſcripto, quum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem convenire armatos juniores juſſiſſet, ſignaque eódem quæſtores ex ærario deferre; quatuor expletis legionibus, quod ſuperfuit militum, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit: auctor Patribus ſcribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli eventus ſubſidium reipublicæ eſſet. Ipſe, jam ſatis omnibus inſtructis comparatiſque, ad hoſtem pergit: cujus ut priùs noſceret vires quàm periculo ultimo tentaret; in tumulo, quem proximum caſtris Gallorum capere potuit, vallum ducere cœpit. Gens ferox, & ingenii avidi ad pugnam, quum, procul viſis Romanorum ſignis, ut extemplo prœlium initura, explicuiſſet aciem; poſtquam neque in æquum demitti agmen vidit, & cum loci altitudine, tum vallo etiam tegi Romanos, perculſos pavore rata, ſimul opportuniores, quòd intenti tum maximè operi eſſent, truci clamore aggreditur. Ab Romanis nec opus inermiſſum, (triarii erant qui muniebant) & ab haſtatis principibuſque, qui pro munitoribus intenti armatique ſteterant, prœlium initum. *Præter virtutem* locus quoque ſuperior *adjuvit, ut pila omnia haſtæque non*, tanquam ex

Anno Chr. 347. *V. C.* 405.

æquo miſſa, vana (quod plerumque ſit) caderent, ſed omnia librata ponderibus figerentur. oneratique telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægravata inhærentibus gerebant ſcuta, quum curſu penè in adverſum ſubiſſent, primo incerti reſtitere: deiu, quum ipſa cunctatio & his animos minuiſſet & auxiſſet hoſti, impulſi retro ruere alii ſuper alios, ſtragemque inter ſe cæde ipſa fœdiorem dare. adeò præcipiti turba obtriti plures, quàm ferro necati.

XXIV. Nec dum certa Romanis victoria erat. alia in campum degreſſis ſupererat moles. Namq; multitudo Gallorum ſenſum omnem talis damni exſuperans, velut nova rurſus exoriente acie, integrum militem adverſus victorem hoſtem ciebat. ſtetitque ſuppreſſo impetu Romanus; & quia iterum feſſis ſubeunda dimicatio erat, & quòd conſul, dum inter primores incautus agitat, lævo humero matari prope trajecto, ceſſerat parumper ex acie. Jamque omiſſa cunctando victoria erat, quum conſul, vulnere alligato, revectus ad prima ſigna, *Quid ſtas miles?* inquit. *Non cum Latino Sabinoque hoſte res eſt, quem victum armis ſocium ex hoſte facias. In belluas ſtrinximus ferrum: hauriendus aut dandus eſt ſanguis. Propuliſtis à caſtris, ſupina valle præcipites egiſtis, ſtratis corporibus hoſtium ſuperſtatis. Complete eadem ſtrage campos, qua montes repléſtis. Nolite exſpectare dum ſtantes vos fugiant. inferenda ſunt ſigna, & vadendum in hoſtem.* His adhortationibus iterum coorti pellunt *loco* primos manipulos Gallorum; cuneis deinde *in medium* agmen perrumpunt. Inde barbari diſſipati, *quibus* nec certa imperia, nec duces eſſent,

rex-

unt impetum in ſuos; fuſique per campos, &
ter caſtra etiam ſua fuga prælati, quod editiſſi-
m inter æquales tumulos occurrebat oculis, arcem
anam petunt. Conſul non ultra caſtra inſecutus,
& vulnus degravabat, & ſubjicere exercitum pu-
feſſum novo labori nolebat, à perſequendo ho-
continuit, tumulis ab hoſte occupatis. Præda
ni caſtrorum militi data, victorem exercitum,
lentumque Gallicis ſpoliis, Romam reduxit. Mo-
triumpho vulnus conſulis attulit. eademque
ſſa dictatoris deſiderium ſenatui fecit, ut eſſet qui
is conſulibus comitia haberet. Dictator L. Furius
illus dictus, addito magiſtro equitum P. Cornelio
ione, reddidit Patribus poſſeſſionem
Hinam conſulatus. ipſe ob id meritum *Ante Chr.* 346.
enti Patrum ſtudio creatus conſul, *V. C.* 406.
egam Ap. Claudium Craſſum dixit.

XXV. Priuſquam inirent novi conſules magi-
tum, triumphus a Popillio de Gallis actus ma-
favore plebis: muſſanteſque inter ſe rogita-
it, num quem plebeji conſulis pœniteret? ſimul
tatorem increpabant, qui legis Liciniæ ſpretæ
rcedem conſulatum, privata cupiditate, quàm
olica injuria fœdiorem, cepiſſet, ut ſe ipſe con-
:m dictator crearet. Annus multis variiſque
ctibus fuit inſignis. Galli ex Albanis montibus,
a hiemis vim pati nequiverant, per campos ma-
maque loca vagi populabantur. Mare infeſtum
ſſibus Græcorum erat, oraque littoris An-
tis, Laurenſque tractus, & Tiberis oſtia: ut
edones maritimi cum terreſtribus congreſſi anci-
i ſemel prœlio decertârint, dubiïque diſceſſerint
caſtra Galli, Græci retro ad naves, victos ſe a
victo

victores putarent. Inter hæc longè maximus exſtitit terror. concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habita: reſponſumque haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum, abſiſterent imperare iis, quorum auxilio egerent: Latinos pro ſua libertate potiùs, quàm pro alieno imperio, laturos arma. Inter duo ſimul bella externa, defectione etiam ſociorum ſenatus anxius, quum cerneret metu tenendos, quos fides non tenuiſſet; extendere omnes imperii vires conſules delectu habendo juſſit. civili quippe ſtandum exercitu eſſe, quando ſocialis cœtus deſereret. Undique non urbana tantùm, ſed etiam agreſti juventute decem legiones ſcriptæ dicuntur quaternûm millium & ducenorum peditum, equitumque trecenorum. quem nunc novum exercitum, ſi qua externa vis ingruat, hæ vires populi Romani, quas vix terrarum capit orbis, contractæ in unum haud facilè efficiant: adeò in quæ laboramus ſola crevimus, divitias, luxuriamque. Inter cetera triſtia ejus anni, conſul alter Ap. Claudius in ipſo belli apparatu moritur: redierantque res ad Camillum; cui unico conſuli, vel ob aliam dignationem haud ſubjiciendam dictaturæ, vel ob omen fauſtum ad Gallicum tumultum cognominis, dictatorem arrogari haud ſatis decorum viſum eſt Patribus. Conſul, duabus legionibus urbi præpoſitis, octo cum L. Pinario prætore diviſis, memor paternæ virtutis, Gallicum ſibi bellum extra ſortem ſumit: prætorem maritimam oram tutari, Græcoſque arcere littoribus juſſit. & quum in agrum Pomptinum deſcendiſſet, (quia neque in campis congredi nulla cogente re volebat, &, prohibendo populationibus,

is, quos rapto vivere neceſſitas cogeret, ſatis
ri credebat hoſtem) locum idoneum ſtativis
it.

XVI. Ubi quum ſtationibus quieti tempus te-
t, Gallus proceſſit, magnitudine atque armis
iis: quatienſque ſcutum haſta, quum ſilenti-
ciſſet, provocat per interpretem unum ex Ro-
s, qui ſecum ferro decernat. M. erat Valerius
nus militum, adoleſcens, qui haud indignio-
eo decore ſe, quàm T. Manlium, ratus, priùs
tatus conſulis voluntatem, in medium arma-
roceſſit. Minùs inſigne certamen humanum
ine interpoſito Deorum factum. namque con-
ri jam manum Romano corvus repente in ga-
onſedit, in hoſtem verſus. quod primò, ut
rium cœlo miſſum, lætus accepit tribunus:
tus deinde, *Si divus, ſi diva eſſet, qui ſibi pra-*
miſiſſet, volens propitius adeſſet. Dictu mi-
, tenuit non ſolùm ales captam ſemel ſe-
ſed, quotieſcumque certamen initum eſt,
s ſe alis, os oculoſque hoſtis roſtro & ungui-
ppetiit: donec territum prodigii talis viſu, o-
que ſimul ac mente turbatum, Valerius ob-
at. corvus è conſpectu elatus orientem petit.
enus quietæ utrimque ſtationes fuere. Poſt-
ſpoliare corpus cæſi hoſtis tribunus cœpit,
Galli ſe ſtatione tenuerunt, & Romanorum
s ad victorem etiam ocior fuit. ibi circa ja-
s Galli corpus contracto certamine, pugna a-
concitatur. Jam non manipulis proximarum
mum, ſed legionibus utrimque effuſis res ge-
. *Camillus lætum* militem victoria tribuni,
tam præſentibus ac ſecundis Diis, ire in

prœlium jubet: oſtentanſque inſignem ſpoliis tribunum, *Hunc imitare miles*, ajebat, *& circa jacentem ducem ſterne Gallorum catervas*. Dii hominesque illi affuere pugnæ; depuguatumque haudquaquam certamine ambiguo cum Gallis eſt. adeò duorum militum eventum, inter quos pugnatum erat, utraque acies animis perceperat. Inter primos, quorum concurſus alios exciverat, atrox prœlium fuit: alia multitudo, priuſquam ad conjectum teli veniret, terga vertit. Primò per Volſcos Falernumque agrum diſſipati ſunt: inde Apuliam ac mare inferum petierunt. Conſul, concione advocata, laudatum tribunum decem bobus aureaque corona donat. ipſe juſſus ab ſenatu bellum maritimum curare, cum prætore junxit caſtra. ibi, quia res trahi ſegnitia Græcorum non committentium ſe in aciem videbatur, dictatorem comitiorum cauſſa T. Manlium Torquatum ex auctoritate ſenatus dixit. Dictator, magiſtro equitum A. Cornelio Coſſo dicto, conſularia comitia habuit, æmulumque decoris ſui abſentem M. Valerium Corvum, (id enim illi deinde cognominis fuit) ſummo favore populi, tres & viginti natum annos, conſulem renunciavit. collega Corvo de plebe M. Popillius Lænas quarttùm conſul futurus datus eſt. Cum Græcis à Camillo nulla memorabilis geſta res: nec illi terra, nec Romanus mari bellator erat. Poſtremò quum littoribus arcerentur, aquâ etiam præter cetera neceſſaria uſui deficiente, Italiam reliquere. Cujus populi ea, cujuſque gentis claſſis fuerit, nihil certi eſt. maximè Siciliæ fuiſſe tyrannos crediderim. nam ulterior Græcia, ea tempeſtate

Ante Chr. 345. *V. C.* 407.

:e inteſtino feſſa bello, jam Macedonum opes
:bat.

KVII. Exercitibus dimiſſis, quum & foris
& domi concordia ordinum otium eſſet, ne
; lætæ res eſſent, peſtilentia civitatem adorta
t ſenatum imperare decemviris, ut libros Si-
os inſpicerent: eorumque monitu lectiſter-
fuit. Eodem anno Satricum ab Antiatibus
ia deducta, reſtitutaque urbs quam Latini di-
nt. & cum Carthaginienſibus legatis Romæ
s ictum, quum amicitiam ac ſocietatem pe-
; veniſſent. Idem otium domi foriſque man-
. Manlio Torquato, C. Plautio con- *Ante Chr.*
s: ſemunciarium tantùm ex un- 344.
fœnus factum, & in penſiones *V. C.* 408.
; triennii, ita ut quarta præſens eſ-
olutio æris alieni diſpenſata eſt. & ſic quoque
plebis affecta, fides tamen publica privatis
ıltatibus potior ad curam ſenatui fuit. Le-
maximè res, quia tributo ac delectu ſuperſeſ-

Tertio anno poſt Satricum reſtitutum à
is, M. Valerius Corvus ſecundùm
l cum C. Pœtelio factus, quum *Ante Chr.*
ıtio nunciatum eſſet, legatos ab 343.
circumire populos Latinorum ad *V. C.* 409.
:andum bellum; priuſquam plus hoſtium fie-
'olſcis arma inferre juſſus, ad Satricum ex-
infeſto pergit. quò quum Antiates aliique
i præparatis jam ante, ſi quid ab Roma mo-
ır, copiis occurriſſent, nulla mora inter infen-
xino odio dimicandi facta eſt. Volſci, ſero
d rebellandum quàm ad bellandum gens, cer-
· *victi, fuga* effuſi Satrici mœnia petunt. Se

ne in muris quidem ſatis firma ſpe, quum corona militum cincta jam ſcalis caperetur urbs, ad quatuor millia, præter multitudinem imbellem, ſeſe dedidere. Oppidum dirutum atque incenſum: ab æde tantùm matris Matutæ abſtinuere ignem. Præda omnis militi data. extra prædam quatuor millia deditorum habita. eos vinctos conſul ante currum triumphans egit: venditis deinde magnam pecuniam in ærarium redegit. Sunt qui hanc multitudinem captivam ſervorum fuiſſe ſcribant: idque magis verisimile eſt, quàm deditos veniiſſe.

Ante Chr. 342. *V. C.* 410. XXVIII. Hos conſules ſecuti ſunt M. Fabius Dorſo, Ser. Sulpicius Camerinus. Auruncum inde bellum ab repentina populatione cœptum. metuque, ne id factum populi unius, conſilium omnis nominis Latini eſſet, dictator velut adverſus armatum jam Latium L. Furius creatus, magiſtrum equitum Cn. Manlium Capitolinum dixit. & quum, (quod per magnos tumultus fieri ſolitum erat) juſtitio indicto, delectus ſine vacationibus habitus eſſet; legiones, quantum maturari potuit, in Auruncos ductæ. ibi prædonum magis, quàm hoſtium, animi inventi. Prima itaque acie debellatum. Dictator tamen, quia & ultro bellum intulerant, & ſine detrectatione ſe certamini offerebant: Deorum quoque opes adhibendas ratus, inter ipſam dimicationem, ædem Junoni Monetæ vovit: cujus damnatus voti, quum victor Romam revertiſſet, dictatura ſe abdicavit. Senatus duumviros, ad eandem *ædem pro amplitudine* populi Romani faciendam, *creari juſſit. locus* in arce deſtinatus, quæ area ædium

M. Manlii Capitolini fuerat. Conſules, dis exercitu ad bellum Volſcum uſi, Soram ex us, incautos adorti, ceperunt. Anno poſtvota erat, ædes Monetæ dedicatur, C. Marutilo tertium, T. Manlio Torſecundùm conſulibus. Prodigixtemplo dedicationem ſecutum, vetuſto montis Albani prodigio. *Ante Chr.* 341. *V. C.* 411.

ue & lapidibus pluit, & nox interdiu viſa inlibriſque inſpectis, quum plena religione ciſſet, ſenatui placuit dictatorem feriarum conidarum cauſſa dici. Dictus P. Valerius Pu. magiſter equitum ei Q. Fabius Ambuſtus eſt. Non tribus tantùm ſupplicatum ire t, ſed finitimos etiam populos: ordoque iis, uiſque die ſupplicarent, ſtatutus. Judicia eo populi Romani triſtia in fœneratores facta, s ab ædilibus dicta dies eſſet, traduntur. Et aud ulla inſigni ad memoriam cauſſa, ad innum rediit. Ex interregno, ut tum videri poſſet, ambo patricii les creati ſunt, M. Valerius Cortium, A. Cornelius Coſſus. *Ante Chr.* 340. *V. C.* 412.

XIX. Majora jam hinc bella, & viribus hoſti- & longinquitate vel regionum, vel temporum , quibus bellatum eſt, dicentur. namque eo adverſus Samnites, gentem opibus armiſque m, mota arma. Samnitium bellum, ancipirte geſtum, Pyrrhus hoſtis, Pyrrhum Pœni . Quanta rerum moles, quoties in extrema ilorum ventum, ut in hanc magnitudinem, vix *ſuſtinetur*, erigi imperium poſſet? Belli *cauſſa cum* Samnitibus Romanis, quum ſo-

cietate amicitiaque juncti essent, extrinsecus venit, non orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis injusta arma, quia viribus plus poterant, quum intulissent, coacti inopes ad opulentiorum auxilium confugere, Campanis sese conjungunt. Campani magis nomen ad præsidium sociorum quàm vires quum attulissent, fluentes luxu, ab duratis usu armorum in Sidicino pulsi agro, in se deinde molem omnem belli verterunt. namque Samnites, omissis Sidicinis, ipsam arcem finitimorum Campanos adorti, unde æque facilis victoria, prædæ atque gloriæ plus esset; Tifata imminentes Capuæ colles quum præsidio firmo occupâssent, descendunt inde quadrato agmine in planitiem, quæ Capuam Tifataque interjacet. ibi rursus acie dimicatum: adversoque prœlio Campani intra mœnia compulsi. quum, robore juventutis suæ acciso, nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium.

XXX. Legati, introducti in senatum, maximè in hanc sententiam locuti sunt: *Populus nos Campanus legatos ad vos, Patres conscripti, misit, amicitiam in perpetuum, auxilium præsens à vobis petitum. quam si secundis rebus nostris petîssemus, sicut cœpta celeriùs, ita infirmiore vinculo contracta esset. tunc enim, ut qui ex æquo nos venisse in amicitiam meminissemus, amici forsitan pariter ac nunc, subjecti atque obnoxii vobis minùs essemus. nunc misericordia vestra conciliati, auxilioque in dubiis rebus defensi, beneficium quoque acceptum colamus oportet, ne ingrati, atque omni ope divina humanaque indigni videamur. Neque Hercule, quod Samnites priores amici sociique vobis facti sunt, ad id valere*

arbitror,

arbitror, ne nos in amicitiam accipiamur; ſed ut vetuſtate & gradu honoris nos præſtent. neque enim fœdere Samnitium, ne qua nova jungeretis fœdera, cautum eſt. Fuit quidem apud vos ſemper ſatis juſta cauſſa amicitiæ, velle eum vobis amicum eſſe, qui vos appeteret. Campani, etſi fortuna præſens magnificè loqui prohibet, non urbis amplitudine, non agri ubertate, ulli populo præterquam vobis cedentes, haud parva (ut arbitror) acceſſio bonis rebus veſtris, in amicitiam venimus veſtram. Æquis Volſciſque æternis hoſtibus hujus urbis, quandocumque ſe moverint, ab tergo erimus: & quod vos pro ſalute noſtra priores feceritis, id nos pro imperio veſtro & gloria ſemper faciemus. Subactis iis gentibus, quæ inter nos voſque ſunt, quod propediem futurum ſpondet & virtus & fortuna veſtra, continens imperium uſque ad nos habebitis. Acerbum & miſerum eſt, quod fateri nos fortuna noſtra cogit. Ea ventum eſt, Patres conſcripti, ut aut amicorum aut inimicorum Campani ſimus. ſi defenditis, veſtri: ſi deſeritis, Samnitium erimus. Capuam ergo & Campaniam omnem, veſtris an Samnitium viribus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidem, Romani, veſtram miſericordiam, veſtrumque auxilium æquum eſt patere; iis tamen maximè, qui, eam implorantibus aliis, auxilium dum ſupra vires ſuas præſtant, omnes ipſi in hanc neceſſitatem venerunt. quanquam pugnavimus verbo pro Sidicinis, re pro nobis, quum videremus finitimum populum nefario latrocinio Samnitium peti: & ubi conflagraſſent Sidicini, ad nos tranſecturum illud incendium eſſe. Nec enim nunc, quia dolent injuriam acceptam

Sam

Samnites, ſed quia gaudent oblatam ſibi eſſe cauſſam, oppugnatum nos veniunt. An, ſi ultio ira haec, & non occaſio cupiditatis explenda eſſet, parum fuit, quòd ſemel in Sidicino agro, iterum in Campania ipſa legiones noſtras cecidere? Qua eſt iſta tam infeſta ira, quam per duas acies fuſus ſanguis explere non potuerit? Adde huc populationem agrorum, praedas hominum atque pecudum actas, incendia villarum ac ruinas, omnia ferro ignique vaſtata. Hiſcene ira expleri non potuit? Sed cupiditas explenda eſt. ea ad oppugnandam Capuam rapit. aut delere urbem pulcherrimam, aut ipſi poſſidere volunt. Sed vos potiùs, Romani, beneficio veſtro occupate eam, quàm illos habere per maleficium ſinatis. Non loquor apud recuſantem juſta bella populum; ſed tamen, ſi oſtenderitis auxilia veſtra, ne bello quidem arbitror vobis opus fore. Uſque ad nos contemptus Samnitium pervenit, ſupra non aſcendit. Itaque umbra veſtri auxilii, Romani, tegi poſſumus: quicquid deinde habuerimus, quicquid ipſi fuerimus, veſtrum id omne exiſtimaturi. Vobis arabitur ager Campanus, vobis Capua urbs frequentabitur: conditorum, parentum, Deorum immortalium numero nobis eritis. nulla colonia veſtra erit, qua nos obſequio erga vos fideque ſuperet. Annuite, Patres conſcripti, nutum numenque veſtrum invictum Campanis, & jubete ſperare incolumem Capuam futuram. Qua frequentia omnium generum multitudinis proſequente creditis nos illinc profectos? quàm omnia votorum lacrimarumque plena reliquiſſe? in qua nunc exſpectatione ſenatum populumque Campanum, conjuges liberoſque noſtros eſſe? ſtare omnem

multitudinem ad portas, viam hinc ferentem ectantes, certum habeo, quid illis nos, Patres ripti, ſollicitis ac pendentibus animi renunciare tis. Alterum reſponſum ſalutem, victoriam, , ac libertatem; alterum ominari horreo, qua . Proinde ut aut de veſtris futuris ſociis as- amicis, aut nuſquam uſpiam futuris nobis conſu-

XXI. Summotis deinde legatis, quum con- s ſenatus eſſet, etſi magnæ parti urbs maxima ntiſſimaque Italiæ, uberrimus ager marique inquus ad varietates annonæ horreum populi nani fore videbatur; tamen tanta utilitate fides uior fuit, reſponditque ita ex auctoritate ſe- s conſul: *Auxilio vos, Campani, dignos cen- ſenatus: ſed ita vobiſcum amicitiam inſtitui eſt, ne qua vetuſtior amicitia ac ſocietas viola- Samnites nobiſcum fœdere juncti ſunt. itaque a, Deos priùs quàm homines violatura, adver- Samnites vobis negamus: legatos, ſicut fas juſ- eſt, ad ſocios atque amicos precatum mittemus, qua vobis vis fiat.* Ad ea princeps legationis enim domo mandatum attulerant) *Quando- dem,* inquit, *noſtra tueri adverſus vim atque in- um juſta vi non vultis; veſtra certè defendetis. ue populum Campanum, urbemque Capuam, a- , delubra Deûm, divina humanaque omnia in ram, Patres conſcripti, populique Romani ditio- dedimus; quicquid deinde patiemur, dediticii ri paſſuri.* Sub hæc dicta, omnes manus ad tendentes, pleni lacrimarum, in veſtibulo cu- procubuerunt. Commoti Patres vice fortuna- humanarum, ſi ille præpotens opibus popu-

lus,

lus, luxuria ſuperbiaque clarus, à quo paullo auxilium finitimi petiſſent, adeò infractos ge animos, ut ſe ipſe ſuaque omnia poteſtatis ali faceret: tum jam fides agi viſa, deditos non di, nec facturum æqua Samnitium populum febant, ſi agrum urbemque, per deditionem fa populi Romani, oppugnarent. Legatos itaqu templo mitti ad Samnites placuit. data manc *ut preces Campanorum, reſponſum ſenatus omi Samnitium nuntiarent, deditionem poſtremò] fa Samnitibus exponerent: peterent pro ſociſtate an tinque, ut dediticiis ſuis parcerent; neque in eum grum, qui populi Romani factus eſſet, hoſtilia a inferrent. Si leniter agendo parum proficerent, nunciarent Samnitibus populi Romani ſenatuſque vis, ut Capua urbe Campanoque agro abſtiner* Hæc legatis agentibus in concilio Samnitium, a eſt ferociter reſponſum, ut non ſolùm geſturo eſſe dicerent id bellum, ſed magiſtratus eorum curia egreſſi, ſtantibus legatis, præfectos coho um vocarent, iiſque clara voce imperarent, ut p datum in agrum Campanum extemplo profici rentur.

XXXII. Hac legatione Romam relata, poſ omnium aliarum rerum curis, Patres fecialibus res repetendas miſſis, belloque, quia non redden tur, ſolenni more indicto, decreverunt, ut pri queque tempore de ea re ad populum ferret juſſuque populi conſules ambo cum duobus ab be exercitibus profecti, Valerius in Campania Cornelius in Samnium; ille ad montem Gauru *hic ad Saticulam* caſtra ponunt. Priori Vale *Samnitium legiones* (eò namque omnem belli

clinaturam censebant) occurrunt. simul in
nos stimulabat ira, tam promptos nunc ad
i, nunc ad arcessenda adversus se auxilia.
o castra Romana viderunt, ferociter pro se
e signum duces poscere, affirmare, eadem
a Romanum Campano laturum opem, qua
mus Sidicino tulerit. Valerius levibus cer-
bus, tentandi hostis caussa, haud ita multos
us dies, signum pugnae proposuit; paucis
dhortatus: *Ne novum bellum eos, novusque*
verteret. quicquid ab urbe longius proferrent
magis magisque in imbelles gentes eos prolabi.
dicinorum Campanorumque clandibus Samniti-
timarent virtutem. qualescunque inter se cer-
nt, neteſſe fuiſſe alterum partem vinci. Cam-
quidem haud dubiè magis nimio luxu fluenti-
bus mollitisque ſuis, quàm vi hoſtium, victos
Quid autem eſſe, duo proſpera in tot ſeculis
Samnitium adverſus tot decora populi Romani,
triumphos penè plures quàm annos ab urbe con-
numeret? qui omnia circa ſe, Sabinos, Etru-
Latinos, Hernicos, Æquos, Volſcos, Aurunco,
a armis habent? qui Gallos tot prœliis caſos,
mò in mare ac nuves fuga compulerit? Cum
belli ac virtute ſua quemque fretos ire in a-
debere, tum etiam intueri cujus ductu auſpicio
nenda pugna ſit. utrùm qui audiendos dimit-
magnificus adhortator ſit, verbis tantùm ferox,
militarium expers; an qui & ipſe tela tru-
procedere ante ſigna, verſari media in mole
ſciat? Factis meis, non dictis vos, milites,
t, ſequi volo; nec diſciplinam modò, ſed exem-
etiam à me petere. Non factionibus modò,

nec

nec per coitiones uſitatas nobilibus, ſed hoc dextrâ mihi tres conſulatus ſummamque laudem peperi. Fuit, quum hoc dici poterat: Patricius enim eras, & à liberatoribus patria ortus: & eodem anno familia iſta conſulatum, quo urbs hanc conſulem, habuit. Nunc jam nobis Patribus, vobiſque plebeiis promiſcuus conſulatus patet; nec generis, ut ante, ſed virtutis eſt præmium. proinde ſummum quodque ſpectate, milites, decus. Non, ſi mihi novum hoc Corvi cognomen Diis auctoribus homines dediſtis, Publicolarum vetuſtum familiæ noſtræ cognomen memoria exceſſit. Semper ego plebem Romanam militiæ domique, privatus, in magiſtratibus parvis magniſque, æque tribunus ac conſul, eodem tenore per omnes deinceps conſulatus, colo atque colui. nunc, quod inſtat, Diis bene juvantibus, novum atque integrum de Samnitibus triumphum mecum petite.

XXXIII. Non aliàs militi familiarior dux fuit; omnia inter infimos militum haud gravatè munia obeundo. In ludo præterea militari, quum velocitatis viriumque inter ſe æquales certamina incunt, comiter facilis vincere ac vinci vultu eodem; nec quemquam aſpernari parem qui ſe offerret; factis benignus pro re, dictis haud minùs libertatis alienæ, quàm ſuæ dignitatis, memor: &, quo nihil popularius eſt, quibus artibus petierat magiſtratus, iiſdem gerebat. Itaque univerſus exercitus, incredibili alacritate adhortationem proſecutus ducis, caſtris egreditur. Prœlium, ut quod maximè unquam, pari ſpe, utrimque æquis viribus, cum fiducia ſui, ſine contemptu hoſtium, commiſſum eſt. Samnitibus ferociam augebant novæ res geſtæ, & paucos ante dies geminata victoria: Ro-

manis

contra quadringentorum annorum decora, litæ urbi æqualis victoria. Utrisque tamen hostis curam addebat. pugna indicio fuit, sserint animos. namque ita conflixerunt, ut diu in neutram partem inclinarent acies. consul, trepidationem injiciendam ratus, vi pelli non poterant, equitibus immissis prima signa hostium conatur. quos ubi neum tumultuantes in spatio exiguo volvere vidit, nec posse aperire in hostes viam, read antesignanos legionum, quum desiluisset o, *Nostrum*, inquit, *peditum illud, milites, . agitedum, ut me videritis, quacumque in in aciem hostium, ferro viam facientem, sic quisque obvios sternite. illa omnia, quæ nunc micant hastæ, patefacta strage vasta cernetis.* Eta dederat, quum equites consulis jussu mt in cornua, legionibus in mediam aciem t viam. Primus omnium consul invadit i &, cum quo fortè contulit gradum, ob-. hoc spectaculo accensi, dextra lævaque quisque memorandum prœlium ciet. Stant Samnites; quanquam plura accipiunt quàm : vulnera. Aliquamdiu jam pugnatum erat: ædes circa signa Samnitium, fuga ab nulla arte erat. adeò morte sola vinci destinavemis. Itaque Romani, quum effluere jam ne vires sentirent, & diei haud multum suaccensi ira concitant se in hostem. Tum i referri pedem atque inclinari rem in fuparuit; tum capi, occidi Samnis. nec fuent *multi, ni nox* victoriam magis quàm i *diremisset.* Et Romani fatebantur, nunquam

quam cum pertinaciore hoste consilictum : ut Samnites, quam quæreretur, quænam prima causa tam obstinatos movisset in fugam, *oculos suos Romanorum ardere visos*, ajebant, *vesanosque vultus & furentia ora* : *inde plus, quàm ex alia ulla re, terroris ortum*. quem terrorem non pugnæ silùm eventu, sed nocturna profectione confessi sunt. Postero die vacuis hostium castris Romanus potitur : quo se omnis Campanorum multitudo gratulabunda effudit.

XXXIV. Ceterùm hoc gaudium magna propè clade in Samnio fœdatum est. nam ab Saticula profectus Cornelius consul exercitum incautè in saltum, cava valle pervium, circaque insessum ab hoste, induxit : nec priùs, quàm recipi tutò signa non poterant, imminentem capiti hostem vidit. Dum id moræ Samnitibus est, quoad totum in vallem infimam demitterent agmen, P. Decius tribunus militum, conspicit unum editum in saltu collem, imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud difficilem. Itaque consuli territo animi, *Videsne tu*, inquit *A. Corneli, cacumen illud supra hostem ? Arx ille est spei salutisque nostræ, si eam, quam cæci relinquere Samnites, impigre capimus. nec tu mihi plus quàm unius legionis principes hastatosque, dederis : cum quibus ubi evasero in summum, perge huic omni liber metu, teque & exercitum serva. neque enim moveri hostis, subjectus nobis ad omnes illius fines, sua pernicie poterit. Nos deinde aut fortuna populi Romani, aut nostra virtus expediet.* Cornelius *laudatus ab* consule, accepto præsidio vadit occultus *per saltum* ; nec priùs ab hoste est visus, quàm

quem petebat, appropinquavit. Inde admi-
ne paventibus cunctis, quum omnium in se
ret oculos; & spatium consuli dedit ad sub-
ndum agmen in æquiorem locum, & ipse in
no constitit vertice. Samnites dum huc illuc
vertunt, utriusque rei amissa occasione, ne-
nsequi consulem, nisi per eandem vallem, in
nullo ante subjectum eum telis suis habuerant,
nt; nec erigere agmen in captum super se ab
o tumulum. sed cum ira in hos magis, qui
am gerendæ rei eripuerant, tum propinquitas
atque ipsa paucitas incitat: & nunc circum-
undique collem armatis volunt, ut à consule
m intercludant; nunc viam patefacere, ut
ſos in vallem adoriantur. incertos quid age-
nox oppressit. Decium primùm spes tenuit,
subeuntibus in adversum collem ex superiore
se pugnaturum; deinde admiratio incessit,
nec pugnam inirent, nec si ab eo consilio
tate loci deterrerentur, opere se valloque cir-
larent. Tum centurionibus ad se vocatis:
*uam illa inscitia belli ac pigritia est? aut quo-
modo isti ex Sidicinis Campanisque victoriam
runt? huc atque illuc signa moveri, ac modò
um conferri, modò educi videtis. opus quidem
nemo, quum jam circumdati vallo potueri-
esse. tum verò nos similes istorum simus, si
s hic moremur, quàm commodum sit. Agi-
, ite mecum: ut, dum lucis aliquid supereſt,
locis præsidia ponant, quà pateat hinc exitus,
emus.* Hæc omnia sagulo gregali amictus,
ionibus item manipularium militum habitu
ductis,

laudibus frenat. Sed ad conspiciendam tam tutem lucem ac die opus est: nec vos digni q cum tanta gloria in castra reduces silentium tenet. hic lucem quieti opperiamur. Dictis peratum. atque ubi primùm illuxit, præm cio ad consulem in castra, ingenti gaudi tantur: & tessera data, incolumes reverti, corpora pro salute omnium haud dubio objecissent, pro se quisque obviam effusi gratulantur: singulos universosque servat vocant: Diis laudes grateſque agunt: D cœlum ferunt. Hic Decii castrensis tr fuit, incedentis per media castra cum arm sidio, conjectis in eum omnium oculis, honore tribunum consuli æquantibus. prætorium ventum est, consul classico ad nem convocat: orsusque meritas Decii la terfante ipso Decio, distulit concionem: &or omnia posthabendi, dum occasio in esset, perpulit consulem, ut hostes, & pavore attonitos, & circa collem castellat patos, aggrederetur. credere etiam aliqu sequendum emissos per saltum vagari. giones arma capere: egressæque castris, q exploratores notior jam saltus esset, via p ad hostem ducuntur. quem incautum in adortæ, quum palati passim Samnitium plerique inermes, nec coire in unum, n capere, nec recipere intra vallum se possi ventem primùm intra castra compellunt: castra ipsa turbatis stationibus capiunt. I *circa collem* clamor: fugatque ex suis q

diis. ita magna pars abſenti hoſti ceſſit. quos vallum egerat pavor, (fuere autem ad triginta a) omnes cæſi, caſtra direpta.

XXVII. Ita rebus geſtis, conſul, advocata ione, P. Decii non cœptas ſolùm ante, ſed ulatas nova virtute laudes peragit: &, præter aria alia dona, aurea corona eum, & centum s, eximioque uno albo opimo auratis cornibus t. Milites, qui in præſidio ſimul fuerant, ci frumento in perpetuum, in præſentia ſin- bobus, biniſque privis tunicis donati. Se- ùm conſulis donationem legiones gramineam nam obſidionalem, clamore donum approban- Decio imponunt. altera corona, ejuſdem ho- index, à præſidio ſuo impoſita eſt. His de- tus inſignibus bovem eximium Marti immo- , centum boves militibus dono dedit, qui ſi- in expeditione fuerant. iiſdem militibus legio- ibus farris & ſextarios vini contulerunt. om- ne ea ingenti alacritate per clamorem milita- indicem omnium aſſenſus, gerebantur. Ter- ugna ad Sueſſulam commiſſa eſt: qua fuga- à M. Valerio Samnitium exercitus, omni ro- juventutis domo accito, certamine ultimo nam experiri ſtatuit. Ab Sueſſula nuncii tre- Capuam, inde equites citati ad Valerium con- a, opem oratum veniunt. Confeſtim ſigna : relictiſque impedimentis caſtrorum valido idio, raptim agitur agmen: nec procul ab : locum perexiguum (ut quibus, præter equos, orum jumentorum calonumque turba abeſſet) is cepit. *Samnitium* exercitus, velut haud *nara pugnæ futura* eſſet, aciem inſtruit: de-

inde,

inde, poſtquam nemo obvius ibat, infeſ
ad caſtra hoſtium ſuccedit. ibi ut militem
lo vidit, miſſique ab omni parte exploratu
in exiguum orbem contracta caſtra eſſent
tatem inde hoſtium colligentes, retulerun
mere omnis acies, complendas eſſe foſſi
dendumque vallum, & in caſtra irrum
tranſactumque ea temeritate bellum foret,
continuiſſent impetum militum. Ceterū
multitudo ſua commeatibus gravis, &
dendo ad Sueſſulam, & tunc certamini
haud procul ab rerum omnium inopia eſ
cuit, dum incluſus paveret hoſtis, frum
per agros militem duci. interim & Rom
expeditus, quantum humeris inter arma ge
frumenti ſecum attuliſſet, defutura omnia
ſul palatos per agros quum vidiſſet hoſte
nes infrequentes relictas, paucis milites ad
ad caſtra oppugnanda ducit. quæ quum pr
more atque impetu cepiſſet, pluribus ho
tentoriis ſuis quàm in portis valloque cæſ
captiva in unum locum conferri juſſit, re
duabus legionibus, cuſtodiæ & præſidii
gravi edicto monitis, ut, donec ipſe re
præda abſtinerent; profectus agmine in
quum præmiſſus eques velut indagine c
Samnites ageret, cædem ingentem fecit.
que quo ſigno coirent inter ſe, neque utrū
peterent, an longiorem intenderent fugam
tis conſtare poterat. tantumque fugæ ac fo
fuit, ut ad quadraginta millia ſcutorum,
quam tot cæſis, & ſigna militaria cum
in caſtris capta erant, ad centum ſeptua

conſulem deferrentur. Tum in caſtra hoſtium reditum; ibique omnis præda militi data.

XXXVIII. Hujus certaminis fortuna & Faliſcos, quum in induciis eſſent, fœdus petere ab ſenatu coëgit; & Latinos, jam exercitibus comparatis, ab Romano in Pelignum vertit bellum. Neque ita rei geſtæ fama Italiæ ſe finibus tenuit: ſed Carthaginienſes quoque legatos gratulatum Romam miſere cum coronæ aureæ dono, quæ in Capitolio in Jovis cella poneretur. fuit pondo viginti quinque. Conſules ambo de Samnitibus triumphârunt, ſequente Decio inſigni cum laude domiſque; quum, incondito militari joco, haud minus tribuni celebre nomen, quàm conſulum eſſet. Campanorum deinde Sueſſanorumque auditæ legationes; precantibuſque datum, ut præſidium eò in hiberna mitteretur, quo Samnitium excurſiones arcerentur. Jam tum minimè ſalubris militari diſciplinæ Capua, inſtrumento omnium voluptatum delenitos militum animos avertit à memoria patriæ. inibanturque conſilia in hibernis eodem ſcelere adimendæ Campanis Capuæ, per quod illi eam antiquis cultoribus ademiſſent: *neque immeritò ſuum ipſorum exemplum in eos verſurum. Cur autem potius Campani agrum Italiæ uberrimum, dignum agro urbem, qui nec ſe, nec ſua tutari poſſint, quam victor exercitus haberet, qui ſuo ſudore ac ſanguine inde Samnites depuliſſet? An æquum eſſe, dedititios ſuos illa fertilitate atque amœnitate perfrui; ſe, militando feſſos, in peſtilenti atque arido circa urbem ſolo luctari, aut in urbe inſidentem tabem creſcentis indies fœnoris pati?* Hæc agitata occultis conjurationibus, nec dum vulgata

in omnes consilia invenit novus
Ante Chr. 339. *V. C.* 413. C. Marcius Rutilus, cui Campan provincia evenerat, Q. Servilio ad urbem relicto. Itaque quui nia ea, sicut gesta erant, per tribunos co haberet, & ætate & usu doctus, (quippe q quartùm consul esset, dictatorque & censor optimum ratus, differendo spem quandoc vellent consilii exsequendi, militarem impeti strari; rumorem dissipat, in iisdem oppidis no post præsidia hibernatura. divisa enim per Campaniæ urbes, manaverantque à consilia in exercitum omnem. Eo lax cogitationibus dato, quievit in præsentia sed

XXXIX. Consul, educto in æstiva milit quietos Samnites habebat, exercitum purga tionibus turbulentorum hominum institui emerita dicendo stipendia esse, alios grav ætate, aut viribus parum validos. quidam i meatus mittebantur, singuli primò, deinde hortes quædam, quia procul ab domo a suis hibernâssent. per speciem etiam mili usuum quum alii aliò mitterentur, magna p legati. quam multitudinem consul alter prætorque, alias ex aliis fingendo moras, re Et primò quidem ignari ludificationis, mini viti domos revisebant. postquam neque rev signa primos, nec ferme alium quàm qui in pania hibernâssent, præcipuèque ex iis se auctores mitti viderunt; primùm admirati *inde haud* dubius timor incessit animos, *sua emanâsse: jam quæstiones, jam judicia occulta singulorum supplicia,* impotensque

ide consulum ac Patrum in se regnum paſſuros. laec, qui in caſtris erant, occultis ſermonibus fe- unt; nervos conjurationis ejectos arte conſulis ernentes. Cohors una, quum haud procul An- ure eſſet, ad Lautulas, ſaltu anguſto inter mare c montes, conſedit, ad excipiendos, quos conſul iis atque aliis (ut ante dictum eſt) cauſſis mitte- t. Jam valida admodum numero manus erat. ec quicquam ad juſti exercitus formam, præter ucem, deerat. incompoſiti itaque prædantes in rum Albanum perveniunt; & ſub jugo Albæ ongæ caſtra vallo cingunt. perfecto inde opere, liquum diei de imperatore ſumendo ſententiis ecertant, nulli ex præſentibus ſatis fidentes. *Quem autem ab Roma poſſe exciri? quem Patrum aut obis eſſe, qui aut ſe tanto periculo ſciens offerat, ut cui ex injuria inſanientis exercitus cauſſa recte ommittatur?* Poſtero die, quum eadem delibera- io teneret, ex prædatoribus vagis quidam com- ertum attulerunt, T. Quintium in Tuſculano a- rum colere, urbis honorumque immemorem. Patriciæ hic vir gentis erat: cui quum militiæ, magna cum gloria actæ, finem pes alter ex vul- nere claudus feciſſet, ruri agere vitam, procul ambitione ac foro, conſtituit. Nomine audito, extemplo agnovere virum: &, quod bene verte- ret, acciri juſſerunt. ſed parum ſpei erat, volun- tate quicquam facturum. vim adhiberi ac metum placuit. Itaque ſilentio noctis quum tectum vil- æ, qui ad id miſſi erant, intrâſſent, ſomno gravi Quintium oppreſſum nihil medium, aut imperium atque honorem, aut, ubi reſtitaret, mortem, ni *ſiquerentur*, denunciantes, in caſtra pertraxerunt.

Imperator extemplo adveniens appellatus : in aque honoris exterrito ſubitæ rei miraculo defi & ad urbem ducere jubent. ſuo magis inde i tu, quàm conſilio ducis convulſis ſignis, ii agmine ad lapidem octavum viæ, quæ nunc , eſt, perveniunt : iſſentque confeſtim ad urbe venire contra exercitum, dictatoremque adver M. Valerium Corvum dictum audiſſent, & r ſtrum equitum L. Æmilium Mamercinum.

XL. Ubi primùm in conſpectum ventun arma ſignaque agnovere ; extemplo omnibus moria patriæ iras permulſit. nondum erant fortes ad ſanguinem civilem : nec, præter ext noverant bella : ultimaque rabies feceſſio ab habebatur. itaque jam duces, jam milites utrin congreſſus quærere ad colloquia. Quintius, q armorum etiam pro patria ſatietas teneret, ne adverſus patriam : Corvus omnes caritate c præcipuè milites, & ante alios ſuum exerci complexus, ad colloquium proceſſit. Cogni extemplo haud minor ab adverſariis verecu quàm ab ſuis ſilentium datum. *Deos*, inquit, *mortales, milites, veſtros, publicos, mècſque, urbe proficiſcens ita adoravi, veniamque ſup popoſci, ut mihi de vobis concordiæ parta glori non victoriam, darent : ſatis fuit eritque, unde decus pariatur : hinc pax petenda eſt. quod i immortales inter nuncupanda vota expopoſci, me compotem voti vos facere poteſtis ; ſi mem vultis, non vos in Samnio, nec in Volſcis, ſed in mœnio ſolo caſtra habere : ſi illos colles, quos cern patriæ veſtræ eſſe : ſi hunc exercitum civium veſ rum : ſi me conſulem veſtrum*, cujus dictu

ne priore anno bis legiones Samnitium fudiſtis, caſtra vi cepiſtis. Ego ſum M. Valerius Corvus, tes, cujus vos nobilitatem beneficiis erga vos, injuriis, ſenſiſtis; nullius ſuperbæ in vos legis, ius crudelis ſenatuſconſulti auctor; in omnibus imperiis in me ſeverior, quàm in vos. Ac ſi tenus, ſi cui ſua virtus, ſi cui etiam majeſtas, i honores ſubdere ſpiritus potuerunt; iis eram s, id ſpecimen mei dederam, ea ætate conſula- adeptus eram, ut potuerim tres & viginti an- natus conſul Patribus quoque ferox eſſe, non ſo- plebi. quod meum factum dictumve conſulis ius quàm tribuni audiſtis? eodem tenore duo ntes conſulatus geſſi: eodem hæc imperioſa di- ra geretur: ut neque in hos meos & patria milites mitior, quàm in vos, horreo dicere, ho- ergo vos priùs in me ſtrinxeritis ferrum, quàm os ego. iſtinc ſigna canent, iſtinc clamor priùs iet atque impetus, ſi dimicandum eſt. Inducite animum, quod non induxerunt patres avique ve- tron illi, qui in Sacrum montem ſeceſſerunt; non qui poſtea Aventinum inſederunt. exſpectate, vobis ſingulis, ut olim Coriolano, matres con- ſque crinibus paſſis obvia ab urbe veniant. tum rum legiones, quia Romanum habebant ducem, verunt: vos, Romanus exercitus, non deſiteritis bello? T. Quinti, quocunque iſtic loco, ſeu us ſeu invitus, conſtitiſti, ſi dimicandum erit, tu in noviſſimos te recipito: fugeris etiam ho- ùs, tergumque civi dederis, quàm pugnaveris ra patriam. Nunc ad pacificandum bene atque ſtè inter primos ſtabis, & colloquii hujus ſalu- interpres fueris. Poſtulate æqua, & ferte:

quanquam vel iniquis ſtandum eſt potiùs, quàm impias inter nos conſeramus manus. T. Quintius plenus lacrimarum, ad ſuos verſus, *Me quoque*, inquit, *milites, ſi quis uſus mei eſt, meliorem pacis quàm belli habetis ducem. non enim ille modò Volſcus aut Samnis, ſed Romanus verba fecit, veſter conſul, veſter imperator, milites: cujus auſpicio pro vobis experti nolite adverſus vos velle experiri, qui pugnarent vobiſcum infeſtiùs, & alios duces ſenatus habuit: qui maximè vobis ſuis militibus parceret, cui plurimum vos imperatori veſtro crederetis, eum elegit. Pacem, etiam qui vincere poſſunt, volunt. quid nos velle oportet? quin, omiſſis ira & ſpe, fallacibus auctoribus, nos ipſos noſtraque omnia cognita permittimus fidei?*

XLI. Approbantibus clamore cunctis, T. Quintius, ante ſigna progreſſus, in poteſtate dictatoris milites fore dixit: oravitque, cauſſam miſerorum civium ſuſciperet, ſuſceptamque eadem fide, qua rempublicam adminiſtrare ſolitus eſſet, tueretur. ſibi ſe privatim nihil cavere: *nolle alibi, quàm in innocentia ſpem habere. militibus cavendum, quòd apud Patres ſemel plebi, iterum legionibus cautum ſit, ne fraudi ſeceſſio eſſet.* Quintio collaudato, ceteris bonum animum habere juſſis, dictator equo citato ad urbem revectus, auctoribus Patribus, tulit ad populum in luco Petelino, ne cui militum fraudi ſeceſſio eſſet. Oravit etiam bona venia Quirites, ne quis eam rem joco ſeriove cuiquam exprobraret. Lex quoque ſacrata militaris lata eſt, *ne cujus* militis ſcripti nomen, niſi ipſo volente, *deleretur*: additumque legi, ne quis, ubi tribunus militum fuiſſet, poſtea ordinum ductor eſſet. id

proxi-

ter P. Salonium poſtulatum eſt ab conjuratis: alternis prope annis & tribunus militum, & us centurio erat, quem nunc primipili appel-

Huic infenſi milites erant, quòd ſemper ad- tus novis conſiliis fuiſſet, nec particeps eorum , qui ab Lautulis fugiſſent: itaque quum hoc n, propter Salonium, ab ſenatu non impetra- ; tum Salonius, obteſtatus Patres conſcriptos, ium honorem pluris, quàm concordiam civi- æſtimarent, perpulit, ut id quoque ferretur. è impotens poſtulatum fuit, ut de ſtipendio ium (merebant autem triplex ea tempeſtate) demerentur, quòd adverſati conjurationi fuiſ-

LII. Præter hæc invenio apud quoſdam, L. icium, tribunum plebis, tuliſſe ad populum, enerare liceret: item aliis plebiſcitis cautum, uis eundem magiſtratum intra decem annos et, neu duos magiſtratus uno anno gereret. ie liceret conſules ambos plebejos creari. quæ nia conceſſa ſunt plebi, apparet haud parvas defectionem habuiſſe. Aliis annalibus pro- n eſt, neque dictatorem Valerium dictum, ier conſules omnem rem actam: neque ante a Romam veniretur, ſed Romæ, eam multi- iem conjuratorum ad arma conſternatam eſſe: in T. Quintii villam, ſed in ædes C. Manlii e impetum factum, eumque à conjuratis prehenſum, ut dux fieret: inde ad quartum em profectos loco munito conſediſſe: nec ab ous mentionem concordiæ ortam, ſed repente, n *in aciem* armati exercitus proceſſiſſent, ſa- *onem factam*: & permiſtos dextras jungere.

ac complecti inter ſe lacrimantes milites cœpiſſe, coactoſque conſules, quum viderent averſos à dimicatione militum animos, retuliſſe ad Patres de concordia reconcilianda. adeò nihil, præterquam ſeditionem fuiſſe, eamque compoſitam, inter antiquos rerum auctores conſtat. Et hujus fama ſeditionis, & ſuſceptum cum Samnitibus grave bellum, aliquot populos ab Romana ſocietate avertit: & præter Latinorum infidum jam diu fœdus, Privernates etiam Norbam atque Setiam, finitimas colonias Romanas, incurſione ſubita depopulati ſunt.

LIBER VIII.

EPITOME.

IV, V. *Latini cum Campanis defecerunt, & miſſis legatis ad ſenatum conditionem tulerunt, ut, ſi pacem habere vellent, alterum ex Latinis conſulem facerent.* VI. *Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de Capitolio ita prolapſus eſt, ut exanimaretur.* VII. *T. Manlius conſul filium, quòd contra edictum adverſùm Latinos, quamvis proſpere pugnâſſet, ſecuri percuſſit.* VIII. *More Romanorum Latini pugnam inſtruunt.* IX. *Laborantibus in acie Romanis, P. Decius, tunc conſul cum Manlio, devovit ſe pro exercitu; &, concitato equo, quum in medios hoſtes ſe intuliſſet, interfectus, morte ſua Ro-*

manis

manis victoriam reſtituit. XI. *Latini in deditionem venerunt.* XII. *T. Manlio in urbem reverſo nemo ex juventute obviam proceſſit.* XIII, XIV. *Latinis populis victis civitas datur.* XV. *Minucia virgo Veſtalis inceſti damnata eſt.* XVI. *Auſonibus victis, in oppidum ex iis captum Cales colonia deducta eſt.* XVII. *Metia & Scaptia Tribus addita.* XVIII. *Veneficium complurium matronarum deprehenſum, quarum plurima ſtatim epotis medicaminibus perierunt. Lex de veneficio tunc primùm conſtituta.* XIX, XX, XXI. *Privernatibus, quum rebellâſſent, victis civitas data eſt.* XXII. *Item Fregellæ colonia deducta ſunt.* XXIII. *Legatis ferox reſponſum à Samnitibus redditur.* XXIV. *Alexander Epirenſis fœdè laceratur.* XXV. *Palæopolitani, bello & obſidione victi, in deditionem venerunt.* XXVI. *Q. Publilio, qui eos obſederat, primò & imperium prolatum eſt, & pro conſule decretus triumphus.* XXVII. *Lucani fraude decepti à Samnitibus præſidia accipiunt.* XXVIII. *Plebs nexu liberata eſt, propter L. Papirii creditoris libidinem, qui C. Publilio debitori ſuo ſtuprum inferre voluerat.* XXIX. *Veſtini ſuperantur.* XXX, &c. *Quum L. Papirius dictator reverſus in urbem ab exercitu eſſet propter auſpicia repetenda, Q. Fabius magiſter equitum, occaſione rei bene gerendæ invitatus, contra edictum ejus proſpere adverſus Samnites pugnavit. ob eam cauſſam quum dictator de magiſtro equitum ſupplicium ſumpturus videretur,* XXXIII. *Fabius Romam profugit.* XXXIV, XXXV. *Et, quum cauſſa parum proficeret, populi precibus donatus eſt.* XXXVI, &c. *Res præterea contra Samnites proſpere geſtas continet.*

I. AM conſules erant C. Plautius ſecundùm, L. Æmilius Mamercinus, quum Setini Norbanique Romam, nuncii defectionis Privernatium, cum querimoniis acceptæ cladis venerunt. Volſcorum item exercitum, duce Antiati populo, conſediſſe ad Satricum, allatum eſt. utrumque bellum Plautio ſorte evenit. Priùs ad Privernum profectus, extemplo acie conflixit. haud magno certamine devicti hoſtes: oppidum captum, redditumque Privernatibus, præſidio valido impoſito: agri partes duæ ademptæ. inde victor exercitus Satricum contra Antiates ductus. ibi magna utrimque cæde atrox prœlium fuit. & quum tempeſtas eos, neutrò inclinata ſpe, dimicantes diremiſſet, Romani, nihil eo certamine tam ambiguo feſſi, in poſterum diem prœlium parant. Volſcis recenſentibus quos viros in acie amiſiſſent, haudquaquam idem animus ad iterandum periculum fuit. nocte pro victis Antium agmine trepido, ſauciis, ac parte impedimentorum relicta, abierunt. armorum magna vis tum inter cæſa corpora hoſtium, tum in caſtris inventa eſt. *ea Lua matri dare ſe* conſul dixit: fineſque hoſtium uſque ad oram maritimam eſt depopulatus. Alteri conſuli Æmilio ingreſſo Sabellum agrum, non caſtra Samnitium, non legiones uſquam oppoſitæ. ferro ignique vaſtantem agros legati Samnitium *pacem* orantes adeunt, à quo rejecti ad ſenatum, *poteſtate* facta dicendi, poſitis ferocibus animis, *pacem ſibi ab Romanis*, bellique jus adver-

Ante Chr. 332. V. C. 414.

ſus

ſus Sidicinos petierunt. *quæ ſe eo juſtiùs petere, q in amicitiam populi Romani ſecundis ſuis rebus, adverſis, ut Campani, venissent: & adverſus S. cines ſumerent arma, ſuos ſemper hoſtes, populi R mani nunquam amicos. qui nec, ut Samnites, pace amicitiam; nec, ut Campani, auxilium in be lo petiſſent; nec in fide populi Romani nec dition eſſent.*

II. Quum de poſtulatis Samnitium Tib. Æmilius prætor ſenatum conſuluiſſet, reddendumque his fœdus Patres cenſuiſſent, prætor Samnitibus reſpondit: *Nec, quo minùs perpetua cum eis amicitia eſſet, per populum Romanum ſtetiſſe: nec contradici, quin, quoniam ipſos belli culpa ſua contracti tædium ceperit, amicitia de integro reconcilietur. Quod ad Sidicinos attinet, nihil intercedi, quo minùs Samniti populo pacis bellique liberum arbitrium ſit.* Fœdere ictо, quum domum revertiſſent, extemplo inde exercitus Romanus deductus, annuo ſtipendio, & trium menſium frumento accepto; quod pepigerat conſul, ut tempus induciis daret, quoad legati redirent. Samnites copiis iiſdem, quibus uſi adverſus Romanum bellum fuerant, contra Sidicinos profecti, haud in dubia ſpe erant maturè urbis hoſtium potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio priùs ad Romanos cœpta fieri eſt: deinde, poſtquam Patres, ut ſeram eam, ultimaque tandem neceſſitate expreſſam, aſpernabantur; ad Latinos jam ſua ante in arma motos facta eſt. ne Campani quidem (adeò injuriæ Samnitium, quàm beneficii Romanorum memoria præſentior erat) his ſe armis juvere. *Ex his* tot populis unus ingens exercitus, *duce Latino* fines Samnitium ingreſſus, plus

pe

populationibus quàm prœliis cladium fecit. & quanquam ſuperiores certaminibus Latini erant; haud inviti, ne ſæpius dimicandum foret, agro hoſtium exceſſere. id ſpatium Samnitibus datum eſt Romam legatos mittendi. qui quum adiiſſent ſenatum, conqueſti eadem ſe fœderatos pati, quæ hoſtes eſſent paſſi, precibus infimis petiere, *ut ſatis ducerent Romani victoriam, quam Samnitibus ex Campano Sidicinoque hoſte eripuiſſent: ne vinci etiam ſe ab ignaviſſimis populis ſinerent. Latinos Campanoſque, ſi ſub ditione populi Romani eſſent, pro imperio arcerent Samniti agro; ſin imperium abnuerent, armis coërcerent.* Adverſus hæc reſponſum anceps datum, quia fateri pigebat, in poteſtate ſua Latinos jam non eſſe, timebantque, ne arguendo abalienarent. *Campanorum aliam conditionem eſſe, qui non fœdere, ſed per deditionem in fidem veniſſent. itaque Campanos, ſeu velint, ſeu nolint, quieturos: in fœdere Latino nihil eſſe, quo bellare, cum quibus ipſi velint, prohibeantur.*

III. Quod reſponſum, ſicut dubios Samnites, quidnam facturum Romanum cenſerent, dimiſit; ita Campanos metu abalienavit; Latinos, velut nihil jam non concedentibus Romanis, ferociores fecit. itaque per ſpeciem adverſus Samnites belli parandi, crebra concilia indicentes, omnibus conſultationibus inter ſe principes occultè Romanum coquebant bellum. Huic quoque adverſus ſervatores ſuos bello Campanus aderat. Sed quanquam omnia de induſtria celabantur, priuſque, quàm moverentur Romani, tolli ab tergo Samnitem hoſtem *volebant:* tamen per quoſdam, privatis hoſpitiis *neceſſitudinibuſque* conjunctos, indicia conjuratio-

nis

s Romam emanârunt. juſſiſque ante tempus
bus abdicare ſe magiſtratu, quo maturiùs
onſules adverſus tantam molem belli crea-
; religio inceſſit, ab eis, quorum imminu-
nperium eſſet, comitia haberi. itaque inter-
n initum. duo interreges fuerunt, M. Vale-
: M. Fabius. is creavit conſules
inlium Torquatum tertiùm, P. *Ante Chr.* 337.
n Murem. Eo anno Alexandrum, *V. C.* 415.
egem, in Italiam claſſem appu-
onſtat. quod bellum, ſi prima ſatis proſpera
t, haud dubiè ad Romanos perveniſſet. Ea-
tas rerum Magni Alexandri eſt: quem, ſo-
iujus ortum, in alio tractu orbis, invictum
uvenem, fortuna morbo exſtinxit. Ceterùm
ni, etſi defectio ſociorum nominiſque Latini
dubia erat; tamen, tanquam de Samnitibus,
e ſe, curam agerent, decem principes Latino-
Romam evocaverunt, quibus imperarent quæ
:. Prætores tum duos Latini habebant, L.
m Setinum, & L. Numicium Circejenſem,
ex coloniis Romanis: per quos præter Si-
i Velitraſque, & ipſas colonias Romanas, Volſci
exciti ad arma erant. eos nominatim evocari
t. Haud cuiquam dubium erat ſuper qua re
atur. itaque concilio prius habito prætores
Romam proficiſcerentur, evocatos ſe ab ſe-
locent Romano; &, quæ actum iri ſecum
it, quidnam ad ea reſponderi placeat, re-

. Quum aliud alii cenſerent, tum Annius: *quam ipſe ego retuli, quid reſponderi placeret, magis ad ſummam rerum noſtrarum pertine-*

re arbitror, quid agendum nobis, quàm quid loquendum ſit. facile erat, explicatis conſiliis, accommodare rebus verba. Nam ſi etiam nunc ſub umbra fœderis aqui ſervitutem pati poſſimus; quid abeſt quin, profitis Sidicinis, non Romanorum ſolùm, ſed Samnitium quoque dicto pareamus, reſpondeamuſque Romanis, nos, ubi innuerint, poſituros arma? ſin autem tandem libertatis deſiderium remordet animos; ſi fœdus eſt; ſi ſocietas æquatio juris eſt; ſi conſanguineos nos Romanorum eſſe, quod olim pudebat, nunc gloriari licet; ſi ſocialis illis exercitus is eſt, quo adjuncto duplicent vires ſuas, quem ſecernere ab ſe conſules bellis propriis ponendis ſumendiſque nolint: cur non omnia æquantur? cur non alter ab Latinis conſul datur? ubi pars virium, ibi & imperii pars eſt. Eſt quidem nobis hoc per ſe haud nimis amplum, quippe concedentibus Romam caput Latio eſſe: ſed, ut amplum videri poſſet, diuturna patientia fecimus. Atqui ſi quando unquam conſociandi imperii, uſurpandæ libertatis tempus optâſtis; en hoc tempus adeſt, & virtute veſtra, & Deûm benignitate vobis datum. Tentâſtis patientiam, negando militem. quis dubitat exarſiſſe eos, quum plus decentorum annorum morem ſolveremus? pertulerunt tamen hunc dolorem. Bellum noſtro nomine cum Pelignis geſſimus. qui ne noſtrorum quidem finium nobis per nos tuendorum jus antea dabant, nihil interceſſerunt. Sidicinos in fidem receptos, Campanos ab ſe ad nos deſciſſe, exercitus nos parare adverſus Samnites fœderatos ſuos audierunt: nec moverunt ſe ab urbe. unde hæc illis tanta modeſtia, niſi à conſcientia virium & noſtrarum & ſuarum? Idoneos auctores habeo, quærentibus de nobis Samnitibus

ita

ita responsum ab senatu Romano esse, ut facilè appareret, ne ipsos quidem jam postulare, ut Latium sub Romano imperio sit. Usurpate modò postulando eo, quod illi vobis taciti concedunt. si quem hoc dicere metus prohibet, en ego ipse, audiente non populo Romano modò senatuque, sed Jove ipso, qui Capitolium incolit, profiteor me dicturum, ut, si nos in fœdere ac societate esse velint, consulem alterum ab nobis senatusque partem accipiant. Hæc ferociter non suadenti solùm, sed pollicenti, clamore & assensu omnes permiserunt, ut ageret diceretque, quæ è republica nominis Latini fideque sua viderentur.

V. Ubi est Romam ventum, in Capitolio ei senatus datus est. ibi quum T. Manlius consul egisset cum eis ex auctoritate Patrum, ne Samnitibus fœderatis bellum inferrent: Annius, tanquam victor armis Capitolium cepisset, non legatus jure gentium tutus loqueretur, *Tempus erat*, inquit, *T. Manli, vosque Patres conscripti, tandem jam vos vobiscum nihil pro imperio agere, quum florentissimum Deûm benignitate nunc Latium armis virisque, Samnitibus bello victis, Sidicinis Campanisque sociis, nunc etiam Volscis adjunctis, videretis: colonias quoque vestras Latinum Romano prætulisse imperium. sed quoniam vos, regno impotenti finem ut imponatis, non inducitis in animum: nos, quanquam armis possumus asserere Latium in libertatem, consanguinitati tamen hoc dabimus, ut conditiones pacis feramus æquas utrisque, quoniam vires quoque æquari Dîis immortalibus placuit. Consulem alterum Roma, alterum ex Latio creari oportet: senatus partem æquam*

ex

ex utraque gente esse: unum populum, unam rempublicam fieri. &, ut imperii eadem sedes sit, idemque omnibus nomen: quoniam ab alterutra parte concedi necesse est; quod utrisque bene vertat, sit hac sanè patria potior, & Romani omnes vocemur. Fortè ita accidit, ut parem ferociæ hujus & Romani Consulem T. Manlium haberent: qui adeò non tenuit iram, ut, si tanta dementia Patres conscriptos cepisset, ut ab Setino homine leges acciperent, gladio cinctum in senatum venturum se esse palam diceret, & quemcunque in curia Latinum vidisset, sua manu interempturum. & conversus ad simulachrum Jovis, *Audi Jupiter hæc scelera*, inquit, *audite jus fasque. peregrinos consules, & peregrinum senatum in tuo, Jupiter, augurato templo captus, atque ipse oppressus, visurus es? haccine fœdera Tullus Romanus rex cum Albanis Patribus vestris, Latini, hæc L. Tarquinius vobiscum postea fecit? non venit in mentem pugna apud Regillum lacum? adeò & cladium veterum vestrarum, & beneficiorum nostrorum erga vos obliti estis?*

VI. Quum consulis vocem subsecuta Patrum indignatio esset, proditur memoriæ, adversus crebram implorationem Deûm, quos testes fœderum sæpius invocabant consules, vocem Annii sperneutis numina Jovis Romani auditam. certè quum commotus ira se ab vestibulo templi citato gradu proriperet, lapsus per gradus, capite graviter offenso impactus imo ita est saxo, ut sopiretur. Exanimatum auctores quoniam non omnes sunt, mihi quoque in incerto relictum sit; sicut inter fœderum

ntium ruptorum teſtationem ingenti fragore cæli
ocellam effuſam. nam & vera eſſe, & aptè ad
ntestandam iram Deum ficta poſſunt. Ter-
tum, miſſus ab ſenatu ad dimittendos legatos,
am jacentem Annium vidiſſet, exclamat ita, ut
ulo Patribuſque audita vox pariter ſit: *Imus hos-*
, Dii, piam movete bellum. Ipſi cruoſa manum!
magno Jupiter! haud fruſtra te patrem. Dudum
ninumque hac ſede ſacravimus. Quid ceſſatis,
uirites, voſque Patres conſcripti, arma capere Diis
cibus? ſic ſtratas legiones Latinorum dabo, quem-
modum legatum jacentem videtis. Aſſenſu po-
li excepta vox conſulis tantum ardoris animis fe-
, ut legatos proficiſcentes cura magiſtratuum ma-
, qui juſſu conſulis proſequebantur, quàm jus
ntium ab ira impetuque hominum tegeret. Con-
ſit & ſenatus bellum, conſuleſque, duobus ſcri-
is exercitibus, per Marſos Pelignoſque profecti,
junćto Samnitium exercitu, ad Capuam, quo
m Latini ſociique convenerant, caſtra locant. ibi
quiete utrique conſuli eadem dicitur viſa ſpecies
ri majoris, quàm pro humano habitu, auguſtio-
que, dicentis: *Ex una acie imperatorem, ex al-*
ra exercitum Diis manibus matrique Terræ debe-
: utrius exercitus imperator legiones hoſtium, ſu-
rque eas ſe devoviſſet, ejus populi partiſque victo-
am fore. Hos ubi nocturnos viſus inter ſe con-
les contulerunt; placuit averruncandæ Deûm iræ
ćtimas cædi; ſimul ut, ſi extis eadem, quæ ſom-
o viſa fuerant, portenderentur, alteruter conſulum
ta impleret. ubi reſponſa aruſpicum inſidenti jam
iimo tacitæ *religioni* congruerunt, tum adhibitis
gatis tribuniſque, & imperiis Deûm propalam ex-

poſitis

poſitis, ne mors voluntaria conſulis exercitum in acie terreret; comparant inter ſe, ut ab utra parte cedere Romanus exercitus coepiſſet, inde ſe conſul devoveret pro populo Romano Quiritibuſque. Agitatum etiam in conſilio eſt, ut, ſi quando unquam ſevero ullum imperio bellum adminiſtratum eſſet, tunc uti diſciplina militaris ad priſcos redigeretur mores. curam acuebat, quòd adverſus Latinos bellandum erat, lingua, moribus, armorum genere, inſtitutis ante omnia militaribus congruentes: milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis compares collegæque, iiſdem præſidiis, ſæpe iiſdem manipulis permiſti fuerant. per hæc ne quo errore milites caperentur, edicunt conſules, ne quis extra ordinem in hoſtem pugnaret.

VII. Fortè inter ceteros turmarum præfectos, qui exploratum in omnes partes dimiſſi erant, T. Manlius conſulis filius ſuper caſtra hoſtium cum ſuis turmalibus evaſit, ita ut vix teli jactu ab ſtatione proxima abeſſet. ibi Tuſculani erant equites. præerat Geminius Metius, vir tum genere inter ſuos, tum factis, clarus, is ubi Romanos equites, inſignemque inter eos præcedentem conſulis filium (nam omnes inter ſe utique illuſtres viri noti erant) cognovit, *Unane*, ait, *turma Romani cum Latinis ſociiſque bellum geſturi eſtis? quid interea conſules, quid duo exercitus conſulares agent? Aderunt in tempore*, Manlius inquit, *& cum illis aderit Jupiter ipſe fœderum à vobis violatorum teſtis, qui plus poteſt polletque. Si ad Regillum lacum ad ſatietatem veſtram pugnavimus, hic quoque efficiemus præſacto, ne nimis acies vobis & collata ſigna nobiſcum novæ ſint.* Ad ea Geminius paullulum ab ſuis equis

provectus, *Viſne igitur, dum dies iſta venit, quo magno conatu exercitus movearis, interea tu ipſe congredi mecum, ut noſtro duorum jam hinc eventu cernatur, quantum eques Latinus Romano præſtet?* Movet ferocem animum juvenis ſeu ira, ſeu detrectandi certaminis pudor, ſeu inexſuperabilis vis fati. oblitus itaque imperii patrii, conſulumque edicti, præceps ad id certamen agitur, quo vinceret, an vinceretur, haud multum intereſſet. equitibus ceteris velut ad ſpectaculum ſummotis, ſpatio, quod vacui interjacebat campi, adverſos concitant equos: & quum infeſtis cuſpidibus concurriſſent, Manlii cuſpis ſuper galeam hoſtis, Metii trans cervicem equi elapſa eſt. circumactis deinde equis, quum prior ad iterandum ictum Manlius conſurrexit, ſpiculum inter aures equi fixit. ad cujus vulneris ſenſum quum equus prioribus pedibus erectis magna vi caput quateret, excuſſit equitem: quem cuſpide parmaque innixum, attollentem ſe ab gravi caſu, Manlius ab jugulo, ita ut per coſtas ferrum emineret, terræ affixit. ſpoliiſque lectis ad ſuos revectus, cum ovante gaudio turma, in caſtra, atque inde ad prætorium ad patrem tendit; ignarus fati futuriſque, laus an pœna merita eſſet. *Ut me omnes*, inquit, *pater tuo ſanguine ortum verè ferrent, provocatus equeſtria hæc ſpolia capta ex hoſte caſo porto.* Quod ubi audivit conſul, extemplo filium averſatus, concionem claſſico advocari juſſit, quæ ubi frequens convenit, *Quandoquidem*, inquit, *tu, T. Manli, neque imperium conſulare, neque majeſtatem patriam veritus, adverſus edictum noſtrum extra ordinem in hoſtem pugnaſti, & quantum in te fuit, diſciplinam militarem, qua ſtetit ad hanc diem Romana res*

ſolviſti; neque in eam neceſſitatem adduxiſti, ut aut reipubl. mihi, aut mei meorumque obliviſcendum ſit: nos potiùs noſtro delicto plectemur, quàm reſpublica tanto ſuo damno noſtra peccata luat. triſte exemplum, ſed in poſterum ſalubre juventuti erimus. Me quidem cum ingenita caritas liberûm, tum ſpecimen iſtud virtutis, deceptum vana imagine decoris, in te movet: ſed quum aut morte tua ſancienda ſint conſulum imperia, aut impunitate in perpetuum abrogenda, nec te quidem, ſi quid in te noſtri ſanguinis eſt, recuſare cenſeam, quin diſciplinam militarem, culpa tua prolapſam, pœna reſtituas. I lictor, deliga ad palum. Exanimati omnes tam atroci imperio; nec aliter quàm in ſe quiſque diſtrictam cernentes ſecurim, metu magis quàm modeſtia quievere. itaque, velut emerſo ab admiratione animo, quum ſilentio defixi ſtetiſſent; repente, poſtquam cervice cæſa fuſus eſt cruor, tum libero conqueſtu coortæ voces ſunt, ut neque lamentis, neque exſecrationibus parceretur; ſpoliiſque contectum juvenis corpus, quantum militaribus ſtudiis funus ullum concelebrari poteſt, ſtructo extra vallum rogo cremaretur; Manlianaque imperia non in præſentia modo horrenda, ſed exempli etiam triſtis in poſterum eſſent.

VIII. Fecit tamen atrocitas pœnæ obedientiorem duci militem: & præterquam quòd cuſtodiæ vigiliæque & ordo ſtationum intentioris ubique curæ erant, in ultimo etiam certamine, quum deſeenſum in aciem eſt, ea ſeveritas profuit. Fuit enim *civili maximè* bello pugna ſimilis. adeò nihil apud *Latinos diſſonum* ab Romana re, præter animos, *erat. Clypeis antea* Romanis uſi ſunt: deinde, poſtquam

quam ſtipendiarii facti ſunt, ſcuta pro clypeis fecere: &c, quod antea phalanges ſimiles Macedonicis, hoc poſtea manipulatim ſtructa acie cœpit eſſe. poſtremò in plures ordines inſtruebantur. ordo ſexagenos milites, duos centuriones, vexillarium unum habebat. prima acies haſtati erant, manipuli quindecim, diſtantes inter ſe modicum ſpatium. manipulus leves vicenos milites, aliam turbam ſcutatorum habebat. Leves autem, qui haſtam tantum gæſaque gererent, vocabantur. hæc prima frons in acie florem juvenum pubeſcentium ad militiam habebat. Robuſtior inde ætas totidem manipulorum, quibus principibus eſt nomen, hos ſequebantur, ſcutati omnes, inſignibus maximè armis. hoc triginta manipulorum agmen antepilanos appellabant; quia ſub ſignis jam alii quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo unuſquiſque tres partes habebat. earum unamquamque primum pilum vocabant. tribus ex vexillis conſtabat. vexillum centum octoginta ſex homines erant. Primum vexillum triarios ducebat, veteranum militem ſpectatæ virtutis: ſecundum rorarios, minus roboris ætate factiſque: tertium accenſos, minimæ fiduciæ manum. eo &c in poſtremam aciem rejiciebantur. Ubi his ordinibus exercitus inſtructus eſſet, haſtati omnium primi pugnam inibant. ſi haſtati profligare hoſtem non poſſent, pede preſſo eos retrocedentes in intervalla ordinum principes recipiebant. tum principum pugna erat. haſtati ſequebantur. triarii ſub vexillis conſidebant, ſiniſtro crure porrecto, ſcuta innixa humeris, haſtas ſubrecta cuſpide in terra fixas, haud ſecus quàm vallo ſepta inhorreret acies, tenentes. ſi apud principes quoque haud ſatis proſpere eſſet pugnatur

gnatum, à prima acie ad triarios ſenſim referebantur. inde, *rem ad triarios redâſſe*, quum laboratur, proverbio increbruit. triarii conſurgentes, ubi in intervalla ordinum ſuorum principes & haſtatos recepiſſent, extemplo compreſſis ordinibus velut claudebant vias: unoque continente agmine, jam nulla ſpe poſt relicta, in hoſtem incedebant. id erat formidoloſiſſimum hoſti, quum, velut victos inſecuti, novam repente aciem exſurgentem, auctam numero cernebant. ſcribebantur autem quatuor fere legiones quinis millibus peditum, equitibus in ſingulas legiones trecenis. alterum tantùm ex Latino delectu adjiciebatur: qui ea tempeſtate hoſtes erant Romanis, eodemque ordine inſtruxerant aciem. nec vexilla cum vexillis tantùm, univerſi haſtati cum haſtatis, principes cum principibus, ſed centurio quoque cum centurione, ſi ordines turbati non eſſent, concurrendum ſibi eſſe ſciebat. Duo primipili ex utraque acie inter triarios erant; Romanus corpore haudquaquam ſatis validus, ceterùm ſtrenuus vir perituſque militiæ; Latinus viribus ingens bellatorque primus; notiſſimi inter ſe, quia ſemper pares ordines duxerant. Romano haud ſatis fidenti viribus, jam Romæ permiſſum erat ab conſulibus, ut ſubcenturionem ſibi, quem vellet, legeret, qui tutaretur eum ab uno deſtinato hoſte. iſque juvenis in acie oblatus, ex centurione Latino victoriam tulit. Pugnatum eſt haud procul radicibus Veſuvii montis, quà via ad Veſerim ferebat.

IX. Romani conſules priùs, quàm educerent in aciem, immolaverunt. Decio caput jecinoris à familiari parte cæſum aruſpex dicitur oſtendiſſe: alioqui acceptam Diis hoſtiam eſſe: Manlium egregiè litaſſe.

fidelis. Æqui bene habet, inquit Decius, *ſi ab eo lœva litatum eſt*. Inſtructis, ſicut ante dictum eſt ordinibus, proceſſere in aciem. Manlius dextro, Decius lævo cornu præerat. primò utrimque æquis viribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab lævo cornu haſtati Romani, non ferentes impreſſionem Latinorum, ſe ad principes recepere. In hac trepidatione Decius conſul M. Valerium magna voce inclamat: *Deorum*, inquit, *ope, Valeri, opus eſt. agedum pontifex publicus populi Romani prai verba, quibus me pro legionibus devoveam.* Pontifex eum togam prætextam ſumere juſſit, &c, velato capite, manu ſubter togam ad mentum exerta, ſuper telum ſubjectum pedibus ſtantem ſic dicere: *Jane, Jupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, Divi Novenſiles, Dii indigetes, Divi, quorum eſt poteſtas noſtrorum, hoſtiumque, Diique manes, vos precor, veneror, veniam peto feroque, ut populo Romano Quiritium vim victoriamque proceretis; hoſtesque populi Romani Quiritium terrore, formidine, morteque afficiatis. Sicut verbis nuncupavi, ita pro republica Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis populi Romani Quiritium, legiones auxiliaque hoſtium mecum Diis manibus Telluriique devovi.* Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium jubet, maturèque collegæ ſe devotum pro exercitu nunciare. ipſe incinctus cinctu Gabino, armis in equum inſiluit; ac ſe in medios hoſtes immiſit. Conſpectus ab utraque acie aliquanto auctior humano viſu, ſicut cœlo miſſus piaculum iræ Deorum iræ, qui peſtem ab ſuis averſam in hoſtes ferret. ita omnis terror, paveſque cum illo ſigno primo Latinorum turbavit; deinde in totam

totam penitus aciem pervasit. evidentiſſ
fuit. quod, quacumque equo invectus eſ
ſecus quàm peſtifero ſidere icti pavebant
corruit obrutus telis, inde jam haud dul
nitie cohortes Latinorum fugam ac vas
ſiderunt. ſimul & Romani, exſolutis r
mis, velut tum primùm ſigno dato co
integram ediderunt. nam & rorarii
inter antepilanos, addiderantque vir
principibus: & triarii, genu dextro
conſulis ad conſurgendum exſpectab

X. Procedente deinde certamine,
tibus multitudo ſuperaret Latinorum
ful, audito eventu collegæ, quum
erat, lacrimis non minùs quàm
proſecutus tam memorabilem mo
liſper addubitavit, an conſurgendi
pus eſſet; deinde, melius ratus i
tinuum diſcrimen ſervari, accenſ
cie ante ſigna procedere jubet. c
templo Latini, tanquam idem
triarios ſuos excitaverunt: qui
atroci quum & ſemet ipſi f
aut præfregiſſent aut hebetâſſ
men hoſtem, debellatum jam
ad extremam aciem: tum c
gite nunc, inquit, *integri a*
patria parentumque & conju
mores conſulis pro veſtra vi
Ubi triarii conſurrexerunt i
mis, nova ex improviſo
intervalla ordinum antepila
cipia Latinorum pertur

tes, primo robore virorum cæſo, per alios manipulos, velut inermes, prope intacti evaſere; tantaque cæde perrupere cuneos, ut vix quartam partem relinquerent hoſtium. Samnites quoque, ſub radicibus montis procul inſtructi, præbuere terrorem Latinis. ceterùm inter omnes cives ſocioſque præcipua laus ejus belli penes conſules fuit: quorum alter omnes minas periculaque ab Diis ſuperis inferiſque in ſe unum vertit: alter ea virtute eoque conſilio in prœlio fuit, ut facilè convenerit inter Romanos Latinoſque, qui ejus pugnæ memoriam poſteris tradiderunt, utrius partis T. Manlius dux fuiſſet, ejus futuram haud dubiè fuiſſe victoriam. Latini ex fuga ſe Minturnas contulerunt. caſtra ſecundùm prœlium capta, multique mortales ibi vivi oppreſſi, maximè Campani. Decii corpus ne eo die inveniretur, nox quærentes oppreſſit: poſtero die inventum inter maximam hoſtium ſtragem coopertum telis: funuſque ei par morti, celebrante collega, factum. Illud adjiciendum videtur, licere conſuli, dictatorique, & prætori, quum legiones hoſtium devoveant; non utique ſe, ſed quem velint ex legione Romana ſcripta civem devovere: *ſi is homo, qui devotus eſt, moritur, probè factum videri: ni moritur, tum ſignum ſeptem pedes altum, aut majus, in terram defodi, & piaculum hoſtia cædi: ubi illud ſignum defoſſum erit, eò magiſtratum Romanum eſcendere fas non eſſe.* ſin autem ſeſe devovere volet, ſicuti Decius devovit: *ni moritur, neque ſuum, neque publicum divinum purè faciet, qui ſeſe devoverit. Vulcano arma, ſive cui alii Divo devovere volet; ſive* hoſtia, ſive quo *alio volet, jus eſto. telo, ſuper quod ſtans* conſul pre-

catus eſt, hoſtem potiri, ſua non eſſe: ſi potiatur, Marti ſuovetaurilibus piaculum fieri.

XI. Hæc (etſi omnis divini humanique moris memoria abolevit, nova peregrinaque ortitia priſcis ac patriis præferendo) haud ab re duxi, verbis quoque ipſis, ut tradita nuncupataque ſunt, referre. Romanis, poſt prœlium demum factum, Samnites venîſſe ſubſidio, exſpectato eventu pugnæ, apud quoſdam auctores inveniò. Latinis quoque ab Lavinio auxilium, dum deliberando tenuit tempus, victis demum ferri cœptum. & quum jam portis prima ſigna, & pars agminis eſſet egreſſa, nuncio allato de clade Latinorum, quum, converſis ſignis, retro in urbem rediretur; prætorem eorum nonnulli Millionium dixiſſe ferunt, *pro paullulo illo mangonam mercedem Romanis eſſe ſolvendam.* qui Latinorum pugnæ ſuperfuerant, multis numeribus diſſipati, quum ſe in unum conglobâſſent, Veſcia urbis eis receptaculum fuit. ibi in conciliis Numiſius, imperator eorum, affirmando *communem vere ſalutem belli utrumque aciem pari cæde proſtraviſſe, victoriaque nomen tantùm penes Romanos eſſe, ceterum pro victis fortunam & illos gerere: funeſtos duo conſulum prætoria, alterum parricidio filii, alterum conſulis devoti cæde; truncatum exercitum omnemque cæſos haſtatos principeſque; ſtragem & ante ſigna & poſt ſigna factam; triarios poſtremò rem reſtituiſſe: Latinorum etſi pariter actiſæ copiæ ſint, tamen ſupplemento vel Latium propius eſſe, vel Volſcos, quàm Romam. itaque, ſi videntur vis, ſe ex Latinis & ex Volſcis populis juventute propere excita, reſtitutum infeſto exercitu Capuam eſſe; Romanoſque, ubiid ſtatu minime quidem proſtratum exſpectarint, [illegible]*

ginato adventu perculſurum. Fallacibus literis circa Latium nomenque Volſcum miſſis, quia qui non interfuerant pugnæ, ad credendum temere facilliores erant, tumultuarius undique exercitus raptim conſcriptus convenit. Huic agmini Torquatus conſul ad Trifanum (inter Sinueſſam Minturnaſque is locus eſt) occurrit. priùs, quàm caſtris locus caperetur, ſarcinis utrimque in acervum conjectis, pugnatum debellatumque eſt. adeò enim acciſe res ſunt, ut conſuli, victorem exercitum ad depopulandos agros eorum ducenti, dederent ſe omnes Latini, dedentibuſque jam Campani ſeſe crederent. Latium Capuaque agro multati. Latinus ager, Privernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, uſque ad Vulturnum flumen, plebi Romanæ diviſus. bina in Latino jugera, ita ut dodrantem ex Privernati complerent, data, terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adjectis. Extra pœnam fuere Latinorum Laurentes, Campanorumque equites, quia non deſciverant. Cum Laurentibus renovari fœdus juſſum, renovaturque ex eo quotannis poſt diem decimum Latinarum. Equitibus Campanis civitas data: monumentoque ut eſſet, æneam tabulam in æde Caſtoris Romæ fixerunt. vectigal quoque eis Campanus populus juſſus pendere in ſingulos quotannis (fuere autem mille & ſexcenti) denarios nummos quadringenos quinquagenos.

XII. Ita bello geſto, præmiis pœnaque pro cujuſque merito perſolutis, T. Manlius Romam redit. ei venienti ſeniores tantùm obviam exiſſe quidam juvenum, & tunc, & omni vita deinde, memoratum eum exſecratumque. Antiates in

agrum Oſtienſem, Ardeatem, Solonium, incurſiones fecerunt. Manlius conſul quia ipſe per valetudinem id bellum exſequi nequierat, dictatorem L. Papirium Craſſum, qui tum fortè erat prætor, dixit. ab eo magiſter equitum L. Papirius Curſor dictus. Nihil memorabile adverſus Antiates ab dictatore geſtum eſt, quum aliquot menſes ſtativa in agro Antiati habuiſſet. Anno inſigni victoria de tot ac tam potentibus populis, ad hoc conſulum alterius nobili morte, alterius ſicut truci, ita claro ad memoriam, imperio, ſucceſſere conſules Ti. Æmilius Mamercinus, & Q. Publilius Philo, neque in ſimilem materiam, neque ſuam, ſed ipſi aut ſuarum rerum, aut parvum in republica magis quam patriæ meminere. Latines ob iram agri amiſi rebellarunt in campis Feneſtranis fuderunt, caſtriſque exuerunt ibi Publilio, cujus ductu auſpicioque res geſtæ erant, in deditionem accipiente Latinos populos, quorum ibi juventus cæſa erat; Æmilius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebantur Tiburs, Prænestinus; Veliternusque populus. Venerant & ab Lavinio Antiocus auxilia, ubi quum prœlio quidem ſuperior Romanus eſſet; ad urbem ipſam Pedum, caſtraque ſociorum populorum, quæ urbi adjuncta erant, integer labor reſtaret, bello inſecto repente omiſſo, conſul, quia collegæ decretum triumphum audivit, ipſe quoque triumphi ante victoriam flagitator Romam rediit. qua cupiditate offenſis Patribus, negantibuſque, niſi Pedo capto aut dedito, triumphum, hinc alienatus ab ſenatu Æmilius, ſeditioſis tribunatibus ſimilem deinde conſulatum geſſit. nam neque, quoad fuit conſul, cuiquam pul-

Ante Chr. 336. V. C. 416.

populum Patres deſtitit, collega haudquam adverſante; quia & ipſe de plebe erat: (magam autem præbebat criminibus ager in Latino rmoque agro malignè plebi diviſus) & poſtquam itus, finire imperium conſulibus cupiens, dictam adverſus rebellantes Latinos dici juſſit; Æius, cujus tum faſces erant, collegam dictato- dixit: ab eo magiſter equitum Junius Brutus us. Dictatura popularis, & orationibus in Pacriminoſis, fuit, & quòd tres leges ſecundiſſi- plebi, adverſas nobilitati, tulit; unam ut plea omnes Quirites tenerent; alteram, ut legum, comitiis centuriatis ferrentur, ante initum ſufjium Patres auctores fierent; tertiam, ut alter us ex plebe, quum eo ventum ſit, ut utrum- plebejum conſulem fieri liceret, cenſor creer. Plus eo anno domi acceptum cladis ab conus ac dictatore, quàm ex victoria eorum belque rebus foris auctum imperium Patres crede-

XIII. Anno inſequenti, L. Furio illo, C. Mænio conſulibus, quo initiùs omiſſa res Æmilio, ſuperioris conſuli, exprobraretur, Pedum ar- viriſque & omni vi expugnandum ac delen- ſenatus fremit: coactique novi conſules omeam rem præverti, proficiſcuntur. Jam Latio tus erat rerum, ut neque bellum neque pacem poſſent. ad bellum opes deerant: pacem ob adempti dolorem aſpernabantur. mediis conſilandum videbatur, ut oppidis ſe tenerent; nſitus Romanus cauſſam belli haberet; &, ſi cue oppidi obſidio nunciata eſſet, undique ex om- nibus

Ante Chr. 335. *V. C.* 417.

nibus populis auxilium obſeſſis ferretur. Neque tamen niſi admodum à paucis populis Pedani adjuti ſunt. Tiburtes, Prænestinique, quorum ager propior erat, Pedum pervenere. Aricinos, Laviniosque, & Velitrnos Antiatibus Volſcis ſe conjungentes ad Aſturæ flumen Mænius improviſo adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tiburtibus, maximè valido exercitu, majore mole, quanquam æquè proſpero eventu, pugnat. Tumultum maximè repentina inter prœlium eruptio oppidanorum fecit: in quos parte exercitus converſa, Camillus non compulit ſolùm eos intra mœnia, ſed eodem etiam die, quum ipſos auxiliaque eorum perculiſſet, oppidum ſcalis cepit. Placuit inde, jam majore conatu animoque ab unius expugnatione urbis ad perdomandum Latium viſtorem circumducere exercitum. nec quievere ante, quàm, expugnando aut in deditionem accipiendo ſingulas urbes, Latium omne ſubegere. præſidiis inde diſpoſitis per recepta oppida, Romam ad deſtinatum omnium conſenſu triumphum deceſſere. additus triumpho honos, ut ſtatuæ equeſtres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur. Prius, quàm comitiis in inſequentem annum conſules regarent, Camillus de Latinis populis ad ſenatum retulit, atque ita diſſeruit: *Patres conſcripti, quod bello armiſque in Latio agendum fuit, id jam Deûm benignitate ac virtute militum ad finem venit. caſa ad Pedum Aſturamque ſunt exercitus hoſtium: oppida Latina omnia, & Antium ex Volſcis, aut vi capta, aut recepta in deditionem, præſidiis tenentur veſtris. reliqua conſultatio eſt, quoniam rebellando ſæpius nos ſollicitant, quonam modo perpetua pace quietos continea-*

timuerimus. Dii immortales ita vos potentes hujus consilii fecerunt, ut, sit Latium deinde, an non sit, in vestra manu posuerint. itaque pacem vobis, quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum vel saviendo, vel ignoscendo, potestis. vultis crudeliter consulere in deditos victosque? licet delere omne Latium, vastas inde solitudines facere, unde sociali egregio exercitu per multa bella magnaque saepe usi estis. vultis exemplo majorum augere rem Romanam, victos in civitatem accipiendo? materia crescendi per summam gloriam suppeditat. certè id firmissimum longè imperium est, quo obedientes gaudent. sed maturato opus est, quicquid statuere placet. tot populos inter spem metumque suspensos animi habetis: & vestram itaque de eis curam quamprimum absolvi, & illorum animos, dum exspectatione stupent, seu poena, seu beneficio, praeoccupari oportet. nostrum enim fuit efficere, ut omnium rerum vobis ad consulendum potestas esset: vestrum est decernere quod optimum vobis reique publicae sit.

XIV. Principes senatus relationem consulis de summa rerum laudare; sed, quum aliorum causa alia esset, ita expediri posse consilium dicere, ut pro merito cujusque statueretur, si de singulis nominatim referrent populis. relatum igitur de singulis, decretumque. Lanuvinis civitas data: sacraque sua reddita cum eo, ut aedes lucusque Sospitae Junonis communis Lanuvinis municipibus cum populo Romano esset. Aricini, Nomentanique, & Pedani, eodem jure quo Lanuvini, in civitatem accepti. Tusculanis servata civitas, quam habebant: crimenque rebellionis à publica fraude in paucos auctores versum. In Veliternos, vetere civ

cives Romanos, quòd toties rebellâſſent, gr
ſævitum: & muri dejecti, & ſenatus inde
ctus: juſſique trans Tiberim habitare: ut ejus
cis Tiberim deprehenſus eſſet, uſque ad mille
do clarigatio eſſet; nec prius, quàm ære perſ
is qui cepiſſet, extra vincula captum haberet.
agrum ſenatorum coloni miſſi: quibus adſc
ſpeciem antiquæ frequentiæ Velitræ recep
Et Antium nova colonia miſſa, cum eo, ut
atibus permitteretur, ſi & ipſi adſcribi colon
lent. naves inde longæ abactæ: interdictumqu
ri Antiati populo eſt, & civitas data. Til
Prænestinique agro multati, neque ob recen
tùm rebellionis, commune cum aliis Latinis
men, ſed quòd, tædio imperii Romani, cum
lis, gente efferata, arma quondam conſocil
Ceteris Latinis populis connubia commerciaq
concilia inter ſe adempserunt. Campanis equi
honoris causſa, quia cum Latinis rebellare n
ſent, Fundanisque, & Formianis, quòd per
eorum tuta pacataque ſemper fuiſſet via, civi
ne ſuffragio data. Cumanos Sueſſulanoſque
dem juris conditionisque cujus Capuam eſſe
cuit. Naves Antiatium partim in navalia R
ſubductæ, partim incenſæ: roſtriſque earum
geſtum in foro exſtructum adornari placuit;
ſtraque id templum appellatum.

Ante Chr. 334. *V. C.* 418. XV. C. Sulpicio Longo, P. Pæto conſulibus, quum omnia n
pes magis Romanæ, quàm ben
parta gratia bona pace obtineret;
Sidicinos Auruncoſque bellum ortum. Aurun
T. Manlio conſule in deditionem accepti, ni

inde moverant: eò petendi auxilii ab Romanis causſa juſtior fuit. ſed priùs, quàm conſules ab urbe (juſſerat enim ſenatus defendi Auruncos) exercitum educerent, fama affertur, Auruncos metu oppidum deſeruiſſe; profugoſque cum conjugibus ac liberis Sueſſam communiſſe, quæ nunc Aurunca appellata; mœnia antiqua eorum, urbemque ab Sidicinis deletam. Ob ea infenſus conſulibus ſenatus, quorum cunctatione proditi ſocii eſſent, dictatorem dici juſſit. dictus C. Claudius Regillenſis, magiſtrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde injecta de dictatore: & quum augures vitio creatum videri dixiſſent, dictator magiſterque equitum ſe magiſtratu abdicarunt. Eo anno Minucia Veſtalis, ſuſpecta primò propter mundiorem juſto cultum, inſimulata deinde apud pontifices ab indice ſervo: quum decreto eorum juſſa eſſet ſacris abſtinere, familiamque in poteſtate habere; facto judicio, viva ſub terram ad portam Collinam dextra via ſtrata deſoſſa Scelerato campo. credo ab inceſto id ei loco nomen factum. Eodem anno Q. Publilius Philo prætor primùm de plebe, adverſante Sulpicio conſule, qui negabat rationem ejus ſe habiturum, eſt factus: ſenatu, quum in ſummis imperiis id non obtinuiſſet, minùs in prætura tendente.

XVI. Inſequens annus, L. Papirio Craſſo, Cæſone Duilio conſulibus, Auſonum magis novo quàm magno bello fuit inſignis. Ea gens Cales urbem incolebat: Sidicinis finitimis arma conjunxerat: unoque proelio haud ſanè memorabili duorum populorum exercitus fuſus, propinquitate urbium &

Ante Chr. 333. *V. C.* 419.

ad fugam pronior, & in fuga ipſa tutior fuit. nec tamen omiſſa ejus belli cura Patribus: quia toties jam Sidicini aut ipſi moverant bellum, aut moventibus auxilium tulerant, aut cauſſa armorum fuerant. itaque omni ope annixi ſunt, ut maximum ea tempeſtate imperatorem M. Valerium Corvum conſulem quartùm facerent. collega additus Corvo M. Atilius Regulus. &, ne fortè caſu erraretur, petitum ab conſulibus, ut extra ſortem Corvi ea provincia eſſet. Exercitu victore à ſuperioribus conſulibus accepto, ad Cales, unde bellum ortum erat, profectus, quum hoſtes, ab ſuperioris etiam certaminis memoria pavidos, clamore atque impetu primo fudiſſet, mœnia ipſa oppugnare eſt aggreſſus. & militum quidem is erat ardor, ut jam inde cum ſcalis ſuccedere ad muros vellent, evaſuroſque contenderent. Corvus, quia id arduum factu erat, labore militum potius quàm periculo, peragere inceptum voluit. itaque aggerem & vineas egit, turreſque muro admovit: quarum uſum fortè oblata opportunitas prævertit. namque M. Fabius, captivus Romanus, quum per negligentiam cuſtodum feſto die vinculis ruptis per murum inter opera Romanorum, religata ad pinnam muri reſte, ſuſpenſus manibus ſe demiſiſſet, perpulit imperatorem, ut vino epuliſque ſopitos hoſtes aggrederetur. nec majore certamine capti cum urbe Auſones ſunt, quàm acie fuſi erant. Prædâ capta ingens eſt: præſidioque impoſito Calibus reductæ Romam legiones. Conſul ex ſenatuſconſulto triumphavit; &, ne Atilius expers gloriæ eſſet, juſſi ambo conſules adverſus Sidicinos ducere exercitum, dictatorem

Ante Chr. 332. *V. C.* 420.

rem ante ex ſenatuſconſulto comitiorum habendorum cauſſa dixerunt L. Æmilium Mamercinum: is magiſtrum equitum Q. Publilium Philonem dixit. Dictatore comitia habente, conſules creati ſunt T. Veturius, Sp. Poſtumius. Etſi belli pars cum Sidicinis reſtabat; tamen, ut beneficio prævenirent deſiderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt: factoque ſenatuſconſulto, ut duo millia quingenti homines eò ſcriberentur, triumviros genti coloniæ deducendæ, agroque dividundo creaverunt Cæſonem Duilium, T. Quintium, M. Fabium. *Ante Chr. 331. V. C. 421.*

XVII. Novi deinde conſules, à veteribus exercitu accepto, ingreſſi hoſtium fines, populando uſque ad mœnia atque urbem pervenerunt. ibi, ingenti exercitu comparato, Sidicini & ipſi pro ſuprema ſpe dimicaturi eſſe videbantur, & Samnium fama erat conciri ad bellum; dictator ab conſulibus ex auctoritate ſenatus dictus P. Cornelius Rufinus; magiſter equitum M. Antonius. Religio deinde inceſſit, vitio eos creatos: magiſtratuque ſe abdicaverunt. & quia peſtilentia inſecuta eſt, velut omnibus eo vitio contactis auſpiciis, res ad interregnum redit. ab interregno inito per quintum deſtum interregem M. Valerium Corvum creati conſules A. Cornelius iterum & Cn. Dolabella. Tranquillis rebus, ſanis Gallici belli pro tumultu valuit, ut dictatorem dici placeret. dictus M. Papirius Craſſus, & magiſter equitum P. Valerius Publicola. *Ante Chr. 330. V. C. 422.*

à quibus dum delectus intentius quàm ejus temporis belli habentur, explorator[illegible] quies

quieta omnia apud Gallos eſſe. Samnium quoque jam alterum annum turbari novis conſiliis ſuſpectum erat. eò ex agro Sidicino exercitus Romanus non eſt deductus. Ceterùm Samnites bellum Alexandri Epirenſis in Lucanos traxit. qui duo populi adverſus regem, exſcenſionem à Pæſto facientem, ſignis collatis pugnaverunt. eo certamine ſuperior Alexander, incertum qua fide culturus, ſi perinde cetera proceſſiſſent, pacem cum Romanis fecit. Eodem anno cenſus actus novique cives cenſi: tribus propter eos additæ, Mæcia & Scaptia: cenſores addiderunt, Q. Publilius Philo, Sp. Poſtumius. Romani facti Acerrani, lege ab L. Papirio prætore lata, qua civitas ſine ſuffragio data. Hæc eo anno domi militiæque geſta.

Ante Chr. 329. *V. C.* 423.

XVIII. Fœdus inſequens annus ſeu intemperie cœli, ſeu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello, C. Valerio conſulibus. Flaccum Potitumque varie in annalibus cognomen conſulis invenio: ceterùm in eo, parvi refert, quid veri ſit. Illud pervelim (nec omnes auctores ſunt) proditum falſò eſſe, venenis abſumptos, quorum mors infamem annum peſtilentia fecerit. ſicut proditur tamen res, ne cui auctorum fidem abrogaverim, exponenda eſt. Quum primores civitatis ſimilibus morbis, eodemque ferme omnes eventu morerentur; ancilla quædam ad Q. Fabium Maximum ædilem curulem, indicaturam ſe cauſſam publicæ peſtis profeſſa eſt, ſi ab eo fides ſibi data eſſet, haud *futurum* noxæ indicium. Fabius confeſtim rem *ad conſules*, conſules ad ſenatum referunt: conſenſuque ordinis fides indici data. Tum patefa-

ctum, muliebri fraude civitatem premi, matronaſque ea venena coquere; &, ſi ſequi extemplo velint, manifeſtò deprehendi poſſe. Secuti indicem, & coquentes quaſdam medicamenta, & recondita alia, invenerunt. quibus in forum delatis, & viginti matronis, apud quas deprehenſa erant, per viatorem accitis, duæ ex eis Cornelia ac Sergia, patriciæ utraque gentis, quum ea medicamenta ſalubria eſſe contenderent, ab confutante indice bibere juſſæ, ut ſe falſum commentam arguerent, ſpatio ad colloquendum ſumpto, quum, ſummoto populo, in conſpectu omnium rem ad ceteras retuliſſent; haud abnuentibus & illis bibere, epoto medicamento, ſuamet ipſæ fraude omnes interierunt. comprehenſæ extemplo earum comites, magnum numerum matronarum indicaverunt: ex quibus ad centum ſeptuaginta damnatæ. neque de veneficiis ante eam diem Romæ quæſitum eſt. Prodigii ea res loco habita; captiſque magis mentibus, quàm conſceleratis, ſimilis viſa. itaque, memoria ex annalibus repetita, in feceſſionibus quondam plebis clavum ab dictatore fixum, alienataſque diſcordia mentes hominum, eo piaculo compotes ſui feciſſe, dictatorem clavi figendi cauſſa creari placuit. Creatus Cn. Quintilius magiſtrum equitum L. Valerium dixit: qui, fixo clavo, magiſtratu ſe abdicârunt.

XIX. Creati conſules L. Papirius Craſſius iterum, L. Plautius Venno. cujus principio anni legati ex Volſcis Fabraterni, & Lucani, Romam venerunt, orantes ut in fidem reciperentur: ſi à Samnitium armis defenſi eſſent, ſe ſub imperio populi Romani fidelis

Ante Chr. 327. *V. C.* 425.

fideliter atque obedienter futuros. Missi tum ab senatu legati: denunciatumque Samnitibus, ut eorum populorum finibus vim abstinerent, valuitque ea legatio, non tam quia pacem volebant Samnites, quàm quia nondum parati erant ad bellum. Eodem anno Privernas bellum intulit: cujus socii Fundani, dux etiam Fundanus fuit Vitruvius Vaccus, vir non domi solùm, sed etiam Romæ clarus: ædes fuere in Palatio ejus; quæ Vacci prata, diruto ædificio publicaque solo, appellata. Adversus hunc, vastantem effusè Setinum Norbanumque & Cosanum agrum, L. Papirius profectus, haud procul castris ejus consedit. Vitruvio nec, ut vallo se teneret adversus validiorem hostem, sana constare mens; nec, ut longiùs à castris dimicaret, animus suppetere. vix tota extra portam castrorum explicata acie, fugam magis retro, quàm prœlium aut hostem, spectante milite, sine consilio, sine audacia depugnat: & ut levi momento, nec ambiguè est victus; ita brevitate ipsa loci, facilique receptu in tam propinqua castra, haud ægre militem à multa cæde est rutatus: nec fere quisquam in ipso certamine, pauci in turba fugæ extremæ, quum in castra ruerent, cæsi: primisque tenebris Privernum inde petitum agmine trepido, ut muris potiùs quàm vallo sese tutarentur. A Priverno Plautius alter consul, pervastatis passim agris prædaque acta, in agrum Fundanum exercitum induxit, ingredientibus fines senatus Fundanorum occurrit, [illegible] vallo sese tutarentur. A Priverno Plautius alter consul, pervastatis passim agris prædaque acta, in agrum Fundanum exercitum induxit, ingredientibus fines senatus Fundanorum occurrit, [illegible]

[illegible] Privernum [illegible]

[illegible] dan-

ius. Privarni igitur hostes populi Romani quærendos persequendosque esse, qui simul à Fundanis ac Romanis utriusque patriæ immemores defecerint. Fundanis pacem esse, & animos Romanos, & gratam memoriam accepti à civitate: orare se consulem, ut bellum ab innocuo populo abfinent: agros, urbem, corpora ipsorum conjugumque, ac liberorum suorum, in potestate populi Romani esse, futurosque. Collaudatis Fundanis consul, literisque Romam missis, in officio Fundanos esse, ad Privernum fecit iter. Huic animadversum in eos, qui capita conjurationis fuerant, à consule, scribit Claudius; ad trecentos, quinquaginta ex conjuratis vinctos Romam missos; eamque deditionem ab senatu non acceptam; quod egentium atque humilium pœna defungi velle Fundanum populum constiterit.

XX. Privernum duobus consularibus exercitibus quum obsideretur, alter consul comitiorum causa Romam revocatus. Carceres eo anno in circo primùm facti. Nondum perfunctos cura Privernatis belli, tumultus Gallici fama atrox incessit, haud *Ante Chr.* 366. *V. C.* 428. secus unquam neglecta Patribus. Exemplo igitur consules novi, L. Æmilius Mamercinus & C. Plautius, eo ipso die, Idibus Quinctilibus, quo magistratus inierunt, comparare inter se provincias jussi, & Mamercinum, cui Gallicum bellum evenerat, scribere exercitum sine ulla vacationis venia, quin opificum quoque vulgus, & fabrilia, mittenda militiæ idoneum genus, arcisi dicerentur. Vejosque ingens exercitus contractus, ut inde obviam Gallis iretur. longiùs discedi, ne alio itinere hostis falleret ad urbem insedens, non placuit. Romæ deinde

poſt dies, ſatis explorata temporis ejus quiete, à Gallis Privernum omnis converſa vis. duplex inde fama eſt. alii vi captam urbem, Vitruviumque vivum in poteſtatem veniſſe: alii, priuſquam ultima adhiberetur vis, ipſos ſe in deditionem conſulis caduceum præferentes permiſiſſe, auctores ſunt, Vitruviumque ab ſuis traditum. Senatus, de Vitruvio Privernatibuſque conſultus, conſulem Plautium, dirutis Priverni muris, præſidioque valido impoſito, ad triumphum arceſſit; Vitruvium in carcerem aſſervari juſſit, quoad conſul rediſſet: tum verberatum necari. ædes ejus, quæ eſſent in Palatio, diruendas, bona Semoni Sanco cenſuerunt conſecranda: quodque æris ex eis redactum eſt, ex eo ænei orbes facti, poſiti in ſacello Sanci verſus ædem Quirini. de ſenatu Privernate ita decretum, ut, qui ſenator Priverni poſt defectionem ab Romanis manſiſſet, trans Tiberim lege eadem, qua Veliterni, habitaret. His ita decretis, uſque ad triumphum Plautii ſilentium de Privernatibus fuit: poſt triumphum conſul, necato Vitruvio, ſociiſque ejus noxæ, apud ſatiatos jam ſuppliciis nocentium, tutam mentionem de Privernatibus ratus, *Quoniam auctores defectionis*, inquit, *meritas pœnas & ab Diis immortalibus & à vobis habent, Patres conſcripti, quid placet de innoxia multitudine fieri? Equidem, etſi mea partes exquirenda magis ſententia, quàm danda ſunt; tamen, quum videam Privernates vicinos Samnitibus eſſe, unde nunc nobis incertiſſima pax eſt: quamminimum irarum inter nos illoſque relinqui velim.*

XXI. Quum ipſa per ſe res anceps eſſet, prout *cujuſque ingenium* erat, atrocius mitiuſve ſuaden-

tibus:

tibus: tum incertiora omnia unus ex Privernatibus legatis fecit, magis conditionis in qua natus eſſet, quàm præſentis neceſſitatis memor: qui interrogatus à quodam triſtioris ſententiæ auctore, *quam pœnam meritos Privernates cenſeret? eam*, inquit, *quam merentur qui ſe libertate dignos cenſent*. cujus quum feroci reſponſo infeſtiores factos videret conſul eos, qui ante Privernatium cauſſam impugnabant; ut ipſe benigna interrogatione mitius reſponſum eliceret, *Quid ſi pœnam*, inquit, *remittimus vobis, qualem nos pacem vobiſcum habituros ſperemus? Si bonam dederitis*, inquit, *& fidam, & perpetuam: ſi malam, haud diuturnam*. Tum verò minari, nec id ambiguè, Privernatem quidam, & illis vocibus ad rebellandum incitari pacatos populos. pars melior ſenatus ad meliora reſponſa trahere, & dicere, *Viri, & liberi, vocem auditam. an credi poſſe ullum populum, aut hominem denique in ea conditione, cujus eum pœniteat, diutius, quàm neceſſe ſit, manſurum? ibi pacem eſſe fidam, ubi voluntarii pacati ſint: neque eo loco, ubi ſervitutem eſſe velint, fidem ſperandam eſſe*. In hanc ſententiam maximè conſul ipſe inclinavit animos, identidem ad principes ſententiarum conſulares, utì exaudiri poſſet à pluribus, dicendo, *eos demum, qui nihil præterquam de libertate cogitant, dignos eſſe qui Romani fiant*. itaque & in ſenatu cauſſam obtinuere, & ex auctoritate Patrum latum ad populum eſt, ut Privernatibus civitas daretur. Eodem anno Anxur tenenti in coloniam miſſi ſunt: bina jugera agri acceperunt.

XXII. &

XXII. Secutus eſt annus nulla re belli domive inſignis, P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula conſulibus, præterquam quòd Fregellas (Sidicinorum is ager, deinde Volſcorum fuerat) colonia deducta; & populo viſceratio data à M. Flavio in funere matris. Erant qui, per ſpeciem honorandæ parentis, meritam mercedem populo ſolutam interpretarentur; quòd eum, die dicta ab ædilibus, crimine ſtuprate matris familiæ abſolviſſet. Data viſceratio in præteritam judicii gratiam, honoris etiam ei cauſſa fuit: tribunatumque plebei, proximis comitiis, abſens petentibus præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis ſita eſt. duabus urbibus populus idem habitabat. Cumis erant oriundi. Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt. Claſſe, qua advecti ab domo fuerant, naſum in ora maris ejus, quod accolunt, potuere. primò in inſulas Ænariam & Pithecuſas egreſſi, deinde in continentem auſi ſedes transferre. Hæc civitas cum ſuis viribus, tum Samnitium inſida adverſus Romanos ſocietate freta, ſive peſtilentiæ, quæ Romanam urbem adorta nunciabatur, fidens, multa hoſtilia adverſus Romanos, agrum Campanum Falernumque incolentes, fecit. igitur, L. Cornelio Lentulo, Q. Publilio Philone iterum conſulibus, fecialibus Palæpolim ad res repetendas miſſis, quum relatum eſſet à Græcis, gente lingua magis ſtrenua, quàm factis, ferox reſponſum; ex auctoritate Patrum populus Palæpolitanis bellum fieri juſſit. *Inter conſules* provinciis comparatis, bello Græci *perſequendi* Publilio evenerunt. Cornelius altero exercitu

Ante Chr. 325. *V. C.* 427.

Ante Chr. 324. *V. C.* 428.

itu Samnitibus, si qua se moverent, oppositi. Fama autem erat, defectioni Campanorum intentes admoturos castra. ibi optimum visum celio stativa habere. Ab utroque consule, exiri spem pacis cum Samnitibus esse, certior fit us.

XIII. Publilius duo millia Nolanorum militum & quatuor Samnitium, magis Nolanis commodis quàm voluntate Græcorum, recepta Palæpolis miserat. Cornelius, delectum indictum à praetoribus; universum Samnium erectum; ac primos populos, Privernatem Fundanumque, & Formianum, haud ambiguè sollicitari. Ob haec mittendos legatos mitti placuisse; priùs ad Samnites, an bellum ficret; responsum redditur à Samnitibus. Ultro incusabant injurias Romanorum: neque eo negligentiùs ea, quae ipsis objicerentur, purgabant, *haud ullo publico consilio auxiliatos Graecos: nec Fundanum Formianumve ad defectionem sollicitasse: quippe minimè paenitere se virium earum, si bellum placeat. Caeterùm non posse dissimulare, aegre pati civitatem Samnitium, quòd Fregellas, ex Volscis captas dirutasque ab se, restituerit omnis populus, coloniamque in Samnitium agro fuerit, quam coloni eorum Fregellas appellent: se contumeliam injuriamque, ni sibi ab iis qui eam dederint, ipsos omni vi depulsuros esse.* Quum Romanus legatus ad disceptandum eos ad communes socios atque amicos vocaret, *Quid perplexè agimus?* inquit. *Nostra certamina, Romani, non legatorum, nec hominum quisquam disceptato; sed campus Campanus, in quo concurrendum cum armis, & communis Mars belli decernet. Pro-*

inde

inde inter Capuam Sueſſulamque caſtra caſtris conferamus; &, Sammis Romanuſne imperio Italiam regat, decernamus. Legati Romanorum quum ſe, non quo hoſtis vocâſſet, ſed quo imperatores ſui duxiſſent, ituros eſſe reſpondiſſent; jam Publilius, inter Palæpolim Neapolimque loco opportunè capto, diremerat hoſtibus ſocietatem auxilii mutui; qua, ut quiſque locus premeretur, inter ſe uſi fuerant. itaque quum & comitiorum dies inſtaret, & Publilium, imminentem hoſtium muris, avocari ab ſpe capiendæ indies urbis, haud è republica eſſet; actum cum tribunis eſt, ad populum ferrent, ut, quum Publilius Philo conſulatu abiiſſet, proconſul rem gereret, quoad debellatum cum Græcis eſſet. L. Cornelio (quia ne eum quidem in Samnium jam ingreſſum revocari ab impetu belli placebat) literæ miſſæ, ut dictatorem comitiorum cauſſa diceret. dixit M. Claudium Marcellum. ab eo magiſter equitum dictus Sp. Poſtumius. Neo tamen ab dictatore comitia ſunt habita, quia vitione creatus eſſet, in diſquiſitionem venit. conſulti augures, vitioſum videri dictatorem pronunciaverunt. Eam rem tribuni ſuſpectam infamemque criminando fecerunt. *Nam neque facile fuiſſe ii vitium noſci, quum conſul oriente nocte ſilentio diceret dictatorem; neque ab conſule cuiquam publi privatimve de ea re ſcriptum eſſe; nec quemquam mortalium exſtare, qui ſe vidiſſe aut audiviſſe qu dicat, quod auſpicium dirimeret; neque augures vinare Romæ ſedentes potuiſſe, quid in caſtris c ſuli vitii obveniſſet. Cui non apparere, quòd pl jus dictator ſit, id vitium auguribus viſum?* I- *aliaque ab* tribunis nequicquam jactata: tame

gnum res redit: dilatiſque alia atque alia de comitiis, quartuſdecimus demum interrex ; Æmilius conſules creat C. Pœ- , L. Papirium Mugillanum: Cur- in aliis annalibus invenio. *Ante Chr. 323. V. C. 429.*

IV. Eodem anno Alexandriam in :o proditum conditam; Alexandrumque, E- gem, ab exſule Lucano interfectum, ſortes æi Jovis eventu affirmâſſe. Accito ab Ta- s in Italiam data dictio erat, *caveret Ache- aquam, Pandoſiamque urbem: ibi fatis ejus um dari.* eoque ocius tranſmiſit in Italiam, mmaximè procul abeſſet urbe Pandoſia in & Acheronte amni, quem ex Moloſſide flu- in ſtagna inferna accipit Theſprotius ſinus. m (ut ferme fugiendo in media fata ruitur) ſæpe Bruttias Lucanaſque legiones fudiſſet; am, Tarentinorum coloniam, Conſentiam anis Sipontumque, Bruttiorum Terinam, a- le Meſſapiorum ac Lucanorum cepiſſet ur- trecentas familias illuſtres in Epirum, quas n numero haberet, miſiſſet; haud procul ia urbe, imminentes Lucanis ac Bruttiis fi- treis tumulos aliquantum inter ſe diſtantes ex quibus incurſiones in omnem partem ſtilis faceret: & ducentos ferme Lucano- ſules circa ſe pro fidis habebat, ut pleraque neris ingenia ſunt, cum fortuna mutabilem s fidem. Imbres continui, campis omni- ndantes, quum intercluſiſſent trifariam ex- à mutuo inter ſe auxilio; duo præſidia, ne *rege* erant, improviſo hoſtium adventu *ntur*; deletiſque eis, ad ipſius obſidionem

omnes

omnes conversi. inde ab Lucanis exsulibus ad suos nuncii missi sunt: pactoque reditu promissum est, regem, aut vivum, aut mortuum, in potestatem daturos. ceterùm cum delectis ipse, egregium facinus ausus, per medios erumpit hostes, & ducem Lucanorum cominus congressum obtruncat; contrahensque suos ex fuga palatos, pervenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem vis aquæ abstulerat, indicantem iter. quem quum incerto vado transiret agmen, fessus metu ac labore miles, increpans nomen abominandum fluminis, *Jure Acheros vocaris*, inquit. quod ubi ad aures accidit regis, adjecit extemplo animum fatis suis: substititque dubius, an transiret. Tum Sotimus, minister ex regiis pueris, *quid in tanto discrimine periculi cunctaretur*, interrogans, indicat *Lucanos insidiis quærere locum*. quos ubi respexit rex procul grege facto venientes, stringit gladium; & per medium amnem transmittit equum. jamque in vadum egressum eminus veruto Lucanus exsul transfigit. lapsum inde cum inhærente telo corpus exanime detulit amnis in hostium præsidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. namque, præciso medio, partem Consentiam misere: pars ipsis retenta ad ludibrium. quæ quum jaculis saxisque procul incesseretur; mulier una, ultra humanarum irarum fidem sævienti turbæ immista, *ut parumper sustinerent* precata, flens ait, *virum sibi liberosque captos apud hostes esse: sperare, corpore regio utcumque mutato, se suos redempturam*. Is finis lacerationi fuit: sepultumque Consentiæ quod membrorum reliquum fuit, cura mulieris unius: ossaque Metapontum ad hostes remissa, inde Epirum de-

vecta ad Cleopatram uxorem, ſororemque Olympiadem: quarum mater Magni Alexandri altera, ſoror altera fuit. Hæc de Alexandri Epirenſis triſti eventu, quanquam Romano bello fortuna eum abſtinuit, tamen, quia in Italia bella geſſit, paucis dixiſſe ſatis ſit.

XXV. Eodem anno lectiſternium Romæ, quinto poſt conditam urbem, iiſdem, quibus ante, placandis habitum eſt Diis. Novi deinde conſules juſſu populi quum miſiſſent, qui indicerent Samnitibus bellum; & ipſi majore conatu, quàm adverſus Græcos, cuncta parabant; & alia nova nihil tum animo tale agitantibus acceſſerunt auxilia. Lucani atque Apuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem venerunt, arma viroſque ad bellum pollicentes. fœdere ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiam in Samnio res proſpere geſta. Tria oppida in poteſtatem venerunt, Allifæ, Callifæ, Ruffrium: aliuſque ager primo adventu conſulum longè latèque eſt pervaſtatus. Hoc bello tam proſpere commiſſo, alteri quoque bello, quo Græci obſidebantur, jam finis aderat. nam, præterquam quòd, interſeptis munimentis hoſtium, pars parti abſciſſa erat, fœdiora aliquanto intra muros iis, quibus hoſtis territabat, patiebantur; &, velut capti à ſuiſmet ipſis præſidiis, indigna jam liberis quoque ac conjugibus, & quæ captarum urbium extrema ſunt, patiebantur. itaque quum, & à Tarento & à Samnitibus, fama eſſet, nova auxilia ventura, Samnitium plus quàm vellent intra mœnia eſſe rebantur: Tarentinorum juventutem Græci Græcos, *haud minùs per quos* Samniti Nolanoque, quàm

ut

ut Romanis hoſtibus reſiſterent, exſpectabant. poſtremò leviſſimum malorum deditio ad Romanos viſa. Charilaus & Nymphius, principes civitatis, communicato inter ſe conſilio, partes ad rem agendam diviſere, ut alter ad imperatorem Romanorum transfugeret, alter ſubſiſteret ad præbendam opportunam conſilio urbem. Charilaus fuit, qui ad Publilium Philonem venit: &, *quod bonum, faustum, felixque Palæpolitanis, populoque Romano eſſet, tradere ſe* ait *mœnia ſtatuiſſe. eo facto, utrùm ab ſe prodita an ſervata patria videatur, in fide Romana poſitum eſſe: ſibi privatim nec paciſci quicquam, nec petere: publicè petere quàm paciſci magis; ut, ſi ſucceſſiſſet inceptum, cogitaret populus Romanus potiùs, cum quanto ſtudio periculoque reditum in amicitiam ſuam eſſet, quàm qua ſtultitia & temeritate de officio deceſſum.* Collaudatus ab imperatore, tria millia militum ad occupandam eam partem urbis, quam Samnites inſidebant, accepit: præſidio ei L. Quintius tribunus militum præpoſitus.

XXVI. Eodem tempore & Nymphius prætorem Samnitium arte aggreſſus perpulerat, ut, quoniam omnis Romanus exercitus aut circa Palæpolim aut in Samnio eſſet, ſineret ſe claſſe circumvehi ad Romanum agrum, non oram modò maris, ſed ipſi urbi propinqua loca depopulaturum. ſed ut falleret, nocte proficiſcendum eſſe, extemploque naves deducendas. Quod quo maturiùs fieret, omnis juventus Samnitium, præter neceſſarium urbis præſidium, ad littus miſſa. ubi dum *Nymphius* in tenebris, & multitudine ſemet ipſi *impediente*, ſedulò aliis alia imperia turbans, vix

tempus;

tempus; Charilaus ex compoſito ab ſociis in urbem receptus, quum ſumma urbis Romano milite impleſſet, tolli clamorem juſſit: ad quem Græci, ſigno accepto à principibus, quievere: Nolani per averſam partem urbis, via Nolam ferente, effugiunt. Samnitibus excluſis ab urbe, ut expeditior in præſentia fuga, ita fœdior, poſtquam periculo evaſerunt, viſa: quippe qui inermes, nulla rerum ſuarum non relicta inter hoſtes, ludibrium non externis modò, ſed etiam popularibus, ſpoliati atque egentes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc proditio ab Samnitibus facta traditur, cum auctoribus hoc dedi, quibus dignius credi eſt: tum fœdus Neapolitanum (eò enim deinde ſumma rei Græcorum venit) ſimilius vero facit, ipſos in amicitiam rediſſe. Publilio triumphus decretus; quòd ſatis credebatur obſidione domitos hoſtes in fidem veniſſe. duo ſingularia hæc ei viro primùm contigere, prorogatio imperii, non ante in ullo facta, & acto honore triumphus.

XXVII. Aliud ſubinde bellum cum alterius oræ Græcis exortum. namque quum Tarentini rem Palæpolitanam vana ſpe auxilii aliquamdiu ſuſtinuiſſent, poſtquam Romanos urbe potitos accepere, velut deſtituti, ac non qui ipſi deſtituiſſent, increpare Palæpolitanos: ira atque invidia in Romanos furere, eò etiam quòd Lucanos & Apulos (nam utraque eo anno ſocietas cœpta eſt) in fidem populi Romani veniſſe allatum eſt. *quippe propemodum perventum ad ſe eſſe: jamque in eo rem ſore, ut Romani aut hoſtes, aut domini habendi ſint. Diſcrimen profectò rerum ſuarum in bello Samnitium*

 even

eventuque ejus verti: eam ſolam gentem reſtare, nec eam ipſam ſatis validam, quando Lucanus defecerit: quem revocari adhuc, impelliique ad abolendam ſocietatem Romanam poſſe, ſi qua ars ferendis diſcordiis adhibeatur. Hæc conſilia quum apud cupidos rerum novandarum valuiſſent; ex juventute quidam Lucanorum pretio aſciti, clari magis inter populares quàm honeſti, inter ſe mulcati ipſi virgis, quum corpora nuda intuliſſent in civium cœtum, vociferati ſunt, ſe, quòd caſtra Romana ingredi auſi eſſent, à conſule virgis cæſos, ac prope ſecuri percuſſos eſſe. Deformis ſuapte natura res, quum ſpeciem injuriæ magis quàm doli præ ſe ferret; concitati homines cogunt clamore ſuo magiſtratus ſenatum vocare: & alii circumſtantes concilium, bellum in Romanos poſcunt: alii ad concitandam in arma multitudinem agreſtium diſcurrunt: tumultuque etiam ſanòs conſternante animos, decernitur, ut ſocietas cum Samnitibus renovetur, legatique ad eam rem mittantur. Repentina res, quia quàm cauſſam nullam, tam ne fidem quidem habebat; coacti à Samnitibus & obſides dare, & præſidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recuſarunt. Dilucere deinde brevi fraus cœpit, poſtquam criminum falſorum auctores Tarentum commigravere: ſed amiſſa omni de ſe poteſtate, nihil ultra, quàm ut pœniteret fruſtra, reſtabat.

XXVIII. Eo anno plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum eſt, quòd ligari nexi deſierunt. mutatum autem jus ob unius foeneratoris *ſimul libidinem*, ſimul crudelitatem inſignem. L. *Papirius is fuit*: cui quum ſe C. Publilius ob æ-

alienum paternum nexum dediſſet; quæ ætas formaque miſericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt; & florem ætatis ejus fructum adventicium crediti ratus, primò perlicere adoleſcentem ſermone inceſto eſt conatus; deiu, poſtquam aſpernabantur flagitium aures, minis territare, atque identidem admonere fortunæ; poſtremò, quum ingenuitatis magis, quàm præſentis conditionis memorem videret, nudari jubet, verberaque afferri. Quibus laceratus juvenis, quum ſe in publicum proripuiſſet, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris; ingens vis hominum, cum ætatis miſeratione atque indignitate injuriæ accenſa, tum ſuæ conditionis, liberûmque ſuorum reſpectu, in forum, atque inde, agmine facto, ad curiam concurrit. & quum conſules, tumultu ſubitantino coacti, ſenatum vocarent; introeuntibus in curiam Patribus, laceratum juvenis tergum, procumbentes ad ſingulorum pedes, oſtentabant. Victum eo die, ob impotentem injuriam unius, ingens vinculum fidei: juſſique conſules ferre ad populum, ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec pœnam lueret, in compedibus aut in nervo teneretur: pecuniæ creditæ, bona debitoris, non corpus obnoxium eſſet. Ita nexi ſoluti; cautumque in poſterum, ne necterentur.

XXIX. Eodem anno quum ſatis per ſe ipſum Samnitium bellum, & defectio repens Lucanorum, auctoreſque defectionis Tarentini ſollicitos haberent Patres; acceſſit, ut & Veſtinus populus Samnitibus ſeſe conjungeret. quæ res, ſicut eo anno ſermonibus magis paſſim hominum jactata, quàm

in publico ullo concilio, eſt: ita inſequentis illius
consulibus, L. Furio Camillo iterum,
Ante Chr. 322. *V. C.* 430. Junio Bruto Scævæ, nulla prior potior-
que viſa eſt, de qua ad ſenatum refer-
rent. & quanquam nova res erat, ta-
men tanta cura Patres inceſſit, ut pariter eam ſuſ-
ceptam neglectamque timerent: ne aut impunitas
eorum laſcivia ſuperbiaque, aut bello petitæ
metu propinquo atque ira concirent finitimos
populos. Et erat genus omne abunde bello Sam-
nitibus par, Marſi Pelignique & Marrucini: quos,
ſi Veſtinus attingeretur, omnes habendos hoſtes.
Vicit tamen pars, quæ in præſentia videri potuit
majoris animi, quàm conſilii: ſed eventus docuit,
fortes fortunam juvare. Bellum ex auctoritate
Patrum populus adverſus Veſtinos juſſit. provin-
cia ea Bruto, Samnium Camillo ſorte evenit. ex-
ercitus utroque ducti, & curâ tuendorum finium
hoſtes prohibiti conjungere arma. Ceterùm alte-
rum conſulem, L. Furium, cui major moles re-
rum impoſita erat, morbo gravi implicitum for-
tuna bello ſubtraxit: juſſuſque dictatorem dicere
rei gerendæ cauſſa, longè clariſſimum bello ea
tempeſtate dixit L. Papirium Curſorem; à quo
Q. Fabius Maximus Rullianus magiſter equitum
eſt dictus: par nobile rebus in eo magiſtratu ge-
ſtis, diſcordia tamen, qua prope ad ultimum di-
micationis ventum eſt, nobilius. Ab altero con-
ſule in Veſtinis multiplex bellum, nec uſquam va-
rio eventu geſtum eſt. nam & pervaſtavit agros,
& populando atque urendo tecta hoſtium ſataque
in aciem invitos extraxit: & ita prœlio uno ac
cidit Veſtinorum res, (haudquaquam tamen inex-

ento milite ſuo) ut non in caſtra ſolùm refugerent hoſtes, ſed jam ne vallo quidem ac foſſis freti dilaberentur in oppida, ſitu urbium mœnibuſque ſe defenſuri. Poſtremò, oppida quoque vi expugnare adortus, primò Cutinam ingenti ardore militum aut vulnerum ira, quòd haud fere quiſquam integer prœlio exceſſerat, ſcalis cepit: deinde Cingiliam. utriuſque urbis prædam militibus, quòd eos neque portæ, neque muri hoſtium arcuerant, conceſſit.

XXX. In Samnium incertis itum auſpiciis eſt: cujus rei vitium non in belli eventum, quòd proſpere geſtum eſt, ſed in rabiem atque iras imperatorum vertit. namque Papirius dictator, à pullario monitus, quum ad auſpicium repetendum Romam proficiſceretur, magiſtro equitum denunciavit, ut ſeſe loco teneret, neu, abſente ſe, cum hoſte manum conſereret. Fabius quum, poſt profectionem dictatoris, per exploratores comperiſſet, perinde omnia ſoluta apud hoſtes, ac ſi nemo Romanus in Samnio eſſet; ſeu ferox adoleſcens indignitate accenſus, quòd omnia in dictatore viderentur repoſita eſſe; ſeu occaſione bene gerendæ rei inductus, exercitu inſtructo paratoque profectus ad Imbrinium, (ita vocant locum) acie cum Samnitibus conflixit. ea fortuna pugnæ fuit, ut nihil relictum ſit, quo, ſi affuiſſet dictator, res meliùs geri potuerit. non dux militi, non miles duci defuit. eques etiàm, auctore L. Cominio tribuno militum, qui aliquoties impetu capto perrumpere non poterat hoſtium agmen, detraxit frenos equis; atque ita concitatos calcaribus permiſit, ut ſuſtinere eos nulla vis poſſet. Per arma, *per viros latè ſtragem* dedere. Secutus pedes impetum

petum equitum, turbatis hoſtibus intulit ſigna. Viginti millia hoſtium cæſa eo die traduntur. Auctores habeo, bis cum hoſte ſigna collata, dictatore abſente, bis rem egregiè geſtam. Apud antiquiſſimos ſcriptores una hæc pugna invenitur. in quibuſdam annalibus tota res prætermiſſa eſt. Magiſter equitum, ut ex tanta cæde, multis potitus ſpoliis, congeſta in ingentem acervum hoſtilia arma ſubdito igne concremavit: ſeu votum id Deorum cuipiam fuit: ſeu credere libet Fabio auctori, eo factum, ne ſuæ gloriæ fructum dictator caperet, nomenque ibi ſcriberet, aut ſpolia in triumpho ferret. Literæ quoque de re proſpere geſta ad ſenatum, non ad dictatorem, miſſæ, argumentum fuere minimè cum eo communicantis laudem. Ita certè dictator id factum accepit, ut, ketis aliis victoria parta, præ ſe ferret iram triſtitiamque. miſſo itaque repente ſenatu, ſe ex curia proripuit: tum verò, non Samnitium magis legiones, quàm majeſtatem dictatoriam, & diſciplinam militarem à magiſtro equitum victam & everſam dictitans, ſi illi impune ſpretum imperium fuiſſet. itaque plenus minarum iræque, profectus in caſtra quum maximis itineribus iſſet, non tamen prævenire famam adventus ſui potuit. Præcucurrerant enim ab urbe, qui nunciarent dictatorem avidum pœnæ venire, alternis penè verbis T. Manlii factum laudantem.

XXXI. Fabius, concione extemplo advocata, obteſtatus milites eſt, *ut, qua virtute rempubl. ab infeſtiſſimis hoſtibus defendiſſent, eadem ſe, cujus ductu auſpicioque viciſſent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. venire amentem invidia, ira-*

uti alienæ felicitatique furere; quòd se ab-
publica egregiè gesta esset: malle, si mu-
unam posset, apud Samnites, quàm Roma-
loriam esse: imperium dictitare spretum:
non eadem mente pugnari vetuerit, qua
n doleat: & tunc invidia impedire virtutem
voluisse, cupidissimisque arma ablaturum
ilitibus, ne se absente moveri possent: &
fuisse, id ægre pati, quòd sine L. Papirio
mes, non maximi milites fuerint; quòd se
us magistrum equitum duxerit, ac non ac-
lictatoris. Quid illum facturum fuisse, si,
i casus ferunt, Marsque communis, adversa
enisset, qui sibi, devictis hostibus, republica
a, ita ut non ab illo unico duce melius geri,
supplicium magistro equitum minetur? ne-
magistro equitum infestiorem quàm tribu-
um, quàm centurionibus, quàm militibus
esse, in omnes sæviturum fuisse: quia id
in unum sævire: etiam invidiam, tan-
nem, summa petere: in caput consilii, in
ncurrere. si se simul cum gloria rei gestæ
et, tunc victorem velut in capto exercitu
em, quicquid licuerit in magistro equitum,
us assurum. Proinde adessent in sua causa
m libertati. si consensum exercitus eundem,
rælio fuerit, in tuenda victoria videat, &
unius omnibus curæ esse; inclinaturum ad
rem sententiam animum. Postremò se vi-
unasque suas illorum fidei virtutique per-

II. Clamor è tota concione ortus, uti
nimum haberet: nemînem illi vim alla-

turum ſalvis legionibus Romanis. Haud multo poſt dictator advenit: claſſicoque extemplo ad concionem advocavit. Tum ſilentio facto, præco Q. Fabium magiſtrum equitum citavit. qui ſimul ex inferiore loco ad tribunal acceſſit, tum dictator, *Quæro*, inquit, *de te, Q. Fabi, quum ſummum imperium dictatoris ſit, pareantque ei conſules, regia poteſtas, prætores iiſdem auſpiciis quibus conſules creati; æquum cenſeas necne, magiſtrum equitum dicto audientem eſſe? itemque illud interrogo, quum me incertis auſpiciis profectum ab domo ſcirem, utrùm mihi turbatis religionibus reſpubl. in diſcrimen committenda fuerit, an auſpicia repetenda, ne quid dubiis Diis agerem? ſimul illud, quæ dictatori religio impedimento ad rem gerendam fuerit, num ea magiſter equitum ſolutus ac liber potuerit eſſe? Sed quid ego hæc interrogo? quum, ſi ego tacitus abiiſſem, tamen tibi ad voluntatis interpretationem mea dirigenda tua ſententia fuerit. Quin tu reſpondes, vetuerimne te quicquam rei me abſente agere? vetuerimne ſigna cum hoſtibus conferre? Quo tu imperio meo ſpreto, incertis auſpiciis, turbatis religionibus, adverſus morem militarem, diſciplinamque majorum, & numen Deorum, auſus es cum hoſte confligere? Ad hæc, quæ interrogatus es, reſponde: extra ea cave vocem mittas. Accede lictor.* Adverſus quæ ſingula Q. Fabio quum reſpondere haud facile eſſet, & nunc quereretur eundem accuſatorem capitis ſui ac judicem eſſe; modò, vitam ſibi eripi citiùs, quàm gloriam rerum geſtarum poſſe, vociferaretur; purgaretque ſe invicem, atque ultro accuſaret: tunc Papirius, redintegrata *ira, ſpoliari magiſtrum equitum*, ac virgas & ſe-

cures

expediri juſſit. Fabius fidem militum im-
ns, lacerantibus veſtem lictoribus, ad triarios,
ltum jam in concione miſcentes, ſeſe recepit.
clamor in totam concionem eſt perlatus :
preces, alibi minæ audiebantur. qui proximi
tribunal ſteterant, quia ſubjecti oculis impe-
s noſcitari poterant, orabant, ut parceret ma-
) equitum, neu cum eo exercitum damnaret.
ma concio, & circa Fabium globus, increpa-
inclementem dictatorem : nec procul ſeditio
aberant. ne tribunal quidem ſatis quietum
legati circumſtantes ſellam orabant, ut rem
ſterum diem differret, & iræ ſuæ ſpatium, &
lio tempus daret : *Satis caſtigatam adoleſcen-
Fabii eſſe : ſatis deformatam victoriam : ne
extremum finem ſupplicii tenderet ; neu unico
i, neu patri ejus, clariſſimo viro, neu Fabia
injungeret ignominiam.* Quum parum pre-
, parum cauſſa proficerent ; *intueri ſavien-
concionem jubebant. ita irritatis militum ani-
ſubdere ignem ac materiam ſeditioni, non eſſe
, non prudentia ejus : neminem id Q. Fabio,
m deprecanti ſuam, vitio verſurum, ſed dicta-
ſi occæcatus ira infeſtam multitudinem in ſe
certamine moviſſet. poſtremò, ne id ſe gratia
Q. Fabii crederet, ſe jusjurandum dare para-
ſe ; non videri è republica in Q. Fabium eo
re animadverti.*

XXIII. His vocibus quum in ſe magis inci-
t dictatorem, quàm in magiſtrum equitum
rent, juſſi de tribunali deſcendere legati : &,
io nequicquam per præconem tentato, quum
ſtrepitu ac tumultu nec ipſius dictatoris, nec

apparitorum ejus vox audiretur; nox, velut in prœlio, certamini finem fecit. Magiſter equitum juſſus poſtero die adeſſe, quum omnes affirmarent infeſtiùs Papirium exarſurum, agitatum contentione ipſa exacerbatumque, clam ex caſtris Romam profugit: &, patre auctore M. Fabio, qui ter jam conſul dictatorque fuerat, vocato extemplo ſenatu, quum maximè conquereretur apud Patres vim atque injuriam dictatoris, repente ſtrepitus ante curiam lictorum ſubmoventium auditur: & ipſe infenſus aderat, poſtquam comperit profectum ex caſtris, cum expedito equitatu ſecutus. Iterata deinde contentio eſt: & prendi Papirius Fabium juſſit. ubi quum deprecantibus primoribus Patrum, atque univerſo ſenatu, perſtaret in incepto immitis animus; tum pater M. Fabius, *Quandoquidem*, inquit, *apud te nec auctoritas ſenatus, nec atas mea, cui orbitatem paras, nec virtus nobiliſque magiſtri equitum, à te ipſo nominati, valet; nec preces, quæ ſæpe hoſtem mitigavere, quæ Deorum iras placant: tribunos plebis appello, & provoco ad populum: eumque tibi, fugienti exercitus tui, fugienti ſenatus judicium, judicem fero, qui certè unus plus quàm tua dictatura poteſt polleſque. videro ceſſuruſne provocationi ſis, cui rex Romanus Tullus Hoſtilius ceſſit.* Ex curia in concionem itur. quo cum paucis dictator, cum omni agmine principum magiſter equitum quum aſcendiſſet; deduci eum de roſtris Papirius in partem inferiorem juſſit. Secutus pater, *Bene agis, inquit, quum eò nos deduci juſſiſti, unde & privati vicem mittere poſſemus.* Ibi primò non tam perpetuæ orationes, quàm altercatio, exaudiebantur:

it deinde ſtrepitum vox & indignatio Fabii ſe-
increpantis ſuperbiam crudelitatemque Pa-
i: *Se quoque dictatorem Romæ fuiſſe, nec à*
uemquam, ne plebis quidem hominem, non cen-
ionem, non militem, violatum: Papirium tan-
m ex hoſtium ducibus, ſic ex Romano imperatore
oriam & triumphum petere. quantum intereſſet
r moderationem antiquorum, & novam ſuper-
m crudelitatemque? dictatorem Quintium Cin-
atum in L. Minucium conſulem, ex obſidione à
reptum, non ultra ſævîſſe, quàm ut legatum
ad exercitum pro conſule relinqueret. M. Fu-
n Camillum in L. Furio, qui, contempta ſua
ſtute & auctoritate, fœdiſſimo cum eventu pu-
ſſet, non ſolùm in præſentia moderatum iræ eſſe,
uid de collega ſecus populo aut ſenatui ſcriberet;
quum revertiſſet, potiſſimum ex tribunis conſu-
bus habuiſſe, quem ex collegis, optione ab ſena-
data, ſocium ſibi imperii delegerit. nam populi
dem, penes quem poteſtas omnium rerum eſſet, ne
n quidem unquam atrociorem fuiſſe in eos, qui
eritate atque inſcitia exercitus amiſiſſent, quàm
ecunia eos mulctaret: capite anquiſitum ob rem
o malè geſtam de imperatore nullo ad eam diem
: nunc ducibus populi Romani, quæ ne victis
dem bello fas fuerit, virgas & ſecures victori-
& juſtiſſimos meritis triumphos intentari. quid
n tandem paſſurum fuiſſe filium ſuum, ſi exer-
m amiſiſſet? ſi fuſus, fugatus, caſtris exutus
et? quo ultra iram violentiamque ejus exceſſu-
fuiſſe, quàm ut verberaret necaretque? Quàm
veniens eſſe, propter Q. Fabium civitatem in La-
titi

titia, victoria, ſupplicationibus, ac gratulationibus eſſe: eum, propter quem Deûm delubra pateant, ara ſacrificiis fument, honore, donis cumulentur, nudatum virgis lacerari in conſpectu populi Romani, intuentem Capitolium atque arcem, Deoſque ab ſe duobus præliis haud fruſtra advocatos? quo id animo exercitum, qui ejus ductu auſpiciiſque viciſſet, laturum? quem luctum in caſtris Romanis, quam lætitiam inter hoſtes fore? Hæc ſimul jurgans, querens, Deûm hominumque fidem obteſtans, & complexus filium plurimis cum lacrimis agebat.

XXXIV. Stabat cum eo ſenatus majeſtas, favor populi, tribunicium auxilium, memoria abſentis exercitus. Ex parte alter, *imperium invictum populi Romani & diſciplina rei militaris, & dictatoris edictum, pro numine ſemper obſervatum, & Manliana imperia, & poſthabita filii caritas publica utilitati* jactabantur. *Hoc etiam L. Brutum, conditorem Romanæ libertatis, antea in duobus liberis feciſſe. nunc patres comes, & ſenes faciles, de alieno imperio ſpreto, tanquam rei parvæ, diſciplina militaris everſa juventuti gratiam facere: ſe tamen perſtaturum in incepto: nec ei, qui adverſus dictum ſuum turbatis religionibus ac dubiis auſpiciis pugnâſſet, quicquam ex juſta poena remiſſurum. Majeſtas imperii perpetua ne eſſet, non eſſe in ſua poteſtate: L. Papirium nihil de ejus jure deminuturum. optare ne poteſtas tribunicia, inviolata ipſa, violet interceſſione ſua Romanum imperium; neu populus Romanus in ſe potiſſimum dictatorem & jus dictaturæ exſtinguat. Quod ſi feciſſet, non L. Papirium, ſed tribunos, ſed pravum populi judicium ne-*

quicquam

quicquam poſteros accuſaturos: quum, polluta ſen militari diſciplina, non miles centurionis, non centu tribuni, non tribunus legati, non legatus conſul non magiſter equitum dictatoris pareat imperio; n mo hominum, nemo Deorum verecundiam habeat non edicta imperatorum, non auſpicia obſerventur ſine commeatu vagi milites in pacato, in hoſtico er rent, immemores ſacramenti, licentia ſola ſe, ubi velint, exauctorent; infrequentia deſerantur ſigna; neque conveniatur ad edictum; nec diſcernatur inter die nocte, æquo iniquo loco, juſſu injuſſu imperatoris pugnent; & non ſigna, non ordines ſervent; latrocinii modo caca & fortuita, pro ſolenni & ſacrata, militia ſit. Horum criminum vos reos in omnia ſecula offerte tribuni plebis: veſtra obnoxia capita pro licentia Q. Fabio objicite.

XXXV. Stupentes tribunos, & ſuam jam vicem magis anxios, quàm ejus, cui auxilium ab ſe petebatur, liberavit onere conſenſus populi Romani ad preces & obteſtationem verſus, ut ſibi poenam magiſtri equitum dictator remitteret. Tribuni uoque inclinatam rem in preces ſubſecuti, orare ictatorem inſiſtunt, ut veniam errori humano, niam adoleſcentiæ Q. Fabii daret: ſatis eum poerum dediſſe. Jam ipſe adoleſcens, jam pater . Fabius, contentionis obliti, procumbere ad ge, & iram deprecari dictatoris. Tum dictator, ntio facto, *Bene habet*, inquit, *Quirites, vicit ipſius militaris: vicit imperii majeſtas: qua in imine fuerunt, an ulla poſt hanc diem eſſent. noxæ eximitur Q. Fabius, qui contra edictum ratoris pugnavit; ſed noxæ damnatus, donatur Romano; donatur tribunicia poteſtati, precarium*

rium non juſtum auxilium ferenti. Vive, Q. Fabi, felicior hoc conſenſu civitatis ad tuendum te, quàm, quæ paullo ante exſultabas, victoria: vive, id facimus auſus, cujus tibi ne parens quidem, ſi eodem loco fuiſſet, quo fuit L. Papirius, veniam dediſſet. Mecum, ut voles, reverteris in gratiam: populo Romano, cui vitam debes, nihil majus præſtiteris, quàm ſi hic tibi dies ſatis documenti dederit, ut bello ac pace pati legitima imperia poſſis. Quum ſe nihil morari magiſtrum equitum pronunciaſſet, degreſſum cum templo lætus ſenatus, lætior populus, circumfuſi, ac gratulantes hinc magiſtro equitum, hinc dictatori, proſecuti ſunt: firmatumque imperium militare haud minùs periculo Q. Fabii, quàm ſupplicio miſerabili adoleſcentis Manlii, videbatur. Fortè ita eo anno evenit, ut, quotieſcunque dictator ab exercitu receſſit, hoſtes in Samnio moverentur. ceterùm in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui caſtris præerat, ne quam vim hoſtium magis, quàm trucem dictatoris iram timeret. Itaque frumentatores quum circumventi ex inſidiis cæſi loco iniquo eſſent; creditum vulgò eſt, ſubveniri eis ab legato potuiſſe, ni triſtia edicta exhorruiſſet. ea quoque ira alienavit à dictatore militum animos, jam ante infenſos, quòd implacabilis Q. Fabio fuiſſet; &, quòd ſuis precibus negâſſet, ejus populo Romano veniam dediſſet.

XXXVI. Poſtquam dictator, præpoſito in urbe L. Papirio Craſſo magiſtro equitum, Q. Fabio *veteito quicquam* pro magiſtratu agere, in caſtra rediit; neque civibus ſatis lætus adventus ejus fuit, nec hoſtibus quicquam attulit terroris, tamque pa-

ſtero-

ſtero die, ſeu ignari veniſſe dictatorem, ſeu, adeſſet an abeſſet, parvi facientes, inſtructa acie ad caſtra acceſſerunt. Ceterum tantum momenti in uno viro L. Papirio fuit, ut, ſi ducis conſilia favor ſubſecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus poſſe pro haud dubio habitum ſit: ita inſtruxit aciem loco ac ſubſidiis, ita omni arte bellica firmavit. ceſſatum à milite: ac de induſtria, ut obtrectarent laudibus ducis, inſpecta victoria eſt. Plures Samnitium cecidere: plures Romani vulnerati ſunt. Senſit perinde dux, quæ res victoriæ obſtaret: temperandum ingenium ſuum eſſe, & ſeveritatem miſcendam comitati. Itaque, ad-hibitis legatis, ipſe circum ſaucios milites inferens in tentoria caput, ſingulos, ut ſeſe haberent, rogitans, curam eorum nominatim legatis, tribunisque, & præfectis demandabat. rem per ſe popularem ita dexter egit, ut, medendis corporibus, animi multo prius militum imperatori reconciliarentur; nec quicquam ad ſalubritatem efficacius fuerit, quàm quòd grato animo ea cuta accepta eſt. Refecto exercitu, cum hoſte congreſſus, haud dubia ſpe ſua militumque, ita fudit fugavitque Samnites, ut ille ultimus eis dies conferendi ſigna cum dictatore fuerit. Inceſſit deinde, qua duxit prædæ ſpes, victor exercitus; perluſtravitque hoſtium agros, nulla arma, nullam vim, nec apertam, nec inſidiis, expertus. Addebat alacritatem, quòd dictator prædam omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quàm privatum compendium in hoſtem acuebat. His cladibus ſubacti Samnites pacem ab dictatore petiere: cum quo pacti, ut ſingula veſtimenta militibus, & ſtipendium binum darent:

quæ

quum ire ad ſenatum jũſſi eſſent, ſecuturos ſe dictatorem reſponderunt, unius ejus fidei virtutique cauſſam ſuam commendantes. ita deductus ex Samnitibus exercitus.

Ante Chr. 321. *V. C.* 431.

XXXVII. Dictator triumphans urbem eſt ingreſſus: & quum ſe dictatura abdicare vellet, juſſu Patrum, priuſquam abdicaret, conſules creavit C. Sulpicium Longum iterum, Q. Æmilium Cerretanum. Samnites, infecta pace, quia de conditionibus agebatur, inducias annuas ab urbe retulerunt. nec earum ipſarum ſancta fides fuit: adeò poſtquam Papirium abiſſe magiſtratu nunciatum eſt, arrecti ad bellandum animi ſunt. C. Sulpicio, Quinto Æmilio (Aulium quidam annales habent) conſulibus, ad defectionem Samnitium Apulum novum bellum acceſſit. Utroque exercitus miſſi. Sulpicio Samnites, Apuli Æmilio ſorte evenerunt. Sunt qui non ipſis Apulis bellum illatum, ſed ſocios ejus gentis populos ab Samnitium vi atque injuriis deſenſos ſcribant. Ceterùm fortuna Samnitium, vix à ſe ipſis eo tempore propulſantium bellum, propius ut ſit vero, facit, non Apulis ab Samnitibus arma illata, ſed cum utraque ſimul gente bellum Romanis fuiſſe. nec tamen res ulla memorabilis acta: ager Apulus, Samniumque evaſtatum: hoſtes nec hic nec illic inventi. Romæ nocturnus terror ita ex ſomno trepidam repente civitatem excivit, ut Capitolium atque arx, mœniaque & portæ, plena armatorum fuerint. & quum concurſatum conclamatumque ad arma omnibus locis eſſet, *prima luce* nec auctor, nec cauſſa terroris comparuit. *Eodem* anno de Tuſculanis Flavia rogatione

po-

populi fuit judicium. M. Flavius tribunus plebis tulit ad populum, ut in Tuſculanos animadverteretur, quorum ope ac conſilio Veliterni Privernateſque populo Rom. bellum feciſſent. Populus Tuſculanus cum conjugibus ac liberis Romam venit. ea multitudo veſte mutata, & ſpecie reorum, tribus circuit, genibus ſe omnium advolvens. plus itaque miſericordia ad pœnæ veniam impetrandam, quàm cauſſa ad crimen purgandum, valuit. Tribus omnes, præter Polliam, antiquârunt legem. Polliæ ſententia fuit, puberes verberatos necari; conjuges liberoſque ſub corona lege belli venire: memoriamque ejus iræ Tuſculanis in pœnæ tam atrocis auctores manſiſſe ad patrum ætatem conſtat; nec quemquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam ferre ſolitum.

XXXVIII. Inſequenti anno, Q. Fabio, L. Fulvio conſulibus, A. Cornelius Arvina dictator, & M. Fabius Ambuſtus magiſter equitum, metu gravioris in Samnio belli, (conducta enim pretio à finitimis juventus dicebatur) intentiore delectu habito, egregium exercitum adverſus Samnites duxerunt. Caſtra in hoſtico incuriosè ita poſita, tanquam procul abeſſet hoſtis: quum ſubitò advenere Samnitium legiones tanta ferocia, ut vallum uſque ad ſtationem Romanam inferrent. Nox jam appetebat: id prohibuit munimenta adoriri: nec diſſimulabant orta luce poſtero die facturos. Dictator, ubi propiorem ſpe dimicationem vidit, ne militum virtuti damno locus eſſet, ignibus crebris relictis, qui *conſpectum hoſtium* fruſtrarentur, ſi*lentio legiones educit*: nec tamen fallere, propter pro-

Ante Chr. 320. *V. C.* 432.

propinquitatem caſtrorum, potuit. Eques extemplo inſecutus ita inſtitit agmini, ut, donec luceſceret, proelio abſtineret: ne pedeſtres quidem copiæ ante lucem caſtris egreſſæ. Eques luce demum auſus incurſare in hoſtem, carpendo noviſſimos, premendoque iniquis ad tranſitum locis, agmen detinuit. interim pedes equitem aſſecutus: & totis jam copiis Samnis urgebat. Tum dictator, poſtquam ſine magno incommodo progredi non poterat, eum ipſum, in quo conſtiterat, locum caſtris dimetari juſſit. id verò, circumfuſo undique equitatu, ut vallum peteretur, opuſque inciperet, fieri non poterat. Itaque, ubi neque eundi, neque manendi copiam eſſe videt, inſtruit aciem, impedimentis ex agmine remotis. inſtruunt contra & hoſtes, & animis & viribus pares. auxerat id maximè animos, quòd, ignari loco iniquo non hoſti ceſſum, velut fugientes ac territos, terribiles ipſi ſecuti fuerant. Id aliquamdiu æquavit pugnam, jam pridem deſueto Samnite clamorem Romani exercitus pati. At hercule illo die, ab hora diei tertia ad octavam, ita anceps dicitur certamen ſtetiſſe, ut neque clamor, ut primo ſemel concurſu eſt ſublatus, iteratus ſit; neque ſigna promota loco, retrove recepta; neque recurſum ab ulla ſit parte. In ſuo quiſque gradu obnixi, urgentes ſcutis, ſine reſpiratione ac reſpectu pugnabant. fremitus æqualis, tenorque idem pugnæ in defatigationem ultimam aut noctem ſpectabat. Jam viris vires, jam ferro ſua vis, jam conſilia ducibus deerant: quum ſubitò Samnitium equites, *quum, turma* una longiùs provecta, accepiſſent *impedimenta* Romanorum, procul ab armatis, ſi-

ne

ne præſidio, ſine munimento ſtare, aviditate prædæ impetum faciunt. Quod ubi dictatori trepidus nuncius attulit, *Sine modo,* inquit, *ſeſe prædæ prædiant.* Alii deinde ſuper alios, diripi paſſim ferrique fortunas militum vociferabantur. Tum magiſtro equitum accito, *Vides tu,* inquit, *M. Fabi, ab hoſtium equite omiſſam pugnam? hærent impediti impedimentis noſtris. aggredere, quod inter prædandum omni multitudini evenit, diſſipatos: raros equis inſidentes, raros, quibus ferrum in manu ſit, invenies: equoſque dum præda onerant, cæde inermes: cruentamque illis prædam redde. Mihi legiones, peditumque pugna cura erunt: penes te equeſtre ſit decus.*

XXXIX. Equitum acies, qualis quæ eſſe inſtructiſſima poteſt, invecta in diſſipatos impeditoſque hoſtes, cæde omnia replet. inter ſarcinas omiſſas repente, objacentes pedibus fugientium conſternatorumque equorum, neque pugnæ neque fugæ ſatis potentes, cæduntur. Tum, deletq prope equitatu hoſtium, M. Fabius, circumductis paullulum alis, ab tergo pedeſtrem aciem adoritur. clamor inde novus accidens & Samnitium animos terruit: & dictator, ubi reſpectantes hoſtium anteſignanos, turbataque ſigna, & fluctuantem aciem vidit, tum appellare, tum adhortari milites; tribunos principeſque ordinum nominatim ad iterandam ſecum pugnam vocare. Novato clamore ſigna inferuntur, &, quicquid progrediebantur, magis magiſque turbatos hoſtes cernebant. Eques ipſe jam primus erat in conſpectu: & Cornelius, reſpiciens ad manipulos militum, quod manu, quod voce poterat, monſtrabat, vexilla ſe ſuorum parmaſque cer-

nere

nere equitum. Quod ubi auditum simulque visum est, adeò repente laboris per diem pene totum tolerati, vulnerumque obliti sunt, ut haud secus, quàm si tum integri è castris signum pugnæ accepissent, concitaverint se in hostem. nec ultra Samnis tolerare terrorem equitum peditumque vim potuit. partim in medio cæsi, partim in fugam dissipati sunt. Pedes restantes ac circumventos cecidit; ab equite fugientium strages est facta; inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demùm prœlium Samnitium res ita infregit, ut omnibus conciliis fremerent, *minimè id quidem mirum esse, si impio bello, & contra fœdus suscepto, infestioribus meritò Diis quàm hominibus, nihil prospere agerent: expiandum id bellum magna mercede, luendumque esse: id referre tantùm, utrùm supplicia noxio paucorum, an omnium innoxio præbeant sanguine.* audebantque jam quidam nominare auctores armorum. Unum maximè nomen per consensum clamantium Brutuli Papii exaudiebatur. vir nobilis, potensque erat, haud dubiè proximarum inducarum ruptor. De eo coacti referre prætores decretum fecerunt, *Ut Brutulus Papius Romanis dederetur, & cum eo præda omnis Romana, captivique ut Romam mitterentur; quæque res per feciales ex fœdere repetitæ essent, secundum jus fasque restituerentur.* Feciales Romam, ut censuerunt, missi, & corpus Brutuli exanime: ipse, morte voluntaria, ignominiæ se ac supplicio subtraxit. Placuit cum corpore bona quoque ejus dedi. nihil tamen earum rerum, præter captivos, ac siqua cognita ex præda sunt, acceptum est: ceterarum rerum irrita fuit deditio. dictator ex senatusconsulto triumphavit. Hoc bel-

bellum à coss. bellatum quidam auctores sunt, eosque de Samnitibus triumphâsse; Fabium etiam in Apuliam processisse, atque inde magnas prædas egisse.

XL. Nec discrepat, quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. id ambigitur, belline gerendi caussa creatus sit; an ut esset, qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor gravi morbo fortè implicitus erat, signum mittendis quadrigis daret; functusque eo haud sanè memorandi imperii ministerio, se dictatura abdicaret. nec facile est aut rem rei, aut auctorem auctori præferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falsisque imaginum titulis; dum familia ad se quæque famam rerum gestarum honorumque fallente mendacio trahunt. Inde certè & singulorum gesta, & publica monimenta rerum confusa: nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor exstat, quo satis certo auctore stetur.

LIBER IX.

EPITOME.

II, III, &c. *Papirius Cursor & Sp. Postumius apud Caudinas Furcas, dedendi esset, fœdere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exer-*

tum abdixerunt, ut omnes ſub jugum mitterentur. VIII, IX, &c. *Iidemque, auctore Sp. Poſtumio conſule, qui in ſenatu ſuaſerat, ut eorum deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat, publica fides liberaretur, cum duobus tribunis plebis, & omnibus qui fœdus ſpoponderant, dediti Samnitibus, non ſunt recepti.* XII, XIII. *Bellum renaſcitur.* XIV. *Nec multo poſt fuſis à Papirio Curſore Samnitibus, & ſub jugum miſſis, receptiſque Saxcentis equitibus Romanis, qui obſides dati erant, pudor prioris flagitii abolitus.* XVI. *Satrico recepto Samnitium præſidium occiditur.* XVII, &c. *In hoc libro mentio Alexandri Magni, qui temporibus his fuit. & æſtimatis populi Romani viribus qua tunc erant, colligit, ſi Alexander in Italiam trajeciſſet, non tam facilem ei victoriam de populo Romano fore, quam de iis gentibus quas ad Orientem imperio ſuo ſubjecerat.* XX. *Tribus duæ adjectæ ſunt, Uſentina & Falerina. Sueſſa & Pontia coloniæ deductæ ſunt.* XXI, &c. *Variè cum Samnitibus bellatum.* XXIX. *Ap. Claudius cenſor aquam Claudiam perduxit: viam ſtravit, quæ Appia vocata eſt: libertinorum filios in ſenatum legit.* XXX. *Ideoque, quoniam is ordo videbatur inquinatus indignis, ſequentis anni conſules in ſenatu legendo obſervaverunt, quemadmodum ante per proximos cenſores obſervatum fuerat.* XXXIII, &c. *Appius contra legem Æmiliam cenſuram retinet ſummâ omnium invidiâ.* XXXV, &c. *Res præterea contra Apulos, Etruſcos, Umbros, Marſos, Peligno, Æquos & Samnites, quibus fœdus erat reſtitutum, proſpere geſtas continet.* XLVI. *Flavius ſcriba, libertino patre natus, ædilis curulis fuit, per forenſum fa-*

unem creatus: quæ quum comitia & campum turbaret, & in iis propter nimias vires dominaretur, à Q. Fabio cenſore in quatuor tribus redacta eſt, quas urbanas appellavit. Eaque res Fabio Maximi nomen dedit.

I. SEQUITUR hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax, T. Veturio Calvino, Sp. Poſtumio conſulibus. Samnites eo anno imperatorem Cajum Pontium Herennii filium habuerunt, patre longè prudentiſſimo natum, primum ipſum bellatorem ducemque. Is, ubi legati, qui ad dedendas res miſſi erant, pace infecta redierunt, *Ne nihil actum*, inquit, *hac legatione cenſeatis, expiatum eſt, quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cœleſtium fuit. Satis ſcio, quibuſcunque Diis cordi fuit, ſubigi nos ad neceſſitatem dedendi res, quæ à nobis ex fœdere repetita fuerunt, iis non fuiſſe cordi tam ſuperbè ab Romanis fœderis expiationem ſpretam. Quid enim ultra fieri ad placandos Deos mitigandoſque homines potuit, quàm quod nos fecimus? Res hoſtium in præda captas, quæ belli jure noſtræ videbantur, remiſimus: auctores belli, quia vivos non potuimus, perfunctos jam fato dedidimus: bona eorum, ne quid ex contagione noxæ remaneret penes nos, Romam portavimus. Quid ultra tibi, Romane, quid fœderi, quid Diis arbitris fœderis debeo? quem tibi tuarum irarum, quem meorum ſupplicio-rum judicem feram? Neminem neque populum, neque privatum fugio. Quòd ſi nihil cum poten-*

Ante Chr. 319. V. C. 433.

tiori

tiore juris humani relinquitur inopi, at ego ad Deos vindices intolerandæ ſuperbiæ confugiam; & precabor, ut iras ſuas vertant in eos, quibus non ſua reddita res, non aliena accumulatæ ſatis ſunt; quorum ſævitiam non mors noxiorum, non deditio examinatorum corporum, non bona ſequentia domini deditionem exſatient; placari nequeant, niſi hauriendum ſanguinem laniandaque viſcera noſtra præbuerimus. Juſtum eſt bellum, Samnites, quibus neceſſarium: & pia arma, quibus nulla niſi in armis relinquitur ſpes. Proinde, quum rerum humanarum maximum momentum ſit, quàm propitiis rem, quàm adverſis agant Diis; pro certo habete, priora bella adverſus Deos magis, quàm homines, geſſiſſe; hoc, quod inſtat, ducibus ipſis Diis geſturos.

II. Hæc non læta magis quàm vera vaticinatus, exercitu ducto circa Caudium caſtra quàm poteſt occultiſſimè locat: inde ad Calatiam, ubi jam conſules Romanos caſtraque eſſe audiebat, milites decem paſtorum habitu mittit; pecoraque diverſos, alium alibi, haud procul Romanis paſcere jubet præſidiis: ubi inciderint in prædatores, ut idem omnibus ſermo conſtet, *legiones Samnitium in Apulia eſſe, Luceriam omnibus copiis circumſedere: nec procul abeſſe, quin vi capiant.* Jam is etiam rumor ante, de induſtria vulgatus, venerat ad Romanos: ſed fidem auxere captivi, eo maximè, quòd ſermo inter omnes congruebat. Haud erat dubium quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus ſociis; ſimul ne Apulia omnis ad præſentem terrorem deficeret. ea modò, quà iretur, conſultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebant viæ; altera pro-

ter oram ſuperi maris patens apertaque, ſed quanto tutior, tanto fere longior; altera per Furculas Caudinas brevior. Sed ita natus locus eſt. ſaltus duo alti anguſti ſilvoſique ſunt, montibus circa perpetuis inter ſe junĉti. jacet inter eos ſatis patens clauſus in medio campus, herbidus aquoſuſque: per quem medium iter eſt. ſed, antequam venias ad eum, intrandæ primæ anguſtiæ ſunt: & aut eadem, qua te inſinuaveris, retro via repetenda; aut, ſi ire porro pergas, per alium ſaltum arĉtiorem impeditioremque evadendum. In eum campum via alia per cavam rupem Romani demiſſo agmine, quum ad alias anguſtias protinus pergerent, ſeptas dejectu arborum ſaxorumque ingentium objacente mole invenere. quum fraus hoſtilis apparuiſſet, præſidium etiam in ſummo ſaltu conſpicitur. Citati inde retro, qua venerant, pergunt repetere viam. eam quoque clauſam ſuâ obice armiſque inveniunt. ſiſtunt inde gradum ſine ullius imperio. ſtuporque omnium animos; ac velut torpor quidam inſolitus membra tenet: intueteſque alii alios, (quum alterum quiſque magis mentis compotem ac conſilii ducerent) diu immobiles ſilent. Deinde ubi prætoria conſulum erigi videre, & expedire quoſdam utilia operi, quanquam ludibrio fore munientes, perditis rebus, ac ſpe omni adempta cernebant; tamen, ne culpam malis adderent, pro ſe quiſque, nec hortante ullo nec imperante ad muniendum verſi, caſtra propter aquam vallo circumdant, ſua ipſi opera, laboremque irritum, (præterquam quòd hoſtes ſuperbè increpabant) *cum miſerabili* confeſſione eludentes. *Ad conſules mœſtos,* ne advocantes quidem in con-

ſilium, (quando nec conſilio nec auxilio locus eſſet) ſua ſponte legati ac tribuni conveniunt: militeſque in prætorium verſi opem, quam vix Dii immortales ferre poterant, ab ducibus expoſcunt.

III. Querentes magis quàm conſultantes nox oppreſſit. quum pro ingenio quiſque fremerent: alius, *per obices viarum*; alius, *per adverſa montium, per ſilvas, qua ferri arma poterunt, eamus. Modò ad hoſtem pervenire liceat, quem per annos jam prope triginta vincimus, omnia æqua ac plana erunt Romano in perfidum Samnitem pugnanti.* alius, *Quò, aut quà eamus? Num montes moliri ſede ſua paramus? Dum hæc imminebunt juga, quà tu ad hoſtem venies? Armati, inermes, fortes, ignavi, pariter omnes capti atque victi ſumus. Ne ferrum quidem ad bene moriendum oblaturus eſt hoſtis: ſedens bellum conficiet.* His invicem ſermonibus, quà cibi, quà quietis immemor, nox traducta eſt. Ne Samnitibus quidem conſilium in tam lætis ſuppetebat rebus. itaque univerſi Herennium Pontium, patrem imperatoris, per literas conſuiendum cenſent. Jam is gravis annis non militaribus ſolùm, ſed civilibus quoque abſceſſerat muneribus: in corpore tamen affecto vigebat vis animi conſiliique. Is, ubi accepit ad Furculas Caudinas, inter duos ſaltus, clauſos exercitus Romanos; conſultus ab nuncio filii, cenſuit omnes inde quàm primùm inviolatos dimittendos. quæ ubi ſpreta ſententia eſt, iterumque, eodem remeante nuncio, conſulebatur, cenſuit ad unum omnes interficiendos. Quæ ubi tam diſcordia inter ſe, *velut ex ancipiti oraculo*, reſponſa data ſunt: quan-

quam

quam filius ipſe in primis jam animum quoque patris conſenuiſſe in affecto corpore rebatur; tamen conſenſu omnium victus eſt, ut ipſum in concilium acciret. Nec gravatus ſenex plauſtro in caſtra dicitur advectus, vocatuſque in concilium ita ferme locutus eſſe, ut nihil ſententiæ ſuæ mutaret, cauſſas tantùm adjiceret: *Priore ſe conſilio, quod optimum duceret, cum potentiſſimo populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem amicitiamque: altero conſilio, in multas ætates, quibus amiſſis duobus exercitibus haud facilè receptura vires Romana res eſſet, bellum differre: tertium nullum conſilium eſſe.* Quum filius aliique principes percunctando exſequerentur, *Quid ſi media via conſilii caperetur; ut & dimitterentur incolumes, & leges iis jure belli victis imponerentur? Iſta quidem ſententia,* inquit, *ea eſt, quæ neque amicos parat, neque inimicos tollit. Servate modò, quos ignominia irritaveritis: ea eſt Romana gens, quæ victa quieſcere neſciat. vivet ſemper in pectoribus illorum quicquid iſtuc præſens neceſſitas inuſſerit; neque eos ante multiplices pœnas expetitas à vobis quieſcere ſinet.*

IV. Neutra ſententia accepta. Herennius domum è caſtris eſt avectus. Et in caſtris Romanis quum fruſtra multi conatus ad erumpendum capti eſſent, & jam omnium rerum inopia eſſet, victi neceſſitate legatos mittunt, qui primùm pacem æquam peterent: ſi pacem non impetrarent, ut provocarent ad pugnam. Tum Pontius, *debellatum eſſe,* reſpondit; *&, quoniam ne victi quidem accepti fortunam fateri ſcirent, inermes cum ſingulis veſtimentis ſub jugum miſſurum*: alias conditi

ones pacis aequas vitiis ac vitioribus fore: agro Samnitium decederetur, colonis abducerentur, suis deinde legibus Romanum ac Samnitem aequo foedere viverent. His conditionibus paratum se esse foedus cum consulibus ferire: si quid eorum displiceat, legatos jam redire ad se vetuit. Haec quum legatis renunciaretur, tantus gemitus omnium subitò exortus est, tantaque moestitia incessit, ut non gravius accepturi viderentur, si nunciaretur, omnibus eo loco mortem oppetendam esse. Quam diu silentium fuisset, tam consules aut pro foedere tam turpi, aut contra foedus tam necessarium loqui possent; tum L. Lentulus, qui tum princeps legationum virtute atque honoribus erat. Patrem nostrum, inquit consules, saepe audivi memorantem, se in Capitolio atrocem non fuisse auctorem senatui vindicandum esse à Gallis civitatis: quando nec fossa valloque ab ignavissimo ad opera ac munimendum hoste clausi essent; & erumpere si non sine periculo magno, tamen sine certa pernicie possent. Quod si ex illis decurrere ex Capitolio armatis in hostem licuit, (quo saepe modo obsessi in obsidentes eruperunt) ita nobis aequo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoste copia esset, non mihi paterni animi indoles in consilio dando deesset. Equidem mortem pro patria praeclaram esse fatear, & me vel devovere pro populo Romano legionibusque, vel in medios me immittere hostes paratus sum. Sed his patriam videre, his quicquid Romanorum legionum est: quae nisi pro se ipsis ad mortem ruere volunt, quid lubent, quid morte sua servent? Tibin urbis dicus aliquis, & omnia, & cum turbam, à qua urbs moliretur, una Tarpeia praecludatur ea porta, dato hoc convicio, ut

[ut-

servantur. Quis enim eo subiisset? imbellis videlicet atque inermis multitudo? tam hercule, quàm à Gallorum impetu defendit. Ne à Vejis exercitum, Camillumque ducem implerahunt? Hîc omnes spes opesque sunt: quos servando, patriam servamus; dedendo ad necem, patriam deserimus ac prodimus. At fœda atque ignominiosa deditio est: sed ea caritas patriæ est, ut tam ignominia nos, quàm morte nostra, si opus sit, servemus. Subeatur ergo ista, quæcumque est, indignitas: & parentur necessitati, quæ nos, Dii quidem sperant. Ite consules, redimite nostris civitatem, quam nostri majores vestri reliquerunt.

V. Consules profecti ad Pontium in colloquium, quum de fœdere victor ageret, negarunt, injussu populi fœdus fieri posse, nec sine fecialibus ceremoniaque alia solenni. Itaque non, ut vulgò creditur, Claudiusque etiam scribit, fœdere pax Caudina, sed per sponsionem facta est. Quid enim ea sponsoribus in fœdere opus esset aut obsidibus, ubi gestatione res transigitur? per quem populum steterit, quo minùs legibus dictis staret, ut eum ira Jupiter feriat, quemadmodum à fecialibus penes fœderatos? Spoponderunt consules, legati, quæstores, militum nihil: nominaque omnium, qui spoponderunt, extant: ubi, si ex fœdere acta res esset, reperiretur, diversa fecialium ejus exstarent, & propter necessariam fœderis dilationem obsides etiam sanxissent equites imperati, qui capite luerent, si pactorum stabatur. tempus inde statutum tradendis obsidibus, exercituque inermi mittendo. Redintegrato dictum in castris consulum adventus: ut enim ab iis abstinerent, nemini, quorum

in eum locum deducti essent; quorum ignavia foediùs inde, quàm venissent, abituri: illis non ducem locorum, non exploratorem fuisse: belluarum modo cæcos in foveam missos. Alii alios intueri: contemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiaque corpora hosti. proponere sibimet ipsi ante oculos jugum hostile, & ludibria victoris, & vultus superbos, & per armatos inermium iter. Inde fœdi agminis miserabilem viam, per sociorum urbes reditum in patriam ac parentes, quò sæpe ipsi majoresque eorum triumphantes venissent. Se solos sine vulnere, sine ferro, sine acie victos: sibi non stringere licuisse gladios, non manum cum hoste conferre: sibi nequicquam arma, nequicquam vires, nequicquam animos datos. Hæc frementibus hora fatalis ignominiæ advenit, omnia tristiora experiundo factura, quàm quæ præceperant animis. Jam primùm cum singulis vestimentis inermes extra vallum exire jussi, & primi traditi obsides, atque in custodiam abducti. Tum à consulibus abire lictores jussi, paludamentaque detracta, tantam inter ipsos, qui, paullo ante eos exsecrantes, dedendos lacerandosque censuerant, miserationem fecit, ut suæ quisque conditionis oblitus, ab illa deformatione tantæ majestatis, velut ab nefando spectaculo, averteret oculos.

VI. Primi consules prope seminudi sub jugum missi: tum, ut quisque gradu proximus erat, ita ignominiæ objectus: tum deinceps singulæ legiones. Circumstabant armati hostes exprobrantes, eludentesque: gladii etiam plerisque intentati: & vulnerati quidam, necatique, si vultus eorum indignitate rerum acrior victorem offendisset. Ita tra-

ducti ſub jugum: &, quod penè gravius erat, per hoſtium oculos, quum ex ſaltu evaſiſſent, etſi, velut ab inferis extracti, tum primùm lucem adſpicere viſi ſunt, tamen ipſa lux ita deforme iuuentibus agmen omni morte triſtior fuit. Itaque quum ante noctem Capuam pervenire poſſent, incerti de fide ſociorum, & quòd pudor præpediebat, circa viam haud procul Capua ominum egeni corpora humi proſtraverunt. Quod ubi eſt Capuam nunciatum, evicit miſeratio juſta ſociorum ſuperbiam ingenitam Campanis. confeſtim inſignia ſua conſulibus, faſces, lictores, arma, equos, veſtimenta, commeatus militibus benignè mittunt: & venientibus Capuam cunctus ſenatus populuſque obviam egreſſi, juſtis omnibus hoſpitalibus, privatiſque & publicis funguntur officiis; neque illis ſociorum comitas, vultuſque benigni, & alloquia non modò ſermonem elicere, ſed ne ut oculos quidem attollerent, aut conſolantes amicos contra intuerentur, efficere poterant. Adeò ſuper mœrorem pudor quidam fugere colloquia & cœtus hominum cogebat. Poſtero die quum juvenes nobiles, miſſi à Capua ut proficiſcentes ad finem Campanum proſequerentur, revertiſſent; vocatique in curiam, percunctantibus majoribus natu, multo ſibi mœſtiores & abjectioris animi viſos referrent; adeò ſilens, ac prope mutum agmen inceſſiſſe: *tacere indolem illam Romanam, ablatoſque cum armis animos non reddere ſalutem, non ſalutantibus dare reſponſum, non hiſcere quemquam præ metu potuiſſe, tanquam ferentibus adhuc cervicibus jugum, ſub quod emiſſi eſſent. Habere Samnites victoriam non præclaram ſolum, ſed etiam perpetuam:* cepiſſe enim eo-

os non Romam ſicut ante Gallos; ſed, quod multo bellicoſius fuerit, Romanam virtutem ferociamque.

VII. Quum hæc dicerentur, audirenturque, & deploratum penè Rom. nomen in concilio ſociorum fidelium eſſet; dicitur Ofilius Calavius Ovii filius, clarus genere factiſque, tum etiam ætate verendus, longè aliter ſe habere rem dixiſſe: *ſilentium illud obſtinatum, fixoſque in terram oculos, & ſurdas ad omnia ſolatia aures, & pudorem intuenda lucis, ingentem molem irarum ex alto animi cientis indicia eſſe: aut ſe Romana ignorare ingenia, aut ſilentium illud Samnitibus flebiles brevi clamores gemituſque excitaturum; Caudinaque pacis aliquanto Samnitibus quàm Romanis triſtiorem memoriam fore, quippe ſuos quemque coram animos habiturum, ubicumque congreſſuri ſint: ſaltus Caudinos non ubique Samnitibus fore.* Jam & Romæ ſua infamis clades erat. Obſeſſos primùm audierunt: triſtior deinde ignominioſæ pacis magis, quàm periculi nuncius fuit. Ad famam obſidionis delectus haberi cœptus erat: dimiſſus deinde auxiliorum apparatus, poſtquam deditionem tam fœdè factam acceperunt: extemploque ſine ulla publica auctoritate conſenſum in omnem formam luctus eſt. Tabernæ circa forum clauſæ, juſtitiumque in foro ſua ſponte cœptum priùs, quàm indictum: lati clavi, annuli aurei poſiti: penè mœſtior exercitu ipſo civitas eſſe: nec ducibus ſolùm atque auctoribus ſponſoribuſque pacis iraſci, ſed innoxios etiam milites odiſſe, & negare urbe tectiſve accipiendos. *Quam concitationem* animorum fregit adventus *exercitus*, etiam iratis miſerabilis, non enim tanquam

quam in patriam revertentes ex inſperato incolumes, ſed, captorum habitu vultuque ingreſſi ſerò in urbem, ita ſe in ſuis quiſque tectis abdiderunt, ut poſtero atque inſequentibus diebus nemo eorum forum aut publicum adſpicere vellet. Conſules in privato abditi, nihil pro magiſtratu agere, niſi quod expreſſum ſenatuſconſulto eſt, ut dictatorem dicerent comitiorum cauſſa. Q. Fabium Ambuſtum dixerunt, & P. Ælium Pætum magiſtrum equitum. quibus vitio creatis ſuffecti M. Æmilius Papus dictator, L. Valerius Flaccus magiſter equitum. nec per eos comitia habita: & quia tædebat populum omnium magiſtratuum ejus anni, res ad interregnum rediit. Interreges Q. Fabius Maximus, M. Valerius Corvus. is conſules creavit Q. Publilium Philonem, & L. Papirium Curſorem iterum, haud dubio conſenſu civitatis, quòd nulli ea tempeſtate duces clariores eſſent. *Ante Chr.* 328. *V. C.* 434.

VIII. Quo creati ſunt die, eo (ſic enim placuerat Patribus) magiſtratum inierunt, ſolennibuſque ſenatuſconſultis perfectis, de pace Caudina retulerunt, & Publilius, penes quem faſces erant, *Dic Spuri, Poſtumi,* inquit. Qui ubi ſurrexit, eodem illo vultu, quo ſub jugum miſſus erat, *Haud ſum ignarus,* inquit, *conſules, ignominiæ, non honoris equeſtre me poſitum excitatum, juſſumque dicere, non tanquam ſenatorem, ſed tanquam rerum quæ infelicis belli, quæ ignominioſæ pacis. Ego tamen, quando neque de noxa noſtra neque de pœna retuliſtis, omiſſa defenſione, qua non difficillimo eſſet apud bonos ignaros fortunarum humanarum neceſſitatemque conſilium de eo, de quo retuliſtis, pauca pro*

qua ſententia teſtis erit, mihine an legionibus veſtris pepercerim, quum me ſeu turpi ſeu neceſſaria ſponſione obſtrinxi: qua tamen, quando injuſſu populi facta eſt, non tenetur populus Romanus; nec quicquam ex ea, praterquam corpora noſtra, debentur Samnitibus. Dedamur per feciales nudi vinctique: exſolvamus religione populum, ſi qua obligavimus; ne quid divini humanive obſtet, quo minùs juſtum piumque de integro ineatur bellum. Interea conſules exercitum ſcribere, armare, educere placet; nec prius ingredi hoſtium fines, quàm omnia juſta in deditionem noſtram perfecta erunt. Vos, Dii immortales, precor quaſoque, ſi vobis non fuit cordi Sp. Poſtumium, T. Veturium conſules cum Samnitibus proſpere bellum gerere; at vos ſatis habeatis, vidiſſe nos ſub jugum miſſos, vidiſſe ſponſione infami obligatos, videre nudos vinctoſque hoſtibus deditos, omnem iram hoſtium noſtris capitibus excipientes: novos conſules legioneſque Romanas ire cum Samnite gerere bellum velitis, ut omnia ante nos conſules bella geſta ſunt. Quæ ubi dixit, tanta ſimul admiratio miſeratioque viri inceſſit homines, ut modò vix crederent illum eundem eſſe Sp. Poſtumium, qui auctor tam fœdæ pacis fuiſſet: modò miſerarentur, quòd vir talis etiam præcipuum apud hoſtes ſupplicium paſſurus eſſet ob iram diremptæ pacis. Quum omnes, laudibus modò proſequentes virum, in ſententiam ejus pedibus irent; tentata pauliſper interceſſio eſt ab L. Livio, & Q. Mælio, tribunis plebis: qui *neque exſolvi religione populum* ajebant *deditione ſua, niſi omnia Samnitibus, qualia apud Caudium fuiſſent, reſtituerentur; neque ſe pro eo, quod, ſponſionis pacem, ſervaſſent exercitum po-*

pulo

puli Romani, pœnam ullam meritos esse; neque ad extremum, quum sacrosancti essent, dedi hostibus, violarive posse.

IX. Tum Postumius, *Interea dedite,* inquit, *profanos nos, quos salva religione potestis: dedetis deinde & istos sacrosanctos, quum primùm magistratu abierint; sed, si me audiatis, priùs, quàm dedantur, hic in comitio virgis cæsos, hanc jam ut intercalatæ pœnæ usuram habeant. Nam quòd deditione nostra negant exsolvi religione populum: id istos magis, ne dedantur, quàm quia ita se res habeat, dicere, quis adeò juris fecialium expers est, qui ignoret? Neque ego inficias eo, Patres conscripti, tam sponsiones quàm fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos juxta divinas religiones fides humana colitur: sed injussu populi nego quicquam sanciri posse, quod populum teneat. An si eadem superbia, qua sponsionem istam expressersunt nobis Samnites, coëgissent nos verba legitima dedentium urbes nuncupare; deditum populum Romanum vos tribuni dicetis? & hanc urbem, templa, delubra, fines, aquas, Samnitium esse? Omitto deditionem, quoniam de sponsione agitur. Quid tandem, si spopondissemus urbem hanc relicturum populum Romanum? si incensurum? si magistratus, si senatum, si leges non habiturum? si sub regibus futurum? Dii meliora, inquis! atqui non indignitas rerum sponsionis vinculum levat. Si quid est, in quod obligari populus possit, in omnia potest. & ne illud quidem, quod quosdam forsitan moveat, refert, consul, an dictator, an prætor spoponderit. Et hoc ipsi etiam Samnites indicaverunt, quibus non fuit satis consules*

spon-

ſpondere, ſed legatos, quæſtores, tribunos militum ſpondere coëgerunt. Nec à me nunc quiſquam quæſiverit, quid ita ſponderim, quum id nec conſulis jus eſſet; nec illis ſpondere pacem, qua mei non erat arbitrii, nec pro vobis, qui nihil mandaveratis, poſſem. Nihil ad Caudium, Patres conſcripti, humanis conſiliis geſtum eſt: Dii immortales & veſtris & hoſtium imperatoribus mentem ademerunt. nec nos in bello ſatis cavimus: & illi malè partam victoriam malè perderent, dum vix locis, quibus vicerant, credunt, dum quacumque conditione arma viris in arma natis auferre feſtinant. An, ſi ſana mens fuiſſet, difficile illis fuit, dum ſenes ab domo ad conſultandum arceſſunt, mittere Romam legatos? cum ſenatu, cum populo, de pace, fœdere, agere? tridui iter expeditis erat. interea in indaciis res fuiſſet, donec ab Roma legati aut victoriam illis certam aut pacem afferrent. ea demum ſponſio eſſet, quam populi juſſu ſpopondiſſemus. Sed neque vos tuliſſetis, nec nos ſpopondiſſemus: nec fas fuit alium rerum exitum eſſe, quàm ut & illi velut ſomnio lætiore, quàm quod mentes eorum capere poſſent, nequicquam eluderentur: & noſtrum exercitum eadem, quæ impedierat, fortuna expediret: vanam victoriam vanior irritam faceret pax: ſponſio interponeretur, quæ neminem præter ſponſorem obligaret. Quid enim vobiſcum, Patres conſcripti, quid cum populo Romano actum eſt? quis vos appellare poteſt? quis ſe à vobis dicere deceptum? hoſtis? an civis? Hoſti nihil ſpopondiſtis: civem neminem ſpondere pro vobis juſſiſtis. Nihil ergo vobis, nec vobiſcum eſt, quibus nihil mandaſtis; nec cum Samnitibus, cum

quibus

quibus nihil egiſtis. Samnitibus ſponſores nos ſumus, rei ſatis locupletes in id, quod noſtrum eſt: in id, quod præſtare poſſumus, corpora noſtra, & animos. in hæc ſeviant, in hæc ferrum, in hæc iras acuant. Quod ad tribunos plebis attinet, conſulite, utrùm præſens deditio eorum fieri poſſit, an in diem differatur. nos interim, T. Veturi, voſque ceteri, vilia hæc capita lucndæ ſponſionis feramus, & noſtro ſupplicio liberemus Romana arma.

X. Movit Patres conſcriptos tum cauſſa, tum auctor; nec ceteros ſolùm, ſed tribunos etiam plebis, ut ſe in ſenatus dicerent fore poteſtate. magiſtratu inde ſe extemplo abdicaverunt: traditique fecialibus cum ceteris Caudium ducendi. Hoc facto ſenatuſconſulto, lux quædam affulſiſſe civitati viſa eſt. Poſtumius in ore erat; eum laudibus ad cœlum ferebant: devotioni P. Decii conſulis, aliis claris facinoribus æquabant: emerſiſſe civitatem ex obnoxia pace illius conſilio & opera: ipſum ſe cruciatibus & hoſtium iræ offerre, piaculaque pro populo dare Romano. Arma cuncti ſpectant, & bellum. En unquam futurum, ut congredi armatis cum Samnite liceat? In civitate, ira odioque ardente, delectus omnium prope voluntariorum fuit: reſcriptæ ex eodem milite novæ legiones, ductuſque ad Caudium exercitus. Prægreſſi feciales ubi ad portam venere, veſtem detrahi pacis ſponſoribus jubent, manus poſt tergum vinciri. Quum apparitor, verecundia majeſtatis, Poſtumium laxè vincîret, *Quin tu,* inquit, *adducis lorum, ut juſta fiat deditio?* Tum ubi in cœtum Samnitium, & ad tribunal ventum Pontii eſt, A. Cornelius Arvina fecialis ita verba fecit: *Quandoquidem hîce homines*

manos deditio Poſtumium, quàm Pontium incrementa victoria inter Samnites, faceret: & geri poſſe bellum Romani pro victoria certa haberent, Samnites ſimul rebellâſſe & viciſſe crederent Romanum. Inter hæc Satricani ad Samnites defecerunt, & Fregellæ colonia nec opinato adventu Samnitium (fuiſſe & Satricanos cum iis ſatis conſtat) nocte occupata eſt. timor inde mutuus utroſque uſque ad lucem quietos tenuit: lux pugnæ initium fuit: quam aliquamdiu æquam, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex tectis adjuvabat imbellis multitudo, tamen Fregellani ſuſtinuerunt. Fraus deinde rem inclinavit, quòd vocem audiri præconis paſſi ſunt, *incolumem abiturum qui arma poſuiſſet.* ea ſpes remiſit à certamine animos, & paſſim arma jactari cœpta. Partiacior pars cuneo a prior averſam portam erupit, tutiſque eis audacia fuit, quàm incautus ad credendum ceteris pavor, quæ circumdatos igni, nequicquam Deos fidemque invocantes, Samnites cœremaverunt. Conſules inter ſe partiti provincias, Papirius in Apuliam ad Luceriam pergit, ubi equites Romani obſides ad Caudium dati cuſtodiebantur: Publilius in Samnio ſubſtitit adverſus Caudinas legiones. Diſſonat res Samnitium animos: quòd nec ad Luceriam ire, ne à tergo inſtaret hoſtis; nec manere, ne Luceria interim amitteretur, ſatis audebant. Optimum viſum eſt committere rem fortunæ, & manu igere cum Publilio certamen. itaque in aciem copias educunt.

XIII. Adverſus quos Publilius cum ſtatim *micaturus* eſſet, priùs alloquendos milites ratus, *concionem* advocari juſſit. Cum ſilentium [illegible]

alacritate ad prætorium concurſum eſt, ita præ clamore poſcentium pugnam nulla adhortatio imperatoris audita eſt: ſuus cuique animus memor ignominiæ adhortator aderat. Vadunt igitur in prœlium urgentes ſigniferos: &, ne mora in concurſu pilis emittendis ſtringendiſque inde gladiis eſſet, pila, velut dato ad id ſigno, abjiciunt, ſtrictiſque gladiis curſu in hoſtem feruntur. Nihil illic imperatoriæ artis ordinibus aut ſubſidiis locandis fuit: omnia ira militaris prope veſano impetu egit. Itaque non fuſi modò hoſtes ſunt; ſed, ne caſtris quidem ſuis fugam impedire auſi, Apuliam diſſipati petiere; Luceriam tamen conſto rurſus in unum agmine eſſe perventum. Romanos ira eadem, quæ per mediam aciem hoſtium tulerat, & in caſtra pertulit. ibi plus quàm in acie ſanguinis ac cædis factum, prædisque pars major ira corrupta. Exercitus alter cum Papirio conſule locis maritimis pervenerat Arpos, per omnia pacata, Samnitium magis injuriis & odio, quàm beneficio ullo populi Romani. Nam Samnites, ea tempeſtate in montibus vicatim habitantes, campeſtria & maritima loca, contempto cultorum molliore, atque, ut evenit fere, loci ſimili genere, ipſi montani atque agreſtes depopulabantur. quæ regio ſi fida Samnitibus fuiſſet, aut pervenire Arpos exercitus Romanus nequiſſet, aut interjecta inter Romam & Arpos, penuria rerum omnium, excluſos à commeatibus abſumpſiſſent. Tum quoque profectos inde ad Luceriam juxta obſidentes obſeſſoſque inopia vexavit: omnia ab Arpis Romanis ſuppeditabantur, cervum adeò exiguè, ut militi, occupato ſtationibus vigiliiſque & operi, eques folliculis in caſtra ab Arpis

ſer-

frumentum veheret; interdum occurſu hoſtium cogeretur, objecto ex equo frumento, pugnare. & obſeſſis, priuſquam alter conſul victore exercitu adueniret, & commeatus ex montibus Samnitium intercepti erant, & auxilia intromiſſa. Victoria omnia aduentus Publilii fecit; qui, obſidione delegata in curam collegæ, vacuus per agros cuncta infeſta commeatibus hoſtium fecerat. Itaque quum ſpes nulla eſſet diutius obſeſſos inopiam laturos, exacti Samnites, qui ad Luceriam caſtra habebant, undique contractis viribus ſigna cum Papirio conferre.

XIV. Per id tempus paratibus utriſque ſe ad prœlium, legati Tarentini interueniunt, denunciantes Samnitibus Romanisque, ut bellum omitterent: per utros ſtetiſſet, quo minus diſcederetur ab armis, aduerſus eos ſe pro alteris pugnaturos. Ea legatio a Papirio audita, perinde ac ſpretis eorum, cum collega ſe communicaturum reſpondit: accitoque eo, quum tempus omne in apparatu conſumpſiſſet, collocutus de re haud dubia, ſignum pugnæ propoſuit. Agentibus diuina humanaque, quæ aſſolent, quum acie dimicandum eſt, conſulibus, Tarentini legati occurſare, reſponſum exſpectantes. Quibus Papirius ait, *auſpicia ſecunda eſſe, Tarentini, pullarius nunciat. litatum præterea eſt egregie, auctoribus Diis, ut videtis, ad rem gerendam proficiſcimur.* Signa inde ferri juſſit, & copias eduxit, vaniſſimam increpans gentem, quæ, ſuarum impotens rerum præ domeſticis ſeditionibus diſcordiiſque, aliis modum pacis ac belli facere æquum cenſeret. Samnites ex parte altera *quum* omnem curam belli remiſiſſent, quia *erat pacem* verè cupiebant, aut expediebat ſimulare,

ut Tarentinos ſibi conciliarent, quum inſtructos repente ad pugnam Romanos conſpexiſſent, vociferari, *ſe in auctoritate Tarentinorum manere, nec deſcendere in aciem, nec extra vallum arma ferre: deceptos potiùs quodcumque caſus ferat paſſuros, quàm ut ſprevisſe pacis auctores Tarentinos videantur.* Accipere ſe omen conſules ajunt, & eam precari mentem hoſtibus, ut ne vallum quidem defendant. Ipſi inter ſe partitis copiis ſuccedunt hoſtium munimentis: & ſimul undique adorti, quum pars foſſas explerent, pars vellerent vallum, atque in foſſas proruerent, nec virtus modò inſita, ſed ira etiam exulceratos ignominia ſtimularet animos, caſtra invaſere: & pro ſe quiſque, non hæc Furculas, nec Caudium, nec ſaltus invios eſſe, ubi errorem fraus ſuperbè viciſſet, ſed Romanam virtutem, quam nec vallum, nec foſſæ arcerent, memorantes, cædunt paſſim reſiſtentes, fuſoſque, inermes atque armatos; ſervos, liberos, puberes, impuberes, homines, jumentaque. nec ullum ſuperfuiſſet animal, ni conſules receptui ſignum dediſſent; avidoſque cædis milites è caſtris hoſtium imperio ac minis expuliſſent. Itaque apud infenſos, ob interpellatam dulcedinem iræ, confeſtim oratio habita eſt, ut doceretur miles, *minimè cuiquam militum conſules odio in hoſtes ceſſiſſe, aut ceſſuros: quin duces ſicut belli, ita inſatiabilis ſupplicii futuros fuiſſe, ni reſpectus equitum ſexcentorum, qui Luceriæ obſides tenerentur, præpediſſet animos: ne, deſperata venia, hoſtes cæcos in ſupplicia eorum ageret, perdere priùs quàm perire optantes.* Laudare ea milites, lætarique obviam itum iræ ſuæ eſſe.

fateri

fateri omnia patienda potius, quàm proderetur ſalus tot principum Romanæ juventutis.

XV. Dimiſſâ concione conſilium habitum, omnibuſne copiis Luceriam premerent, an altero exercitu & duce Apuli circa, gens dubiæ ad id voluntatis, tentarentur. Publilius conſul, ad peragrandam profectus Apuliam, aliquot expeditione una populos aut vi ſubegit, aut conditionibus in ſocietatem accepit. Papirio quoque, qui obſeſſor Luceriæ reſtiterat, brevi ad ſpem eventus reſpondit. nam inſeſſis omnibus viis, per quas commeatus ex Samnio ſubvehebantur, fame domiti Samnites, qui Luceriæ in præſidio erant, legatos miſere ad conſulem Romanum, ut, receptis equitibus, qui cauſſâ belli eſſent, abſiſteret obſidione. His Papirius ita reſpondit, *debuiſſe eos Pontium Heremii filium, qui auctore Romanos ſub jugum miſiſſent, conſulere quid victis patiendum cenſeret. ceterùm, quoniam ab hoſtibus in ſe æqua ſtatui, quàm in ſe ipſi ferre, maluerint, nunciare Luceriam juſſit, arma, ſarcinas, jumenta, multitudinem omnem imbellem intra mœnia relinquerent: militem ſe cum ſingulis veſtimentis ſub jugum miſſurum, ulciſcentem illatam, non novam inferentem ignominiam.* Nihil recuſatum. ſeptem millia militum ſub jugum miſſa, prædaque ingens Luceriæ capta, receptis omnibus ſignis armiſque quæ ad Caudium amiſerant, &, quod omnia ſuperabat gaudia, equitibus recuperatis, quos pignora pacis cuſtodiendos Luceriam Samnites dederant. Haud ferme alia mutatione ſubita rerum clarior victoria populi Romani eſt. ſiquidem etiam (quod quibuſdam in annalibus invenio,) Pontius Heren-

Herennii filius, Samnitium imperator, ut expiaret conſulum ignominiam, ſub jugum cum ceteris eſt miſſus. Ceterùm id minùs miror obſcurum eſſe de hoſtium duce dedito miſſoque ſub jugum. id magis mirabile eſt ambigi, Luciuſne Cornelius dictator cum L. Papirio Curſore magiſtro equitum eas res ad Caudium atque inde Luceriam geſſerit, ultorque unicus Romanæ ignominiæ, haud ſciam an juſtiſſimo triumpho ad eam ætatem, ſecundùm Furium Camillum triumphaverit, an conſulum Papiriique præcipuum id decus ſit. Sequitur hunc errorem alius error, Curſorne Papirius proximis comitiis cum Q. Aulio Cerretano iterum ob rem bene geſtam Luceriæ continuato magiſtraru conſul tertiùm creatus ſit, an L. Papirius Mugillanus, & in cognomine erratum ſit. *Ante Chr. 317. V. C. 435.*

XVI. Convenit jam inde per conſules reliqua belli perfecta. Aulius cum Ferentanis uno ſecundo proelio debellavit; urbemque ipſam, quo ſe fuſa contulerat acies, obſidibus imperatis in deditionem accepit. Pari fortuna conſulum alter cum Satricanis, qui cives Romani poſt Caudinam cladem ad Samnites defecerant, præſidiumque eorum in urbem acceperant, rem geſſit. nam quum ad mœnia Satrici admotus eſſet exercitus; legatiſque, miſſis ad pacem cum precibus petendam, triſte reſponſum ab conſule redditum eſſet; niſi præſidio Samnitium interfecto aut tradito, ne ad ſe remearent: plus ea voce, quàm armis illatis terroris coloni injectum. Itaque ſubinde exſequentes quærendo à conſule legati, quonam ſe pacto paucos & infirmos crederet præſidio tam valido & armato

vim

vim allaturos? ab iisdem consilium petere jussi, quibus auctoribus præsidium in urbem accepissent, discedunt: ægreque impetrato, ut de ea re consuli senatum, responsaque ad se referri sineret, ad suos redeunt. Duæ factiones senatum distinebant; una, cujus principes erant defectionis à populo Romano auctores; altera fidelium civium. certatum ab utrisque tamen est, ut ad reconciliandam pacem consuli opera navaretur. Pars altera (quum præsidium Samnitium, quia nihil satis præparati erat ad obsidionem tolerandam, excessurum proxima nocte esset) enunciare consuli satis habuit, qua noctis hora, quaque porta, & quam in viam egressurus hostis foret: altera, quibus invitis descitum ad Samnites erat, eadem nocte portam etiam consuli aperuerunt, armatosque clam hostes in urbem acceperunt. Ita duplici proditione & præsidium Samnitium, insessis circa viam silvestribus locis, nec opinato oppressum est: & ab urbe plena hostium clamor sublatus; momentoque unius horæ Samnis cæsus, Satricanus captus, & omnia in potestate consulis erant. Qui, quæstione habita, quorum opera defectio esset facta; quos fontes comperit, virgis cæsos securi percussit; præsidioque valido imposito, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum decessisse Romam Papirium Cursorem scribunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samnitesque sub jugum missos, auctores sunt. Et fuit vir haud dubiè dignus omni bellica laude, non animi solùm vigore, sed etiam corporis viribus excellens. Præcipua pedum pernicitas inerat, quæ cognomen etiam dedit: victoremque cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt: & seu virium vi, seu exercitatione

tione multa, cibi vinique eundem capaciſſimum: nec cum ullo aſperiorem (quia ipſe invicti ad laborem corporis eſſet) fuiſſe militiam pediti pariter equitique. equites etiam aliquando auſos ab eo petere, ut ſibi pro re bene geſta laxaret aliquid laboris: quibus ille, *Ne nihil remiſſum dicatis, remitto*, inquit, *ne utique dorſum demulceatis quum ex equis deſcendetis*. & vis erat in eo viro imperii ingens pariter in ſocios civeſque. Prænestinus prætor per timorem ſegniùs ex ſubſidiis ſuos duxerat in primam aciem: quem quum inambulans ante tabernaculum vocari juſſiſſet, lictorem expedire ſecurim juſſit. ad quam vocem exanimi ſtante Prænestino, *Agedum lictor, excide radicem hanc*, inquit, *incommodam ambulantibus*: perfuſumque ultimi ſupplicii metu, mulctâ dicta dimiſit. Haud dubiè illa ætate, qua nulla virtutum feracior fuit, nemo unus erat vir, quo magis innixa res Romana ſtaret. quin eum parem deſtinant animis Magno Alexandro ducem, ſi arma Aſia perdomita in Europam vertiſſet.

XVII. Nihil minùs quæſitum à principio hujus operis videri poteſt, quàm ut plus juſto ab rerum ordine declinarem; varietatibuſque diſtinguendo opere, & legentibus velut diverticula amœna & requiem animo meo quærerem: tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus ſæpe tacitis cogitationibus volutavit animum, eas evocat in medium; ut quærere libeat, quinam eventus Romanis rebus, ſi cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit. Plurimum in bello pollere videntur militum copia & virtus, ingenia imperatorum, fortuna per omnia humana, maximè in res bellicas, potens. Ea & ſingula

singula intuenti, & universa, sicut ab aliis regibus gentibusque, ita ab hoc quoque facilè præstant invictum Romanum imperium. Jam primùm, ut ordiar ab ducibus comparandis, haud equidem abnuo egregium ducem fuisse Alexandrum: sed clariorem tamen eum facit, quòd unus fuit: quòd adolescens, in incremento rerum, nondum alteram fortunam expertus, decessit. Ut alios reges claros ducesque omittam, magna exempla casuum humanorum: Cyrum, quem maximè Græci laudibus celebrant, quid nisi longa vita, sicut Magnum modò Pompejum, vertenti præbuit fortunæ? Recenseam duces Romanos, nec omnes omnium ætatum, sed ipsos eos cum quibus consulibus aut dictatoribus Alexandro fuit bellandum: M. Valerium Corvum, C. Marcium Rutilum, C. Sulpicium, T. Manlium Torquatum, Q. Publilium Philonem, L. Papirium Cursorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, Manium Curium. Deinceps ingentes sequuntur viri, si Punicum Romano prævertisset bellum, seniorque in Italiam trajecisset. Horum in quolibet tum indoles eadem, quæ in Alexandro erat, animi ingeniique tum disciplina militaris, jam inde ab initiis urbi tradita per manus, in artis perpetuis præceptis or dinatæ modum venerat. Ita reges gesserant bell ita deinde exactores regum Junii Valeriique; i deinceps Fabii, Quintii, Cornelii; ita Furius C millus, quem juvenes duo, quibus cum Alexand dimicandum erat, senem viderant. Militaria o ra pugnando obeunti Alexandro (nam ea quo haud minùs clarum eum faciunt) cessisset videl *in acie* oblatus par Manlius Torquatus, aut V

rius Corvus, insignes ante milites, quàm duces? cessissent Decii devotis corporibus in hostem ruentes? cessisset Papirius Cursor; illo corporis robore, illo animi? victus esset consiliis juvenis unius, ne singulos nominem, senatus ille? quem qui *ex regibus constare* dixit, unus veram speciem Romani senatus cepit. Id verò erat periculum, ne solertiùs, quàm quilibet unus ex iis, quos nominavi, castris locum caperet, commeatus expediret, ab insidiis præcaveret, tempus pugnæ deligeret, aciem instrueret, subsidiis firmaret. Non jam cum Dario rem esse dixisset: quem mulierum ac spadonum agmen trahentem, inter purpuram atque aurum, oneratum fortunæ suæ apparatibus, prædam veriùs quàm hostem, nihil aliud quàm bene ausus vana contemnere, incruentus devicit. Longè alius Italiæ, quàm Indiæ, per quam temulento agmine comissabundus incessit, visus illi habitus esset, saltus Apuliæ ac montes Lucanos cernenti, & vestigia recentia domesticæ cladis, ubi avunculus ejus nuper Epiri rex Alexander absumptus erat.

XVIII. Et loquimur de Alexandro nondum mersо secundis rebus, quarum nemo intolerantior fuit, qui si ex habitu novæ fortunæ, novique, ut ita dicam, ingenii, quod sibi victor induerat, spectetur; Dario magis similis quàm Alexandro in Italiam venisset, & exercitum Macedoniæ oblitum degenerantemque jam in Persarum mores adduxisset. Referre in tanto rege piget superbam mutationem vestis, & desideratas humi jacentium adulationes, etiam victis Macedonibus graves, nedum victoribus; & fœda supplicia, & inter vinum & epulas cædes amicorum, & vanitatem ementi-

ëndæ ſtirpis. Quid, ſi vini amor indies fieret acrior? quid, ſi trux ac præfervida ira? (nec quicquam dubium inter ſcriptores refero) nullane hæc damna imperatoriis virtutibus ducimus? Id verò periculum erat, quòd leviſſimi ex Græcis, qui Parthorum quoque contra nomen Romanum gloriæ favent, dictitare ſolent, ne majeſtatem nominis Alexandri (quem ne fama quidem illis notum arbitror fuiſſe) ſuſtinere non potuerit populus Romanus, & adverſus quem Athenis, in civitate fracta Macedonum armis, cernente tum maximè prope fumantes Thebarum ruinas, concionari libere auſi ſint homines (id quod ex monumentis orationum patet) adverſus eum nemo ex tot proceribus Romanis vocem liberam miſſurus fuerit. Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo, unius tamen ea magnitudo hominis erit, collecta paullo plus decem annorum felicitate: quam qui eo extollunt, quòd populus Romanus, etſi nullo bello, multis tamen prœliis victus ſit, Alexandro nullius pugnæ non ſecunda fortuna fuerit: non intelligunt ſe unius hominis res geſtas, & ejus juvenis, cum populi jam octingenteſimum bellantis annum rebus conferre. Miremur, ſi quum ex hac parte ſecula plura numerentur, quàm ex illa anni, plus in tam longo ſpatio quàm in ætate tredecim annorum fortuna variaverit. Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces nominem, quibus nunquam adverſa fortuna pugnæ fuit? paginas in annalibus magiſtratuum faſtiſque percurrere licet, *conſulum*, dictatorumque, quorum nec virtutis, *nec fortunæ* ullo die populum Romanum pœnituit.

tuit. Et quo sint mirabiliores, quàm Alexander, aut quisquam alius rex; denos vicenosque dies quidem dictaturam, nemo plus quàm annum consulatum gessit: ab tribunis plebis delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus comitiorum causa revocati sunt: in ipso conatu rerum circumegit se annus: collegæ nunc temeritas, nunc pravitas, impedimento aut damno fuit: malè gestis rebus alterius successum est: tironem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. Ad, Hercule, reges, non liberi solùm imperii nominis omnibus, sed domini rerum temporumque, tuliunt consilia omnia, non sequuntur. Invictus ergo Alexander cum invictis ductibus bella gessisset, & eadem fortuna pignora in discrimen deduxisset; imò etiam eo plus periculi subisset, quòd Macedones unum Alexandrum habuissent, multis causibus non solùm obnoxium, sed etiam offerentem se: Romanis multi fuissent Alexandro vel gloria vel rerum magnitudine pares; quorum suo quisque fato, sine publico discrimine, viveret, moreturque.

XIX. Restat, ut copiæ copiis comparentur, vel numero, vel militum genere, vel multitudine auxiliorum. Ceciderunt ejus ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum. Itaque in omni deductione sociorum Latini nominis, urbanis prope dilectu decem supplebantur legiones. quaterni, quibus exercitus sæpe per eos annos in Etruria, in Umbria, Gallis hostibus adjunctis, in Samnio, in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis, & Volscis, & Æquis, & omni Campania, & parte Daunia Lucanique, & Picentibus,

& Marſis, Peligniſque, ac Veſtinis, atque Apulis, adjunctaque omni ora Græcorum inferi maris à Thuriis Neapolim & Cumas, & inde Antio atque Oſtiis tenus Samnites, aut ſocios validos Romanis, aut fractos bello inveniſſet hoſtes. Ipſe trajeciſſet mare cum veteranis Macedonibus, non plus triginta millibus hominum, & quatuor millibus equitum, maximè Theſſalorum. hoc enim roboris erat. Perſas, Indos, aliaſque ſi adjunxiſſet gentes, impedimentum majus quàm auxilium traheret. Adde, quòd Romanis ad manum domi ſupplementum eſſet; Alexandro, (quod poſtea Annibali accidit) alieno in agro bellanti, exercitus conſenuiſſet. Arma, clypeus, ſariſſæque illis: Romano ſcutum, majus corpori tegumentum, & pilum, haud paullo quàm haſta vehementius ictu miſſuque telum. Statarius uterque miles, ordines ſervans: ſed illa phalanx immobilis, & unius generis: Romana acies diſtinctior, ex pluribus partibus conſtans, facilis partienti quacunque opus eſſet, facilis jungenti. Jam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Uno prœlio victus Alexander, bello victus eſſet. Romanum, quem Caudium, quem Cannæ non fregerunt, quæ fregiſſet acies? Næ ille ſæpe, etiam ſi prima proſpere eveniſſent, Perſas, & Indos, & imbellem Aſiam quæſiſſet, & cum feminis ſibi bellum fuiſſe dixiſſet: quòd Epiri regem Alexandrum, mortifero vulnere ictum, dixiſſe ferunt, ſortem bellorum in Aſia geſtorum ab hoc ipſo juvene cum ſua conferentem. Equidem, quum per annos quatuor & viginti, primo Punico bello claſſibus certatum cum Pœnis recordor, vix ætatem Alexandri ſufficere

ſuiſſe.

fuiſſe reor ad unum bellum. & forſitan quum ſic foederibus vetuſtis juncta Punica res Romanæ eſſet, & timor par adverſus communem hoſtem duas potentiſſimas armis viriſque urbes armaret, ſimul Punico Romanoque obrutus bello eſſet. Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus, ſed experti tamen ſunt Romani Macedonem hoſtem adverſus Antiochum, Philippum, & Perſen, non modò cum clade ulla, ſed ne cum periculo quidem ſuo. Abſit invidia vero, & civilia bella ſileant. nunquam ab equite hoſte, nunquam à pedite, nunquam aperta acie, nunquam æquis, utique nunquam noſtris locis laboravimus. Equitem, ſagittas, ſaltus impeditos, avia commeatibus loca, gravis armis miles timere poteſt. Mille acies graviores quàm Macedonum atque Alexandri avertit, avertetque; modò ſit perpetuus hujus, qua vivimus, pacis amor, & civilis cura concordiæ.

XX. M. Foſlius Flaccinator inde & L. Plautius Venno conſules facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis de fœdere renovando legati quum ſenatum humi ſtrati moviſſent, rejecti ad populum haudquaquam tam efficaces habebant preces. Itaque de fœdere negatum: induciæ biennii, quum per aliquot dies fatigáſſent ſingulos precibus, impetratæ. Et ex Apulia Theanenſes Canuſinique populationibus feſſi, obſidibus L. Plautio conſuli datis, in deditionem venerunt. Eodem anno primùm præfecti Capuæ creari cœpti, legibus ab L. Furio prætore datis: quum utrumque ipſi pro remediis *ægris rebus diſcordia* inteſtina petiſſent. Et de *Romæ additæ tribus*, Uſentina ac Falerina. In

Ante Chr. 316. *V. C.* 436.

satis semel in Apulis rebus. Theates quoque Apuli ad novos consules, C. Junium Bubulcum, Q. Æmilium Barbulam, foedus petitum venere, pacis per omnem Apuliam præstandæ populo Romano auctores. id audaciter spondendo impetraverunt, ut foedus daretur; neque ut æquo tamen fœdere, sed ut in ditione populi Romani essent. Apulia per-domita (nam Forentum quoque valido oppido Junius potius erat) in Lucanos perrectum, inde repentino adventu Æmilii consulis Nerulum vi captum. Ex postquam res Capuæ stabilitas Romana disciplina, fama per socios vulgavit: Atinates quoque, qui se sine legibus certis, sine magistratibus agere quotidie cognoscebantur, dati ab senatu ad jura statuenda, ipsius oriundi patrensi. Nec arma modò, sed jura etiam Romana latè pollebant.

Ante Chr. 315. *V. C.* 437.

XXI. C. Junius Bubulcus & Q. Æmilius Barbula consules, exitu anni non consulibus ab se creatis, Sp. Nautio & M. Popillio, cæterùm dictatori L. Æmilio legiones tradiderunt. Is, cum L. Fulvio magistro equitum Saticulana oppugnare adortus, rebellandi cauſſam Samnitibus dedit. Duplex inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno exercitu coacto ad eximendos obsidione socios, haud procul castris Romanorum castra posuit: hinc Saticulani magno cum tumultu, patefactis repentè portis, in stationes hostium incurrerunt. Inde pars utraque, spe alieni magis auxilii quàm viribus fretæ *suis, justo mox* prœlio inito Romanos urgent. &, *quanquam* anceps dimicatio erat, tamen utrimque *hatam aciem dictator habuit*: quia & locum haud facilem

Ante Chr. 314. *V. C.* 438.

facilem ad circumveniendum cepit, & diverſa ſtatuit ſigna. Infeſtior tamen in erumpentes inceſſit: nec magno certamine intra mœnia compulit. tum totam aciem in Samnites obvertit. ibi plus certaminis fuit. Victoria ſicut ſera, ita nec dubia, nec varia fuit. Fuſi in caſtra Samnites, extinctis nocte ignibus, tacito agmine abeunt: &, ſpe abjecta Saticulæ tuendæ, Pliſtiam ipſi ſocios Romanorum, ut parem dolorem hoſti redderent, circumſidunt.

XXII. Anno circumacto, bellum deinceps ab dictatore Q. Fabio geſtum eſt. Conſules novi, ſicut ſuperiores, Romæ manſerunt: Fabius ad accipiendum ab Æmilio exercitum ad Saticulam cum ſupplemento venit. neque enim Samnites ad Pliſtiam manſerant; ſed, accitis ab domo novis militibus, multitudine freti caſtra eodem, quo ante, loco poſuerunt, laceſſenteſque prœlio Romanos avertere ab obſidione conabantur. Eo intentiùs dictator in mœnia hoſtium verſus, id bellum tantùm ducere quod urbem oppugnabat; ſecurior ab Samnitibus agere, ſtationibus modò oppoſitis, ne qua in caſtra vis fieret. eo ferociùs obequitare Samnites vallo, neque otium pati. Et quum jam prope in portis caſtrorum eſſet hoſtis, nihil conſulto dictatore magiſter equitum Q. Aulius Cerretanus, magno tumultu cum omnibus turmis equitum evectus, ſummovit hoſtem: tum in minimè pertinaci genere pugnæ ſic fortuna exercuit opes, ut inſignis utrimque clades, & clara ipſorum ducum *ederet funera*. Prior Samnitium imperator, *ægre patiens quo* tam ferociter obequitaſſet, inde

Ante Chr. 313. *V. C.* 439.

ſe fundi fugarique, orando hortandoque equites prœlium integravit. in quem, inſignem inter ſuos cientem pugnam, magiſter equitum Romanus infeſta cuſpide ita permiſit equum, ut uno ictu exanimem equo præcipitaret: nec, ut fit, ad ducis caſum perculſa magis, quàm irritata eſt multitudo. Omnes, qui circa erant, in Aulium, temere invectum per hoſtium turmas, tela conjecerunt: fratri præcipuum decus ulti Samnitium imperatoris dederunt. is victorem detractum ex equo, magiſtrum equitum plenus mœroris atque iræ trucidavit: nec multum abfuit, quin corpore etiam, quia inter hoſtiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. Sed extemplo ad pedes deſcenſum ab Romanis eſt, coactique idem Samnites facere: & repentina acies circa corpora ducum pedeſtre prœlium iniit, quo haud dubiè ſuperat Romanus: recuperatumque Aulii corpus miſta cum dolore lætitia victores in caſtra referunt. Samnites, duce amiſſo, & per equeſtre certamen tentatis viribus, omiſſa Saticula, quam nequicquam defendi rebantur, ad Pliſtiæ obſidionem redeunt: intraque paucos dies Saticula Romanus per deditionem, Pliſtia per vim Samnis potitur.

XXIII. Mutata inde belli ſedes eſt, ad Soram è Samnio Apuliaque traductæ legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum. quo quum prior Romanus exercitus ad ulciſcendam civium necem recuperandamque coloniam magnis itineribus prævenisſet; & ſparſi per vias *ſpeculatores*, ſequi legiones Samnitium, nec jam *procul abeſſe*, alii ſuper alios nunciarent, obviam *iturn hoſti*, atque ad Lautulas ancipiti prœlio dimicatum

micatum eſt. non cædes, non fuga alterius partis, ſed nox incertos, victi victoreſne eſſent, diremit. Invenio apud quoſdam, adverſam eam pugnam Romanis fuiſſe, atque in ea cecidiſſe Q. Aulium, magiſtrum equitum. Suffectus in locum Aulii C. Fabius magiſter equitum cum exercitu novo ab Roma advenit; & per præmiſſos nuncios conſulto dictatore, ubi ſubſiſteret, quove tempore, & qua ex parte hoſtem aggrederetur, ſubſtitit occultus ad omnia ſatis exploratis conſiliis. Dictator quum per aliquot dies poſt pugnam continuiſſet ſuos intra vallum, obſeſſi magis quàm obſidentis modo, ſignum repentè pugnæ propoſuit, & efficaciùs ratus ad accendendos virorum fortium animos, nullam alibi quàm in ſemet ipſo cuiquam relictam ſpem, de magiſtro equitum novoque exercitu militem celavit: &, tanquam nulla, niſi in eruptione, ſpes eſſet, *Locis*, inquit, *anguſtis, milites, deprehenſi, niſi quam victoria patefecerimus, viam nullam habemus. Stativa noſtra munimento ſatis tuta ſunt; ſed inopia eadem infeſta. nam & circa omnia defecerunt, unde ſubvehi commeatus poterant: &, ſi homines juvare velint, iniqua loca ſunt. Itaque non fruſtrabor ego vos, caſtra hic relinquendo, in quæ infecta victoria, ſicut priſtino die, vos recipiatis. armis munimenta, non munimentis arma tuta eſſe debent. Caſtra habeant repetantque, quibus opera eſt trahere bellum: nos omnium rerum reſpectum, præterquam victoriæ, nobis abſcindamus. Ferte ſigna in hoſtem: ubi extra vallum agmen exceſſerit; caſtra, quibus imperatum eſt, incendant. Damna noſtra, milites, omnium circa, qui defecerunt, populorum præda ſarcientur.* Ea oratione dictatoris

quæ neceſſitatis ultimæ index erat, milites accenſi vadunt in hoſtem: & reſpectus ipſe ardentium caſtrorum, quanquam proximis tantùm (ita enim juſſerat dictator) ignis eſt ſubditus, haud parvum fuit irritamentum. Itaque velut vecordes illati ſigna primo impetu hoſtium turbant: & in tempore poſtquam ardentia procul vidit caſtra magiſter equitum (id convenerat ſignum) hoſtium terga invadit. ita circumventi Samnites, qua poteſt quiſque, fugam per diverſa petunt. Ingens multitudo, in unum metu conglobata, ac ſemet ipſam turba impediens, in medio cæſa. Capta hoſtium caſtra direptaque, quorum præda onuſtum militem in Romana caſtra dictator reducit, haudquaquam tam victoria lætum, quàm quòd, præter exiguam deformatam incendio partem, cetera contra ſpem ſalva invenit.

Ante Chr. 312. *V. C.* 440.

XXIV. Ad Soram inde reditum; novique conſules M Pœtelius, C. Sulpicius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt, magna parte veterum militum dimiſſa, noviſque cohortibus in ſupplementum adductis. Cetenùm quum, propter difficilem urbis ſitum, nec oppugnandi ſatis certa ratio iniretur, & aut tempore longinqua, aut præceps periculo victoria eſſet; Soranus transfuga clam ex oppido profectus, quum ad vigiles Romanos penetrâſſet, duci ſe extemplo ad conſules jubet; deductuſque, traditurum urbem promittit. Viſus inde (quum, quonam modo id præſtaturus eſſet, percunctantes *doceret*) haud vana afferre, perpulit prope adjunctis mœnibus Romana caſtra ut ſex millia ab oppido removerentur: fore, ut minus intenta in cuſto-

cuſtodiam urbis diurnæ ſtationes ac nocturnæ vigiliæ eſſent. ipſe, inſequenti nocte, ſub oppido, ſilveſtribus locis cohortibus inſidere juſſis, decem milites delectos ſecum per ardua ac prope invia in arcem ducit, pluribus, quàm pro numero virorum, miſſilibus telis eo collatis. Ad hæc ſaxa erant, & temere jacentia (ut fit) in aſpretis, & de induſtria etiam, quo locus turior eſſet, ab oppidanis congeſta. Ubi quum conſtituiſſet Romanos, ſemitamque anguſtam & arduam erectam ex oppido in arcem oſtendiſſet; *Hoc quidem aſcenſu*, inquit, *vel tres armati quamlibet multitudinem arcuerint: vos & decem numero, &, quod plus eſt, Romani, Romanorumque fortiſſimi viri eſtis; & locus pro vobis, & nox erit, quæ omnia ex incerto majora territis oſtentat. Ego jam terrore omnia implebo: vos arcem intenti tenete.* Decurrit inde quanto maximè poterat cum tumultu. *ad arma*, & *pro veſtram fidem cives!* clamitans, *Arx ab hoſtibus capta eſt, ite, defendite.* Hæc, incidens principum foribus, hæc obviis, hæc excurrentibus in publicum pavidis increpat. Acceptum ab uno pavorem plures per urbem ferunt. Trepidi magiſtratus, miſſis ad arcem exploratoribus, quum tela & armatos tenere arcem multiplicato numero audirent, avertunt animos à ſpe recuperandæ arcis. Fuga cuncta complentur: portæque ab ſemiſomnis, ac maxima parte inermibus refringuntur: quarum per unam præſidium Romanum clamore excitatum irrumpit, & concurſantes per viam pavidos cædit. Jam Sora capta erat, quum conſules prima luce advenere; & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde ac fuga fecerat, in deditionem accipiunt. Ex his ducentos

ducentos viginti quinque, qui omnium conſenſu deſtinabantur & infandæ colonorum cædis & defectionis auctores, vinctos Romam deducunt: ceteram multitudinem incolumem, præſidio impoſito, Soræ relinquunt. Omnes, qui Romam deducti erant, virgis in foro cæſi, ac ſecuri percuſſi, ſummo gaudio plebis: cujus maximè intererat, tutam ubique, quæ paſſim in colonias mitteretur, multitudinem eſſe.

XXV. Conſules, ab Sora profecti, in agros atque urbes Auſonum bellum intuleruntmota namque omnia adventu Samnitium, quum apud Lautulas dimicatum eſt, fuerant, conjurationeſque circa Campaniam paſſim factæ. Nec Capua ipſa crimine caruit. quin Romam quoque & ad principum quoſdam inquirendos ventum eſt. Ceterùm Auſonum gens proditione urbium, ſicut Sora, in poteſtatem venit. Auſona, & Minturnæ, & Veſcia, urbes erant: ex quibus principes juventutis duodecim numero, in proditionem urbium ſuarum conjurati, ad conſules veniunt: docent, *ſuos, jampridem exoptantes Samnitium adventum, ſimul ad Lautulas pugnatum audierunt, pro victis Romanos habuiſſe, juventute & armis Samnites juviſſe: fugatis inde Samnitibus, incerta pace agere, nec claudentes portas Romanis, ne arceſſant bellum; & obſtinatos claudere, ſi exercitus admoveatur. In ea fluctuatione animorum opprimi incautos poſſe.* His auctoribus mora propiùs caſtra: miſſique eodem tempore circa tria oppida milites, partim armati, *qui* occulti propinqua mœnibus inſiderent loca; *partim* togati, tectis veſte gladiis, qui ſub lucem *apertis portis urbes ingrederentur*. Ab iis ſimul

cuſtodes

cuſtodes trucidari cœpti, ſimul datum ſignum armatis, ut ex inſidiis concurrerent. ita portæ occupatæ, triaque oppida eadem hora eodemque conſilio capta. Sed, quia abſentibus ducibus impetus eſt factus, nullus modus cædibus fuit: deletaque Auſonum gens vix certo defectionis crimine, perinde ac ſi internecino bello certâſſet.

XXVI. Eodem anno, prodito hoſtibus Romano præſidio, Luceria Samnitium facta. nec diu proditoribus impunita res fuit. Haud procul inde exercitus Romanus erat: cujus primo impetu urbs ſita in plano capitur. Lucerini ac Samnites ad internecionem cæſi. eoque ira proceſſit, ut Romæ quoque, quum de colonis mittendis Luceriam conſuleretur ſenatus, multi delendam urbem cenſerent. Præter odium, quod exſecrabile in his captos erat, longinquitas quoque abhorrere à relegandis tam procul ab domo civibus inter tam infeſtas gentes cogebat. Vicit tamen ſententia, ut mitterentur coloni. duo millia & quingenti miſſi. Eodem anno, quum omnia infida Romanis eſſent, Capuæ quoque occultæ principum conjurationes factæ: de quibus quum ad ſenatum relatum eſſet, haudquaquam neglecta res eſt. quæſtiones decretæ: dictatoremque quæſtionibus exercendis dici placuit. C. Mænius dictus. is M. Foſſilium magiſtrum equitum dixit. Ingens erat magiſtratus ejus terror. itaque ſive timore ejus, ſeu conſcientia, Calavios, Ovium Noviumque, (ea capita conjurationis fuerant) priuſquam nominarentur apud dictatorem, mors haud dubiè ab ipſis conſcita judicio ſubtraxit. Deinde, ut quæſtioni Campanæ *materia deceſſit*, verſa Romam interpretando res

r

non nominatim, qui Capuæ, ſed in univerſum, qui uſquam coiſſent, conjuraſſentve adverſus rempublicam, quæri ſenatum juſſiſſe; & coitiones honorum adipiſcendorum cauſſa factas, adverſus rempublicam eſſe. latiorque & re & perſonis quæſtio fieri; haud abnuente dictatore, ſine fine ulla quæſtionis ſuæ jus eſſe. Poſtulabantur ergo nobiles homines: appellatibuſque tribunos nemo erat auxilio, quin nomina reciperentur. Inde nobilitas, nec iis modò, in quos crimen intendebatur, ſed univerſi ſimul, negare, nobilium id crimen eſſe; quibus ſi nulla obſtetur fraude, pateat via ad honorem, ſed hominum novorum. ipſos adeò dictatorem magiſtrumque equitum, reos magis quàm quæſitores idoneos ejus criminis eſſe: intellecturoſque ita id eſſe, ſimul magiſtratu abiſſent. Tum enimvero Mænius, jam famæ magis quàm imperii memor, progreſſus in concionem ita verba fecit: *Et omnes anteacta vita vos conſcios habeo, Quirites; & hic ipſe honos, delatus ad me, teſtis eſt innocentiæ meæ. neque enim, quod ſæpe aliàs, quia ita tempora poſtulabant reipublicæ, qui bello clariſſimus eſſet, ſed qui maximè procul ab his coitionibus vitam egiſſet, dictator deligendus exercendis quæſtionibus fuit. Sed quoniam quidam nobiles homines (quæ de cauſſa, vos exiſtimare, quàm me pro magiſtratu quicquam incompertum dicere, melius eſt) primùm ipſas expugnare quæſtiones omni ope annixi ſunt: dein, poſtquam ad id parum potentes erant, ne cauſſam dicerent, in præſidia adverſariorum, appellationem & tribunicium auxilium, patricii confugerunt: poſtremò repulſi inde (adeò omnia tutiora, quàm ut innocentiam ſuam purgarent, viſa)*

in nos irruerunt, & privatis dictatorem poſcere reum verecundia non fuit: ut omnes Dii hominesque ſciant, ab illis etiam, quæ non poſſint, tentari, ne rationem vitæ reddant, me obviam ire crimini, & offerre me inimicis reum, dictatura me abdico. Vos quæſo, conſules, ſi vobis datum ab ſenatu negotium fuerit, in me primùm & hunc M. Foſſium quæſtiones exerceatis: ut appareat innocentia noſtra nos, non majeſtate honoris, tutos à criminationibus iſtis eſſe. Abdicat inde ſe dictatura, & poſt eum confeſtim Foſſius magiſterio equitum: primique apud conſules (iis enim ab ſenatu mandata res eſt) rei facti, adverſùs nobilium teſtimonia egregiè abſolvuntur. Publilius etiam Philo, multiplicatis ſummis honoribus, poſt res tot domi belloque geſtas, ceteràm inviſus nobilitati, cauſſam dixit, abſolutuſque eſt. Nec diutius, ut fit, quàm dum recens erat, quæſtio per clara nomina reorum viguit. inde labi cœpit ad viliora capita, donec coitionibus factionibuſque, adverſùs quas comparata erat, oppreſſa eſt.

XXVII. Earum famæ rerum, magis tamen ſpe Campanæ defectionis, in quam conjuratum erat, Samnites, in Apuliam verſos, rurſus ad Caudium revocavit: ut inde ex propinquo, ſi qui motus occaſionem aperirent, Capuam Romanis eriperent. Eò conſules cum valido exercitu venerunt: & primò circa ſaltus, quum utrimque ad hoſtem iniqua via eſſet, cunctati ſunt. deinde Samnites per aperta loca brevi circuitu in loca plana, Campanos campos, agmen demittunt; ibique primùm caſtra in *conſpectu hoſtibus* data: deinde levibus prœliis *equitum ſæpius* quàm peditum utrimque periculo

lum factum. nec aut eventus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bellum, pœnitebat. Samnitium contra ducibus, & carpi parvis quotidie damnis, & feneſcere dilatione belli vires ſuæ videbantur. itaque in aciem procedunt, equitibus in cornua diviſis: quibus præceptum erat, intentiores ad reſpectum caſtrorum, ne qua eò vis fieret, quàm ad prœlium ſtarent: aciem pediti tutam fore. Conſules Sulpicius in dextro, Poetelius in lævo cornu conſiſtunt. Dextra pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circumeundos hoſtes, aut ne ipſi circumirentur, conſtiterant, latiùs pateſacta ſtetit. Siniſtris, præterquam quòd confertiores ſteterant, repentino conſilio Pœtelii conſulis additæ vires: qui ſubſidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnæ caſus reſervabantur, in primam aciem extemplo emiſit: univerſiſque hoſtem primo impetu viribus impulit. Commota pedeſtri acie Samnitium, eques in pugnam ſuccedit. in hunc tranſverſo agmine inter duas acies ſe inferentem Romanus equitatus concitat equos: ſignaque & ordines peditum atque equitum confundit, donec univerſam ab ea parte avertit aciem. In eo cornu non Poetelius ſolus, ſed Sulpicius etiam hortator affuerat, avectus ab ſuis nondum conſerentibus manus ad clamorem ab ſiniſtra parte priùs exortum. unde haud dubiam victoriam cernens, quum ad ſuum cornu tenderet cum mille ducentis viris, diſſimilem ibi fortunam invenit, Romanos loco pulſos, victorem hoſtem ſigna in perculſos inferentem. Ceterùm omnia mutavit repente conſulis adventus. nam & conſpectu ducis refectus militum eſt animus: & majus quàm pro

numero

numero auxilium advenerat, fortes viri: & partis alterius victoria audita, mox visa etiam, prœlium restituit. Tota deinde jam vincere acie Romanus: &, omisso certamine, cædi capique Samnites, nisi qui Maleventum, cui nunc urbi Beneventum nomen est, perfugerunt. Ad triginta millia cæsa aut capta Samnitium, proditum memoriæ est.

XXVIII. Consules, egregia victoria parta, protinus inde ad Bovianum oppugnandum legiones ducunt: ibique hiberna egerunt, donec ab novis consulibus L. Papirio Cursore quintùm, C. Junio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Pœtelius cum Fossio magistro equitum exercitum accepit. Is quum audisset arcem Fregellanam ab Samnitibus captam, omisso Boviano ad Fregellas pergit. unde nocturna Samnitium fuga, sine certamine receptis Fregellis, præsidioque valido impositio, in Campaniam reditum, maximè ad Nolam armis repetendam. eò se intra mœnia sub adventum dictatoris & Samnitium omnis multitudo & Nolani agrestes contulerant. Dictator, urbis situ circumspecto, quo apertior aditus ad mœnia esset, omnia ædificia (& frequenter ibi habitabatur) circumjecta muris incendit. nec ita multo post, sive à Pœtelio dictatore, sive ab C. Junio consule, (nam utrumque traditur) Nola est capta. Qui captæ decus Nolæ ad consulem trahunt, adjiciunt, Atinam & Calatiam ab eodem captas; Pœtelium autem pestilentia orta clavi figendi caussa dictatorem dictum. Suessa, & Pontiæ, eodem anno coloniæ deductæ sunt. Suessa Auruncorum fuerat: Volsci Pontias insulam sitam in conspectu littoris sui incolue-

Ante Chr. 311. *V. C.* 442.

rant

rent operam, ut hi homines Romanis resti
tur. Tiburtini benignè polliciti, primùm
eos in curiam hortati sunt, ut reverterenti
mam: póstquam perpelli nequibant, consili
abhorrente ab ingeniis hominum, eos agg
tur. Die festo alii alios, per speciem cele
rum cantu epularum caussa invitant, & vi
jus avidum ferme genus est, oneratos sopiu
que ita in plaustra somno victos conjiciu
Romam deportant: nec priùs sensere, quàr
ſtris in foro relictis plenos crapulæ eos lux
sit. Tunc concursus populi factus, impet
ut manerent, datum, ut triduum quotanni
ti, cum cantu, atque hac, quæ nunc solen
licentia per urbem vagarentur: restitutum
æde vescendi jus iis, qui sacris præcinerent,
inter duorum ingentium bellorum curam g
tur.

XXXI. Consules inter se provincias parti
nio Samnites, Æmilio novum bellum Etrur
obvenit. In Samnio Cluviam præsidium
num, quia nequiverat vi capi, obsessum f
deditionem acceperant Samnites: verber
foedum in modum laceratos occiderant
Huic infensus crudelitati Junius, nihil antiqu
pugnatione Cluviana ratus, quo die aggre
mœnia, vi cepit; atque omnes puberes in
Inde victor exercitus Bovianum ductus:
hoc erat Pentrorum Samnitium, longè diti
atque opulentissimum armis virisque. I
*haud tan*tum irarum erat, spe prædæ milite
si, oppido potiuntur. minùs itaque sævitur
ties est: prædæ plus penè, quàm ex omn

Vnquam egestum: benignéque omnis militi concessa. Et postquam præpotentem armis Romanum nec acies subsistere ulla, nec castra, nec urbes poterant; omnium principum in Samnio eò curæ sunt intentæ, ut insidiis quæreretur locus, si quis licentia populando effusus exercitus excipi ac circumveniri posset. Transfugæ agrestes, & captivi quidam, pars forte, pars consilio oblati, congruentia ad consulem afferentes, quæ & vera erant, pecoris vim ingentem in saltum avium compulsam esse perpulerunt ut prædatum eò expeditæ ducerentur legiones. Ibi ingens hostium exercitus itinera occultus insederat: & postquam intrâsse Romanos vidit saltum, repente exortus cum clamore ac tumultu incautos invadit. & primò nova res trepidationem fecit, dum arma capiunt, sarcinas congerunt in medium: dein, postquam ut quisque liberaverat se onere, aptaveratque armis, ad signa undique coibant, & notis ordinibus in veteri disciplina militiæ, jam sine præcepto ullius sua sponte struebatur acies: consul, ad ancipitem maximè pugnam advectus, desilit ex equo; & *Jovem, Martemque, atque alios testatur Deos, se nullam suam gloriam inde, sed prædam militi quærentem, in eum locum devenisse; neque in se aliud, quàm nimiam ditandi ex hoste militis curam, reprehendi posse: ab eo se dedecore nullam rem aliam, quàm virtutem militum vindicaturam. conniterentur modò uno animo omnes invadere hostem, victum acie, castris exutum, nudatum urbibus, ultimam spem furto insidiarum tentantem, & loco non armis fretum. Sed quem esse jam virtuti Romanæ inexpugnabilem locum?* Fregellana arx, Soranaque, & ubicunque in-

iqua

iquo facilima erat loca, accensebantur. His accensis miles, omissâ jamjamque difficultatum valle adversus inimicorum hostium aciem, ubi nullaluta labori fuit, dum in adversum clivum erigitur agmen, cernebat, postquam prima signa plinicium summum occupârant, disjectique ordines equo & jam infesto loco, versis extemplo ab terrore in insidiatores, insidiisque latentes, quibus se paulo ante tenuerant, pelagi atque inermes fuga repentina: sed loca difficilia hostî quaesita ipsos tam sui stando impedîebant. Itaque ego perpaucis colligium potuit. Cîrca ad viginti millia hominum victorque Romanus ad oblatam ultro ab hostis praedam pecorum discurrit.

XXXII. Dum haec geruntur in Samnio, jam omnes Etruriae populi, praeter Arretinos, ad arma erant, ab oppugnando Sutrio, quae urbs socia Romanis velut claustra Etruriae erat, ingens orti bellum. Eò alter consulum Aemilius cum exercitu ad liberandos obsidione socios venit. Advenientibus Romanis, Sutrini commeatus benignè in castra ante urbem posita advexere. Etrusci dierum primum, consultando, maturarent traherentne bellum, traduxerunt: postero die, ubi celeriora quam tutiora consilia magis placuere ducibus, sole orto, signum pugnae propositum est; armatique in aciem procedunt. Quod postquam consuli nunciatum est, extemplo tesseram dari jubet, ut prandeat miles, firmatisque cibo viribus arma capiat. dicto paretur. Consul ubi armatos paratosque vidit, signa extra vallum proferri jussit, & haud procul hoste instruxit aciem. Aliquamdiu intenti utrinque steterunt, exspectantes ut ab adversariis

clamor

clamor & pugna inciperet. & prius ſol meridie ſe inclinavit, quàm telum hinc aut illinc emiſſum eſt. Inde, ne infecta re abiretur, clamor ab Etruſcis oritur, concinuntque tubæ, & ſigna inferuntur. Nec ſegniùs ab Romanis pugna initur. Concurrunt infenſis animis. numero hoſtis, virtute Romanus ſuperat. Anceps prœlium multos utrimque, & fortiſſimum quemque abſumit. nec priùs inclinata res eſt, quàm ſecunda acies Romana ad prima ſigna, integri feſſis ſucceſſerunt. Etruſci, quia nullis recentibus ſubſidiis fulta prima acies fuit, ante ſigna circaque omnes ceciderunt. nullo unquam prœlio fugæ minus nec plus cædis fuiſſet, ni obſtinatos mori Tuſcos nox texiſſet, ita ut victores prius quàm victi pugnandi finem facerent. Poſt occaſum ſolis ſignum receptui datum eſt: noctè ab utroque in caſtra reditum. Nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium geſtum eſt: quia & ex hoſtium exercitu prima tota acies deleta uno prœlio fuerat, ſubſidiariis modo relictis, vix quod ſatis eſſet ad caſtrorum præſidium: & apud Romanos tantum vulnerum fuit, ut plures poſt prœlium ſtuci decederint, quàm ceciderant in acie.

XXXIII. Q. Fabius, inſequentis anni conſul, bellum ad Sutrium excepit. collega Fabio C. Marcius Rutilus datus eſt. ceterùm & Fabius ſupplementum ab Roma adduxit: & novus exercitus domo accitus Etruſcis venit. Permulti jam anni erant, quum inter patricios magiſtratus tribunoſque plebis nulla certamina fuerant: quum ex ea familia, quæ vel *ſat ſatis tum* tribunis ac plebi erat, certamen ori-

Ante Chr. 308. *V. C.* 444.

tur.

tur. Ap. Claudius censor, circumactis decem & octo mensibus; quod Æmilia lege finitum ei magistratui spatium temporis erat, quum C. Plautius, collega ejus magistratu se abdicâsset, nullâ vi compelli, ut abdicaret, potuit. P. Sempronius erat tribunus plebis, qui finiendæ censuræ intra legitimum tempus actionem susceperat, non populatem magis quàm justam, nec in vulgus, quàm optimo cuique, gratiorem. Is quum identidem legem Æmiliam reciteret, auctoremque ejus Mamercum Æmilium dictatorem laudibus ferret: qui quinquennalem primo censuram, & longinquitate potestatem dominationem, intrà sex mensium & anni coëgisset spatium; *Dic agedum*, inquit, *Ap. Claudi, quibusnam fultus fueris, si eo tempore, quo C. Furius & M. Geganius censores fuerunt, censor fuisses?* Negare Appius interrogationem tribuni magnopere ad causam pertinere suam. *nam etsi tenuerit lex Æmilia eos censores, quorum in magistratu lata esset; quia post illos censores creatos eam legem populus jussisset, quodque postremum jussisset, id jus ratumque esset: non tamen aut se, aut eorum quemquam, qui post eam legem latam creati censores essent, teneri ea lege potuisse.*

XXXIV. Hæc sine ullius assensu cavillante Appio, *Ea*, inquit, *Quirites, illius Appii progenies, qui decemvir in annum creatus, altero anno se ipse creavit: tertio nec ab se, nec ab ullo creatus, privatus fasces & imperium obtinuit: nec ante continuando abstitit magistratu, quàm obruerunt eum malè parta, malè gesta, malè retenta imperia. Hæc est eadem familia, Quirites, cujus vi atque iniuriâ compulsi exterre patria. Sacrum montem cujus*

hanc,

hac, adverſus quam tribunicium auxilium vobis comparâſtis: hac, propter quam duo exercitus Aventinum inſediſtis: hac, quæ fœnebres leges, hac, quæ agrarias ſemper impugnavit: hac connubia Patrum & plebis interrupit: hac plebi ad curules magiſtratus iter obſepſit. hoc eſt nomen multo quàm Tarquiniorum infeſtius veſtræ libertati. Itane tandem, Appi Claudi, quum centeſimus jam annus ſit ab Mamerco Æmilio dictatore, tot cenſores fuerint, nobiliſſimi fortiſſimique viri, nemo eorum duodecim tabulas legit? nemo id jus eſſe, quod poſtremò populus juſſiſſet, ſcivit? Immo verò omnes ſciverunt: & ideo Æmilia potiùs legi paruerunt, quàm illi antiquæ, quæ primùm cenſores creati erant; quia hanc poſtremam juſſerat; & quia, ubi duæ contrariæ leges ſunt, ſemper antiquæ obrogat nova. An hoc dicis, Appi, non teneri Æmilia lege populum? an populum teneri, te unum exlegem eſſe? Tenuit Æmilia lex violentos illos cenſores, C. Furium & M. Geganium: qui, quid iſte magiſtratus in republica mali facere poſſet, indicârunt; quum, ira finita poteſtatis, Mamercum Æmilium, principem ætatis ſuæ belli domique, ærarium fecerunt: tenuit deinceps omnes cenſores intra centum annorum ſpatium: tenet C. Plautium collegam tuum, iiſdem auſpiciis, eodem jure creatum. An hunc non, ut qui optimo jure cenſor creatus eſſet, populus creavit: tu unus eximius es, in quo hoc præcipuum ac ſingulare valeat? Quem tu regem ſacrificiorum crees, amplexus regni nomen, ut qui optimo jure rex Roma creatus ſit, creatum ſe dicet? quem ſemeſtri dictatura, quem interregno quinque dierum contentum fore putes? quem clavi figendi, aut ludorum cauſſa dictatorem

audaciæ tuæ? Quidnam ipſi ſtolidos ac ſecordes vi-
deri eruditis tuo, qui intra viceſſimum diem ingenuis
bonis rebus geſtis diſſimuleris ſe abdicaturum? aut qui
vitio creati abierunt magiſtratu? Quid ego antiqua
repetam? Super intra decem annos C. Mænius di-
ctator, quia quum quæſtionis ſeverior, quam ex-
bellorum piaculis tumultus erat, exercuiſſet, contagio e-
jus, quod quærebat, ipſi criminis objectans ab initio
civitatis, ne privatus obviam ire triumphi, diſſimuſſe
abdicando. Nihil ego iſtum in te modeſtum, ne dege-
neraveris à familia impuriſſimum & ſuperbiſſimum:
non die, non hora civium, quidquam noviſſe eſt, magiſtratum
abieris, noctem excedis ſolitum tempus. Unde eſt, aut
illum, aut menſam cenſuræ adjicere. Primianum, in-
quit, & ſex menſes ultra quidem licet. Emilius lege,
cenſuram geram, & ſolus geram. hoc quidem jam
regno ſimile eſt. An collegam ſubrogabis, quem ne
in demortui quidem locum ſubrogari fas eſt? Pœni-
tet enim, quod antiquiſſimum ſolumne, & ſolum ab
ipſo, cui ſit, inſtitutum Deo, ab nobiliſſimis antiſtiti-
bus ejus fani ad ſervorum miniſterium religiones
penſor deduxiſti. gens antiquior originibus urbis hu-
jus, hoſpitio Deorum immortalium ſanctis, propter
te ac tuam cenſuram intra animum ab ſtirpe exſtir-
pata eſt: niſi univerſam rempubl. eo noſtrio obſtrinxe-
ris, quod ominari etiam reformidat animus. Urbs
ne luſtro capta eſt, quo, demortuo collega C. Julio
cenſore, L. Papirius Curſor, ne ultra magiſtratu,
M. Cornelium Maluginenſem collegam ſubrogavit.
Et quanto modeſtior illius cupiditas fuit, quàm tua,
Appi? Nec ſolus, nec ultra ſtatutum lege tempus L.
Papirius cenſuram geſſit: tamen nemini invenio
qui ſe poſtea ejus honoris ſequeretur. Immo deinceps cen-
ſores

poſt mortem collega ſe magiſtratu abdicârunt. nec quòd dies exiit cenſura, nec quòd collega magiſtratu abiit, nec lex, nec pudor coërcet: virtutem ſuperbia, in audacia, in contemptu Deorum hominumque ponis. Ego te, Appi Claudi, pro iſtius magiſtratus majeſtate ac verecundia, quem geſſiſti, modò manu violatum, ſed ne verbo quidem inventiori à me appellatum vellem: ſed & hæc, adhuc egi, pervicacia tua & ſuperbia coëgit me ; &, niſi Æmilia legi parueris, in vincula duci debeo: nec, quum ita comparatum à majoribus ut comitiis cenſoriis, niſi duo conſocerint legitima agia, non renunciato altero comitia differantur; te, qui ſolus cenſor creari non poſſis, ſolam cenſuram gerere patiar? Hæc taliaque quum diciſſet, di cenſorem, & in vincula duci juſſit. Appantibus ſex tribunis actionem collegæ, tres apnti Appio auxilio fuerunt: ſummaque invidia ium ordinum ſolus cenſuram geſſit.

XXV. Dum ea Romæ geruntur, jam Sutri- ab Etruſcis obſidebatur: conſulique Fabio, imontibus ducenti ad ferendam opem ſociis, ndaſque munitiones, ſi quà poſſet, acies hoa inſtructa occurrit. quorum ingentem multiem quum oſtenderet ſubjecta latè planicies; il, ut loco paucitatem ſuorum adjuvaret, flepaullulum in clivos agmen: (aſpreta erant ſtraxis) inde ſigna in hoſtem obvertit. Etruſci ſum, præterquam multitudinis ſuæ, qua ſola erant, immemores, prœlium ineunt, adeò raſ & avidè, ut, abjectis miſſilibus, quo celeriùs us conſererent, ſtringerent gladios, vadentes ſtem. Romanus contra, nunc tela, nunc ſaxa quib

quibus eos affatim locus ipſe armabat, ingerere. Igitur ſcuta, galeæque ictæ, quum etiam, quos non vulneraverant, turbarent (neque ſubire erat facile ad propiorem pugnam, neque miſſilia habebant, quibus eminus rem gererent) ſtantes & expoſitos ad ictus quum jam ſatis nihil tegeret, quoſdam etiam pedem referentes, fluctuantemque & inſtabilem aciem, redintegrato clamore, ſtrictis gladiis haſtati & principes invadunt. eum impetum non tulerunt Etruſci; verſiſque ſignis fuga effuſa caſtra repetunt. Sed equites Romani, prævecti per obliqua campi, quum ſe fugientibus obtuliſſent, omiſſo ad caſtra itinere, montes petunt. Inde inermi penè agmine, ac vexato vulneribus, in ſilvam Ciminiam penetratum. Romanus multis millibus Etruſcorum cæſis, duodequadraginta ſignis militaribus captis, caſtris etiam hoſtium cum præda ingenti potitur. Tum de perſequendo hoſte agitari cœptum.

XXXVI. Silva erat Ciminia, magis tum invia atque horrenda, quàm nuper fuere Germanici ſaltus: nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. eam intrare haud fere quiſquam, præter ducem ipſum, audebat. aliis omnibus cladis Caudinæ nondum memoria aboleverat. Tum ex iis, qui aderant, (conſulis fratrem M. Fabium Cæſonem alii, C. Claudium quidam matre eadem, qua conſulem genitum, tradunt) ſpeculatum ſe iturum profeſſus, brevique omnia certa allaturum. Cære educatus apud hoſpites, Etruſcis inde literis eruditus erat, linguamque Etruſcam probè noverat. *Habeo auctores*, vulgò tum Romanos pueros, ſicut *nunc Græcis*, ita Etruſcis literis eruditi ſolitos. Sed:

pro-

propius eſt vero, præcipuum aliquid fuiſſe in eo, qui ſe tam audaci ſimulatione hoſtibus immiſcuerit. ſervus ei dicitur comes unus fuiſſe nutritus unà, eoque haud ignarus linguæ ejuſdem. nec quicquam aliud proficiſcentes, quàm ſummatim regionis, quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis accipere; ne qua inter colloquia inſigni nota hæſitantes deprehendi poſſent. Iere paſtorali habitu, agreſtibus telis, falcibus gæſiſque binis armati. Sed neque commercium linguæ, nec veſtis armorumve habitus ſic eos texit, quàm quòd abhorrebat à fide, quemquam externum Ciminios ſaltus intraturum. Uſque ad Camertes Umbros penetrâſſe dicuntur. ibi, qui eſſent, fateri Romanum auſum: introductumque in ſenatum, conſulis verbis egiſſe de ſocietate amicitiaque: atque inde comi hoſpitio acceptum, nunciare Romanis juſſum, commeatum exercitui dierum triginta præſto fore, ſi ea loca intrâſſet; juventutemque Camertium Umbrorum in armis paratam imperio futuram. Hæc quum relata conſuli eſſent, impedimentis prima vigilia præmiſſis, legionibus poſt impedimenta ire juſſis, ipſe ſubſtitit cum equitatu; &c, luce orta, poſtero die obequitavit ſtationibus hoſtium, quæ extra ſaltum diſpoſitæ erant: & quum ſatis diu tenuiſſet hoſtem, in caſtra ſeſe recepit: portaque altera egreſſus, ante noctem agmen aſſequitur. Poſtero die, luce prima, juga Ciminii montis tenebat. inde contemplatus opulenta Etruriæ arva, milites emittit. Ingenti jam abacta præda, tumultuariæ agreſtium Etruſcorum cohortes, repente à principibus regionis ejus concitatæ, Romanis occurrunt, adeò incompoſitæ, vinci

ndices prædarum prope ipſi prædæ fuerint. Cæ
ſa fugatiſque iis, latè depopulato agro, victor Ro
manus, opulentuſque rerum omnium copia, in ca
ſtra rediit. Eò fortè quinque legati cum duobus
tribunis plebis venerant denunciatum Fabio ſena
tus verbis, ne ſaltum Ciminium tranſiret. Lætati ſe
riùs ſe, quàm ut impedire bellum poſſent, venille,
nuncii victoriæ Romam revertuntur.

XXXVII. Hac expeditione conſulis motum lo
cibus erat, quàm profligatum, bellum, vaſtationes
ſentique ſub Ciminii montis radicibus jacens om
ſinferat, conciverunque indignationem non Etruſci
modò populos, ſed Umbriæ finitimos. Itaque, quæ
cus non unquam antea, exercitus ad ſubitum ve
nit: neque in ſilvis tantummodo promota caſtra,
ſed etiam avidiùs dimicandi quàm priſtinis in
campos delata acies: deinde inſtructa prima ſta
ſtare loco, relicto hoſtibus ad inſtruendam contra
ſpatio: deinde, poſtquam detrectare hoſtem ſenſe
re pugnam, ad vallum ſubeunt. Ubi poſtquam
ſtationes quoque receptas intra munimenta ſenſe
re, clamor repente circa duces ortus, ut eò ſibi è
caſtris cibaria ejus diei deferre juberent: manſuros
ſe ſub armis, & aut nocte, aut certè luce primâ
caſtra hoſtium invaſuros. Nihilo quietior Roma
nus exercitus imperio ducis continetur. decima e
rat fere diei hora, quum cibum capere conſul mi
lites jubet: præcipit ut in armis ſint, quacumque
diei noctiſve hora ſignum dederit. Paucis mili
alloquitur: Samnitium bella extollit: elevat Etru
ſcos: nec hoſtem hoſti, nec multitudinem mul
titudini comparandam ait eſſe. Præterea, telum
haud occultum ſcitatos in tempore, intrita

s esse. His ambagibus prodi simulabat hostes, animus militum multitudine territus restituer: &, quòd sine munimento confederant, verisius erat quod simulabatur. Curati cibo corpora ti dant: & quarta fere vigilia sine tumultu exi arma capiunt. Dolabræ calonibus dividuntur vallum proruendum, fossasque implendas. intra imenta instruitur acies: delectæ cohortes ad arum exitus collocantur. dato deinde signo lo ante lucem, quod æstivis noctibus sopitæ imè quietis tempus est, proruto vallo erupit a: stratos passim invadit hostes: alios immobi alios semisomnos in cubilibus suis, maximam em ad arma trepidantes cædes oppressit. paucis andi se datum spatium est. Eos ipsos non sim certum, non ducem sequentes, fundit Roous, fugatos eques persequitur. ad castra, ad a diversi tendebant. Silvæ tutius dedere refua. nam castra in campis sita eodem die capiunaurum argentumque jussum referri ad consia: cetera præda militis fuit. Cæsa aut capta eo hostium millia ad sexaginta. Eam tam claram am trans Ciminiam silvam ad Perusiam puam, quidam auctores sunt; metuque in magno atem fuisse, ne intercluſus exercitus tam infesaltu, coortis undique Tuscis Umbrisque, opeeretur. Sed ubicunque pugnatum est, res Roa superior fuit. itaque à Perusia, & Cortona, retio, quæ ferme capita Etruriæ populorum empestate erant, legati, pacem fœdusque ab nanis petentes, inducias in triginta annos impeverunt.

XXXVIII. Dum hæc in Etruria geruntur, conſul alter C. Marcius Rutilus Allifas de Samnitibus vi cepit. multa alia caſtella, vicique, aut deleta hoſtiliter, aut integra in poteſtatem venere. Per idem tempus & claſſis Romana à P. Cornelio, quem ſenatus maritimæ oræ præfecerat, in Campaniam acta, quum appulſa Pompejos eſſet; ſocii inde navales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti, proximis raptim vaſtatis, unde reditus tutus ad naves eſſet, dulcedine (ut fit) prædæ longiùs progreſſi. excivere hoſtes. Palatis per agros nemo obvius fuit, quum occidione occidi poſſent: redeuntes agmine incauto haud procul navibus affecuti agreſtes exuerunt præda, partem etiam occiderunt. quæ ſuperfuit cædi, trepida multitudo ad naves compulſa eſt. Profectio Q. Fabii trans Ciminiam ſilvam quantum Romæ terrorem fecerat, tam lætam famam in Samnium ad hoſtes tulerat: intercluſum Romanum exercitum obſideri: cladiſque imaginem Furculas Caudinas memorabant: eadem temeritate avidam ulteriorum ſemper gentem in ſaltus invios deductam, ſeptam non hoſtium magis armis, quàm locorum iniquitatibus eſſe. Jam gaudium invidia quadam miſcebatur, quòd belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Etruſcos avertiſſet. itaque armis viriſque ad obterendum C. Marcium conſulem concurrunt; protinus inde Etruriam per Marſos ac Sabinos petituri, ſi Marcius dimicandi poteſtatem non faciat. Obvius iis conſul fuit. dimicatum prœlio utrimque atroci, atque incerto eventu eſt. & quum anceps cædes fuiſſet, adverſæ tamen rei fama in Romanos vertit, ob amiſſos quoſdam equeſtris ordinis, tribunoſque militum,

litum, atque unum legatum, & (quod insigne maximè fuit) consulis ipsius vulnus. Ob hæc etiam aucta fama (ut solet) ingens terror Patres invasit: dictatoremque dici placebat: nec, quin Cursor Papirius diceretur, in quo tum summa rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquam erat: sed nec in Samnium nuncium perferri omnibus infestis tutò posse; nec vivere Marcium consulem satis fidebant. Alter consul Fabius infestus privatim Papirio erat: quæ ne ira obstaret bono publico, legatos ex consularium numero mittendos ad eum senatus censuit: qui sua quoque eum, non publica solùm, auctoritate monerent, ut memoriam simultatum patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium consulem quum senatusconsultum tradidissent, adjecissentque orationem convenientem mandatis, consul, demissis in terram oculis, tacitus ab incertis, quidnam esset acturus, legatis recessit. nocte deinde silentio (ut mos est) L. Papirium dictatorem dixit, cui quum ob animum egregiè victum legati gratias agerent, obstinatum silentium obtinuit, ac sine responso ac mentione facti sui legatos dimisit, ut appareret insignem dolorem ingenti comprimi animo. Papirius C. Junium Bubulcum magistrum equitum dixit: atque ei, legem curiatam de imperio ferenti, triste omen diem diffidit, quòd Faucia curia fuit principium, duabus insignis cladibus, captæ urbis, & Caudinæ pacis: quod utroque anno ejusdem curiæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta est, abominandam eam curiam facit.

XXXIX. *Dictator postero die, auspiciis repetitis, pertulit legem*; & profectus cum legionibus

terrorem tradecti silvam Ciminiam
super scriptis ad Longulam pervenit: exhaustis
ne à Marcio consule veteribus militibus, in nobilis
copias eduxit, nec hostes detrectare visi pugnam,
instructos deinde, armatosque (quum ab utroque
proelium inciperet) non oppressit. Quieti eligimus
dies, nec suis diffidentes viribus, nec hostium ignaros
potentes, strenuos in propinquo habuerunt. Interpellat
in Etruria gesta. nam & eam Umbriae
tu scie depugnatum est: (fuit tamen magis quia
cusi hostes, quia coepta acriter non tolerarunt
pugnam,) & ad Vadimonis lacum Etrusci, lege
sacrata conscio exercitu, quum vi virum ingentis
quantis nunquam alias ante simul copiis, simul re
nimis dimicatum; tantoque iterum certamine
gesta est, ut ab neutra parte emissi sint tela.
diis pugna coepit: & acerrimè commissa, ipso
tamine, quod aliquandiu anceps fuit, accensa est:
ut nova cum Etruscis totiès victis, sed cum aliqua
nova gente videretur dimicatio esse. Nihil ab ulla
parte movetur fugae: cadunt antesignani: ita, ut
nudantur propugnatoribus signa, sit ex secunda
prima acies. Ab ultimis deinde subsidiis cietur
miles: adeòque ad ultimum laboris ac periculi ven
tum est, ut equites Romani, omissis equis, ad pri
mos ordines peditum per arma, per corpora ev
serint. ea velut nova inter fessos exorta mo
turbavit signa Etruscorum. Secuta deinde im
tum eorum, utcumque affecta fuerat, cetera in
titudo tandem perrumpit ordines hostium. Tr
vinci pertinacia coepta, & averti manipuli quida
& ut scinde dedere terga, etiam cervicem cae
re fugam. Ille primùm diei fortuna vesti

dentes Etruſcorum fregit opes. cæſum in acie quod roboris fuit; caſtra eo impetu capta, direptaque.

XL. Pari ſubinde periculo gloriaque eventu bellum in Samnitibus erat: qui, præter ceteros belli apparatus, ut acies ſua fulgeret novis armorum inſignibus, fecerunt. Duo exercitus erant: ſcuta alterius auro, alterius argento cælaverunt. Forma erat ſcuti: ſummum latius, quà pectus atque humeri tegantur, faſtigio æquali; ad imum cuneatior, mobilitatis cauſſâ. ſpongia pectori tegumentum: & ſiniſtrum crus ocrea tectum. galeæ criſtatæ, quæ ſpeciem magnitudini corporum adderent. tunicæ auratis militibus verſicolores, argentatis lineæ candidæ. his dextrum cornu datum: illi in ſiniſtro conſiſtunt. Notus jam Romanis apparatus inſignium armorum fuerat; doctique à ducibus erant, *horridum militem eſſe debere, non cælatum auro argentoque, ſed ferro & animis fretum. quippe illa præda veriùs quàm arma eſſe, nitentia ante ſua, deformia inter ſanguinem & vulnera. Virtutem eſſe militis decus, & armis illa victoriam ſequi, & ditem hoſtem quamvis pauperis victoris præmium eſſe.* His Cæſar vocibus inſtinctos milites in proelium ducit. dextro ipſe cornu conſiſtit; ſiniſtro præficit magiſtrum equitum. Simul eſt concurſum, ingens fuit cum hoſte certamen; non ſignius inter dictatorem & magiſtrum equitum, ab ulla parte victoriæ inciperet. Prior fortè Junius animadvertit hoſtem, lævo dextrum cornu, ſacratos mente Samnitium milites, eoque candida veſte, & paribus candore armis inſignes. eos ſe Orco tradituros Junius dictitans, quum intuliſſet ſigna, turbavit ordines, & haud dubiè impoſuit aciem. Quod ut

ubi ſenſit dictator, *Ab lævo cornu victoria incipiet?* inquit: *& dextrum cornu, dictatoris acies, alienam pugnam ſequetur, non partem maximam victoriæ trahet?* Concitat milites, nec peditum virtuti equites, aut legatorum ſtudia ducibus cedunt. M. Valerius à dextro, P. Decius ab lævo cornu ambo conſulares, ad equites in cornibus poſitos evehuntur: adhortatique eos, ut partem ſecum expeſſerent decoris, in tranſverſa latera hoſtium incurrunt. Is novus additus terror quum ex parte utraque circumvaſiſſet aciem, & ad terrorem hoſtium legiones Romanæ, redintegrato clamore, intuliſſent gradum, tum fuga à Samnitibus cœpta. Jam ſtrage hominum armorumque inſignium campi repleri, ac primò pavidos Samnites caſtra ſua accepere: deinde ne ea quidem retenta, captis direptiſque ante noctem injectus ignis. Dictator ex ſenatuſconſulto triumphavit. cujus triumpho longè maximam ſpeciem captiva arma præbuere. tantum magnificentiæ viſum in iis, ut aurata ſcuta dominis argentariorum ad forum ornandum dividerentur. inde natum initium dicitur fori ornandi ab ædilibus, quum thenſæ ducerentur. Et Romani quidem ad honorem Deûm inſignibus armis hoſtium uſi ſunt: Campani, ab ſuperbia, & odio Samnitium, gladiatores (quod ſpectaculum inter epulas erat) eo ornatu armârunt, Samnitiumque nomine appellârunt. Eodem anno cum reliquis Etruſcorum ad Peruſiam, quæ ipſa induciarum fidem ruperat, Fabius conſul nec dubia nec difficili victoria dimicat. ipſum oppidum (nam ad mœnia victor acceſſit) cepiſſent, ni legati dedentes urbem exiſſent. Præſidio Peruſiæ impoſito, legationibus

Etruriæ

Etruriæ amicitiam petentibus præ ſe Romam ad ſenatum miſſis, conſul, præſtantiore etiam quàm dictator victoria triumphans, urbem eſt invectus. Quin etiam devictorum Samnitium decus magna ex parte ad legatos, P. Decium & M. Valerium, eſt verſum: quos populus proximis comitiis, ingenti conſenſu, conſulem alterum, alterum prætorem declaravit.

XLI. Fabio ob egregiè perdomitam Etruriam continuatur conſulatus: Decius collega datur. Valerius prætor quartùm creatus. Conſules partiti provincias. Etruria Decio, Samnium Fabio evenit. Is profectus ad Nuceriam Alfaternam, tum pacem petentes, quòd uti ea quum daretur noluiſſent, aſpernatus, oppugnando ad deditionem ſubegit. Cum Samnitibus acie dimicatum. haud magno certamine hoſtes victi: neque ejus pugnæ memoria tradita foret, ni Marſi eo primùm prœlio cum Romanis bellâſſent. Secuti Marſorum defectionem Peligni, eandem fortunam habuerunt. Decio quoque alteri conſuli ſecunda belli fortuna erat. Tarquinienſem metu ſubegerat frumentum exercitui præbere, atque inducias in quadraginta annos petere. Volſinienſium caſtella aliquot vi cepit: quædam ex iis diruit, ne receptaculo hoſtibus eſſent: circumferendoque paſſim bello tantum terrorem ſui fecit, ut nomen omne Etruſcum fœdus ab conſule peteret. Ac de eo quidem nihil impetratum. induciæ annuæ datæ. ſtipendium exercitui Romano ab hoſte in eum annum penſum, & binæ tunicæ *in militem* exactæ. ea merces induciarum fuit. *Tranquillas* res jam Etruſcis turbavit repens defe

Ante Chr. 307. *V. C.* 445.

defectio Umbrorum, gentis integræ à cladibus belli, niſi quòd tranſitum exercitus ager ſenſerat. Ii, concitata omni juventute ſua, magna parte Etruſcorum ad rebellionem compulſa, tantum exercitum fecerant, ut, relicto poſt ſe in Etruria Decio, ad oppugnandam inde Romam ituros, magnificè de ſe, ac contemptim de Romanis loquentes, jactarent. Quod inceptum eorum ubi ad Decium conſulem perlatum eſt, ad urbem ex Etruria magnis itineribus pergit: & in agro Pupinienſi ad famam intentus hoſtium conſedit. Nec Romæ ſpernebatur Umbrorum bellum: & ipſæ minæ metum fecerant expertis à Gallica clade, quàm intutam urbem incolerent. Itaque legati ad Fabium conſulem miſſi ſunt, ut, ſi quid laxamenti à bello Samnitium eſſet, in Umbriam propere exercitum duceret. Dicto paruit conſul, magniſque itineribus ad Mevaniam, ubi tum copiæ Umbrorum erant, perrexit. Repens adventus conſulis, quem procul Umbria in Samnio bello alio occupatum crediderant, ita exterruit Umbros, ut alii recedendum ad urbes munitas, quidam bellum omittendum cenſerent. Plaga una (Materinam ipſi appellant) non continuit modò ceteros in armis, ſed confeſtim ad certamen egit. caſtra vallantem Fabium adorti ſunt. Quos ubi effuſos ruere in munimenta conſul vidit, revocatos milites ab opere, prout loci natura tempuſque patiebatur, ita inſtruit: cohortatuſque prædicatione vera, qua in Tuſcis, qua in Samnio, partorum decorum, exiguam appendicem Etruſci belli conficere jubet; & vocis impiæ pœnas expetere, qua ſe urbem Romanam oppugnaturos minati ſint. Hæc tanta ſunt alacri-

tate

tate militum audita, ut clamor ſua ſponte ortus loquentem interpellaverit ducem. ante imperium deinde concentu tubarum ac cornuum curſu effuſo in hoſtem feruntur: non tanquam in viros, aut armatos incurrunt, mirabile dictu: ſigna primò eripi cœpta ſigniferis: deinde ipſi ſigniferi trahi ad conſulem: armatique milites ex acie in aciem transferri. &, ſicubi eſt certamen, ſcutis magis quàm gladiis geritur res, umbonibus incuſſaque ala ſternuntur hoſtes. plus capitur hominum, quàm cæditur: atque una vox ponere arma jubentium per totam fertur aciem. Itaque inter ipſum certamen facta deditio eſt à primis auctoribus belli. poſtero inſequentibuſque diebus & ceteri Umbrorum populi deduntur. Ocriculani ſponſione in amicitiam accepti.

XLII. Fabius, alienæ ſortis victor belli, in ſuam provinciam exercitum reduxit. itaque ei ob res tam feliciter geſtas, ſicut priore anno populus continuârat conſulatum, ita ſenatus inſequente anno, quo Ap. Claudius, L. Volumnius conſules fuerunt, prorogavit, maximè Appio adverſante, imperium. Appium cenſorem petiſſe conſulatum, comitiaque ejus ab L. Furio tribuno plebis interpellata, donec ſe cenſura abdicavit, in quibuſdam annalibus invenio. Creatus conſul, quum collegæ novum bellum Salentini hoſtes decernerentur, Romæ manſit, ut urbanis artibus opes augeret, quando belli decus penes alios eſſet. Volumnium provinciæ haud pœnituit. multa ſecunda prœlia fecit: aliquot urbes *hoſtium vi cepit.* prædæ erat largitor; & benignitatem *per ſe* gratam comitate adjuvabat: militem

Ante Chr. 306. *V. C.* 446.

temque iis artibus fecerat & periculi & laboris avidum. Q. Fabius proconſul ad urbem Allifas cum Samnitium exercitu ſignis collatis confligit. minimè ambigua res fuit. Fuſi hoſtes, atque in caſtra compulſi. nec caſtra forent retenta, ni exiguum ſuperfuiſſet diei: ante noctem tamen ſunt circumſeſſa, & nocte cuſtodita, ne quis elabi poſſet. Poſtero die, vix dum luce certa, deditio fieri cœpta: & pacti, qui Samnitium forent, ut cum ſingulis veſtimentis emitterentur. Hi omnes ſub jugum miſſi. ſociis Samnitium nihil cautum. ad ſeptem millia ſub corona veniere. qui ſe civem Hernicum dixerat, ſeorſum in cuſtodia habitus. Eos omnes Fabius Romam ad ſenatum miſit: & quum quæſitum eſſet, delectu, an voluntarii pro Samnitibus adverſus Romanos bellâſſent, per Latinos populos cuſtodiendi dantur. juſſique eam integram rem novi conſules, P. Cornelius Arvina, Q. Marcius Tremulus (ii enim jam creati erant) ad ſenatum referre. id ægre paſſi Hernici, concilium populorum omnium habentibus Anagninis in circo, quem Maritimum vocant, præter Alatrinatem Ferentinatemque, & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum indixerunt.

Ante Chr. 305. *V. C.* 447.

XLIII. In Samnio quoque, quia deceſſerat inde Fabius, novi motus exorti. Calatia & Sora, præſidiaque quæ in iis Romana erant, expugnata: & in captivorum corpora militum fœdè ſævitum. itaque eò P. Cornelius cum exercitu miſſus. Marcio *novi hoſtes* (jam enim Anagninis Herniciſque aliis *bellum juſſum* erat) decernuntur. Primò ita omnia opportuna loca hoſtes inter conſulum caſtra inter-

eperunt, ut pervadere expeditus nuncius non
et, & per aliquot dies incerti rerum omnium,
enſique de ſtatu alterius, uterque conſul age-
Romamque is metus manaret; adeò ut om-
juniores ſacramento adigerentur, atque ad ſu-
rerum duo juſti ſcriberentur exercitus. Cete-
i Hernicum bellum nequaquam pro præſenti
ore ac vetuſtate gentis gloriæ fuit. nihil uſquam
u dignum auſi, trinis caſtris intra paucos dies
:i, triginta dierum inducias. ita ut ad ſenatum
nam legatos mitterent, pacti ſunt, bimeſtri ſti-
dio frumentoque, & ſingulis in militem tunicis.
ſenatu ad Marcium rejecti: cui ſenatuſconſulto
niſſum de Hernicis erat: iſque eam gentem in
tionem accepit. Et in Samnio alter conſul ſu-
or viribus, locis impeditior erat. Omnia iti-
i obſepſerant hoſtes, ſaltuſque pervios cepe-
:; ne quà ſubvehi commeatus poſſent. neque
quum quotidie ſigna in aciem conſul profer-
elicere ad certamen poterat: ſatiſque appare-
neque Samnitem certamen præſens, nec Ro-
ium dilationem belli laturum. Adventus Mar-
qui Hernicis ſubactis maturavit collegæ venire
ilio, moram certaminis hoſti exemit. nam, ut
ne alteri quidem exercitui ſe ad certamen
lidiſſent pares, conjungi utique paſſi duos
ſulares exercitus, nihil crederent ſupereſſe ſpei;
enientem incompoſito agmine Marcium aggre-
itur. Raptim collatæ ſarcinæ in medium: &,
ut tempus patiebatur, inſtructa acies. Clamor
nùm in ſtativa perlatus, deinde conſpectus pro-
pulvis, tumultum apud alterum conſulem in
is fecit. iſque, confeſtim arma capere juſſis.
raptim

ptimque eductis in aciem militibus, transfiexam hoſtium aciem, atque alio certamine occupatam, invadit, clamitans *ſummum flagitium fore, ſi alienum exercitum utriuſque victoria conpotem fecerunt fieri, nec ad ſe ſui belli vindicarent decus.* Qui impetum dederat, perrumpit; aciemque per mediam in caſtra hoſtium tendit; & vacua defenſoribus capit atque incendit. Quæ ubi flagrantia Marcianus miles conſpexit, & hoſtes reſpexere, tum paſſim fuga cœpta Samnitium fieri, ſed omnia obtinet cædes: nec in ullam partem tutum perfugium eſt. Jam, triginta millibus hoſtium cæſis, ſignum receptui conſules dederant: colligebantque in unum copias, invicem inter ſe gratantes: quum repente viſæ procul hoſtium novæ cohortes, quæ in ſupplementum ſcriptæ fuerant, integravere cædem. in quas nec juſſu conſulum, nec ſigno accepto victores vadunt, malo tirocinio imbuendum Samnitem clamitantes. Indulgent conſules legionum ardori, ut qui probè ſcirent novum militem hoſtium inter perculſos fuga veteranos ne tentando quidem ſatis certamini fore. Nec eos opinio fefellit. omnes Samnitium copiæ veteres novæque montes proximos fuga capiunt. eo & Romana erigitur acies; nec quicquam ſatis tuti loci victis eſt, & de jugis, quæ ceperant, funduntur. jamque una voce omnes pacem petebant. Tum, trium menſium frumento imperato, & annuo ſtipendio, ac ſingulis in militem tunicis, ad ſenatum pacis oratores miſſi. Cornelius in Samnio relictus. *Marcius de Hernicis triumphans in urbem rediit: ſtatuaque equeſtris in foro decreta eſt; quæ ante templum Caſtoris poſita eſt.* Hernicorum urbes ve-

pulis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt quàm civitatem, ſuæ leges redditæ: connubiumque inter ipſos, quod aliquamdiu Hernicorum ſoli habuerunt, permiſſum. Anagninis, quique arma Romanis intulerant, civitas ſine ſuffragii latione data: concilia connubiaque adempta: & magiſtratibus, præterquam ſacrorum curatione, interdictum. Eodem anno ædes Salutis à C. Junio Bubulco cenſore locata eſt: quam conſul bello Samnitium voverat. ab eodem collegaque ejus M. Valerio Maximo viæ per agros publica impenſa factæ, & cum Carthaginienſibus eodem anno fœdus tertiò renovatum: legatiſque eorum, qui ad id venerant, comiter munera miſſa.

XLIV. Dictatorem idem annus habuit P. Cornelium Scipionem, cum magiſtro equitum P. Decio Mure. ab iis, propter quæ creati erant, comitia *Ante Chr. 304. V. C. 448.* conſularia habita, quia neuter conſulum potuerat bello abeſſe. Creati conſules L. Poſtumius, Tib. Minucius. Hos conſules Piſo Q. Fabio & P. Decio ſuggerit, biennio exempto, quo Claudium Volumniumque & Cornelium cum Marcio conſules factos tradidimus. memoriane fugerit in annalibus digerendis, an conſultò binos conſules, falſos ratus, tranſcenderit, incertum eſt. Eodem anno in campum Stellatem agri Campani Samnitium incurſiones factæ. itaque ambo conſules in Samnium miſſi, quum diverſas regiones, Tifernum Poſtumius, Bovianum Minucius petiſſent; Poſtumii prius ductu ad Tifernum pugnatum. Alii haud dubiè Samnites victos, ac viginti millia inde hominum capta tradunt; alii Marte æquo diſceſſum. & Poſtumium metum ſimulatum nocturno iti

nere clam in montes copias abduxiſſe: hoſtes ſecutos duo millia inde locis munitis & ipſos conſediſſe. Conſul, ut ſtativa tuta copioſaque (& ita erant) petiſſe videretur, poſtquam & munimentis caſtra firmavit, & omni apparatu rerum utilium inſtruxit, relicto firmo præſidio de vigilia tertia, quâ duci proximè poteſt, expeditas legiones ad collegam, & ipſum adverſus ſedentem, ducit. ibi auctore Poſtumio Minucius cum hoſtibus ſigna confert. & quum anceps proelium in multum diei proceſſiſſet, tum Poſtumius, integris legionibus, defeſſam jam aciem hoſtium improviſò invadit. Itaque quum laſſitudo ac vulnera fugam quoque præpediſſent, occidione occiſi hoſtes: ſigna unum & viginti capta: atque inde ad caſtra Poſtumii perrectum. Ibi duo victores exercitus perculſum jam fama hoſtem adorti fundunt fugantque: ſigna militaria ſex & viginti capta, & imperator Samnitium Statius Gellius, multique alii mortales, & caſtra utraque capta: & Bovianum, ubi poſtero die coeptum oppugnari, brevi capitur. magnaque gloria rerum geſtarum conſules triumphârunt. Minucium conſulem cum vulnere gravi relatum in caſtra mortuum, quidam auctores ſunt; & M. Fulvium in locum ejus conſulem ſuffectum; & ab eo, quum ad exercitum Minucii miſſus eſſet, Bovianum captum. Eodem anno Sora, Arpinum, Cenſennia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnum ſimulacrum in Capitolio poſitum dedicatumque.

Ante Chr. 303. *V. C.* 449. XLV. P. Sulpicio Saverrione, P. Sempronio Sopho conſulibus Samnites, ſeu finem ſeu dilationem belli quærentes, legatos de pace Romam miſere

q

quibus ſuppliciter agentibus reſponſum eſt, *niſi ſæpe bellum parantes pacem petiſſent Samnites, oratione ultro citroque habita, de pace tranſigi potuiſſe: nunc, quando verba vana ad id locorum fuerint, rebus ſtandum eſſe: P. Sempronium conſulem cum exercitu brevi in Samnio fore: eum, ad bellum pacemne inclinent animi, falli non poſſe: comperta omnia ſenatui relaturum: decedentem ex Samnio conſulem legati ſequerentur.* Eo anno quum pacatum Samnium exercitus Romanus benignè præbito commeatu peragraſſet, fœdus antiquum Samnitibus redditum. Ad Æquos inde veteres hoſtes, ceterùm per multos annos ſub ſpecie infidæ pacis quietos, verſa arma Romana: quòd, incolumi Hernico nomine, miſſitaverant ſimul cum iis Samniti auxilia: &, poſt Hernicos ſubactos, univerſa prope gens ſine diſſimulatione conſilii publici ad hoſtes deſciverat: & poſtquam, icto Romæ cum Samnitibus fœdere, feciales venerant res repetitum, *tentationem* ajebant *eſſe, ut, terrore incuſſo belli, Romanos ſe fieri paterentur: quod quantopere optandum foret, Hernicos docuiſſe: quum, quibus licuerit, ſuas leges Romana civitati præoptaverint: quibus legendi quid mallent copia non fuerit, pro pœna neceſſariam civitatem fore.* Ob hæc vulgò in conciliis jactata, populus Romanus bellum fieri Æquis juſſit: conſuleſque ambo, ad novum profecti bellum, quatuor millibus à caſtris hoſtium conſederunt. Æquorum exercitus (ut qui ſuo nomine per multos annos imbelles egiſſent) tumultuario ſimilis, ſine ducibus certis, ſine imperio, trepidare. alii exeundum *in aciem*, alii caſtra tuenda cenſent. movet *pleroſque* vaſtatio futura agrorum, ac deincepa *um levibus* præſidiis urbium relictarum excidia.

Itaqu

Iisque, postquam inter multas sententias pax, quia, omissa cura communium, ad respectum singularum quisque rerum versus, nullius ut primo vigilia diversi, e castris ad deponendum omnia mendacii mœnibus in urbem abierunt, eruditi cum longinquitate ingenti affecta accepere. Relictis hostium portis, primus hoc Romani, signis prolatis, vim ante consistunt; &, ubi nemo obvius ibat, plenis gradu ad castra hostium tendunt. Ceterùm, postquam ibi neque sentinæ pro portis, nec quemquam in vallo, nec frequentiam conspectam colloquia variarunt; insolito silentio metu, inter insidias fabricatur. transgressi deinde vallum, quum deserta omnia invenissent, pergunt hostium subigere sequi. sed vulgus in omnes æque ferentis partes, ubi dilapsis custos, primò errorem fecisse: mox, per exploratores compertis hostium consiliis, ut singulas urbes circumferendo bello, unum & quinquagesimo oppida intra diem quinquagesimum omnia oppugnando eruerant: quorum plerique diruta, atque incensa: nonnisque Æquorum prope ad internecionem deletum. De Æquis triumphatum: exemplique eorum cladis fuit, ut Marrucini, Marsi, Peligni, Frentani mitterent Romam oratores pacis petendæ, amicitiæque. Ea populis fœdera petentibus data.

XLVI. Eodem anno C. Flavius Cn. filius, fabri, patre libertino, humili fortuna ortus, cæterum callidus vir & facundus, edilis curulis fuit. Invenio in quibusdam annalibus, quum appareret edilitius, ficisque se pro tribu edilem videret, neque recipi senatum, quod scriptum fecerat, videlicet, ne jus fasti, & fa per dies constitueret, quum aliquamdiu curules edilitia sedisset, virgam [illegible]

icinius, tribunatu ante gesto, triumviratibus
nocturno altero, altero coloniæ deducendæ.
ùm (id quod haud discrepat) contumacia ad-
s contemnentes humilitatem suam nobiles cer-
: civile jus repositum in penetralibus pontifi-
evulgavit, fastosque circa forum in albo pro-
t, ut, quando lege agi posset, sciretur: ædem
ordiæ in area Vulcani, summa invidia nobili-
dedicavit: coactusque consensu populi Cor-
s Barbatus pontifex maximus verba præire:
a, more majorum negaret, nisi consulem aut
ratorem posse templum dedicare. Itaque ex
ritate senatus latum ad populum est, ne quis
lum aramve injussu senatus aut tribunorum
s partis majoris dedicaret. Haud memorabi-
rem per se, nisi documentum sit adversus su-
iam nobilium plebejæ libertatis, referam. Ad
gam ægrum visendi caussa Flavius quum ve-
t, consensuque nobilium adolescentium, qui
ffidebant, assurrectum ei non esset: curulem
ri sellam eo jussit: ac sede honoris sui anxios
lia inimicos spectavit. Ceterùm Flavium dix-
edilem forensis factio, Ap. Claudii censura
s nacta: qui senatum primus libertinorum filiis
s inquinaverat: & posteaquam eam lectionem
io ratam habuit, nec in curia adeptus erat,
s petierat, opes urbanas; humilibus per omnes
is divisis, forum & campum corrupit. tantum-
Flavii comitia indignitatis habuerunt, ut pleri-
nobilium annulos aureos & phaleras depone-
t. Ex eo tempore in duas partes discessit civi-
: aliud integer populus fautor & cultor bono-
, aliud forensis factio tenebat: donec Q. Fabi-

ûs & P. Decius cenſores facti. Fabius, ſimul concordiæ cauſſa, ſimul ne humillimorum in manu comitia eſſent, omnem forenſem turbam exegetam in quatuor tribus conjecit, urbanaſque eas appellavit. adeòque eam rem acceptam gratis animis ſerunt, ut Maximi cognomen, quod tot triumphis non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem inſtitutum dicitur, ut equites Idibus Quintilibus tranſveherentur.

LIBER X.

EPITOME.

I. Colonia deductæ ſunt Sora ac Alba. II. *Cleonymus Dux Lacedæmonius ab Italiæ littore pellitur vix quintâ parte navium incolumi.* III. *Carſeoli Marſi in deditionem accepti.* IV, V. *Etruſcis victis induciæ biennii datæ.* VI, VII, VIII. *Collegium augurum ampliatum eſt, ut eſſent novem, quum antea quaterni fuiſſent.* IX. *Lex de provocatione ad populum à Valerio conſule tunc tertium lata eſt. Duæ tribus adjectæ ſunt, Anienſis & Terentina.* X. *Etruſci Gallos nequicquam in Romanos cient.* XI. *Manlius Conſul equo effuſus expiravit.* XII, &c. *Samnitibus bellum indictum, & adverſus eos ſæpe proſpere pugnatum.* XVIII, &c. *Quum adverſus Etruſcos, Umbros, Samnites, Gallos, P. Decio & Q. Fabio ducibus, pugnaretur,* XXVII, &c. *Romanusque*

exercitus

exercitus in maximo eſſet diſcrimine, P. Decius, ſecutus exemplum patris, devovit ſe pro exercitu, & morte ſua victoriam ejus pugnæ populo Romano dedit. XXX, &c. *Fabius de Gallis Etruſcis & Samnitibus triumphat.* XXXVIII, XXXIX. *Papirius Curſor Samnitium exercitum, qui jurejurando obſtrictus, quo majore conſtantia virtutis pugnaret, in aciem deſcenderat, fudit.* XLVII. *Cenſus actus eſt: luſtrum conditum. cenſa ſunt civium capita ducenta ſexaginta duo millia, & trecenta viginti duo.*

I. UCIO Genucio, Ser. Cornelio conſulibus, ab externis ferme bellis otium fuit. Soram atque Albam coloniæ deductæ: Albam in Æquos ſex millia colonorum ſcripta. Sora agri Volſci fuerat: ſed poſſederant Samnites. eò quatuor millia hominum miſſa. Eodem anno Arpinatibus Trebulaniſque civitas data. Fruſinates tertia parte agri damnati, quòd Hernicos ab eis ſollicitatos compertum: capitaque conjurationis ejus, quæſtione ab conſulibus ex ſenatuſconſulto habita, virgis cæſi ac ſecuri percuſſi. Tamen, ne prorſus imbellem agerent annum, parva expeditio in Umbria facta eſt; quòd nunciabatur, ex ſpelunca quadam excurſiones armatorum in agros fieri. In eam ſpeluncam penetratum cum ſignis eſt: & ex eo loco obſcuro multa vulnera accepta, maximèque lapidum ictu, donec, altero ſpecus ejus ore (nam pervius erat) invento, utrăque fauce congeſtis lignis accenſis. ita intus fumo ac vap

Ante Chr. 302. *U. C.* 450.

ad duo millia armatorum, recentia novissimè in ipsis flammis, dum evadere tendunt, absumpsere.

Ante Chr. 361. *V. C.* 451. M. Livio Denter & Æmilio consulibus redintegratum Æquirum bellum. Coloniam, ægre patientes velut arcem sibi finibus impositam, flamma vi expugnare aderti, ab ipsis coloniis pulsantur. Cæterum tantùm Romæ terroris fecere, quia vir credibilis erat, tam affectis rebus, falsa per fugam Æquos ad bellum cepisse, ut tumultus ejus causâ dictator diceretur C. Junius Bubulcus. is cum M. Titinio magistro equitum profectus primo congressu Æquos subegit. se die octavo triumphans in urbem quam sustulit, sedem Salutis, quam consul voverat, consul locaverat, dictator dedicavit.

II. Eodem anno classis Græcorum, Cleonymo duce Lacedæmonia, ad Italiæ litora appulsa, Thurias urbem in Salentinis cepit. Adversus hunc hostem consul Æmilius missus, prælio uno fugatum compulit in naves. Thurias redditæ veteri cultori, Salentinoque agro pars parta. Junium Bubulcum dictatorem missum in Salentinos in quibusdam annalibus invenio: & Cleonymum prius, quàm confligendum esset cum Romanis, Italia emensum, circumvectus inde Brundusii promontorium, medioque sinu Hadriatico ventis latus, quum hæc importuosa Italiæ littora, dextra Illyrii Liburnique & Istri, gentes feræ & magna ex parte latrociniis maritimis infames, terrerent, penitus ad litora Venetorum pervenit. ibi expositis paucis, qui loca *explorarent*, quum audisset, terras prætentum litus esse, quod transgressus fugæ ab vergo suæ insigna æstibus maritimis: agros haud quaquam proin-

mos campestres cerni : ulteriora colles : inde esse ostium fluminis prælti, quo circumagi naves in stationem tutam vidisse : (Meduacus amnis erat) eò invectam classem subire flumine adverso jussit. Gravissimas navium non pertulit alveus fluminis. In leviora navigia transgressa multitudo armatorum ad frequentes agros, tribus maritimis Patavinorum vicis colentibus eam oram, pervenit. Ibi egressi, levi præsidio navibus relicto, vicos expugnant, inflammant tecta, hominum pecudumque prædas agunt, & dulcedine prædandi longiùs usque à navibus procedunt. Hæc ubi Patavium sunt nunciata, (semper autem eos in armis accolæ Galli habebant) in duas partes juventutem dividunt, altera in regionem, qua effusa populatio nunciabatur : altera, ne cui prædonum obvia fieret, altero itinere ad stationem navium (millia autem quindecim ab oppido aberat) ducta. In naves parvas, custodibus interemptis, impetus factus : territique nautæ conjunctæ naves in alteram ripam amnis trajicere. & in terra prosperum æquè in palatos prædatores prodium fuerat : refugientibusque ad stationem Græcis Veneti obsistunt. Ita in medio circumventi hostes cæsique. pars capti classem indicant, regemque Cleonymum tria millia abesse. Inde captivis proximo vico in custodiam datis, pars fluviatiles naves, ad superanda vada stagnorum aptè planis alveis fabricatas, pars captiva navigia armatis complent. profectique ad classem, immobiles naves, & loca ignota plus quàm hostem timentes circumvadunt, fugientesque in altum acrius quàm *repugnantes, usque* ad ostium amnis persecuti, & *ptis quibusdam* incensisque navibus hostium, o

trepidatio in vada intulerat, victores revertuntur. Cleonymus, vix quinta parte navium incolumi, nulla regione maris Hadriatici proſpere adita, diſceſſit. roſtra navium ſpoliaque Laconum in æde Junonis veteri fixa, multi ſuperſunt qui viderunt. Patavii monimentum navalis pugnæ eo die, quo pugnatum eſt, quotannis ſolenni certamine navium in flumine oppidi medio exercetur.

III. Eodem anno Romæ cum Veſtinis, petentibus amicitiam, ictum eſt fœdus. Multiplex deinde exortus terror. Etruriam rebellare ab Aretinorum ſeditionibus motu orto nunciabatur: ubi Cilnium genus præpotens, divitiarum invidia pelli armis cœptum. ſimul Marſos agrum vi tueri, in quem colonia Carſeoli deducta erat, quatuor millibus hominum ſcriptis. Itaque propter eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator, magiſtrum equitum ſibi legit M. Æmilium Paullum. id magis credo, quàm Q. Fabium, ea ætate, atque eis honoribus, Valerio ſubjectum, ceterùm ex Maximi cognomine ortum errorem haud abnuerim. Profectus dictator cum exercitu, prœlio uno Marſos fundit. compulſis deinde in urbes munitas, Milioniam, Pleſtinam, Freſillam intra dies paucos cepit: & parte agri mulctatis Marſis fœdus reſtituit. Tum in Etruſcos verſum bellum. & quum dictator auſpiciorum repetendorum cauſſâ profectus Romam eſſet, magiſter equitum pabulatum egreſſus, ex inſidiis circumvenitur; ſigniſque aliquot amiſſis, fœda militum cæde ac fuga in caſtra eſt compulſus. qui terror non eo tantùm à Fabio abhorret, quòd ſi qua alia arte cognomen ſuum æquavit, tum maximè bellicis laudibus:

ſed etiam, quòd memor Papirianæ ſævitiæ, nunquam, ut dictatoris injuſſu dimicaret, adduci potuiſſet.

IV. Nunciata ea clades Romam, majorem, quàm res erat, terrorem excivit. nam ut exercitu deleto, ita juſtitium indictum, cuſtodiæ in portis, vigiliæ vicatim exactæ: arma, tela in muros congeſta. Omnibus junioribus ſacramento adactis, dictator ad exercitum miſſus, omnia ſpe tranquilliora, & compoſita magiſtri equitum cura, caſtra in tutiorem locum redacta, cohortes, quæ ſigna amiſerant, extra vallum ſine tentoriis deſtitutas invenit: exercitum avidum pugnæ, quo maturiùs ignominia aboleretur. Itaque confeſtim caſtra inde in agrum Ruſellanum promovit. Eò & hoſtes ſecuti. & quanquam ex bene geſta re ſummam & in aperto certamine virium ſpem habebant; tamen inſidiis quoque, quàs feliciter experti erant, hoſtem tentant. Tecta ſemiruta, vici per vaſtationem agrorum deuſti, haud procul caſtris Romanorum aberant. ibi abditis armatis, pecus in conſpectu præſidii Romani, cui præerat Cn. Fulvius legatus, propulſum. ad quam illecebram quum commoveretur nemo ab Romana ſtatione, paſtorum unus, progreſſus ſub ipſas munitiones, inclamat alios cunctanter ab ruinis vici pecus propellentes: quid ceſſarent, quum per media caſtra Romana tutò agere poſſent? Hæc quum legato Cærites quidam interpretarentur, & per omnes manipulos militum ingens eſſet indignatio, nec tamen injuſſu movere ſe auderent: jubet peritos linguæ attendere animum, paſtorum ſermo agreſti an urbano propior eſſet. Quum referrent, ſonum

Ante Chr. 300. *V. C.* 452.

VI. M. Valerio & Q. Appulejo conſulibus ſatis pacatæ foris res fuere. Etruſcum adverſæ belli res, & induciæ quietum tenebant: Samnitem, multorum annorum cladibus domitum, haud dum fœderis novi pœnitebat. Romæ quoque plebem quietam & exoneratam deducta in colonias multitudo præſtabat. tamen, ne undique tranquillæ res eſſent, certamen injectum inter primores civitatis, patricios plebejoſque, ab tribunis plebis Q. & Cn. Oguliiis: qui, undique criminandorum Patrum apud plebem occaſionibus quæſitis, poſtquam aliæ fruſtra tentatæ erant, eam actionem ſuſcêperunt, qua non infimam plebem accenderent, ſed ipſa capita plebis, conſulares triumphaleſque plebejos: quorum honoribus nihil, præter ſacerdotia, quæ nondum promiſcua erant, deeſſet. Rogationem ergo promulgârunt, ut, quum quatuor augures, quatuor pontifices ea tempeſtate eſſent, placeretque augeri ſacerdotum numerum; quatuor pontifices, quinque augures, de plebe omnes adlegerentur. Quemadmodum ad quatuor augurum numerum, niſi morte duorum id redigi collegium potuerit, non invenio: quum inter augures conſtet, imparem numerum debere eſſe, ut tres antiquæ tribus, Ramnes, Tatienſes, Luceres, ſuum quæque augurem habeant; aut, ſi pluribus ſit opus, pari inter ſe numero ſacerdotes multiplicent: ſicut multiplicati ſunt, quum ad quatuor quinque adjecti, novem numerum, ut terni in ſingulas eſſent, expleverunt. Ceterùm, quia de plebe adlegebantur, juxta eam rem ægre paſſi Patres, quàm quum conſulatum vulgari viderent; ſimulabant ad

Der

Deos id magis, quàm ad ſe, pertinere. ipſos viſuros, ne ſacra ſua polluantur : id ſe optare tantùm, ne qua in rempublicam clades veniat. Minùs autem tetendere, aſſueti jam tali genere certaminum vinci. & cernebant adverſarios non id, quod olim vix ſperaverint, affectantes magnos honores; ſed omnia jam, in quorum ſpem dubiam erat certatum, tamen adeptos, multiplices conſulatus, cenſuraſque & triumphos.

VII. Certatum tamen ſuadenda diſſuadendaque lege inter Ap. Claudium maximè ferunt, & inter Publium Decium Murem. qui quum eadem ferme de jure Patrum ac plebis, quæ pro lege Licinia quondam contraque eam dicta erant, quum plebejis conſulatus rogabatur, diſſeruiſſent; retuliſſe dicitur Decius parentis ſui ſpeciem, qualem eum multi, qui in concione erant, viderant, incinctum Gabino cultu, ſuper telum ſtantem: quo ſe habitu pro populo ac legionibus devoviſſet. TUM *Publium Decium conſ. purum piumque Diis immortalibus viſum, aquè ac ſi T. Manlius collega ejus devoveretur : eundem P. Decium, qui ſacra publica populi Romani faceret, legi rite non potuiſſe? id eſſe periculum, ne ſuas preces minùs audirent Dii, quàm Ap. Claudii? caſtiùs eum ſacra privata facere, & religioſiùs Deos colere, quàm ſe? quem pœnitere veterum, qua pro republica nuncupaverint tot conſules plebeji, tot dictatores, aut ad exercitus euntes, aut inter ipſa bella? Numerarentur duces eorum annorum, quibus plebejorum duſtu & auſpicio res geri cœpta ſunt : numerarentur triumphi : iam ne nobilitatis quidem ſua plebejos pœnitere. pro vero habere, ſi quod reparet bellum oriatur. non plus*

ſpei fore ſenatui populoque Romano in patriciis, quàm in plebejis ducibus. Quod quum ita ſe habeat, cui Deorum hominumve indignum videri poteſt, inquit, *eos viros, quos vos ſellis curulibus, toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali laureaque honoraritis, quorum domos ſpoliis hoſtium affixis inſignes inter alias feceritis, pontificalia atque auguralia inſignia adjicere? qui Jovis Optimi Maximi ornatu decoratus, curru aurato per urbem vetus in Capitolium aſcenderit; ſi conſpiciatur cum capide ac lituo, capite velato victimam cadat, auguriumve ex arce capiat? Cujus imaginis titulo conſulatus, cenſuraque, & triumphus, æquo animo legetur; ſi auguratum aut pontificatum adjeceritis, non ſuſtinebunt legentium oculi? Equidem (pace dixerim Deûm) eos nos jam populi Romani beneficio eſſe ſperò, qui ſacerdotiis non minus reddamus dignatione noſtra honoris, quàm acceperimus; & Deorum magis, quàm noſtra cauſſa expetamus, ut quos privatim colimus, publicè colamus.*

VIII. *Quid autem ego ſic adhuc egi, tanquam integra ſit cauſſa patriciorum de ſacerdotiis, & non jam in poſſeſſione unius ampliſſimi ſimus ſacerdotii? Decemviros ſacris faciundis, carminum Sibyllæ ac fatorum populi hujus interpretes, antiſtites eoſdem Apollinaris ſacri cærimoniarumque aliarum plebejos videmus. nec tum patriciis ulla injuria facta eſt, quum duumviris ſacris faciundis adjectus eſt propter plebejos numerus: & nunc tribunus, vir fortis ac ſtrenuus, quinque augurum loca, quatuor pontificum adjecit, in quæ plebeji nominentur: non ut vos, Appi, veſtro loco pellant, ſed ut adjuvent vos hominem ple-*

plebeji divinis quoque rebus procurandis, ſicut in cæteris humanis pro parte virili adjuvant. Noli erubeſcere, Appi, collegam in ſacerdotio habere, quem in cenſura, quem in conſulatu collegam habere potuiſti: cujus eum dictatoris magiſter equitum, quàm magiſtri equitum dictator eſſe potes. Sabinum advenam principem nobilitatis veſtræ, ſeu Attum Clauſum ſeu Ap. Claudium mavultis, illi antiqui patricii in ſuum numerum acceperunt. Ne faſtidieris nos in ſacerdotum numerum accipere. multa nobiſcum decora aſſerimus: imò omnia eadem, quæ vos ſuperbos fecerunt. L. Sextius primus de plebe conſul eſt factus: Cajus Licinius Stolo primus magiſter equitum: C. Marcius Rutilus primus & dictator & cenſor: Q. Publilius Philo primus prætor. Semper iſta audita ſunt eadem, penes vos auſpicia eſſe, vos ſolos gentem habere, vos ſolos juſtum imperium & auſpicium domi militiaque: æquè adhuc proſperum plebejum ac patricium fuit, perroque erit. En unquam fando audiſtis, patricios priùs eſſe factos, non de cœlo demiſſos, ſed qui patrem ciere poſſent, id eſt, nihil ultra quàm ingenuos? Conſulem jam patrem ciere poſſum, utrumque jam poteris filius meus. Nihil eſt aliud in re, Quirites, niſi ut omnia negotia adipiſcamur. Certamen tantùm patricii petunt, nec eorum quem eventum certaminum habeant. Ego hanc legem, quod bonum, faustum, felixque ſit vobis ac reipublicæ, UTI ROGAS, jubendam cenſeo.

IX. Vocare tribus exemplo populus jubebat: apparebatque accipi legem: ille tamen dies eſt interceſſione ſublatus. poſtero die, deterritis tribunis, ingenti conſenſu accepta eſt. Pontifices creantur, ſuaſ

ſuaſor legis P. Decius Mus, P. Sempronius Sophus, C. Marcius Rutilus, M. Livius Denter. Quinque augures item de plebe, C. Genucius, P. Ælius Pætus, M. Minucius Feſſus, C. Marcius, T. Publilius. Ita octo pontificum, novem augurum numerus factus. Eodem anno M. Valerius conſul de provocatione legem tulit, diligentiùs ſanctam. tertiò ea tum poſt reges exactos lata eſt, ſemper à familia eadem. Cauſſam renovandæ ſæpius haud aliam fuiſſe reor, quàm quòd plus paucorum opes, quàm libertas plebis, poterant. Porcia tamen lex ſola pro tergo civium lata videtur: quòd gravi pœna, ſi quis verberâſſet necâſſetve civem Romanum, ſanxit. Valeria lex, quum eum, qui provocâſſet, virgis cædi ſecurique necari vetuiſſet, ſi quis adverſus ea feciſſet, nihil ultra, quàm improbè factum, adjecit. Id (qui tum pudor hominum erat) viſum credo vinculum ſatis validum legis. nunc vix ſeriò ita minetur quiſquam. Bellum ab eodem conſule haudquaquam memorabile adverſus rebellantes Æquos, quum præter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent, geſtum eſt. Alter conſul Appulejus in Umbria Nequinum oppidum circumſedit. locus erat arduus, atque in parte una præceps, ubi nunc Narnia ſita eſt: nec vi, nec munimento capi poterat. Itaque eam infectam rem M. Fulvius Pætinus, T. Manlius Torquatus, novi conſules, acceperunt. In eum annum quum Q. Fabium conſulem non petentem omnes dicerent *centuriæ*, ipſum auctorem fuiſſe Macer Licinius ac Tubero tradunt differendi ſibi conſulatus in bellicoſiorem annum: eo anno majori ſe ubi reipubl. ſor-

Ante Chr. 299. *v. c.* 453.

fore urbano geſto magiſtratu. ita nec diſſimulantem quid mallet, nec petentem tamen, ædilem curulem cum L. Papirio Curſore factum. Id ne pro certo ponerem, vetuſtior annalium auctor Piſo effecit, qui eo anno ædiles curules fuiſſe tradit C. Domitium, Cn. F. Calvinum, & Sp. Carvilium, Q. F. Maximum. Id credo cognomen errorem in ædilibus feciſſe; ſecutamque fabulam miſtam ex ædilitiis & conſularibus comitiis, convenientem errori. Et luſtrum eo anno conditum à P. Sempronio Sopho & P. Sulpicio Saverrione cenſoribus: tribuſque additæ duæ, Anienſis ac Terentina.

X. Hæc Romæ geſta. Ceterùm ad Nequinum oppidum quum ſegni obſidione tempus tereretur, duo ex oppidanis, quorum erant ædificia juncta muro, ſpecu facto, ad ſtationes Romanas itinere occulto perveniunt: inde ad conſulem deducti, præſidium armatum ſe intra mœnia & muros accepturos confirmant. Nec aſpernanda res viſa, neque incautè credenda. cum altero eorum (nam alter obſes retentus) duo exploratores per cuniculum miſſi: per quos ſatis comperta re, trecenti armati transfuga duce in urbem ingreſſi, nocte portam, quæ proxima erat, cepere. qua refracta, conſul exercituſque Romanus ſine certamine urbem invaſere. Ita Nequinum in ditionem populi Romani venit. Colonia eò adverſus Umbros miſſa, à flumine Narnia appellata. exercitus cum magna præda Romam reductus. Eodem anno ab Etruſcis adverſus inducias paratum bellum. ſed eos alia *molientes Gallorum* ingens exercitus, fines ingreſſus, *paulliſper* à propoſito avertit. Pecunia deinde

qua maxime poterant, freti, socios ex hostibus facere Gallos conantur, ut eo adjuncto exercitu cum Romanis bellarent. De societate haud absurde haberi; de mercede agitur, quæ postea accepta, quum parata cetera ad bellum essent, sequique Etruscus juberet, inficias eunt, mercedem se belli Romanis inferendi petisse: quicquid accepisse, se agrum Etruscum vastasse, arasse dissipasse colonos. Militaturos tamen se, si ita Etrusci velint, sed nullam aliam mercedem quàm ut in partem agri accipiantur, tendantque aliqua sede certa consistant. Multa de eo concilia populorum Etruriæ habita. nec perfici quicquam potuit; non tam, quia insanum agrum, quàm quia accolas sibi quisque adjungere tam efferatæ gentis homines horrebat, ita dimissi Galli pecuniam ingentem, sine labore ac periculo partam, retulerunt. Romæ terrorem præbuit fama Gallici tumultus ad bellum Etruscum adjecti: eò minùs cunctanter fœdus ictum cum Picenti populo est.

XI. T. Manlio consuli Etruria provincia forte evenit: qui vix dum ingressus hostium fines, quum exercerentur inter equites, ab rapido cursu circumagendo equo effusus, extemplo prope exspirauit, tertius ab eo casu dies finis vitæ consuli fuit. Quo vulnere omine belli cœpto, Deos pro se commissile bellum memorantes Etrusci sustulere animos. Romæ tum desiderio viri, tum incommoditate temporis tristis nuncius fuit, ut Patres ob jubendo die Gratore consulis subrogandi comitia ex sententia principum habita deterruerint. M. Valerium consulem omnes sententia centuriæque dixere, quem

ſenatus dictatorem dici juſſurus fuerat. tum extemplo in Etruriam ad legiones proficiſci juſſit. Adventus ejus compreſſit Etruſcos, adeò ut nemo extra munimenta egredi auderet, timorque ipſorum obſidioni ſimilis eſſet, neque illos novus conſul vaſtandis agris urendiſque tectis, quum paſſim non villæ ſolùm ſed frequentes quoque vici incendiis fumarent, elicere ad certamen potuit. Quum hoc ſegnius bellum opinione eſſet; alterius belli, quod multis invicem cladibus haud immeritò terribile erat, fama, Picentium, novorum ſociorum, indicio exorta eſt: Samnites arma & rebellionem ſpectare, ſeque ab iis ſollicitatos eſſe. Picentibus gratiæ actæ: & magna pars curæ Patribus ab Etruria in Samnites verſa eſt. Caritas etiam annonæ ſollicitam civitatem habuit: venturumque ad inopiæ ultimum *foret*, (ut ſcripſere, quibus ædilem fuiſſe eo anno Fabium Maximum placet) ni ejus viri cura, qualis in bellicis rebus multis tempeſtatibus fuerat, talis domi tum in annonæ diſpenſatione præparando ac convehendo frumento fuiſſet. Eo anno (nec traditur cauſſa) interregnum initum. interreges fuere Appius Claudius, dein P. Sulpicius. Is comitia conſularia habuit: creavit L. Cornelium Scipionem, Cn. Fulvium conſules. *Ante Chr.* 298. *V. C.* 454. Principio hujus anni oratores Lucanorum ad novos conſules venerunt queſtum, *quia conditionibus pellicere ſe nequiverint ad ſocietatem armorum, Samnites infeſto exercitu ingreſſos fines ſuos vaſtare, belloque ad bellum cogere. Lucano populo ſatis ſuperque erratum quondam: nunc ita obſtinatos animos eſſe, ut omnia ferre ac pati ſolerabilius ducant, quàm ut unquam poſſea re-*

inde Romanum videant. Orare Patres, ut eundo in fidem accipiant, & vim atque iram ab se Samnitium arceant. Se, quanquam cum Samnitibus fuscepto, necessaria jam fuit adversus Romanos fides sit, tamen obsides dare esse.

XII. Brevis consultatio senatus fuit. ad omnes jungendum foedus cum Lucanis, rei petendas ab Samnitibus, censent. Benigne fum Lucanis, ictumque foedus. Fecialis qui Samnitem decedere agro sociorum, ac re exercitum finibus Lucanis juberent. quit viam missi ab Samnitibus, qui denuncian *quod adissent in Samnio concilium, haud in abiturus.* Haec postquam audita sunt Rom tum Samnitibus & Patres censuerunt & j fuit. Consules inter se provincias parti Scipioni Etruria, Fulvio Samnites obvenerun versique ad suum quisque bellum proficis Scipioni segne bellum, & simile prioris an tiae exspectanti, hostes ad Volaterras instruc mine occurrerunt. Pugnatum majore par magna utrimque caede. nox incertis, qua d victoria esset, intervenit. lux insequens victor tumque ostendit. Nam Etrusci silentio castra reliquerunt. Romanus egressus in ubi profectione hostium concessam victorian progressus ad castra, vacuis cum plurima (nam & stativa trepidè deserta fuerant) pot de in Falisicum agrum copiis reductis, quu *pedimenta* Faleriis cum modico praesidio reli expedito agmine ad depopulandos hostiu *incedit.* Omnis ferro ignique vastatur

undique actæ. nec ſolum modò vaſtum hoſti relictum, ſed caſtellis etiam viciſque illatus ignis. urbibus oppugnandis temperatum, in quas timor Etruſcos compulerat. Cn. Fulvii conſulis clara pugna in Samnio ad Bovianum haudquaquam ambiguæ victoriæ fuit. Bovianum inde aggreſſus, nec ita multo poſt Aufidenam vi cepit.

XIII. Eodem anno Carſeolos colonia in agrum Æquicolarum deducta. Fulvius conſul de Samnitibus triumphavit. quum comitia conſularia inſtarent, fama exorta, Etruſcos Samniteſque ingentes conſcribere exercitus: palam omnibus conciliis vexari principes Etruſcorum, quòd non Gallos quacumque conditione traxerint ad bellum: increpari magiſtratus Samnitium, quòd exercitum, adverſus Lucanum hoſtem comparatum, objecerint Romanis. Itaque ſuis ſociorumque viribus conſurgere hoſtes ad bellum, & haudquaquam pari defungendum eſſe certamine. Hic terror, quum illuſtres viri conſulatum peterent, omnes in Q. Fabium Maximum primò non petentem, deinde, ut inclinata ſtudia vidit, etiam recuſantem, convertit. *Quid ſe jam ſenem, ac perfunctum laboribus laborumque præmiis, ſollicitarent? Nec corporis, nec animi vigorem remanere eundem: & fortunam ipſam vereri, ne cui Deorum nimia jam in ſe, & conſtantior, quàm velint humanæ res, videatur. Et ſe gloria ſeniorum ſuccreviſſe, & ad ſuam gloriam conſurgentes alios lætum aſpicere. nec honores magnos fortiſſimis viris Romæ, nec honoribus deeſſe fortes viros.* Acuebat hac moderatione tam juſtâ ſtudia, quæ verecundia legum reſtinguenda ratus, legem recitari juſſit, qua intra decem annos eundem conſu-

le

dito à conſpectu erigere in montes agmen, a
que hoſti ab tergo repente ſe oſtendere. E
ducibus tribunis haud multo plus hoſtibus
ſuis, ex improviſo ante ſigna evecti, præbu
tquidius. Adverſus incitatas turmas fiecit i
ta Samnitium acies, nec parte ulla pelli su
rumpi potuit. Et poſtquam irritum incepu
rat, recepti poſt ſigna proelio exceſſerunt.
ex eo hoſtium animos nec ſuſtinere frons
tam longam certamen, lucreſcentemque
ſui vim poſſet, ni ſecunda acies juſſa ea
in primum ſuccefſiſſet. Ibi integri viri
inchoatum ſe jam Samnitem. & tempeſtiv
viſa ex montibus ſigna, clamorque ſublatus a
eo tantum metu terruere Samnitium animos
& Fabius Decium collegam appropinquare
mavit: & pro ſe quiſque miles, adeſſe al
conſulem, adeſſe legiones, gaudio alacres fie
errorque utilis Romanis oblatus, fugat form
que Samnites implevit, maximè territos, ne
toro exercitu integro intactoque feſſi opprim
tur. & quia paſſim in fugam diſſipati ſunt,
cædes, quàm pro tanta victoria, fuit. tri
lia & quadringenti cæſi: capti ad tre
ferme & triginta: ſigna militaria capta tria
ginta.

XV. Samnitibus Apuli ſe ante proelium co
xiſſent, ni P. Decius conſul iis ad Maleventur
ſtra objeciſſet, extractos deinde ad certamen
ſet. Ibi quoque plus fugæ fuit quàm cædi
millia Apulorum cæſa, ſpretoque eo hoſte I
in Samnium legiones duxit. Ibi duo cor
exercitus, diverſis vagati partibus, omni

ıque menſium evaſtârunt. Quadraginta & quin-
loca in Samnio fuere, in quibus Decii caſtra
ınt: alterius conſulis ſex & octoginta. nec
tantum ac foſſarum veſtigia relicta, ſed mul-
lis inſigniora monimenta vaſtitatis circa, regi-
nque depopulatarum. Fabius etiam urbem
etram cepit. ibi capta armatorum duo millia
lringenti. cæſi ferme pugnantes ad quadrin-
os triginta. Inde comitiorum cauſſa Romam
ectus maturavit eam rem agere. quum primò
ıtæ Q. Fabium conſulem dicerent omnes cen-
e, Ap. Claudius conſularis candidatus, vir acer
mbitioſus, non ſui magis honoris cauſſa, quàm
patricii recuperarent duo conſularia loca, cum
, tum totius nobilitatis viribus incubuit, ut ſe
ı Q. Fabio conſulem dicerent. Fabius primò,
e eadem fere quæ priore anno dicendo, abnu-
circumſtare ſellam omnis nobilitas: orare ut
coeno plebejo conſulatum extraheret, majeſta-
que priſtinam tum honori, tum patriciis
tibus redderet. Fabius, ſilentio facto, media
ione ſtudia hominum ſedavit. facturum enim
ıiſſe dixit, ut duorum patriciorum nomina re-
ret, ſi alium quàm ſe conſulem fieri vide-
nunc ſe ſui rationem comitiis, quum con-
leges futurum ſit, peſſimo exemplo non ho-
rum. Ita Lucius Volumnius de
ıe cum Ap. Claudio conſul eſt factus, *Ante Chr.* 296.
ıre item conſulatu inter ſe compera- *V. C.* 458.
Nobilitas objectare Fabio, fugiſſe
n Appium Claudium collegam, eloquentia civi-
ſque artibus haud dubiè præſtantem.

XVI. Cæ

inde, quanquam nihil quietis dabatur, tamen ſumma alacritate ductus. Ceterùm ibi plus laboris ac periculi fuit. & defenſa ſumma vi mœnia ſunt: & locus erat munimento naturaque tutus. ſed evicit omnia aſſuetus prædæ miles. ad tria millia hoſtium circa muros cæſa: præda militis fuit. Hujus oppugnatarum urbium decoris pars major in quibuſdam annalibus ad Maximum trahitur. Murgantiam ab Decio, à Fabio Ferentinum Romuleamque oppugnatas tradunt. ſunt qui novorum conſulum hanc gloriam faciant. Quidam non amborum, ſed alterius, L. Volumnii: ei Samnium provinciam eveniſſe.

XVIII. Dum ea in Samnio, cujuſcumque ductu auſpicioque, gererentur, Romanis in Etruria iterum bellum ingens multis ex gentibus concitur: cujus auctor Gellius Egnatius ex Samnitibus erat. Tuſci fere omnes conciverant bellum: traxerat contagio proximos Umbriæ populos: & Gallica auxilia mercede ſollicitabantur. omnis ea multitudo ad caſtra Samnitium conveniebat. Qui tumultus repens poſtquam Romam perlatus eſt, quum jam L. Volumnius conſul cum legionibus ſecunda ac tertia, ſociorumque millibus quindecim profectus in Samnium eſſet, Ap. Claudium primo quoque tempore in Etruriam ire placuit. duæ Romanæ legiones ſecutæ, prima & quarta, & ſociorum duodecim millia: caſtra haud procul ab hoſte poſita. Ceterùm magis eò profectum eſt, quòd mature ventum erat, ut quoſdam ſpectantes jam arma Etruriæ populos metus Romani nominis comprimeret, quàm quòd ductu conſulis quicquam ibi *ſatis ſcitè* aut fortunatè geſtum ſit. Multa proelia

hoc

locis & temporibus iniquis commiſſa, ſpeſque indies graviorem hoſtem faciebat. & jam prope erat, ut nec duci milites, nec militibus dux ſatis fideret. Literas, ad collegam arceſſendum ex Samnio miſſas, in trinis annalibus invenio. piget tamen incertum ponere, quum ea ipſa inter conſules populi Romani jam iterum eodem honore fungentes diſcrepatio fuerit, Appio abnuente miſſas, Volumnio affirmante Appii ſe literis accitum. Jam Volumnius in Samnio tria caſtella ceperat, in quibus ad tria millia hoſtium cæſa erant, dimidium fere ejus captum. & Lucanorum ſeditiones, à plebejis & egentibus ducibus ortas, ſumma optimatium voluntate per Q. Fabium proconſulem miſſum eò cum veteri exercitu compreſſerat. Decio depopulandos hoſtium agros relinquit: ipſe cum ſuis copiis in Etruriam ad collegam pergit; quem advenientem læti omnes accepere. Appium ex conſcientia ſua credo animum habuiſſe haud immeritò iratum, ſi nihil ſcripſerat; illiberali & ingrato animo, ſi eguerat ope, diſſimulantem. Vix enim ſalute mutua reddita, quum obviam egreſſus eſſet: *Satin' ſalvæ*, inquit, *Lucî Volumni? ut ſeſe in Samnio res habent? Quæ te cauſſa, ut provincia tua excederes, induxit?* Volumnius in Samnio res proſperas eſſe ait: literis ejus accitum veniſſe: quæ ſi falſæ fuerint, nec uſus ſui ſit in Etruria, extemplo converſis ſignis abiturum. *Tu verò abeas*, inquit: *neque te quiſquam moratur. etenim minimè conſentaneum eſt, quum bello tuo forſitan vix ſufficias, hic te ad opem ferendam* aliis gloriari veniſſe. *Bene Hercules verteret*, dicere Volumnius: *malle fruſtra operam inſumptam*, quàm quicquam in

tneidiſſe, aut non ſatis eſſe Etruriæ annuo conſulari exercitus.

XIX. Digredientes jam conſules, legati tribunique ex Appiano exercitu circumſiſtunt: pars imperatorem ſuum orare, ne collegæ auxilium, quod acciendum ultro fuerit, ſua ſponte oblatum ſpernerentur: plures abeunti Volumnio obſidere, atque obteſtari, *ne pravo illo collegæ certamine rempubl. prodat: ſi quæ clades inciderit, deſertori magis, quàm deſerto, noxia fore. Eò rem addubitari, ad omnis rei bene aut ſecus geſtæ in Etruria decus dedecuſque ad L. Volumnium ſit delegatum, nemini quæſiturum, quæ verba Appii, ſed quæ fortuna exercitus fuerit. Dimitti ab Appio tuto, ſed à republ. & ab exercitu retineri, experiantur malè volentem militem.* Hæc monendo obteſtandoque, prope reſtitantes conſules in concionem perduxerunt. ibi orationes longiores habitæ in eandem ferme ſententiam, in quam inter paucos certatum verbis fuerat. Et quum Volumnius cauſſa ſuperior, ne infacundus quidem adverſus eximiam eloquentiam collegæ viſus eſſet; cavillanſque Appius *ſibi acceptum referre* diceret *debere, quòd ex muto atque elingui facundum etiam conſulem haberent; priore conſulatu primis utique menſibus hiſce eum nequiſſe, nunc jam populares orationes ſerere. Quàm mallem,* inquit Volumnius, *tu à me ſtrenuè facere, quàm ego abs te ſcitè loqui didiciſſem. Poſtremò conditionem ferre, qua decretura ſit, non orator, (neque enim id deſiderare rempublicam) ſed imperator uter ſit melior.* Etruriam & *Samnium provincias eſſe: utram* mallet, eligeret. ſuo exercitu *ſe vel in Etruria, vel in Samnio rem geſturum.* Cum

litum clamor ortus, ut ſimul ambo bellum E-
ſcum ſuſciperent. quo animadverſo conſenſu,
lumnius, *Quoniam in collega voluntate interpre-
da*, inquit, *erravi, non committam ut quid vos
tis, obſcurum ſit. manere, an abire me velitis,
nore ſignificate.* Tum verò tantus eſt cla-
r exortus, ut hoſtes è caſtris exciret. armis
ptis in aciem deſcendunt. & Volumnius ſi-
canere, ac vexilla efferri è caſtris juſſit. Ap-
m addubitâſſe ferunt, cernentem, ſeu pugnante,
quieto ſe, fore collegæ victoriam: deinde ve-
m, ne ſuæ quoque legiones Volumnium ſeque-
tur, & ipſum flagitantibus ſuis ſignum dediſſe.
neutra parte ſatis commodè inſtructi fuerunt.
n & Samnitium dux Gellius Egnatius pabulatum
n cohortibus paucis ierat; ſuoque impetu ma-
milites, quàm cujuſquam ductu aut imperio,
nam capeſſebant: & Romani exercitus nec pa-
r ambo ducti, nec ſatis temporis ad inſtruen-
n fuit. Priùs concurrit Volumnius, quàm Ap-
s ad hoſtem perveniret. itaque fronte inæquali
ncurſum eſt: &, velut ſorte quadam mutante
ietos inter ſe hoſtes, Etruſci Volumnio, Sam-
s, parumper cunctati, quia dux aberat, Appio
urrere. Dicitur Appius in medio pugnæ diſ-
mine, ita ut inter prima ſigna manibus ad cœ-
n ſublatis conſpiceretur, ita precatus eſſe, *Bello-
ſi hodie nobis victoriam duis, aſt ego templum
voveo.* Hæc precatus, velut inſtigante Dea, &
collegæ & exercitus virtutem adæquavit. Du-
imperatoria opera exſequuntur; & milites, ne
altera parte priùs victoria incipiat, annituntur.
o ſundunt fugantque hoſtes, majorem molem

haud facilè ſuſtinentes, quàm cum qua manus conſerere aſſueti fuerant. urgendo cedentes, inſequendoque effuſos compulere ad caſtra. Ibi, interventu Gellii, cohortiumque Sabellarum, paulliſper recruduit pugna. iis quoque mox fuſis, jam à victoribus caſtra oppugnabantur. & quum Volumnius ipſe portæ ſigna inferret, Appius, Bellonam victricem identidem celebrans, accenderet militum animos: per vallum, per foſſas irruperunt. Caſtra capta direptaque: præda ingens parta, & militi conceſſa eſt. ſeptem millia ac trecenti hoſtium occiſi: duo millia & centum vigiati capti.

XX. Dum ambo conſules omniſque Romana vis in Etruſcum bellum magis inclinat, in Samnio novi exercitus, exorti ad depopulandos imperii Romani fines, per Veſcinos in Campaniam Falernumque agrum tranſcendunt, ingenteſque prædas faciunt. Volumnium, magnis itineribus in Samnium redeuntem, (jam enim Fabio Decioque proregati imperii finis aderat) fama de Samnitium exercitu, populationibuſque Campani agri, ad tuendos ſocios convertit. Ut in Calenum agrum venit, & ipſe cernit recentia cladis veſtigia, & Caleni narrant tantum jam prædæ hoſtes trahere, ut vix explicari agmen poſſit: itaque jam propalam duces loqui, extemplo eundum in Samnium eſſe; ut, relicta ibi præda, in expeditionem redeant, nec tam oneratum agmen dimicationi committant. Ea quanquam ſimilia veris erant, certiùs tamen exploranda ratus, dimittit equites, qui vagos prædatores in agros palantes excipiant: ex quibus inquirendo cognoſcit, ad Vulturnum flumen ſedere hoſtem: inde tertia vigilia moturum iter in Samnium eſſe. His

exploratis profectus, tanto intervallo ab hosti-
conſedit, ut nec adventus ſuus propinquitate
a noſci poſſet, & egredientem è caſtris hoſtem
imeret. Aliquanto ante lucem ad caſtra ac-
:: gnaroſque Oſcæ linguæ exploratum quid a-
r mittit. Intermiſti hoſtibus (quod facile erat
octurna trepidatione) cognoſcunt infrequentia-
atis ſigna egreſſa, prædam prædæque cuſtodes
:, ignobile agmen, & ſua quemque molientem,
) inter alios conſenſu, nec ſatis certo imperio.
ipus aggrediendi aptiſſimum viſum eſt: & jam
appetebat. itaque ſigna canere juſſit; agmen-
hoſtium aggreditur. Samnites præda impedi-
infrequentes armati, pars addere gradum, ac
ſe agere prædam; pars ſtare; incerti utrùm
gredi, an regredi in caſtra tutius foret, inter
ſtationem opprimuntur. & Romani jam tran-
derant vallum: cædeſque ac tumultus erat in
is. Samnitium agmen, præterquam hoſtili tu-
tu, captivorum etiam repentina defectione tur-
im erat: qui partim ipſi ſoluti vinctos ſolve-
t: partim arma in ſarcinis deligata rapiebant,
ultumque prœlio ipſo terribiliorem, intermiſti
ini, præbebant. Memorandum deinde edidere
nus: nam Stajum Minacium ducem, adeuntem
ines hortantemque, invadunt: diſſipatis inde e-
ibus, qui cum eo aderant, ipſum circumſiſtunt,
dentemque equo captum ad conſulem Roma-
n rapiunt. Revocata eo tumultu prima ſigna
nnitium: prœliumque jam profligatum inte-
tum eſt, nec diutius ſuſtineri potuit. Cæſa ad
millia hominum: duo millia & quingenti ca-
in eis tribuni militum quatuor: ſigna milita-

ria triginta: &, quod lætissimum victoribus captivorum recepta septem millia & quadringe prada ingens sociorum: accitique edicto do ad res suas noscendas recipiendasque. Præfi die, quarum rerum non exstitit dominus, militi esse: coactique vendere prædam, ne alibi q in armis animum haberent.

XXI. Magnum ea populatio Campani agri multum Romæ præluerat: & per eos fortè ex Etruria allatum erat, post deductum inde lumnianum exercitum, Etruriam concitam in ma, & Gellium Egnatium Samnitium ducem Umbros ad defectionem vocari: & Gallos p ingenti sollicitari. His nunciis senatus contēr justitium indici, delectum omnis generis ha num haberi jussit. nec ingenui modò, sed ju res sacramento adacti sunt, sed seniorum etiam hortes factæ, libertinique centuriati. & defen dæ urbis consilia agitabantur: summæque re prætor P. Sempronius præerat. Ceterùm p curæ exonerárunt senatum Lucii Volumnii con literæ; quibus cæsos fusosque populatores Cam niæ cognitum est. Itaque & supplicationes rem bene gestam consulis nomine decernunt: stitium remittitur, quod fuerat dies decem & o supplicatioque perlæta fuit. Tum de præsidio gionis, depopulatæ ab Samnitibus, agitari cœpti Itaque placuit, ut duæ coloniæ circa Vescinum Falernum agrum deducerentur; una ad ostium ris fluvii, quæ Minturnæ appellata; altera in *Vescino* Falernum contingente agrum, ubi Sin *dicitur* Græca urbs fuisse, Sinuessa deinde ab co *mis* Romanis appellata. Tribunis plebis negot

d

datum eſt, ut plebiſcito juberetur P. Sempronius prætor triumviros in ea loca colonis deducendis creare. nec, qui nomina darent, facilè inveniebantur: quia in ſtationem ſe prope perpetuam infeſtæ regionis, non in agros, mitti rebantur. Avertit ab eis curis ſenatum Etruriæ ingraveſcens bellum, & crebræ literæ Appii, monentis, ne regionis ejus motum negligerent. *quatuor gentes conferre arma, Etruſcos, Samnites, Umbros, Gallos. jam caſtra bifariam facta eſſe: quia unus locus capere tantam multitudinem non poſſit.* Ob hæc (& jam appetebat tempus comitiorum) L. Volumnius conſul Romam revocatus. qui prius, quàm ad ſuffragium centurias vocaret, in concionem advocato populo, multa de magnitudine belli Etruſci diſſeruit. *jam tum, quum ipſe ibi cum collega vom pariter geſſerit, fuiſſe tantum bellum, ut nec duce uno, nec exercitu geri potuerit: acceſſiſſe poſtea dici Umbros, & ingentem exercitum Gallorum. Adverſus quatuor populos, duos conſules illo die deligi memineſſent. ſe, niſi confideret eum conſenſu populi Romani conſulem declaratum iri, qui haud dubiè tum primus omnium ductor habeatur, dictatorem fuiſſe exemplo dicturum.*

XXII. Nemini dubium erat, quin Q. Fabius omnium conſenſu deſtinaretur: eumque & prærogativæ, & primò vocatæ omnes centuriæ conſulem cum L. Volumnio dicebant. Fabii oratio fuit, qualis biennio ante: deinde, ut vincebatur conſenſu, verſa poſtremò ad collegam P. Decium poſcendum. *id ſenectuti ſuæ adminiculum fore*: cenſura, duobusque conſulatibus ſimul geſtis expertum ſe, nil con- *Ante Chr. 295. V. C. 457.*

cordi collegio firmius ad rempubl. tuendam eſſe. nove imperii ſocio vix jam aſſueſcere ſenilem animum poſſe: cum moribus notis facilius ſe communicaturum conſilia. Subſcripſit orationi ejus conſul cum meritis P. Decii laudibus, tum *quæ ex concordia conſulum bona, quæque ex diſcordia mala in adminiſtratione rerum militarium evenirent*, memorando, *quàm prope ultimum diſcrimen ſuis & collega certaminibus nuper ventum foret*: admonendo Decium, Fabiumque, *ut uno animo, una mente viverent. eſſe præterea viros natos militiæ, factis magnos, ad verborum linguæque certamina rudes: ea ingenia conſularia eſſe. callidos ſolerteſque, juris atque eloquentiæ conſultos, qualis Ap. Claudius eſſet, urbi ac foro præſides habendos, prætoreſque ad reddenda jura creandos eſſe.* His agendis dies eſt conſumptus. poſtridie ad præſcriptum conſulis & conſularia & prætoria comitia habita. Conſules creati, Q. Fabius & P. Decius: Ap. Claudius prætor: omnes abſentes. & L. Volumnio ex ſenatuſconſulto & ſcito plebis prorogatum in annum imperium eſt.

XXIII. Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum averruncandorum cauſſa ſupplicationes in biduum ſenatus decrevit. Publicè vinum ac thus ſacrificiis præbitum. ſupplicatum iere frequentes viri feminæque. Inſignem ſupplicationem fecit certamen in ſacello Pudicitiæ patriciæ, quæ in foro boario eſt ad ædem rotundam Herculis, inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam, patriciam *plebejo* nuptam Volumnio conſuli, matronæ, quòd è *Patribus* enupſiſſet, ſacris arcuerant. Brevis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem ani-

ıorum exarſit: quum ſe Virginia & patriciam
udicam in patriciæ Pudicitiæ templum ingreſ-
; & uni nuptam, ad quem virgo deducta ſit;
ſe viri, honorumve ejus ac rerum geſtarum
itere, verò gloriaretur. Facto deinde egregio
nifica verba adauxit. in vico Longo, ubi habi-
t, ex parte ædium quod ſatis eſſet loci modico
llo, excluſit; aramque ibi poſuit: & convo-
ı plebejis matronis conqueſta injuriam patricia-
, *Hanc ego aram*, inquit, *Pudicitiæ plebeiæ de-*
: *voſque hortor, ut quod certamen virtutis vi-*
n hac civitate ſenet, hoc pudicitiæ inter matre-
ſit: *dotiſque operam, ut hæc ara, quàm illa,*
uid poteſt, ſanctius, & à caſtioribus coli dica-

Eodem ferme ritu & hæc ara, quo illa an-
ior, culta eſt; ut nulla niſi ſpectatæ pudicitiæ
rona, & quæ uni viro nupta fuiſſet, jus ſacri-
ıdi haberet. Vulgata dein religio à pollutis,
matronis ſolùm, ſed omnis ordinis feminis,
remò in oblivionem venit. Eodem anno Cn.
Q. Ogulnii ædiles curules aliquot fœneratoribus
n dixerunt. quorum bonis mulctatis, ex eo
d in publicum redactum eſt, ænea in Capito-
limina, & trium menſarum argentea vaſa in
ı Jovis, Jovemque in culmine cum quadrigis,
d Ficum Ruminalem ſimulacra infantium con-
rum Urbis ſub uberibus lupæ poſuerunt: ſemi-
ıque ſaxo quadrato à Capena porta ad Martis
verunt: & ab ædilibus plebejis, L. Ælio Pæto
C. Fulvio Curvo, ex mulctaticia item pecunia,
m exegerunt pecuariis damnatis, ludi facti. Va-
ſque aureæ ad Cereris poſitæ.

XXIV. Q. inde Fabius quintum & P. Decius quartum conſulatum ineunt, tribus conſulatibus cenſuraque collegæ; nec gloriæ magis ruſtica, quæ ingens erat, quàm concordia inter ſe clari, quæ in perpetua eſſet, ordinum magis quàm ipſorum inter ſe certamen interveniſſe rebar: patriciis tollentibus ut Fabius Etruſcam extra ordinem provinciam haberet; plebejis ſuffragantibus Decio, ut ad ſortem revocaret. Fuit certè contentio in ſenatu: & poſtquam ibi Fabius plus poterat, revocata res ad populum eſt. in concione, ut inter talliones viros, & factis potiùs quàm dictis fretos, paucis verba habita: Fabius, *quem arborem conſeriſſe, ſub ea legere alium fructum, indignum eſſe dicere, ſe aperuiſſe Ciminium ſilvam, vianique per devios ſaltus Romano bello feciſſe. Quid ſi id ætatis ſollicitæ eſſent, ſi alio duce bellum geſturi eſſent? Nimirum adverſarium ſe, non ſocium imperii, legiſſe* ſenſim exprobrat: *& invidiſſe Decium concordibus collegiis tribus.* Poſtremò *ſe tendere nihil ultra, quàm ut, ſi ſe dignum provincia ducerent, in eam mitterent. in ſenatus arbitrio ſe fuiſſe, & in poteſtate populi futurum.* P. Decius ſenatus injuriam querebatur. *quod potuerint Patres annixos ne plebejis aditus ad magnos honores eſſet: poſtquam ipſa virtus pervicerit, ne in ullo genere hominum inhonorata eſſet, quæri, quemadmodum irrita ſint non ſuffragia modò populi, ſed arbitria etiam fortunæ, & in paucorum poteſtatem vertantur. Omnes ante ſe conſules ſortitos provincias eſſe; nunc extra ſortem Fabio ſenatum provinciam dare. Si honoris ejus cauſſa: ita eum de ſe, deque republica meritum eſſe, ut faveat* Q. Fabii gloriæ, quæ modò non

ſua

ſua contumelia ſplendeat. Cui autem dubium eſſe, ubi unum bellum ſit aſperum ac difficile, quum id alteri extra ſortem mandetur, quin alter conſul pro ſupervacuaneo atque inutili habeatur? Gloriari Fabium rebus in Etruria geſtis: velle & P. Decium gloriari: & forſitan, quem ille obrutum ignem reliquerit, ita ut toties novum ex improviſo incendium daret, eum ſe exſtincturum. Poſtremò ſe collega honores præmiaque conceſſurum verecundiæ ætatis ejus majeſtatiſque: quum periculum, quum dimicatio propoſita ſit, neque cedere ſua ſponte, neque ceſſurum: &, ſi nihil aliud ex eo certamine tulerit, illud certè laturum, ut, quod populi ſit, populus jubeat potius, quàm Patres gratificentur. Jovem optimum maximum, Deoſque immortales ſe precari, ut ita ſortem æquam ſibi cum collega dent, ſi eandem virtutem felicitatemque in bello adminiſtrando daturi ſint. certè id & natura æquum, & exemplo utile eſſe, & ad famam populi Romani pertinere, eos conſules eſſe, quorum utrolibet duce bellum Etruſcum geri rectè poſſit. Fabius nihil aliud precatus populum, quàm ut, priuſquam intro vocarentur ad ſuffragium tribus, Ap. Claudii prætoris allatas ex Etruria literas audirent, comitio abit. nec minore populi conſenſu, quàm ſenatus, provincia Etruria extra ſortem Fabio decreta eſt.

XXV. Concurſus inde ad conſulem factus omnium ferme juniorum: & pro ſe quiſque nomina dabant. tanta cupido erat ſub eo duce ſtipendia faciendi. Qua circumfuſus turba, *Quatuor millia*, inquit, *peditum, & ſexcentos equites duntaxat ſcribere in animo eſt. hodierno & craſtino die qui nomina dederitis, mecum ducam. majori mihi curæ eſt*

ut omnes locupletes reducam, quàm ut multis rem geram militibus. Profectus apto exercitu, & eo plus fiduciæ ac ſpei gerente, quòd non deſiderata multitudo erat: ad oppidum Ahernam, unde haud procul hoſtes erant, ad caſtra Appii prætoris pergit. paucis citra millibus lignatores ei cum præſidio occurrunt, qui, ut lictores prægredi viderunt, Fabiumque eſſe conſulem accepere; læti atque alacres Diis populoque Romano grates agunt, quòd eum ſibi imperatorem miſiſſent. Circumfuſi deinde quum conſulem ſalutarent, quærit Fabius quò pergerent, reſpondentibuſque lignatum ſe ire, *nin' tandem*, inquit, *num caſtra vallata non habetis?* Ad hoc quum ſuccłamatum eſſet; duplici quidem vallo, & foſſa, & tamen in ingenti metu eſſe: *habetis igitur*, inquit, *affatim lignorum: redite, & vellite vallum.* Redeunt in caſtra, terroremque ibi, vellentes vallum, & iis qui in caſtris remanſerunt militibus, & ipſi Appio fecerunt. Tum pro ſe quiſque alii aliis dicere, conſulis ſe Q. Fabii facere juſſu. Poſtero inde die caſtra mota, & Appius prætor Romam dimiſſus. inde nuſquam ſtativa Romanis fuere. negabat utile eſſe uno loco ſedere exercitum: itineribus ac mutatione locorum nobiliorem ac ſalubriorem eſſe. fiebant autem itinera, quanta fieri ſinebat hiems hauddum exacta. Vere inde primo, relicta ſecunda legione ad Cluſium, quod Camars olim appellabant, præpoſitoque caſtris L. Scipione proprætore, Romam ipſe ad conſultandum de bello rediit: ſive ipſe ſponte *ſua*, quia bellum ei majus in conſpectu erat, quàm *quantum* eſſe famæ crediderat; ſive ſenatuſconſulto accitus. nam in utrumque auctores ſunt. Ab

Ap-

Ap. Claudio prætore retractum quidam videri volunt: quum in ſenatu, & apud populum (id quod per literas aſſiduè fecerat) terrorem belli Etruſci augeret. *non ſuffecturum ducem unum, nec exercitum unum adverſus quatuor populos. Periculoſum eſſe, ſive juncti unum premant, ſive id diverſi gerant bellum, ne ad omnia ſimul obire unus non poſſit. Duas ſe ibi legiones Romanas reliquiſſe: & minus quinque millia peditum equitumque cum Fabio veniſſe. ſibi placere, P. Decium conſulem primo quoque tempore in Etruriam ad collegam proficiſci: L. Volumnio Samnium provinciam dari. Si conſul malit in ſuam provinciam ire, Volumnium in Etruriam ad conſulem cum exercitu juſto conſulari proficiſci.* Quum magnam partem moveret oratio prætoris, P. Decium cenſuiſſe ferunt, ut omnia integra ac libera Q. Fabio ſervarentur, donec vel ipſe, ſi per commodum reipubl. poſſet, Romam veniſſet: vel aliquem ex legatis miſiſſet, à quo diſceret ſenatus, quantum in Etruria belli eſſet, quantiſque adminiſtrandum copiis, & quot per duces eſſet.

XXVI. Fabius ut Romam rediit, & in ſenatu, & productus ad populum, mediam orationem habuit, ut nec augere nec minuere videretur belli famam: magiſque in altero aſſumendo duce aliorum indulgere timori, quàm ſuo aut reip. periculo conſulere. ceterùm ſi ſibi adjutorem belli, ſociumque imperii darent; quonam modo ſe obliviſci P. Decii conſulis per tot collegia experti poſſe? *Neminem omnium ſecum conjungi malle: & copiarum ſatis ſibi cum P. Decio, & nunquam nimium hoſtium fore: ſin collega aviè aliud malit; at ſibi*

vtrumque duris adjuvent. Omnium horum ex lætitia & à populo, & à senatu, & ab ipso collega Fabio permissum est. & quum Decius & in Samnium vel in Etruriam profecti partium alterius essent, tanta lætitia ac gratulatio fuit, ut percipereturque victoria animis, triumphusque non bellum decretum consulibus videretur. Invenio apud quosdam, extemplo, consulatu inito, profectos in Etruriam Fabium Decimumque, sine ulla mentione sortis provinciarum certatumque inter collegas, quæ expetat. Sunt quibus ne hæc quidem certamine expositæ satis fuerit; adjecerunt & Appii criminationes de Fabio absente ad populum, & pertinaciam adversus præsentem consulem prætoris, contentionemque aliam inter collegas, tendente Decio, ut sine quisque provinciæ sortem tueretur. Constare res incipit ex eo tempore, quo profecti ambo consules ad bellum sunt. Ceterùm antequam consules in Etruriam pervenirent, Senones Galli multitudine ingenti ad Clusium venerunt, legionem Romanam castraque oppugnaturi. Scipio, qui castris præerat, loco adjuvandam paucitatem suorum militum ratus, in colle, qui inter urbem & castra erat, aciem erexit. Sed, ut in re subita, parum explorato itinere ad jugum perrexit, quod hostes ceperant parte alia egressi. ita cæsa ab tergo legio, atque in medio, quum hostis undique urgeret, circumventa. Deletam quoque ibi legionem, ita ut nuncius non supereſſet, quidam auctores sunt; nec ante ad consules, qui jam haud procul *à Clusio* aberant, famam ejus cladis perlatam, *quàm in* conspectu fuere Gallorum equites, pectoribus equorum suspensa gestantes capita, & lanceis infixa

, evanescique moris sui carmine. Sunt qui
os fallit, nos Gallos, crudant: nec tantum
nscriptum: & circumvento pabulatoribus
L. Manlio Torquato legato Scipionem pro-
rem subsidium è castris talisse, victoresque
os, redintegrato proelio, victos esse: capti-
e eis ac praeda ademptam. Similius vero
Gallo hoste, quàm Umbro, cum cladibus ac-
em; quòd, cum saepè alias, tum eo anno,
si tumultus praecipuus terror civitatem tenuit.
e praeterquam quòd ambo consules profecti
lum erant cum quatuor legionibus, & mis-
equitatu Romano, Campanisque mille equiti-
lectis ad id bellum missis, & sociorum no-
ue Latini majore exercitu, quàm Romani;
lio exercitus haud procul urbe Etruria oppo-
mus in Falisco, alter in Vaticano agro. Ca-
us & L. Postumius Megellus, propraetores
, stativa in eis locis habere jussi.

XVII. Consules ad hostes transgresso Apen-
in agrum Sentinatem pervenerunt. Ibi qua-
millium ferme intervallo castra posita. Inter
s deinde consultationes habitae: atque ita cau-
, ut ne unis castris miscerentur omnes, neve
ciem defenderent simul. Samnitibus Galli,
cis Umbri adjecti. dies indicta pugnae: Sam-
as Gallisque delegata pugna: inter ipsum cer-
n Etrusci Umbrique jussi castra Romana op-
are. Haec consilia turbârunt transfugae Clu-
res, clam nocte ad Fabium consulem transi-
: qui, editis hostium consiliis, dimissi cum
, *ut fabinde*, ut quaeque res nova decreta ex-
exploratum perferrent. Consules Fulvio, ut

ex Falisco, Postumio, ut ex Vaticano exercitum ad Clusium admoveant, summaque vi fines hostium depopulentur, scribunt. Hujus populationis fama Etruscos ex agro Sentinate ad sua quemque tuenda movit. Instare inde consules, ut absentibus iis pugnaretur. per biduum lacessiere proelio hostem. biduo nihil dignum dictu actum, pauci utrimque cecidere: magisque irritati sunt ad justum certamen animi, quàm ad discrimen summae rerum adducta. Tertio die descensum in campum omnibus copiis est. Quum instructae acies starent, cerva fugiens lupum è montibus exacta per campos inter duas acies decurrit: inde diversa ferae, cerva ad Gallos, lupus ad Romanos cursum dederit. lupo data inter ordines via, cervam Galli confixere. Tum ex antesignanis Romanus miles, *Illae fuga*, inquit, *& caedes vertit, ubi sacrum Dianae feram jacentem videtis. Hinc victor Martius lupus, integer & intactus, gentis nos Martiae & conditoris nostri admonuit.* Dextro cornu Galli, sinistro Samnites constiterunt. Adversus Samnites Fabius primam ac tertiam legiones pro dextro cornu, adversus Gallos pro sinistro Decius quintam & sextam instruit. secunda & quarta cum L. Volumnio proconsule in Samnio gerebant bellum. Primo concursu adeò æquis viribus gesta res est, ut, si affuissent Etrusci & Umbri, aut in acie, aut in castris, quocumque se inclinâssent, accipienda clades fuerit.

XXVIII. Ceterùm, quanquam communis adhuc Mars belli erat, nec dum discrimen fortuna fecerat qua datura vires esset, haudquaquam similis pugna in dextro lævoque cornu erat: Romani apu

apud Fabium arcebant magis quàm inferebant pugnam: extrahebaturque in quàm maximè ſerum diei certamen: quia ita perſuaſum erat duci, & Samnites & Gallos primo impetu feroces eſſe, quos ſuſtineri ſatis ſit; longiore certamine ſenſim reſidere Samnitium animos: Gallorum quidem etiam corpora intolerantiſſima laboris atque æſtus fluere; primaque eorum prœlia pluſquam virorum, poſtrema minus quàm feminarum eſſe. In id tempus igitur, quo vinci ſolebat hoſtis, quàm integerrimas vires militi ſervabat. Ferocior Decius & ætate & vigore animi, quantumcunque virium habuit, certamine primo effudit: & quia lentior videbatur pedeſtris pugna, equitatum in pugnam concitat: & ipſe, fortiſſimæ juvenum turmæ immiſtus, orat proceres juventutis, ut ſecum in hoſtem impetum faciant: duplicem illorum gloriam fore, ſi ab lævo cornu & ab equite victoria incipiat. Bis avertere Gallicum equitatum, iterum longiùs evectos, & jam inter media equitum agmina prœlium cientes, novum pugnæ conterruit genus. eſſedis carriſque ſuperſtans armatus hoſtis ingenti ſonitu equorum rotarumque advenit, & inſolitos ejus tumultus Romanorum conterruit equos. Ita victorem equitatum velut lymphaticus pavor diſſipat: ſternit inde ruentes equos viroſque improvida fuga. Turbata hinc etiam ſigna legionum: multique impetu equorum ac vehiculorum raptorum per agmen obtriti anteſignani: & inſecuta, ſimul territos hoſtes vidit, Gallica acies nullum ſpatium reſpirandi recipiendique ſe dedit. Vociferari Decius, *Quò fugerent? quamve in fuga ſpem haberent?* obſiſtere cedentibus, ac revo-

car

eare fuſos, deinde ut nulla vi perculſos ſuſtinere poterat, patrem P. Decium nomine compellans, *Quid ultra moror*, inquit, *familiare fatum? Datum hoc noſtro generi eſt, ut luendis periculis publicis piacula ſimus. Jam ego mecum legiones hoſtium nuctandas Telluri ac Diis Manibus dabo.* Hæc locutus, M. Livium pontificem, quem, deſcendens in aciem, digredi vetuerat ab ſe, præire juſſit verba, quibus ſe legioneſque hoſtium pro exercitu populi Romani Quiritium devoveret. devotus inde eadem precatione, eodemque habitu, quo pater P. Decius ad Veſerim bello Latino ſe juſſerat devoveri. Quum ſecundùm ſolennes precationes adjeciſſet, *pra ſe agere ſeſe formidinem ac fugam, eademque ac cruorem; coeleſtium, inferorum iras: contacturum funebribus diris ſigna, tela, arma hoſtium; locumque eundem ſuæ peſtis & Gallorum ac Samnitium fore:* hæc exſecratus in ſe hoſteſque, quà confertiſſimam cernebat Gallorum aciem, concitat equum; inferenſque ſe ipſe infeſtis tèlis interfectus eſt.

XXIX. Vix humanæ inde opis videri pugna potuit. Romani, duce amiſſo, quæ res terrori aliàs eſſe ſolet, ſiſtere fugam, ac novam de integro velle inſtaurare pugnam. Galli, & maximè globus circumſtans conſulis corpus, velut alienata mente, vana incaſſum jactare tela: torpere quidam, & nec pugnæ meminiſſe, nec fugæ. At ex parte altera pontifex Livius, cui lictores Decius tradiderat, juſſeratque proprætorem eſſe, vociferari, *Viciſſe Romanos, defunctos conſulis fato: Gallos Samniteſque Telluris matris ac Deorum Manium eſſe: rapere ad ſe ac vocare* Decium devotam ſecum aciem:

veiem : furiarumque ac formidinis plena omnia ad hoſtes eſſe. Superveniunt deinde his reſtituentibus pugnam L. Cornelius Scipio & C. Marcius, cum ſubſidiis ex noviſſima acie, juſſu Q. Fabii conſulis ad præſidium collegæ miſſi. ibi auditur P. Decii ventus, ingens hortamen ad omnia pro republica audenda. Itaque quum Galli ſtructis ante ſe ſcutis conferti ſtarent, nec facilis pede collato videretur pugna : juſſu legatorum collecta humi pila, quæ ſtrata inter duas acies jacebant, atque in testudinem hoſtium conjecta. quibus pleriſque in cuta, verutis in corpora ipſa fixis, ſternitur cuneus; ta ut magna pars integris corporibus attoniti conſiderent. hæc in ſiniſtro cornu Romanorum forma variaverat. Fabius in dextro cornu primò ut ante dictum eſt) cunctando extraxerat diem : deinde, poſtquam nec clamor hoſtium, nec impetus, nec tela miſſa eandem vim habere viſa, præfectis equitum juſſis ad latus Samnitium circumducere alas, ut ſigno dato in tranſverſos, quanto maximo poſſent impetu, incurrerent ; ſenſim ſuos igna inferre juſſit, & commovere hoſtem. Poſtquam non reſiſti vidit, & haud dubiam laſſitudinem eſſe : tum collectis omnibus ſubſidiis, quæ d id tempus reſervaverat, & legiones concitavit, e ſignum ad invadendos hoſtes equitibus dedit. ec ſuſtinuerunt Samnites impetum : præterque iem ipſam Gallorum, relictis in dimicatione ſoiis, ad caſtra effuſo curſu ferebantur. Galli, testudine facta, conferti ſtabant. Tum Fabius, auita morte collegæ, Campanorum alam, quingenw *fere equites*, excedere acie jubet, & circumvewu *ab tergo Gallicam* invadere aciem : tertiæ deinde

inde legionis ſubſequi principes: &, qua turbatum agmen hoſtium viderent, impetu equitum inſtare, ac territos cædere. Ipſe ædem Jovi Victori, ſpoliaque hoſtium quum voviſſet, ad caſtra Samnitium perrexit, quo multitudo omnis conſternata agebatur. Sub ipſo vallo, quia tantam multitudinem portæ non recepere, tentata ab excluſis turba ſuorum pugna eſt. Ibi Gellius Egnatius imperator Samnitium cecidit. compulſi deinde intra vallum Samnites, parvoque certamine capta caſtra, & Galli ab tergo circumventi. Cæſa eo die hoſtium viginti quinque millia, octo capta. nec incruenta victoria fuit. Nam ex P. Decii exercitu cæſa ſeptem millia: ex Fabii, mille ac ducenti. Fabius, dimiſſis ad quærendum collegæ corpus, ſpolia hoſtium, conjecta in acervum, Jovi Victori cremavit. Conſulis corpus eo die, quia obrutum ſuperſtratis Gallorum cumulis erat, inveniri non potuit, poſtero die inventum, relatumque eſt cum multis militum lacrimis. Intermiſſa inde omnium aliarum rerum cura, Fabius collegæ funus omni honore laudibuſque meritis celebrat.

XXX. Et in Etruria per eoſdem dies ab Cn. Fulvio proprætore res ex ſententia geſta; & præter ingentem illatam populationibus agrorum hoſti cladem, pugnatum etiam egregiè eſt: Rerufinorumque & Cluſinorum cæſa amplius tria millia, & ſigna militaria ad viginti capta. Samnitium agmen, quum per Pelignum agrum fugeret, circumventum à Pelignis eſt. ex millibus quinque ad *mille* cæſi. Magna ejus diei, quo in Sentinati *agro* bellatum, fama eſt, etiam verò ſtanti. ſed *ſuperjecere* quidam augendo fidem, qui in hoſtium exercitu

exercitu peditum quadraginta millia trecentos triginta, equitum ſex millia, mille carpentorum ſcripſere fuiſſe : ſcilicet cum Umbris Tuſciſque, quos & ipſos pugnæ affuiſſe. & ut Romanorum quoque augerent copias, L. Volumnium proconſule ducem conſulibus, exercitumque ejus legionibus conſulum adjiciunt. In pluribus annalibus duorum ea conſulum propria victoria eſt. Volumnius in Samnio interim res gerit, Samnitiumque exercitum in Tifernum montem compulſum, non deterritus iniquitate loci, fundit fugatque. Q. Fabius Deciano exercitu relicto in Etruria, ſuis legionibus deductis ad urbem, de Gallis Etruſciſque ac Samnitibus triumphavit. milites triumphantem ſecuti ſunt. Celebrata inconditis carminibus militaribus non magis victoria Q. Fabii, quàm mors præclara P. Decii eſt : excitataque memoria parentis, æquata eventu publico privatoque filii laudibus. Data ex præda militibus æris octogeni bini, ſagaque & tunicæ ; præmia illa tempeſtate militiæ haudquaquam ſpernenda.

XXXI. His ita rebus geſtis, nec in Samnitibus adhuc nec in Etruria pax erat. nam & Perufinis auctoribus poſt deductum ab conſule exercitum rebellatum fuerat : & Samnites prædatum in agrum Veſcinum Formianumque, & parte alia in Æſerninum, quæ Vulturno adjacent flumini, deſcendere. Adverſus eos Appius Claudius prætor cum exercitu Deciano miſſus. Fabius in Etruria, rebellante denuo, quatuor millia & quingentos Perufinorum occidit : cepit ad mille ſeptingentos quadraginta : qui redempti ſinguli æris trecenis decem. præda alia omnis militibus conceſſa. Sam-

nitibus

nitium legiones quum partim Ap. Claudius prætor, partim L. Volumnius proconsule sequerentur, in agrum Stellatem convenerunt. ibi & Samnitium legiones omnes conſidunt, & Appius Volumniuſque caſtra conjungunt. Pugnatum infeſtiſſimis animis, hinc in ſtimulante adverſus rebellantes patres, illinc ab ultima jam dimicantibus ſpe. Cæſi ergo Samnitium ſedecim millia trecenti, capta duo millia ſeptingenti, ex Romano exercitu amiſſe eo die millia ſeptingenti. Felix annus bellique ſatis, peſtilentia gravis, prodigiſque feliciter, cum & terram multifariam pluiſſe, & in exercitu Appii Claudii plauſque ſubmiſſum idibus nonis ſit: librique ob hæc aditi. Eo anno Q. Fulvius Gurges, conſulis filius, aliquot matronas ad populum ſtupri damnatas pecunia multavit. ex quo facultatis ære Veneris ædem, quæ prope Circum eſt, faciendam curavit. Superſunt etiam nunc Samnitium bella, quæ continua per quartum jam volumen, annumque ſextum & quadrageſimum, à M. Valerio, A. Cornelio conſulibus, qui primi Samnio arma intulerunt, agimus. & ne tot annorum clades utriuſque gentis laboreſque actos nunc referam, quibus nequiverint tamen duriora pectora vinci; proximo anno Samnites in Sentinati agro, Peligni, ad Tifernum, Stellatibus campis, ſuis ipſi legionibus, miſti alienis, ab quatuor exercitibus, quatuor ducibus Romanis cæſi fuerant: imperatorem clariſſimum gentis ſuæ amiſerant: ſocios belli, Etruſcos, Umbros, Gallos, in eadem *fortuna* videbant, qua ipſi erant: nec ſuis, nec *externis viribus* jam ſtare poterant; tamen bello non *abſtinebant*. adeò ne infeliciter quidem defenſa libertas

tatis tædebat: & vigil, quàm non tentare vi-
am, malebant. Quinam fit ille, quem non
at longinquitatis bellorum ſcribendo legendoque
gentes non fatigaverunt?

XXII. Q. Fabium, P. Decium, I-
umvios Megellus & M. Atilius Re-
e conſules ſecuti ſunt. Samni-
ambobus decreta provincia eſt:
ipſe ſuiptos hoſtium exercitus, uno Etruriam,
populationem Campaniæ repeti, certum tu-
perari finibus ſuis erat. Poſtumium vale-
uderſa Romes tenuit. Atilius extemplo pro-
it in Samnio hoſtes (ita enim placuerat
his) nondum egreſſos opprimeret. Velut ex
poſito ibi obvium habuere hoſtem: ubi & in-
nodum vaſtare ipſi Samnitium agrum pre-
erunt: & egredi inde in pacata, faciorumque
li Romani fines Samnitem prohiberent,
a caſtra caſtris collata eſſent, quod vix Ro-
is toties victor auderet, auſi Samnites ſunt
am deſperatio ultima temeritatis facit) caſtra
ana oppugnare. & quanquam non venit ad
n tam audax inceptum, tamen haud exanimo
m fuit. Nebula erat ad multum diei denſa
, ut lucis uſum eriperet, non proſpectu ma-
xtra vallum adempto, ſed propinquo etiam
rientium inter ſe conſpectu. Hinc velut in-
infidiarum freti Samnites, nondum ſatis cer-
e, & eam ipſam premente caligine, ad ſtra-
m Romanam in porta ſegniter agentem vigi-
perveniunt. Improviſò oppreſſis, nec ar-
is ad reſiſtendum, nec vires fuit. Ita
caſtrorum decumana porta ſtragem ſuſtine-
runtque

Ante Chr. 294. V. C. 458.

tis aptatis armis, in ordines eunt: &
magis quàm oculis hoſtem noſcunt; nec,
numerus ſit, æſtimari poteſt. Cedunt pri
certi fortunæ ſuæ, & hoſtem introrſum in
caſtra accipiunt. inde quum conſul vocife
expulſine extra vallum caſtra deinde ſua o
turi eſſent, rogitans: clamore ſublato, con
mò reſiſtunt: deinde inferunt pedem, urg
& impulſos ſemel terrore eodem agunt, q
perunt: expellunt extra portam vallumqu
pergere ac perſequi (quia turbida lux metu
inſidiarum faciebat) non auſi, liberatis caſt
tenti, receperunt ſe intra vallum, trecenti
hoſtium occiſis. Romanorum ſtationis pri
gilumque, & eorum qui circa quæſtorium
ſi, periere ad ducentos triginta. Anim
Samnitibus non infelix audacia auxit: & n
dò proferre inde caſtra Romanum, ſed ne

cavit. Ita ad exercitum profectus ab Sora in Samnium, ad caſtra collegæ perrexit. inde poſtquam Samnites, diffiſi duobus exercitibus reſiſti poſſe, receſſerunt; diverſi conſules ad vaſtandos agros urbeſque oppugnandas diſcedunt.

XXXIV. Poſtumius Milioniam oppugnare adortus, vi primò atque impetu, deinde, poſtquam ea parum procedebant, opere ac vineis demum injunctis muro cepit. Ibi, capta jam urbe, ab hora quarta diei ad octavam fere horam omnibus partibus urbis diu incerto eventu pugnatum eſt. poſtremò potitur oppido Romanus. Samnitium cæſi tria millia ducenti: capti quatuor millia ducenti, præter prædam aliam. Inde Ferentinum ductæ legiones: unde oppidani cum omnibus rebus ſuis, quæ ferri agique potuerunt, nocte per averſam portam ſilentio exceſſerunt. Igitur ſimul advenit conſul, primò ita compoſitus inſtructuſque mœnibus ſucceſſit, tanquam idem, quod ad Milioniam fuerat, certaminis foret: deinde ut ſilentium vaſtum in urbe, nec arma nec viros in turribus ac muris vidit, avidum invadendi deſerta mœnia militem detinet, ne quam occultam in fraudem incautus rueret: duas turmas ſociorum Latini nominis circumequitare mœnia atque explorare omnia jubet. equites portam unam alteramque eadem regione in propinquo patentes conſpiciunt, itineribuſque iis veſtigia nocturnæ hoſtium fugæ. Adequitant deinde ſenſim portis: urbemque ex tuto rectis itineribus perviam conſpiciunt: ad conſulem referunt exceſſum urbe: ſolitudine haud dubia perſpicuum eſſe, & recentibus veſtigiis fugæ, ac ſtrage rerum in trepidatione nocturna paſſim relicta

rum. His auditis conſul ad eam partem urbis, qua adierant equites, circumducit agmen: conſtitutiſque haud procul porta ſignis, quinque equites jubet intrare urbem; & modicum ſpatium progreſſos tres manere eodem loco, ſi tuta videantur; duos explorata ad ſe referre. Qui ubi redierunt, retuleruntque eò ſe progreſſos, unde in omnes partes circumſpectus eſſet, longè latèque ſilentium ac ſolitudinem vidiſſe: extemplo conſul cohortes expeditas in urbem induxit, ceteros interim caſtra communire juſſit. Ingreſſi milites, refractis foribus, paucos graves ætate aut invalidos inveniunt, relictaque quæ migratu difficilia eſſent. Ea direpta: & cognitum ex captivis eſt, communi conſilio aliquot circa urbes conſciſſe fugam: ſuos prima vigilia profectos: credere eandem in aliis urbibus ſolitudinem inventuros. Dictis captivorum fides exſtitit: deſertis oppidis conſul potitur.

XXXV. Alteri conſuli M. Atilio nequaquam tam facile bellum fuit. Quum ad Luceriam duceret legiones, quam oppugnari ab Samnitibus audierat, ad finem Lucerinum ei hoſtis obvius fuit. ibi ira vires æquavit. Prœlium varium & anceps fuit. triſtius tamen eventu Romanis; & quia inſueti erant vinci, & quia digredientes magis quàm in ipſo certamine ſenſerunt, quantum in ſua parte plus vulnerum ac cædis fuiſſet. Itaque is terror in caſtris ortus, qui ſi pugnantes cepiſſet, inſignis accepta clades foret. Tum quoque ſollicita nox fuit, jam invaſurum caſtra Samnitem credentibus, aut *prima luce* cum victoribus conſerendas manus. Minus cladis (ceterùm non plus animorum) ad hoſtes erat. ubi primùm illuxit, abire ſine certamine cœpiunt.

int. Sed via una, & ea ipſa præter hoſtes erat: a ingreſſi, præbuere ſpeciem recta tendentium caſtra oppugnanda. Conſul arma capere mis jubet, & ſequi ſe extra vallum: legatis, triis, præfectis ſociorum imperat, quod apud emque facto opus eſt. Omnes affirmant, *ſe idem omnia facturos, ſed militum jacere animos: a nocte inter vulnera & gemitus morientium victum eſſe. Si ante lucem ad caſtra ventum ſo, tantum paveris fuiſſe, ut relicturi ſigna fue: nunc pudore à fuga contineri, alioquin pro his eſſe.* Quæ ubi conſul accepit, ſibimet ipſi cumeundos alloquendoſque milites ratus, ut ad ſque venerat, cunctantes arma capere increpa, *quid ceſſarent, tergiverſarenturque? hoſtem in ra venturum, niſi illi extra caſtra exiſſent: & tentoriis ſuis pugnaturos, ſi pro vallo nollent. artis ac dimicantibus dubiam victoriam eſſe: qui lus atque inermis hoſtem maneat, ei aut mortem, ſervitutem patiendam.* Hæc jurganti increitique reſpondebant, *confectos ſe pugna heſterna: nec virium quicquam, nec ſanguinis ſupereſmajorem multitudinem hoſtium apparere, quàm ſie fuerit.* Inter hæc appropinquabat agmen: jam breviore intervallo certiora intuentes, vala ſecum portare Samnitem affirmant, nec dum eſſe quin caſtra circumvallaturi ſint. Tunc navero conſul, *indignum facinus eſſe*, vociferari, *tam contumeliam ignominiamque ab ignaviſſime ipi hoſte. Etiamne circumſedebimur*, inquit, *in vis, ut fame potiùs per ignominiam, quàm ferſi neceſſe eſt, per virtutem moriamur?* Dii beverterent, *facerentque quod ſe dignum quiſque*

tumque, & omnes turmæ equitum, & ce
ones primorum ordinum approbavere. Tum
dore victus miles ſegniter arma capit, ſegn
caſtris egreditur: longo agmine, nec conti
mœſti ac prope victi procedunt verſus ho
nec ſpe nec animo certiorem. Itaque ſimul
ſpecta ſunt Romana ſigna, extemplo a
Samnitium agmine ad noviſſimum fremitus
fertur: exire, id quod timuerint, ad impedi
iter Romanos: nullam inde ne fugæ quidem
re viam: illo loco aut cædendum eſſe, aut
hoſtibus per corpora eorum evadendum.

XXXVI. In medio farcinas conjiciunt, a
ſuis quiſque ordinibus inſtruunt aciem. Jam
quum inter duas acies erat ſpatium, & ſtabo
ſpectantes, dum ab hoſtibus prius impetus,
clamor inciperet: neutris animus eſt ad pu
dum. Diverſique integri atque intacti abſiſ
cedenti inſtaturum alterum timuiſſent. ſua
inter invitos tergiverſanteſque ſegnis pugna
more incerto atque impari, cœpit: nec ve
quiſquam movebatur. Tum conſul Roman
rem excitaret, equitum paucas turmas extra
nem immiſit: quorum quum plerique delap
equis eſſent, & alii turbati; & ab Samnitium
ad opprimendos eos, qui ceciderant, & ad
tuendos ab Romanis procurſum eſt. Inde p
lum irritata pugna eſt, ſed aliquanto & im
magis, & plures procurrerant Samnites: &

us eques ſua ipſe ſubſidia territis equis proculcavit. Hinc fuga cœpta totam avertit aciem Romanam. Jamque in terga fugientium Samnites pugnabant, quum conſul equo prævectus ad portam caſtrorum, ac ſtatione equitum ibi oppoſita, edictoque, ut quicumque ad vallum pergeret, ſive ille Romanus ſive Samnis eſſet, pro hoſte haberetur; hæc ipſa minitans, obſtitit profuſè tendentibus ſuis in caſtra, *Quò pergis*, inquit, *miles? & hic arma & viros invenies: nec vivo conſule tuo niſi victor caſtra intrabis. Proinde elige, cum cive, an hoſte pugnare malis.* Hæc dicente conſule equites infeſtis cuſpidibus circumfunduntur, ac peditem in pugnam redire jubent. Non virtus ſolùm conſulem, ſed fors etiam adjuvit, quòd non inſtiterunt Samnites, ſpatiumque circumagendi ſigna, vertendique aciem à caſtris in hoſtem fuit. Tum alii alios hortari, ut repeterent pugnam: centuriones ab ſigniferis rapta ſigna inferre: & oſtendere ſuis, paucos & ordinibus incompoſitis effuſè venire hoſtes. Inter hæc conſul, manus ad cœlum attollens, voce clara, ita ut exaudiretur, templum Jovi Statori vovet, ſi conſtitiſſet à fuga Romana acies, redintegratoque prœlio cecidiſſet viciſſetque legiones Samnitium. Omnes undique anniſi ad reſtituendam pugnam, duces, milites, peditum equitumque vis: numen etiam Deorum reſpexiſſe nomen Romanum viſum. adeò facilè inclinata res, repulſique à caſtris hoſtes; mox etiam redacta ad eum locum, in quo commiſſa pugna erat. Ibi objacente ſarcinarum cumulo, quas conjecerant in medium, hæſere impediti: deinde, ne diriperentur res, orbem armatorum ſarcinis *circumdant*. Tum verò eos à fronte urgere pedites

pedites, ab tergo circumvecti equites. ita in medio cæsi captique. Captivorum numerus fuit septem millium ac trecentorum, qui omnes nudi sub jugum missi. cæsos retulere ad quatuor millia octingentos. Ne Romanis quidem læta victoria fuit. recensente consule biduo acceptam cladem, amissorum militum numerus relatus septem millia trecenti. Dum hæc in Apulia gerebantur, altero exercitu Samnites Interamnam, coloniam Romanam, quæ via Latina est, occupare conati, urbem non tenuerunt: agros depopulati, quum prædam aliam inde mistam hominum atque pecudum, colonosque captos agerent, in victorem incidunt consulem ab Luceria redeuntem: nec prædam solùm amittunt, sed ipsi longo ac impedito agmine incomposiți cæduntur. Consul, Interamnam edicto dominis ad res suas noscendas recipiendasque revocatis, & exercitu ibi relicto, comitiorum caussa Romam est profectus. Cui de triumpho agenti negatus honos, & ob amissa tot millia militum, & quòd captivos sine pactione sub jugum misisset.

XXXVII. Consul alter, Postumius, quia in Samnitibus materia belli deerat, in Etruriam traducto exercitu, primùm pervastaverat Volsinienſem agrum: deinde cum egressis ad tuendos fines haud procul mœnibus ipsorum depugnat. duo millia cc Etruscorum cæsi: ceteros propinquitas urbis tutata est. In Rusellanum agrum exercitus traductus, ibi non agri tantùm vastati, sed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia hominum, *minus duo* millia circa muros cæsa. Pax tamen *clarior majorque*, quàm bellum in Etruria eo anno fuerat, parta est. Tres validissimæ urbes, Etru-

uriæ capita, Volſinii, Peruſia, Arretium, pacem
ctiere; & veſtimentis militum frumentoque pacti
um conſule, ut mitti Romam oratores liceret, in-
ciàs in quadraginta annos impetraverunt. mulcta
æſens quingentûm millium æris in ſingulas civi-
tes impoſita. Ob haſce res geſtas conſul quum
iumphum ab ſenatu, moris magis cauſſa, quàm
e impetrandi petiſſet, videretque alios, quòd
rdiùs ab urbe exiſſet; alios, quòd injuſſu ſenatus
c Samnio in Etruriam tranſiſſet, partim ſuos ini-
icos, partim collegæ amicos; ad ſolatium æqua-
e repulſæ, ſibi quoque negare triumphum: *Non*
a, inquit, *Patres conſcripti, veſtra majeſtatis me-*
mero, ut me conſulem eſſe oblivi ſcatur. eodem jure
peri, quo bella geſſi, bellis feliciter geſtis, Samnio
que Etruria ſubactis, victoria & pace parta tri-
mphabo. Ita ſenatum reliquit. Inde inter tribu-
os plebis contentio orta eſt. Pars interceſſuros,
e novo exemplo triumpharet, ajebant: pars auxi-
o ſe adverſus collegas triumphanti futuros. Jactata
is ad populum eſt: vocatuſque eò conſul, quum
I. Horatium, L. Valerium conſules, C. Marcium
utilum nuper, patrem ejus, qui tunc cenſor eſſet,
on ex auctoritate ſenatus, ſed juſſu populi trium-
hâſſe diceret; adjiciebat, *ſe quoque laturum fuiſſe*
d populum: ni ſciret, mancipia nobilium, tribunos
lebis legem impeditu ros: voluntatem ſibi ac favo-
m conſentientis populi pro omnibus juſſis eſſe, ac
turam: poſteroque die auxilio tribunorum plebis
ium, adverſus interceſſionem ſeptem tribunorum,
c conſenſum ſenatus, celebrante populo diem, tri-
mphavit. *Et hujus anni parum conſtans memoria*
t. Poſtumium auctor eſt Claudius, in Samni-

captis aliquot urbibus, in Apulia fuſum fugatumque, ſaucium ipſum cum paucis Luceriam compulſum: ab Atilio in Etruria res geſtas; eumque triumphâſſe. Fabius ambos conſules in Samnio, & ad Luceriam res geſſiſſe ſcribit; traductumque in Etruriam exercitum, (ſed ab utro conſule non adjecit) & ad Luceriam utrimque multos occiſos: inque ea pugna Jovis Statoris ædem votam, ut Romulus ante voverat. ſed fanum tantùm, id eſt locus templo effatus, jam ſacratus fuerat. Ceterùm hoc demum anno, ut ædem etiam fieri ſenatus juberet, bis ejuſdem voti damnata republica, in religionem venit.

Ante Chr. 293. *V. C.* 459. XXXVIII. Sequitur hunc annum & conſul inſignis, L. Papirius Curſor, qua paterna gloria, qua ſua: & bellum ingens victoriaque, quantum de Samnitibus nemo ad eam diem, præter L. Papirium patrem conſulis, pepererat. & fortè eodem conatu apparatuque omni opulentia inſignium armorum bellum adornaverant: & opes Deorum etiam adhibuerant, ritu quodam ſacramenti vetuſto velut initiatis militibus, delectu per omne Samnium habito nova lege: ut qui juniorum non conveniſſet ad imperatorium edictum, quique injuſſu abiſſet, caput Jovi ſacratum eſſet. Tum exercitus omnis Aquiloniam eſt indictus. ad quadraginta millia militum, quod roboris in Samnio erat, convenerunt. Ibi mediis fere caſtris locus eſt conſeptus cratibus pluteiſque, & linteis contectus, patens ducentos *maximè* pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro vetere linteo lecto ſacrificatum, ſacerdote Ovio Paccio quodam, homine magno natu, qui ſe id

ſa-

ſacrum petere affirmabat ex vetuſta Samnitium religione: qua quondam uſi majores eorum fuiſſent, quum adimendæ Etruſcis Capuæ clandeſtinum cepiſſent conſilium. Sacrificio perfecto, per viatorem imperator acciri jubebat nobiliſſimum quemque genere factiſque. ſinguli introducebantur. Erat cum alius apparatus ſacri, qui perfundere religione animum poſſet: tum in loco circa omni contecto aræ in medio, victimæque circa cælæ, & circumſtantes centuriones ſtrictis gladiis. Admovebatur altaribus miles, magis ut victima, quàm ut ſacri particeps: adigebaturque jurejurando, quæ viſa auditaque in eo loco eſſent, non enunciaturum Dein jurare cogebatur diro quodam carmine, in exſecrationem capitis familiæque & ſtirpis compoſito, niſi iſſet in prœlium, quò imperatores duxiſſent: & ſi aut ipſe ex acie fugiſſet, aut, ſi quem fugientem vidiſſet, non extemplo occidiſſet. Id primò quidam abnuentes juraturos ſe, obtruncati circa altaria ſunt: jacentes deinde inter ſtragem victimarum, documento ceteris fuere, ne abnuerent. Primoribus Samnitium ea deteſtatione obſtrictis, decem nominatis ab imperatore, eis dictum, ut vir virum legerent, donec ſexdecim millium numerum confeciſſent. ea legio linteata, ab integumento conſepti quo ſacrata nobilitas erat, appellata eſt. His arma inſignia data, & criſtatæ galeæ, ut inter ceteros eminerent. Paullo plus viginti millium alius exercitus fuit, nec corporum ſpecie, nec gloria belli, nec apparatu linteatæ legioni diſpar. hic hominum numerus, quod roboris erat, ad Aquilonium conſedit.

XXIX. Consules profecti ab urbe [illegible] vilius, cui veteres legiones, quas M. Atilius superioris anni consul in agro Interamnati reliquerat, [illegible]ere erant, cum eis in Samnium profectus, dum ites operati superstitionibus concilia secreta agunt, maternum oppidum de Samnitibus vi cepit. Ce- ibi millia hominum duo ferme atque octoginti: apta quatuor millia ducenti septuaginta. Papirius novo exercitu (ita decretum erat) scripto, Duroniam urbem expugnavit. minus quàm collega cepit hominum, plus aliquanto occidit: praeda opulenta utrobique est parta. Inde pervagati Samnium consules, maximè depopulato Atinate agro, Carvilius ad Cominium, Papirius ad Aquiloniam (ubi summa rei Samnitium erat) pervenit. aliquamdiu nec cessatum ab armis est, neque gravius pugnatum lacessendo quietos, resistentibus cedendo, commeandoque magis quàm inferendo pugnam, dies absumebatur. quod quum inciperetur, remitteretur- que, omnium rerum etiam parvarum eventus proferebatur in dies. Altera Romana castra viginti millium spatio aberant: & absentis collegæ consilia omnibus gerendis intererant rebus: intentiorqu Carvilius, quo majore discrimine res vertebatur, i Aquiloniam, quàm ad Cominium, quod obsidebu erat. L. Papirius, jam per omnia ad dimicandu satis paratus, nuncium ad collegam mittit: *sibi animo esse, postero die, si per auspicia liceret, co gere cum hoste: opus esse & illum, quanta max vi posset, Cominium oppugnare, ne quid laxam sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniam mi da.* Diem ad proficiscendum nuncius l it: nocte rediit, approbare collegam c

referens. Papirius, nuncio miſſo, extemplo concionem habuit: multa de univerſo genere belli, multa de præſenti hoſtium apparatu, vana magis ſpecie quàm efficaci ad eventum, diſſeruit. *Non enim criſtas vulnera facere: & per picta atque aurata ſcuta tranſire Romanum pilum: & candore tunicarum fulgentem aciem, ubi res ferro geratur, cruentari. Auream olim atque argenteam Samnitium aciem à parente ſuo occidione occiſam; ſpoliaque ea honeſtiora victori hoſti, quàm ipſis arma, fuiſſe. Datum hoc forſan nomini familiæque ſuæ, ut adverſus maximos conatus Samnitium opponerentur duces; ſpoliaque ea referrent, quæ inſignia publicis etiam locis decorandis eſſent. Deos immortales adeſſe propter toties petita fœdera, toties rupta: tum, ſi qua conjectura mentis divinæ ſit, nulli unquam exercitui fuiſſe infeſtiores, quàm qui, nefando ſacro miſta hominum pecudumque cæde reſperſus, auſpicii Deûm iræ devotus, hinc fœderum cum Romanis ictorum teſtes Deos, hinc juriſjurandi adverſus fœdera ſuſcepti exſecrationes horrens, invitus juraverit, oderit ſacramentum, uno tempore Deos, cives, hoſtes metuat.*

XL. Hæc comperta perfugarum indiciis, quum apud infenſos jam ſua ſponte milites diſſeruiſſet; ſimul divinæ humanæque ſpei pleni, clamore conſentienti pugnam poſcunt: pœnitet in poſterum diem dilatum certamen: moram diei noctiſque oderunt. Tertia vigilia noctis, jam relatis literis à collega, Papirius ſilentio ſurgit: & pullarium in auſpicium mittit. Nullum erat genus hominum in caſtris intactum cupiditate pugnæ: ſummi infimique æquè intenti erant: dux militum, miles ducem

eis ardorem ſpectabat. Is ardor omnium eorum qui auſpicio intererant, pervenit. nam quum pulli non paſcerentur, pullarius, auſpicium mentiri auſus, tripudium ſoliſtimum conſuli nunciavit. Conſul lætus, auſpicium egregium eſſe, & Deis auctoribus rem geſturos pronunciat, ſignumque pugnæ proponit. Exeunti jam fortè in aciem nunciat perfuga, viginti cohortes Samnitium (quadringenariæ ferme erant) Cominium profectas, quod ne ignoraret collega exemplo nunciam mittit: ipſe ſigna ocius proferri jubet: ſubſidiaque ſuis quæque locis, & præfectos ſubſidiis attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium, ſiniſtro L. Scipionem; equitibus legatos alios, C. Cædicium & C. Trebonium præfecit. Sp. Nautium mulos detractis cistellis cum cohortibus alaribus in tumulum conſpectum propere circumducere jubet, atque inter ipſam dimicationem quanto maximè poſſet moto pulvere oſtendere. Dum his intentus imperator erat, altercatio inter pullarios orta de auſpicio ejus diei, exauditaque ab equitibus Romanis, qui rem haud ſpernendam rati, Sp. Papirio fratris filio conſulis ambigi de auſpicio renunciaverunt. Juvenis, ante doctrinam Deos ſpernentem natus, rem inquiſitam, ne quid incompertum deferret ad conſulem, detulit. cui ille: *Tu quidem macte virtute diligentiaque eſto; cæterùm qui auſpicio adeſt, ſi quid falſi nunciat, in ſemet ipſum religionem recipit: mihi quidem tripudium nunciatum, populo Romano exercituique egregium auſpicium eſt.* Centurionibus *deinde* imperavit, ut pullarios inter prima ſigna *conſtituerent.* Promovent & Samnites ſigna: inſequitur acies ornata armataque, ut hoſtium quæque

que magnificum ſpectaculum eſſet. Priuſquam clamor tolleretur, concurrereturque, emiſſo temere pilo ictus pullarius ante ſigna cecidit. quod ubi conſuli nunciatum eſt, *Dii in prælio ſunt*, inquit, *hubet pœnam noxium caput*. Ante conſulem hæc dicentem corvus voce clara occinuit. quo lætus augurio conſul, affirmans nunquam humanis rebus magis præſentes interfuiſſe Deos, ſigna canere, & clamorem tolli juſſit.

XLI. Prœlium commiſſum atrox, ceterùm longè diſparibus animis. Romanos ira, ſpes, ardor certaminis, avidos hoſtium ſanguinis in prœlium rapit: Samnitium magnam partem neceſſitas ac religio invitos magis reſiſtere, quàm inferre pugnam, cogit. nec ſuſtinuiſſent primum clamorem atque impetum Romanorum, per aliquot jam annos vinci aſſueti, ni potentior alius metus infidens pectoribus à fuga retineret. Quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus ſacri, & armati ſacerdotes, & promiſcua hominum pecudumque ſtrages, & reſperſæ fando nefandoque ſanguine aræ. & dira exſecratio, ac furiale carmen deteſtandæ familiæ ſtirpique compoſitum. his vinculis fugæ obſtricti ſtabant, civem magis quàm hoſtem timentes. Inſtare Romanus à cornu utroque, à media acie, & cædere Deorum hominumque attonitos metu. repugnatur ſegniter, ut ab iis quos timor moraretur à fuga. Jam prope ad ſigna cædes pervenerat, quum ex tranſverſo pulvis, velut ingentis agminis inceſſu motus, apparuit. Sp. Nautius (Octavium Metium quidam eum tradunt) dux alaribus cohortibus erat: pulverem majorem quàm pro numero *excitabant: inſidentes* mulis calones frondoſos ramos

per terram trahebant: arma signaque per tabidum locum in primo apparebant: post alios densiores pulvis equitum speciem cogentium agmen dabat. Refellitque non Samnites modò, sed etiam Romanos: & consul affirmavit equorum clamitasse prima signa, ita ut vox etiam ad hostes perveniret, *equum Cominium, militem nullum adesse, eos terrorem omnem fuga, gaudia gloria abituros esse tua fore.* Hinc infidens equus, inde subsidia equitibusque imperat, ut vim equitatûs perspiciant. Ipse Tuborin Cadicioque præcurrere, ut ubi se cuspidem cuneus quantorum vidissent, quorum maximo vi possent, concitent equites in hostem. Ad tantum omnia, ut ea ante properata, sint paulumper inter ordines visi: prorsus equus, atque insidis pulsibus in medium agmen hostium, quo perrumpique cuneus, quamque impetum dedit, instant Volumnius & Scipio, & percussos sternunt. Tum jam Deorum hominumque victa vi, fundantur linteatæ cohortes; pariter jurati injuratique fugiunt, nec quemquam præter hostes metuunt. Peditum agmen, quod superfuit pugnæ, in castra ad Aquilonem compulsum est. nobilitas equitesque Bovianum perfugerunt. equites aquis sequitur, peditum pedes; ac diversa cornua, dextrum ad castra Samnitium, lævum ad urbem tendit. Prior aliquanto Volumnius castra cepit. ad urbem Scipioni majore restitit vi: non quia plus animi victis esset, sed melius muri quàm vallum armatos arcent. inde lapidibus propulsant hostem. Scipio, *nisi in primo pavore prius, quàm colligerentur animi, transacta res esset, lentiorem fore munitæ urbis oppugnationem* retu[illegible]

animo paterentur ab altero cornu caſtra capta eſſe: ſe victores pelli à portis urbis? Reclamantibus univerſis, primus ipſe ſcuto ſuper caput elato pergit ad portam: ſecuti alii teſtudine facta in urbem perrumpunt: deturbatiſque Samnitibus, qui circa portam erant, muros occupavere: penetrare interiora urbis, quia pauci admodum erant, non audent.

XLII. Hæc primò ignorare conſul, & intentus recipiendo exercitui eſſe. jam enim præceps in occaſum ſol erat, & appetens nox periculoſa & ſuſpecta omnia etiam victoribus faciebat. Progreſſus longiùs ab dextra caſtra capta videt, ab læva clamorem in urbe miſtum pugnantium ac paventium fremitu eſſe. & tum fortè certamen ad portam erat. Advectus deinde equo propius, ut ſuos in muris videt, nec jam integri quicquam eſſe, quoniam temeritate paucorum magnæ rei parta occaſio eſſet; acciri quas receperat copias, ſignaque in urbem inferri juſſit. Ingreſſi proxima ex parte, quia nox appropinquabat, quievere. nocte oppidum ab hoſtibus deſertum eſt. Cæſa illo die ad Aquiloniam Samnitium millia triginta trecenti quadraginta: capta tria millia octingenti & ſeptuaginta: ſigna militaria nonaginta ſeptem. Ceterùm illud memoriæ traditur, non ferme alium ducem lætiorem in acie viſum, ſeu ſuopte ingenio, ſeu fiducia bene gerendæ rei. Ab eodem robore animi neque controverſo auſpicio revocari à prœlio potuit: & in ipſo diſcrimine, quo templa Diis immortalibus voveri mos erat, voverat Jovi Victori, ſi legiones hoſtium fudiſſet, pocillum mulſi, priuſquam temetum biberet, ſeſe facturum. id votum *Diis cordi fuit,* & auſpicia in bonum verterunt.

XLIII. Eadem

XLIII. Eadem fortuna ab altero conſule ad Cominium geſta res. Prima luce ad mœnia omnibus copiis admotis, corona cinxit urbem : ſubſidiaque firma, ne qua eruptio fieret, portis oppoſuit. Jam ſignum dantem eum nuncius à collega trepidus de viginti cohortium adventu, & ab impetu moratus eſt : & partem copiarum revocare inſtructam intentamque ad oppugnandum coëgit. D. Brutum Scævam legatum cum legione prima, & viginti cohortibus alaribus equitatuque ire adverſus ſubſidium hoſtium juſſit : quocumque in loco fuiſſet obvius, obſiſteret ac moraretur : manumque, ſi fortè ita res poſceret, conferret : modò ne ad Cominium eæ copiæ admoveri poſſent. Ipſe ſcalas ferri ad muros ab omni parte urbis juſſit : ac teſtudine ad portas ſucceſſit. ſimul & refringebantur portæ, & vis undique in muros fiebat. Samnites, ſicut antequam in muris viderent armatos, ſatis animi habuerunt ad prohibendos urbis aditu hoſtes : ita poſtquam jam non ex intervallo, nec miſſilibus, ſed cominus gerebatur res : & qui ægre ſucceſſerant ex plano in muros, loco quem magis timuerant victo, facilè in hoſtem imparem ex æquo pugnabant : relictis turribus muriſque, in forum omnes compulſi, paulliſper inde tentaverunt extremam pugnæ fortunam. Deinde abjectis armis, ad quindecim millia hominum & quadringenti in fidem conſulis venerunt. cæſa ad quatuor millia trecenti octoginta. Sic ad Cominium, ſic ad Aquiloniam geſta res. Inde medio inter duas *urbes* ſpatio, ubi tertia exſpectata erat pugna, hoſtes non inventi. ſeptem millia paſſuum quum abeſſent à Cominio, revocati ab ſuis, neutri prœlio occur-

occurrerunt. Primis ferme tenebris, quum in conſpectu jam caſtra, jam Aquiloniam habuiſſent, clamor eos utrimque par accidens ſuſtinuit. deinde è regione caſtrorum, quæ incenſa ab Romanis erant, flamma latè fuſa certioris cladis indicio progredi longiùs prohibuit. Eo ipſo loco prope temere ſub armis ſtrati paſſim inquietum omne tempus noctis, exſpectando timendoque lucem, egere. prima luce incerti, quam in partem intenderent iter, repente in fugam conſternantur conſpecti ab equitibus: qui, egreſſos nocte ab oppido Samnites perſecuti, viderant multitudinem non vallo, non ſtationibus firmatam. Conſpecta & ex muris Aquiloniæ ea multitudo erat. jamque etiam legionariæ cohortes ſequebantur: ceterùm nec pedes fugientes perſequi potuit; & ab equite noviſſimi agminis ducenti ferme & octoginta interfecti. Arma multa pavidi, ac ſigna militaria duodeviginti reliquere. allo agmine incolumi, ut ex tanta trepidatione, Bovianum perventum eſt.

XLIV. Lætitiam utriuſque exercitus Romani auxit & ab altera parte feliciter geſta res. uterque ex alterius ſententia conſul captum oppidum diripiendum militi dedit: exhauſtis deinde tectis ignem injecit: eodemque die Aquilonia & Cominium deflagravere. & conſules, cum gratulatione mutua legionum ſuaque, caſtra conjunxere. In conſpectu duorum exercituum & Carvilius ſuos pro cujuſque merito laudavit, donavitque: & Papirius, apud quem multiplex in acie circa caſtra, circa urbem, fuerat certamen, Sp. Nautium, Sp. Papirium, fratris filium, & quatuor *centuriones*, manipulumque haſtatorum, *armillis aureiſque* coronis donavit: Nautium, pro-

pre

pter expeditionem, qua magni agminis modo t
ruerat hoſtes: juvenem Papirium, propter na
tam cum equitatu & in prœlio operam, & noc
qua fugam infeſtam Samnitibus ab Aquilonia cl
egreſſis fecit: centuriones, militeſque, quia pri
portam murumque Aquiloniæ ceperant, equi
omnes, ob inſignem multis locis operam, corni
lis armilliſque argenteis donat. Conſilium inde
bitum, quum jam tempus eſſet deducendi ab Sa
nio exercitus, aut utriuſque, aut certè alterius. C
timum viſum, quo magis fractæ res Samniti
eſſent, eò pertinaciùs & infeſtiùs agere cetera
perſequi: ut perdomitum Samnium inſequenti
conſulibus tradi poſſet. *Quando jam nullus
hoſtium exercitus, qui ſignis collatis dimicaturus
deretur, unum ſupereſſe belli genus, urbium op
gnationes; quarum per excidia militem locuple
præda, & hoſtem pro aris ac focis dimicantem co
cere poſſent.* Itaque, literis miſſis ad ſenatum
pulumque Romanum de rebus ab ſe geſtis, di
ſi, Papirius ad Sepinum, Carvilius ad Volanam
pugnandam legiones ducunt.

XLV. Literæ conſulum ingenti lætitia &
curia & in concione auditæ: & quatridui ſuppl
tione publicum gaudium privatis ſtudiis celebrat
eſt. nec populo Romano magna ſolùm, ſed pe
portuna etiam ea victoria fuit: quia per idem f
tempus rebellâſſe Etruſcos allatum eſt. Subibat
gitatio animum, quonam modo tolerabilis fu
Etruria fuiſſet, ſi quid in Samnio adverſi veni
quæ, conjuratione Samnitium erecta, quon
ambo conſules, omniſque Romana vis averſi
Samnium eſſet, occupationem populi Romani

aſione rebellandi habuiſſet. Legationes ſocio-
n, à M. Atilio prætore in ſenatum introductæ,
rebantur uri & vaſtari agros à finitimis Etruſcis,
d deſciſcere à populo Romano nollent: obte-
anturque Patres conſcriptos, ut ſe à vi atque
ria communium hoſtium tutarentur. Reſpon-
i legatis, curæ ſenatui futurum, ne ſocios fidei
pœniteret: Etruſcorum propediem eandem for-
am, quam Samnitium, fore. Segniùs tamen,
d ad Etruriam attinebat, acta res eſſet, ni Fa-
is quoque, qui per multos annos in amicitia
ant, allatum foret, arma Etruſcis junxiſſe. Hu-
propinquitas populi acuit curam Patribus, ut
les mittendos ad res repetendas cenſerent. qui-
non redditis, ex auctoritate Patrum, juſſu po-
bellum Faliſcis indictum eſt: juſſique conſu-
ortiri, uter ex Samnio in Etruriam cum exer-
tranſiret. Jam Carvilius Volanam, & Palum-
m, & Herculaneum ex Samnitibus ceperat:
nam intra paucos dies: Palumbinum eodem
ad muros acceſſit. Ad Herculaneum bis fi-
collatis ancipiti prœlio, & cum majore ſua,
n hoſtium, jactura dimicavit. Caſtris deinde
is, mœnibus hoſtem incluſit: oppugnatum
lum captumque. In his tribus urbibus capta
æſa ad decem millia hominum: ita, ut parvo
ɔdum plures caperentur. Sortientibus provin-
conſulibus, Etruria Carvilio evenit ſecundùm
militum, qui vim frigoris jam in Samnio non
bar Papirio ad Sepinum major vis ho-
i reſiſ... ſæpe in acie, ſæpe in agmine, ſæpe
ipſam urbem adverſus eruptiones hoſtium pu-
im: neque obſidio, neque bellum ex æquo
erat.

erat: non enim muris magis ſe Samnites, quàm armis ac viris mœnia, tutabantur. Tandem pugnando in obſidionem juſtam coëgit hoſtes: obſidendoque, vi atque operibus urbem expugnavit. itaque ab ira plus cædis editum capta urbe: ſeptem millia quadringenti cæſi: capta minus tria millia hominum: præda, quæ plurima fuit, congeſtis Samnitium rebus in urbes paucas, militi conceſſa eſt.

XLVI. Nives jam omnia oppleverant; nec durari extra tecta poterat: itaque conſul de Samnio exercitum deduxit. Venienti Romam triumphus omnium conſenſu eſt delatus. triumphavit in magiſtratu, inſigni, ut illorum temporum habitus erat, triumpho. Pedites equiteſque inſignes donis tranſiere, ac tranſvecti ſunt: multæ civicæ coronæ, vallareſque ac murales, conſpectæ. Inſpectata ſpolia Samnitium: & decore ac pulchritudine paternis ſpoliis, quæ nota frequenti publicorum ornatu locorum erant, comparabantur. nobiles aliquot captivi, clari ſuis patrumque factis, ducti. æris gravis tranſvecta vicies centies millies & quingenta triginta tria millia. id æs redactum ex captivis dicebatur. argenti quod captum ex urbibus erat P. M. CCCXXX. omne æs argentumque in ærarium conditum. Militibus nihil datum ex præda eſt. auctaque ea invidia eſt ad plebem, quòd tributum etiam in ſtipendium militum collatum eſt: quum, ſi ſpreta gloria fuiſſet captivæ pecuniæ in ærarium illatæ, & militi tum dari ex præda, & ſtipendium militare præſtari potuiſſet. Ædem Quirini, quam in ipſa *dimicatione* votam apud neminem veterem auctorem invenio, (neque hercule tam exiguo tempore

per-

ere potuiſſet) ab dictatore patre votam filius
l dedicavit, exornavitque hoſtium ſpoliis. quo-
tanta multitudo fuit, ut non templum tan-
forumque his ornaretur; ſed ſociis etiam co-
ue finitimis, ad templorum locorumque pu-
um ornatum, dividerentur. A triumpho ex-
im in agrum Veſcinum, quia regio ea infeſta
mnitibus erat, hibernatum duxit. Inter hæc
ilius conſul, in Etruria Troilium primum op-
are adortus, quadringentos ſeptuaginta ditiſſi-
pecunia grandi pactos ut abire inde liceret,
it: ceteram multitudinem oppidumque ipſum
pit. inde quinque caſtella, locis ſita munitis,
gnavit. Cæſa ibi hoſtium duo millia quadrin-
, minus duo millia capti. & Faliſcis, pacem
itibus, annuas inducias dedit: pactus centum
a gravis æris, & ſtipendium ejus anni militi-

His rebus actis, ad triumphum deceſſit, ut
ls clarum de Samnitibus, quàm collegæ tri-
hus fuerat; ita cumulo Etruſci belli æquatum.
gravis tulit in ærarium trecenta nonaginta
a: de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de
ubiis faciendam locavit, prope ædem eidem
ab rege Servio Tullio dedicatam. & militibus
ræda centenos binos aſſes, & alterum tantum
urionibus atque equitibus (malignitate collegæ
ius accipientibus munus) diviſit. Favor con-
tutatus ad populum eſt L. Poſtumium, lega-
ejus: qui dicta die à M. Cancio tribuno ple-
ugerat in legationem (ut fama ferebat) populi
cium: jactarique magis, quàm peragi, acce-
ejus poterat.

XLVII. Eas

XLVII. Exacto jam anno novi tribuni magiſtratum inierant: iiſque ipſis, quia vitio erant, quinque poſt dies alii ſuffecti. Luſ conditum eo anno eſt à P. Cornelio Arvin Marcio Rutilo, cenſoribus: cenſa capitum ducenta ſexaginta duo trecenta viginti duo. ſores viceſimi ſexti à primis cenſoribus: luſ undeviceſimum fuit. Eodem anno coronati mùm ob res bello bene geſtas ludos Romano ctaverunt: palmæque tum primùm, tranſl Græcia more, victoribus datæ. Eodem ann ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt, da tis aliquot pecuariis, via à Martis ſilice ad Bo perſtrata eſt. Comitia conſularia L. Papiriu buit: creavit conſules, Q. Fabium ximi filium Gurgitem & D. Jur Brutum Scævam. ipſe Papirius pr factus. Multis rebus lætus annus, ad ſolatium unius mali, peſtilentiæ urentis f urbem atque agros, ſuffecit. portentoque jam milis clades erat. & libri aditi, quinam finis, quod remedium ejus mali ab diis daretur. In tum in libris, Æſculapium ab Epidauro Ron arceſſendum. neque eo anno, quia bello occu conſules erant, quicquam de ea re actum, pra

Ante Chr. 292. *V. C.* 460.

EPITOMÆ AB XI AD XXI

RUM HISTORIARUM

Ab urbe Condita

. LIVII PATAVINI:

, ut amiſſæ Hiſtoriæ argumentum exſtaret, hoc in loco placuit interponere.

EPITOME LIBRI XI.

Uum Fabius Gurges conſul malè adverſum Samnites pugnâſſet, & V. C. 460.
ſenatus de removendo eo ab exercitu age-
Fabius Maximus pater, deprecatus hanc ſibi
iniam, eò maximè ſenatum movit, quòd itu-
ſe filio legatum pollicitus eſt; idque præſtitit.
conſiliis & opera filius conſul adjutus, ca-ſis
itibus, triumphavit. C. Pontium, imperato-
amnitium, ductum in triumpho ſecuri percuſſit.
m civitas peſtilentia laboraret, miſſis legatis ut
lapii ſignum Romam ab Epidauro transferrent,
m, qui ſe in navem eorum contulerat, in qua
numen eſſe conſtabat, deportavere: eoque in
inſu-

caſis, & Sabinis, qui rebellaverant, victi
deditionem acceptis, bis in eodem magiſtrat
phavit. Colonia deducta ſunt, Caſtrum, S
dria. Triumviri capitales tunc primùm cr
Cenſu acto luſtrum conditum eſt: cenſa ſun
capita ducenta ſeptuaginta tria millia. P
pter es alienum, poſt graves & longas ſedit
ultimum ſeceſſit in Janiculum: unde à Q.
ſio dictatore deducta eſt, iſque in ipſo magiſt
ceſſit. Res praterea contra Volſinienſes geſt
net: item adverſus Lucanos, contra quos
Thurinis ferre placuerat.

EPITOME LIBRI XI

QUum legati Romanorum à Gallis Seno
terfecti eſſent, bello ob id Gallis indicto
cilius prætor cum legionibus ab iis caſus eſt.
à Tarentinis claſſis Romana directa eſſet, du
qui præerat claſſi, occiſo, legati ad eos à ſe

eio Jubellio miſſa eſſet, occiſis Rheginis Rhegium occuparit.

EPITOME LIBRI XIII.

Valerius Lævinus conſul parum proſpere adverſus Pyrrhum pugnavit, V. C. 472. *elephantorum maximè inuſitata facie territis militibus. Poſt prœlium quum corpora Romanorum, qui in acie ceciderant, Pyrrhus inſpiceret, omnia verſa in hoſtem invenit, populabunduſque ad urbem Romam proceſſit. C. Fabricius miſſus ad eum à ſenatu, ut de redimendis captivis ageret, fruſtra, ut patriam deſereret, à rege tentatus eſt. captivi ſine pretio remiſſi ſunt. Cineas, legatus à Pyrrho ad ſenatum miſſus, petiit, ut, componenda pacis cauſſa, rex in urbem reciperetur. de qua re quum ad frequentiorem ſenatum referri placuiſſet, Ap. Claudius, qui, propter valetudinem oculorum, jam diu conſiliis publicis ſe abſtinuerat, venit in curiam, & ſententia ſua tenuit, ut id Pyrrho negaretur. Cn. Domitius cenſor primus ex plebe luſtrum condidit. cenſa ſunt civium capita ducenta ſeptuaginta octo millia, ducenta viginti duo. Iterum adverſus Pyrrhum dubio eventu pugnatum eſt. Cum Carthaginienſibus quartò fœdus renovatum eſt.* V. C. 474. *Quum C. Fabricio conſuli is, qui ad eum à Pyrrho transfugerat, polliceretur ſe regi venenum daturum, cum indicio ad regem remiſſus eſt. Res præterea contra Etruſcos, Lucanos, Bruttios, & Samnites proſpere geſtas continet.*

EPITOME LIBRI XIV.

Pyrrhus in Siciliam trajecit. Quum inter alia prodigia fulmine dejectum eſſet in Capitolio Jovis ſignum, caput ejus per aruſpices inventum eſt. V. C. 477. *Curius Dentatus, quum deletum haberet, ejus, qui citatus non reſpondiſſet, bona primus vendidit. Pyrrhum iterum ex Sicilia in Italiam reverſum viſit, & Italia expulit. Fabricius cenſor P. Cornelium Ruſinum conſularem ſenatu movit, quòd is decem argenti pondo facti haberet. Luſtro à cenſoribus condito, cenſa ſunt capita civium ducenta ſeptuaginta unum millia, ducenta viginti quatuor. Cum Ptolemæo Ægypti rege ſocietas juncta eſt. Sextilia virgo Veſtalis, damnata incæſti, viva defoſſa eſt. Coloniæ deductæ ſunt, Poſidonia & Coſſa. Carthaginienſium claſſis auxilio Tarentinis venit, quo facto ab iis fœdus violatum eſt. Res præterea contra Lucanos, Samnites & Bruttios feliciter geſtas, & Pyrrhi regis mortem continet.*

EPITOME LIBRI XV.

Victis Tarentinis pax & libertas data eſt. Legio Campana, quæ Rhegium occuparverat, obſeſſa, deditione facta, ſecuri percuſſa eſt. Quum legatos Apolloniatium ad ſenatum miſſos quidam juvenes pulſâſſent, dediti ſunt Apolloniatibus. Picentibus victis pax data, colonia deducta, Ariminum in Piceno, Beneventum in Samnio. Tunc primùm populus Romanus argento uti cœpit. Umbri & Sallentini

cini victi in deditionem accepti sunt. Quæstorum numerus ampliatus est, ut essent octo.

EPITOME LIBRI XVI.

ORigo Carthaginiensium & primordia urbis referuntur: contra quos & Hieronem regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus. Quum de pace inter fœdentes, ut fieret, dissuadentesque contentio fuisset, transgressique tum primum mare equitibus Romanis adversus Hieronem sæpius bene pugnatum. Extenti pax data est. Lustrum à censoribus conditum. census fœderatorum capita ducenta nonaginta duo millia, ducenti viginti quatuor. Decimus Junius Brutus primus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus. Calenia Hispania deducta est. Res prospere contra Poenos & Vulsinios prospere gestas tenuit.

EPITOME LIBRI XVII.

CN. Cornelius consul à classe Punica circumventus, & per fraudem, velut in colloquium vocatus, captus est. C. Duillius consul adversus classem Poenorum pugnare parat, primusque utrique Romanorum ducum navalis victoria duxit triumphum. ob quam causam ei perpetuus honos habitus est, ut revertenti à cœna, fidicina canente, funalia præferrentur. L. Cornelius consul in Sardinia & Corsica contra Poenos, & Corsos, & Hannonem Poenorum ducem, gloriose pugnavit. Attilius Calatinus consul, quum dictatorem eum Romæ creassent, tempes-

U. C. 492.

U. C. 493.

duxisset exercitum, M. Calpurnii tribuni militum virtute & opera evasit: qui, cum trecentis militibus eruptione facta, hostes in se convertisset. Annibal dux Pœnorum, victa classe, cui præfuerat, à civibus suis in crucem sublatus est.

EPITOME LIBRI XVIII.

ATilius Regulus consul, victis navali prœlio Pœnis, in Africam trajecit. & ibi serpentem portentosæ magnitudinis cum magna militum clade occidit, & quum aliquot prœliis bene adversum Carthaginienses pugnâsset, successorque ei à senatu prospere bellum gerenti non mitteretur, id ipsum per literas ad senatum missas questus est. in quibus inter causas petendi successoris, quòd agellus ejus à mercenariis esset desertus. Quarente deinde fortuna, ut magnum utriusque casus exemplum in Regulo proderetur, arcessito à Carthaginiensibus Xanthippo Lacedæmoniorum duce, victus prœlio & captus est. Res deinde à ducibus Romanis omnibus terque infeliciter gestas deformavere naufragia classium. Tib. Coruncanius primus ex plebe pontifex maximus creatus. P. Sempronius Sophus, Manius Valerius Maximus, censores, quum senatum legerent tredecim senatu moverunt. lustrum condiderunt quo censa sunt civium capita ducenta nonaginta septem millia, septingenta nonaginta septem. Rex missus à Carthaginiensibus ad senatum, ut de pace, & si eam non posset impetrare, de captivis commutandis ageret, jurejurando adstrictus est redire Carthaginem, si commutari captivos non placuisset. Utrumque negandi auctor senatui

quum, fide custodita, reversus esset, supplicio à arthaginiensibus de eo sumpto, periit.

EPITOME LIBRI XIX.

Ælius Metellus, rebus adversus Pœnos prospere gestis, speciosissimum *V. C. 501.*
it triumphum, tredecim ducibus hostium, & cen-
m viginti elephantis in eo ductis. Clau- *V. C. 503.*
us Pulcher consul contra auspicia profe-
us jussis immergi pullis, qui cibari nolebant, infe-
iter adversus Carthaginienses classe pugnavit: &
vocatus à senatu, jussusque dictatorem dicere,
audium Gliciam dixit, sortis ultima hominem;
i coactus abdicare se magistratu, postea ludos pra-
ctatus spectavit. Atilius Calatinus primus di-
ctor extra Italiam exercitum duxit. Cum Pœnis
otivorum commutatio facta est. Colonia deducta
t Fregena, in agro Sallentino Brundusium. Lu-
um à censoribus conditum est. censa sunt civium
bita ducenta quinquaginta unum millia, ducenta
ginti duo. Claudia, soror P. Claudii, qui, con-
eptis auspiciis, malè pugnaverat, à ludis rever-
s, quum turba premeretur, dixit, Utinam fra-
meus viveret, iterumque classem duceret! *ob*
n causam multa ei dicta est. Duo praetores tum
mum creati sunt. Cacilius Metellus, pontifex
ximus, A. Postumium consulem, quoniam idem
flamen Martialis erat, quum is ad bellum ge-
dum proficisci vellet, in urbe tenuit, nec passus
à sacris recedere. Rebus adversus Pœnos à pluri-
s ducibus prospere gestis, summam victoriæ C. Lu-

... Antejo quinto Peccatiano, ferre ... p...
in deditionem venerunt.

EPITOME LIBRI XI

Spoletum colonia deducta. Adverſus tunc primùm exercitus promotus eſt. Corſi, quum rebellâſſent, ſubacti ſunt. Tu go Veſtalis inceſti damnata eſt. Bellum Illy pter unum ex legatis, qui ad eos miſſi era ſum, indictum eſt: ſubactique in deditione runt. Prætorum numerus ampliatus eſt, quatuor. Galli Tranſalpini, qui in Italiam rant, cæſi ſunt. Eo bello populus Romanus tuique nominis trecenta millia armatorum dicitur. Exercitibus Romanis tum primi Padum ducbis, Galli Inſubres, aliquot pre
V. C. 530. *in deditionem venerunt. M. Marcellus conſul, occiſo Inſubri lorum duce Viridomaro, opima ſpolia retu*

*m munivit, & circum Flaminium exſtruxit. Co-
ie deductæ in agro de Gallis capto, Placentia &
mona.*

LIBER XXI.

EPITOME.

&c. IN *Italiam belli Punici ſecundi ortus narratur*: V, &c. *Et Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum amnem tranſitus.* XIV. *quo Saguntum ſociorum populi Romani civitas avo menſe capta eſt.* XVIII. *De quibus injuriis ſi legati ad Carthaginienſes, qui quererentur. um ſatisfacere nollent, bellum iis indictum eſt.* XIV, &c. *Annibal, ſuperato Pyrenæo ſaltu, per llias, fuſis Volſcis, qui obſiſtere conati erant, ad pes venit; & laborioſo per eas tranſitu (quum ntanos quoque Gallos obvios aliquot prœliis repu- it)* XXXVII, XXXVIII. *deſcendit in Itali-, & ad Ticinum amnem Romanos equeſtri prœlio lit.* XLV, XLVI. *In quo vulneratum P. Cor- lium Scipionem protexit filius, qui Africani poſtea nen accepit.* LV, LVI, &c. *Iterumque exercitu mano ad flumen Trebiam fuſo, Annibal Appen- num quoque per maximam militum vexationem pter vim tempeſtatum tranſiit.* LIX. Clade pari *n Sempronio Conſule pugnat.* LX, &c. Cn. Cor-

nelius Scipio in Hiſpania contra Pœnos proſpere pugnavit, duce hoſtium Magone capto.

I. IN parte operis mei licet mihi præfari, quod in principio ſummæ totius profeſſi plerique ſunt rerum ſcriptores, bellum maximè memorabile omnium, quæ unquam geſta ſint, me ſcripturum, quod Annibale duce Carthaginienſes cum populo Romano geſſere. Nam neque validiores opibus ullæ inter ſe civitates genteſque contulerunt arma: neque his ipſis tantum unquam virium aut roboris fuit: & haud ignotas belli artes inter ſe, ſed expertas primo Punico conſerebant bello. & adeò varia belli fortuna, ancepſque Mars fuit, ut propius periculo fuerint, qui vicere. Odiis etiam prope majoribus certârunt, quàm viribus; Romanis indignantibus, quòd victoribus victi ultro inferrent arma; Pœnis, quòd ſuperbè avarèque crederent imperitatum victis eſſe. Fama etiam eſt, Annibalem annorum ferme novem, pueriliter blandientem patri Amilcari, ut duceretur in Hiſpaniam, quum perfecto Africo bello exercitum eò trajecturus ſacrificaret, altaribus admotum, tactis ſacris jurejurando adactum, ſe, quum primùm poſſet, hoſtem fore populo Romano. Angebant ingentis ſpiritus virum Sicilia Sardiniaque amiſſæ. nam & Siciliam nimis celeri deſperatione rerum conceſſam, & Sardiniam inter motum Africæ fraude Romanorum, ſtipendio etiam ſuperimpoſito, interceptam.

II. His anxius curis ita ſe Africo bello, quod fuit ſub recentem Romanam pacem, per quinque annos; ita deinde novem annis in Hiſpania augendo Punico imperio geſſit, ut appareret, majus eum, quàm quod gereret, agitare in animo bellum: &, ſi diutius vixiſſet, Amilcare duce Pœnos arma Italiæ illaturos fuiſſe, quæ Annibalis ductu intulerunt. Mors Amilcaris peropportuna & pueritia Annibalis diſtulerunt bellum. Medius Aſdrubal inter patrem & filium octo ferme annos imperium obtinuit, flore ætatis (ut ferunt) primò Amilcari conciliatus: gener inde ob altam indolem provecto annis adſcitus, & quia gener erat, factionis Barcinæ opibus, quæ apud milites plebemque plus quàm modicæ erant, haud ſanè voluntate principum, imperio potitus. Is plura conſilio quàm vi gerens, hoſpitiis regulorum magis, conciliandiſque per amicitiam principum novis gentibus, quàm bello aut armis, rem Carthaginienſem auxit. Ceterùm nihilo ei pax tutior fuit. barbarus eum quidam palam, ob iram interfecti ab eo domini, obtruncavit: comprehenſuſque ab circumſtantibus haud alio, quàm ſi evaſiſſet, vultu, tormentis quoque quum laceraretur, eo fuit habitu oris, ut, ſuperante lætitia dolores, ridentis etiam ſpeciem præbuerit. Cum hoc Aſdrubale, quia miræ artis in ſollicitandis gentibus, imperioque jungendis ſuo fuerat, fœdus renovaverat populus Romanus, ut finis utriuſque imperii eſſet amnis Iberus, Saguntiniſque mediis inter imperia duorum populorum libertas ſervaretur.

III. *In Aſdrubalis* locum haud dubia res fuit, *quin prærogativam* militarem, quâ extemplo ju-

vetus Annibal in prætorium datus, imperatorisque ingenii omnium exemplo atque assensu appellatus erat, fivor etiam plebis sequebatur. Hunc vixdum pubertem Asdrubal literis ad se arcessierat: actumque res etiam in senatu fuerat. Burcilio quoque, ut assentiretur militi Annibali, atque in paternas succederet opes. Flamma altera fulminis pernoctavit. *Et equum pulchrè vidistis*, inquit, *Annibal; & ego tamen non emisi, quod potui, melius.* Quum admiratione tam ancipitis fortunæ in se omnes convertisset, *Flectere etiam*, inquit, *Annibal, quem ipse pavi, Annibalis frumentum poterat; justo jure eum à filio repeti emissi. Nos etenim quid decet juventutem nostram pro militari tralatitio assuefacere libidini prætorum. Et hic videamus, ut Amilcaris filius nullis sævi imperii immanibus, & regni paterni speciem videat? & cujus regis genus hereditarii sint relicti exercitus nostri. ejus filio parum maturè servitamus? Ego, ipsum juvenem domi tenendum, sub legibus, sub magistratibus docendum vivere æquo jure civili ceteris, censeo; ne quandoque parvus hic ignis incendium ingens excitet.*

IV. Pauci, ac ferme optimus quisque, Hannoni assentiebantur: sed (ut plerumque fit) major pars meliorem vicit. Missus Annibal in Hispaniam, primo statim adventu omnem exercitum in se convertit. Amilcarem viventem redditum sibi veteres milites credere, eundem vigorem in vultu, vimque in oculis, habitum oris, lineamentaque intueri. deinde brevi effecit, ut pater in se minimum momentum ad favorem conciliandum esset. Nunquam ingenium idem ad res diversissimas, pa-

rendum

um atque imperandum, habilius fuit. itaque facilè decerneres, utrùm imperatori, an exercitor esset: neque Asdrubal alium quem- i præficere malle, ubi quid fortiter ac strenuè lum esset: neque milites alio duce plus con- , aut audere. Plurimum audaciæ ad pericula ?enda, plurimum consilii inter ipsa pericula nullo labore aut corpus fatigari, aut animus poterat. Caloris ac frigoris patientia par: potionisque desiderio naturali non voluptate is finitus. vigiliarum somnique nec die nec : discriminata tempora. Id quod gerendis supereſſet, quieti datum: ea neque molli stra- ieque silentio arcessita. Multi sæpe militari) opertum, humi jacentem inter custodias neſque militum conspexerunt. Vestitus nihil æquales excellens: arma atque equi conspi- urur. Equitum peditumque idem longè pri- erat. princeps in prœlium ibat, ultimus con- prœlio excedebat. Has tantas viri virtutes tia vitia æquabant: inhumana crudelitas, per- plus quàm Punica, nihil veri, nihil sancti, : Deûm metus, nullum jusjurandum, nulla). Cum hac indole virtutum ac vitiorum lio sub Asdrubale imperatore meruit: nulla re, genda videndaque magno futuro duci esset, rmissa.

Ceterùm ex quo die dux est declaratus, ve- alia ei provincia decreta, bellumque Roma- mandatum esset, nihil prolatandum ratus, ne oque, ut patrem Amilcarem, deinde Asdru- , cunctantem casus aliquis opprimeret: Sa- *is inferre bellum statuit, quibus oppugnandis*

quin

quia haud dubiè Romana arma mouebantur, ad Olcadum finos pulsi (ultra Iberum ea gens et paulo magis quàm ea ditione Carthaginiensium erat) adduxit exercitum, ut non pedites Segontinos, ad rerum seriem, finitimis domitis gentibus, jungendosque, tractus ad id bellum videri posset. Carpesiam, urbem opulentam, caput gentis ejus, expugnat diripitque. Quo metu perculsæ mitiores civitates, stipendio imposito imperium accepere. Victor exercitus opulentusque præda Carthaginem Novam in hiberna est deductus. Ibi largè partiendo prædam, stipendio præterito cum fide exsolvendo, cunctis civium sociorumque animis in se firmatis, vere primo in Vaccæos promotorum bellum. Hermandica & Arbacala urbes vi captæ. Arbacala & virtute & multitudine oppidanorum diu defensa. Ab Hermandica profugi, exsulibus Olcadum, paulo ante ætate domitæ gentis, quum se junxissent, concitant Carpetanos: adortique Annibalem regressum ex Vaccæis, haud procul Tago flumine agmen grave præda turbavere. Annibal prœlio abstinuit; castrisque super ripam positis, quum prima quies silentiumque ab hostibus fuit, amnem vado trajecit: valloque ita producto, ut locum ad transgrediendum hostes haberent, invadere eos transeuntes statuit. Equitibus præcepit, ut, quum ingressos aquam viderent, adorirentur. Peditum agmen in ripa, elephantos ante quadraginta disposuit. Carpetanorum cum appendicibus Olcadum Vaccæorumque centum millia fuere, invicta acies, si æquo dimicaretur campo. Itaque & ingenio feroces, & multitudine freti, & quòd metu cessisse credebant hostem; id morari victoriam rati, quòd inter-

ſſet amnis, clamore ſublato, paſſim ſine ul-
nperio, quà cuique proximum eſt, in am-
ruunt. Et ex parte altera ripæ vis ingens
im in flumen immiſſa: medioque alveo
uaquam pari certamine concurſum: quippe
des inſtabilis, ac vix vado fidens, vel inermi
, equo temere acto perverti poſſet: eques
re armiſque liber, equo vel per medios gur-
ſtabili, cominus eminuſque rem gereret. Pars
a flumine abſumpta. quidam vorticoſo amni
in hoſtes, ab elephantis obtriti ſunt. poſtre-
uibus regreſſus in ſuam ripam tutior fuit, ex
trepidatione quum in unum colligerentur,
uam tanto ex pavore reciperent animos, An-
agmine quadrato amnem ingreſſus, fugam
a fecit: vaſtatiſque agris, intra paucos dies
tanos quoque in deditionem accepit. Et
mnia trans Iberum, præter Saguntinos, Car-
ienſium erant.

. Cum Saguntinis bellum nondum erat. ce-
jam belli cauſſa certamina cum finitimis ſe-
ur, maximè Turdetanis. quibus quum adeſ-
m, qui litis erat ſator, nec certamen juris,
m quæri appareret, legati à Saguntinis Ro-
miſſi, auxilium ad bellum, jam haud dubiè
nens, orantes. Conſules tunc Romæ erant,
rnelius Scipio & Tib. Sempronius
19. qui quum, legatis in ſenatum
uctis, de republ. retuliſſent, pla-
que mitti legatos in Hiſpaniam ad
ciorum inſpiciendas, quibus ſi videretur dig-
iſſa, & Annibali denunciarent, ut ab Sagun-
ſociis populi Romani, abſtineret, & Carthagi-
ginem

Ante Chr. 218. *V. C.* 534.

ginem in Africam trajicerent, ac ſociorum populi Romani querimonias deferrent: hac legatione decreta, necdum miſſa, omnium ſpe celeriùs Saguntum oppugnari allatum eſt. Tunc delata ex integro res ad ſenatum. Alii, provincias conſulibus Hiſpaniam atque Africam decernentes, terra marique rem gerendam cenſebant: alii totum in Hiſpaniam Annibalemque intendebant bellum, erant qui non temere movendam rem tantam, exſpectandoſque ex Hiſpania legatos cenſerent. Hæc ſententia, quæ tutiſſima videbatur, vicit. legatique eò maturiùs miſſi, P. Valerius Flaccus & Q. Bœbius Pamphilus, Saguntum ad Annibalem, atque inde Carthaginem, ſi non abſiſteretur bello, ad ducem ipſum in pœnam fœderis rupti deposcendum.

VII. Dum ea Romani parant conſultantque, jam Saguntum ſumma vi oppugnabatur. Civitas ea longè opulentiſſima ultra Iberum fuit ſita, paſſus mille ferme à mari. Oriundi à Zacynthо inſula dicuntur, miſtique etiam ab Ardea Rutulorum quidam generis: ceterùm in tantas brevi creverant opes, ſeu maritimis, ſeu terreſtribus fructibus, ſeu multitudinis incremento, ſeu ſanctitate diſciplinæ, quæ fidem ſocialem uſque ad perniciem ſuam coluerunt. Annibal infeſto exercitu ingreſſus fines, pervaſtatis paſſim agris, urbem tripartitò aggreditur. Angulus muri erat in planiciem patentioremque, quàm cetera circa, vallem vergens: adverſus eum vineas agere inſtituit, per quas aries mœnibus admoveri poſſet. Sed ut locus procul muro ſatis æquus agendis vineis fuit; ita haudquaquam proſpere, poſtquam ad effectum operis ventum

a est, cœptis succedebat. Se turris ingens
ebat: & murus, ut in suspecto loco, su-
erse modum altitudinis munitus erat: &
us delecta, ubi plurimum periculi ac laboris
ebatur, ibi vi majore obsistebant. Ac pri-
issilibus summovere hostem: nec quicquam
itum munientibus pati. deinde jam non pro
bus modò atque turri tela micare, sed ad
endum etiam in stationes operaque hostium
s erat: quibus tumultuariis certaminibus
ferme plures Saguntini cadebant, quàm Pœni.
rò Annibal ipse, dum murum incautiùs su-
lversum femur tragula graviter ictus cecidit;
circa fuga atque trepidatio fuit, ut non mul-
bessset, quin opera ac vineæ desererentur.
II. Obsidio deinde per paucos dies magis
oppugnatio fuit, dum vulnus ducis curane-
er quod tempus ut quies certaminum erat;
apparatu operum ac munitionum nihil cessa-
Itaque acrius de integro obortum est bel-
pluribusque partibus, vix accipientibus qui-
m opera locis, vineæ cœptæ agi, admove-
aries. Abundabat multitudine hominum
is. ad centum enim quinquaginta millia ha-
in armis creditur. Oppidani ad omnia tu-
atque obeunda multimoda arte distineri cœpti
& non sufficiebant. jam enim feriebantur
ous muri: quassatæ quoque multæ partes e-
una continentibus ruinis nudaverat urbem.
deinceps turres, quantumque inter eas muri
cum fragore ingenti prociderant: captumque
lum ea ruina crediderant Pœni, qua, velut si
r utrosque murus temisset, ita utrimque in
pugna

pugnam procurſum eſt. Nihil tumultuariæ pugnæ ſimile erat, quales in oppugnationibus urbium, per occaſionem partis alterius, conſeri ſolent: ſed juſtæ acies, velut patenti campo, inter ruinas muri tectaque urbis modico diſtantia intervallo conſtiterant. hinc ſpes, hinc deſperatio animos irritat: Pœno cepiſſe jam ſe urbem, ſi paullulum admitatur, credente; Saguntinis pro nudata mœnibus patria corpora opponentibus, nec ullo pedem referente, ne relicto à ſe loco hoſtem immitteret. Itaque quo acriùs & confertim magis utrimque pugnabatur, eo plures vulnerabantur; nullo inter arma corporaque vano intercidente telo. Falarica erat Saguntinis, miſſile telum haſtili oblongo, & cetera tereti, præterquam ad extremum, unde ferrum exſtabat. id, ſicut in pilo, quadratum ſtuppa circumligabant, linebantque pice. ferrum autem tres in longum habebat pedes, ut cum armis tranſfigere corpus poſſet. Sed id maximè, etiam ſi hæſiſſet in ſcuto, nec penetrâſſet in corpus, pavorem faciebat: quòd quum medium accenſum mitteretur, conceptumque ipſo motu multo majorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumque militem ad inſequentes ictus præbebat.

IX. Quum ergo diu anceps fuiſſet certamen, & Saguntinis, quia præter ſpem reſiſterent, creviſſent animi; Pœnus, quia non viciſſet, pro victo eſſet; clamorem repente oppidani tollunt, hoſtemque in ruinas muri expellunt: inde impeditum trepidantemque exturbant: poſtremò fuſum *fugatumque* in caſtra redigunt. Interim, ab Roma legatos veniſſe, nunciatum eſt, quibus obviam ad mare miſſi ab Annibale, qui dicerent, nec tum eo

eos adituros inter tot tam effrenatarum gentium arma: nec Annibali tanto diſcrimine rerum operæ eſſe legationes audire. Apparebat, non admiſſos protinus Carthaginem ituros. literas igitur nuncioſque ad principes factionis Barcinæ præmittit, ut præpararent ſuorum animos, ne quid pars altera gratificari pro Romanis poſſet.

X. Itaque præterquam quòd admiſſi auditique ſunt, ea quoque vana atque irrita legatio fuit. Hanno unus, adverſo ſenatu, cauſſam fœderis, magno ſilentio propter auctoritatem ſuam, non aſſenſum audientium, egit. *Per Deos fœderum arbitros ac teſtes monuiſſe, prædixiſſe ſe, ne Amilcaris progeniem ad exercitum mitterent. non manes, non ſtirpem ejus conquieſcere viri: nec unquam, donec ſanguinis nominiſque Barcini quiſquam ſuperſit, quietura Romana fœdera. Juvenem flagrantem cupidine regni, viamque unam ad id cernentem, ſi ex bellis bella ſerendo ſuccinctus armis legionibuſque vivat, velut materiam igni prabentes, ad exercitus miſiſtis. aluiſtis ergo hoc incendium, quo nunc ardetis. Saguntum veſtri circumſident exercitus, unde arcentur fœdere: mox Carthaginem circumſidebunt Romana legiones, ducibus iiſdem Diis, per quos priore bello rupta fœdera ſunt ulti. Utrùm hoſtem, an vos, an fortunam utriuſque populi ignoratis? Legatos ab ſociis, & pro ſociis venientes, bonus imperator veſter in caſtra non admiſit; jus gentium ſuſtulit. hi tamen, unde ne hoſtium quidem legati arcentur, pulſi ad vos venient, res ex fœdere repetunt. publica fraus abſit: auctorem culpa, & reum criminis depoſcunt. Quo leniùs agunt, ſegnibus incipiunt: eo, quum cœperint, vereor ne perſe-*

verantiâ

verantiùs ſaviant. Ægates inſulas, Erycemque ante oculos proponite; quæ terra marique per quatuor & viginti annos paſſi ſitis. Nec puer hic dux erat, ſed pater ipſe Amilcar, Mars alter, ut iſti volunt. ſed Tarento tum in Italia non abſtinueramus ex fœdere: ſicut nunc Sagunto non abſtinemus. Vicerunt ergo Dii hominesque: & id, de quo verbis ambigebatur, uter populus fœdus rupiſſet; eventus belli, velut æquus judex, unde jus ſtabat, ei victoriam dedit. Carthagini nunc Annibal vineas turresque admovet: Carthaginis mœnia quatit ariete. Saguntì ruinæ (falſus utinam vates ſim) noſtris capitibus incident: ſuſceptumque cum Saguntinis bellum, habendum cum Romanis eſt. Dedemus ergo Annibalem? dicet aliquis. Scio meam levem eſſe in eo auctoritatem, propter paternas inimicitias. Sed & Amilcarem eo periiſſe lætatus ſum. quòd ſi ille viveret, bellum jam cum Romanis haberemus: & hunc juvenem, tanquam furiam facemque hujus belli, odi ac deteſtor. Nec dedendum ſolùm id piaculum rupti fœderis: ſed, ſi nemo depoſcat, devehendum in ultimas maris terrarumque oras, ablegandumque eò, unde nec ad nos nomen famaque ejus accedere, nec ſollicitare quieta civitatis ſtatum poſſit. Ego autem ita cenſeo, legatos extemplo Romam mittendos, qui ſenatui ſatisfaciant: alios qui Annibali nuncient, ut exercitum ab Sagunto abducat, ipſumque Annibalem ex fœdere Romanis dedant. tertiam legationem ad res Saguntinis reddendas decerno.

XI. Quum Hanno perorâſſet, nemini omnium certare oratione cum eo neceſſe fuit. adeò prope omnis ſenatus Annibalis erat, infeſtiúſque locutum argu-

guebant Hannonem, quàm Flaccum Valerium, legatum Romanum. Reſponſum inde legatis Romanis eſt, *Bellum ortum ab Saguntinis, non ab Annibale eſſe. populum Romanum injuſtè facere, ſi Saguntinos vetuſtiſſimæ Carthaginienſium ſocietati præmat.* Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis, Annibal, quia feſſum militem prœliis peribuſque habebat, paucorum iis dierum quietem edit, ſtationibus ad cuſtodiam vinearum aliorumue operum diſpoſitis. interim animos eorum nunc ra in hoſtes ſtimulando, nunc ſpe præmiorum accendit. Ut verò pro concione prædam captæ urbis edixit militum fore, adeò accenſi omnes ſunt, it, ſi extemplo ſignum datum eſſet, nulla vi refiti videretur poſſe. Saguntini ut à prœliis quietem habuerant, nec laceſſentes, nec laceſſiti per aliquot dies; ita non nocte, non die unquam ceſſaverant ab opere, ut novum murum ab ea parte; qua patefactum oppidum ruinis erat, reficerent. Inde oppugnatio eos aliquanto atrocior, quàm ante, accrta eſt: nec, qua primùm aut potiſſimùm parte ferrent opem (quum omnia variis clamoribus ſtreperent) ſatis ſcire poterant. Ipſe Annibal, quà turris mobilis, omnia munimenta urbis ſuperans altitudine, agebatur, hortator aderat; quæ quum admota, catapultis baliſtiſque per omnia tabulata diſpoſitis, muros defenſoribus nudâſſet, tum Annibal occaſionem ratus, quingentos ferme Afros cum dolabris ad ſubruendum ab imo murum mittit. nec erat difficile opus, quòd cæmenta non calce durata erant, ſed interlita luto, ſtructuræ antiquæ genere. Inque latitudinem, quàm cædebatur, ruebat. per [illegible] in urbem

vadebant. Locum quoque editum capiunt: collatiſque eo catapultis baliſtiſque, ut caſtellum in ipſa urbe, velut arcem imminentem, haberent, muro circumdant. & Saguntini murum interiorem ab nondum capta urbis parte ducunt. Utrimque ſumma vi & muniunt & pugnant. ſed interiora tuendo, minorem in dies urbem Saguntini faciunt. Simul creſcit inopia omnium longa obſidione, & minuitur exſpectatio externæ opis; quum tam procul Romani, unica ſpes, circa omnia hoſtium eſſent. Paulliſper tamen affectos animos recreavit repentina profectio Annibalis in Oretanos Carpetanoſque. qui duo populi delectus acerbitate conſternati, retentis conquiſitoribus, metum defectionis quum præbuiſſent, oppreſſi celeritate Annibalis, omiſerunt mota arma.

XII. Nec Sagunti oppugnatio ſegnior erat, Maharbale, Himilconis filio, quem præfecerat Annibal, ita impigre rem agente, ut ducem abeſſe nec cives nec hoſtes ſentirent. Is & prœlia aliquot ſecunda fecit, & tribus arietibus aliquantulum muri diſcuſſit: ſtrataque omnia recentibus ruinis advenienti Annibali oſtendit. Itaque ad ipſam arcem extemplo ductus exercitus, atroxque prœlium cum multorum utrimque cæde initum, & pars arcis capta eſt. tentata deinde per duos exigua pacis ſpes, Alconem Saguntinum & Alorcum Hiſpanum. Alcon, inſciis Saguntinis, precibus aliquid moturum ratus, quum ad Annibalem noctu tranſiſſet, poſtquam nihil lacrimæ movebant, conditioneſque triſtes, ut ab irato victore, ferebantur, transfuga ex oratore factus, apud hoſtem manſit, moriturum affirmans, qui ſub conditionibus his de pace ageret.

t. Poſtulabatur autem, redderent res Turdeta-
is; traditoque omni auro atque argento, egreſſi
rbe cum ſingulis veſtimentis ibi habitarent, ubi
œnus juſſiſſet. Has pacis leges abnuente Alcone
cepturos Saguntinos, Alorcus, vinci animos, ubi
lia vincantur, affirmans, ſe pacis ejus interpre-
m fore pollicetur. Erat autem tum miles Anni-
alis: ceterùm publicè Saguntinis amicus atque ho-
pes. Tradito palam telo cuſtodibus hoſtium, tranſ-
reſſus munimenta, ad prætorem Saguntinum (&
ſe ita jubebat.) eſt deductus. quo quum extemplo
oncurſus omnis generis hominum eſſet factus,
ummota cetera multitudine, ſenatus Alorco datus
ſt. cujus talis oratio fuit:

XIII. *Si civis veſter Alcon, ſicut ad pacem peten-
am ad Annibalem venit, ita pacis conditiones ab
Annibale ad vos retuliſſet, ſupervacaneum hoc mihi
uiſſet iter, quo nec orator Annibalis, nec tranſfuga
d vos veniſſem. Quum verò ille aut veſtra aut
ua culpa manſerit apud hoſtem: ſi metum ſimula-
vit, ſua: veſtra, ſi periculum eſt apud vos vera re-
erentibus: ego, ne ignoraretis eſſe aliquas & ſalu-
is & pacis vobis conditiones, pro vetuſto hoſpitio,
quod mihi vobiſcum eſt, ad vos veni. Veſtra autem
auſſa me, nec ullius alterius, loqui, qua loquor a-
pud vos, vel ea fides ſit, quòd neque dum veſtris
viribus reſtitiſtis, neque dum auxilia ab Romanis
ſperâſtis, pacis unquam apud vos mentionem feci.
Poſtquam nec ab Romanis vobis ulla ſpes eſt, nec
veſtra jam aut arma vos, aut mœnia ſatis defen-
dunt, pacem affero ad vos magis neceſſariam quàm
aquam. cujus ita aliqua ſpes eſt, ſi eam quemadmo-
dum ut victor fert Annibal, ſic vos ut victi au-*

...quaeque ... ...
...untumque, ad se jubet deferri: cum
...corpora ac liberorum vestrorum ser
...inermes cum binis vestimentis velitis
...re. Haec victor hostis imperat. E
...sunt gravia atque acerba, fortuna v
...det. Equidem haud despero, quum
...ei à vobis facta sit, aliquid ex his
...rum. Sed haec patienda censeo potiu
...deri corpora vestra, nupi trahique
...conjuges ac liberos belli jure sinatis.

XIV. Ad haec audienda quum ci
...latim multitudine permistum senat
concilium, repente primores secessi
...usquam responsum daretur) argent
omne, ex publico privatoque in fo
in ignem ad id raptim factum conji
plerique semet ipsi praecipitaverunt.
pavor ac trepidatio totam urbem p
...infimer tumultus ex arce auditur. T

parci potuit ex iis, qui aut inclusi cum con-
s ac liberis domos super seipsos concremave-
aut armati nullum ante finem pugnæ quàm
ites fecerunt?

. Captum oppidum est cum ingenti præda.
quam pleraque ab dominis de industria corru-
ant, & in cædibus vix ullum discrimen æta-
fecerat, & captivi militum præda fuerant;
ex pretio rerum venditarum aliquantum pe-
redactum esse constat, & multam pretiosam
ctilem vestemque missam Carthaginem. O-
mense, quàm cœptum oppugnari, captum
tum, quidam scripsere: inde Carthaginem
n in hiberna Annibalem concessisse: quinto
: mense, quàm à Carthagine profectus sit, in
n perveniisse. Quæ si ita sunt, fieri non po-
it P. Cornelius & Tib. Sempronius consules
t. ad quos & principio oppugnationis legati
tini missi sint: & qui in suo magistratu cum
ale, alter ad Ticinum amnem, ambo aliquanto
d Trebiam pugnaverint. aut omnia breviora
nto fuere: aut Saguntum principio anni, quo
rnelius & Tib. Sempronius consules fuerunt,
cœptum oppugnari est, sed captum. Nam
fisse pugna ad Trebiam in annum Cn. Servi-
Flaminii non potest. quia Flaminius Arimini
latum iniit, creatus ab Tib. Sempronio con-
qui, post pugnam ad Trebiam, ad creandos
les Romam quum venisset, comitiis perfectis
ercitum in hiberna rediit.

VI. Sub idem fere tempus & legati, qui redi-
à Carthagine, Romam retulerunt, omnia bo-
sse; & Sagunti excidium nunciatum est: tar

ctiorem bellicosioremque secum congres
rem Romanam tam desidem unquam fu
imbellem. Sardos, Corsosque, & Istros,
lyrios lacessisse magis quàm exercuisse Ro
ma: & cum Gallis tumultuatum veriùs q
ligeratum. Pœnum, hostem veteranum
& viginti annorum militia durissima inter
gentes semper victorem, primùm Amilcar
Asdrubale, nunc Annibale duce acerrimo
recentem ab excidio opulentissimæ urbis,
transire: trahere secum tot excitos Hispano
pulos: conciturum avidas semper armoru
cas gentes: cum orbe terrarum bellum g
in Italia, ac pro mœnibus Romanis esse.

XVII. Nominatæ jam antea consulibus
ciæ erant. tum sortiri jussi. Cornelio
Sempronio Africa cum Sicilia evenit. Se
annum decretæ legiones, & socium quant
videretur, & classis quanta parari posset.

lum populus Romanus juſſiſſet. Inter conſules ita copiæ diviſæ. Sempronio datæ legiones duæ: ea quaterna millia erant peditum, & trecenti equites: ſociorum ſexdecim millia peditum, equites mille octingenti, naves longæ CLX, celoces duodecim. Cum his terreſtribus maritimiſque copiis Tib. Sempronius miſſus in Siciliam, ita in Africam tranſmiſſurus, ſi ad arcendum Italia Pœnum conſul alter ſatis eſſet. Cornelio minus copiarum datum; quia L. Manlius prætor & ipſe cum haud invalido præſidio in Galliam mittebatur. Navium maximè Cornelio numerus deminutus. ſexaginta quinqueremes datæ (neque enim mari venturum, aut ea parte belli dimicaturum hoſtem credebant) & duæ Romanæ legiones cum ſuo juſto equitatu, & quatuordecim millibus ſociorum peditum, equitibus mille ducentis. Duas legiones Romanas, & quatuordecim millia ſociorum peditum, mille equites ſocios, ſexcentos Romanos, Gallia provincia eodem anno verſa in Punicum bellum habuit.

XVIII. His ita comparatis, ut omnia juſta ante bellum fierent, legatos majores natu, Q. Fabium, M. Livium. L. Æmilium, C. Licinium, Q. Bæbium, in Africam mittunt ad percunctandos Carthaginienſes, publicone conſilio Annibal Saguntum oppugnâſſet? & ſi, id quod facturi videbantur, faterentur, ac defenderent publico conſilio factum, ut indicerent populo Carthaginienſi bellum. Romani poſtquam Carthaginem venerunt, quum ſenatus datus eſſet, & Q. Fabius nihil ultra quàm unum, quod mandatum erat, percunctatus eſſet: tum ex Carthaginienſibus unus princeps: Vena-

Romani, inquit, *& prior legatio fuit, quum Annibalem, tanquam suo consilio Saguntum oppugnantem, deposcebatis. ceterùm hæc legatio verbis adhuc lenior est, re asperior. Tunc enim Annibal & insimulabatur, & deposcebatur. nunc à nobis & confessio culpæ exprimitur: &, ut à confessis, res extemplò repetuntur. Ego autem non, privato publicone consilio Saguntum oppugnatum sit, quærendum censeo: sed utrùm jure, an injuriâ. Nostra enim hæc quæstio atque animadversio in civem nostrum est: nostro, in sua, fecerit arbitrio. Vobiscum una disceptatio est, liceatne per fœdus fieri. Itaque quoniam discrimen placet, quid publico consilio, quid sua sponte imperatores faciant; nobis vobiscum fœdus est à Lutatio consule ictum: in quo cavetur utrorumque fœdi. nihil de Saguntinis (necdum enim erant fœdi vestri) cautum est. Atenim eo fœdere, quod cum Asdrubale ictum est, Saguntini excipiuntur. adversus quod nihil ego dicturus sum, nisi quod a vobis dicti. Vos enim quòd C. Lutatius consul primò nobiscum fœdus icit, quia neque auctoritate Patrum, nec populi jussu ictum erat, negâstis vos eo teneri. itaque aliud de integro fœdus publico consilio ictum est. Si vos illo tenent vestra fœdera, nisi ex auctoritate aut jussu vestro icta; ne nos quidem Asdrubalis fœdus, quod nobis insciis icit, obligare potuit. Proinde omittite Sagunti atque Iberi mentionem facere: & quod diu parturit animus vester, aliquando pariat.* Tum Romanus sinu ex toga facto, *Hic*, inquit, *vobis bellum & pacem portamus: utrum placet, sumite.* Sub hanc vocem haud minùs ferociter, *date utrum vultis*, succlamatum est. & quum is iterum sinu effuso

ſo bellum dare dixiſſet, *accipere ſe* omnes re-
ıderunt: *&, quibus acciperent animis, iiſdem ſe*
vos.

IX. Hæc directa pernunctatio ac denunciatio
magis ex dignitate populi Romani viſa eſt,
n de fœderum jure verbis diſceptare, cum an-
tum maximè Saguntò excisa. nam ſi verborum
:ptationis res eſſet, quòd fœdus Aſdrubalis cum
atii priore fœdere commutatum eſt, com-
ndum non erat: quum in Lutatii fœdere
tè addictum eſſet, ita id ratum fore,
opulus cenſuiſſet; in Aſdrubalis fœdere nec
ptum tale quicquam fuerit, & tot anno-
ſilentio ita vivo eo comprobatum ſit fœ-
ut ne mortuo quidem auctore quicquam mu-
ur. Quanquam etſi priore fœdere ſtaretur,
cautum erat Saguntinis, ſociis utrorumque ex-
is. nam neque addictum erat iis, qui tunc eſ-
: nec, ne qui poſtea aſſumerentur. & quum
nere novos liceret ſocios, quis æquum cenſe-
aut ob nulla quemquam merita in amicitiam
ıi; aut receptos in fidem non defendi? tantum,
Carthaginienſium ſocii aut ſollicitarentur ad de-
onem, aut ſua ſponte deſciſcentes reciperentur.
ati Romani ab Carthagine, ſicut his Romæ
eratum erat, in Hiſpaniam, ut adirent civitates,
n ſocietatem pellicerent, aut averterent à Pœ-
trajecerunt. Ad Barguſios primùm venerunt:
ibus benignè excepti, quia tædebat imperii Pu-
multos trans Iberum populos ad cupidinem
æ fortunæ erexerunt. Ad Volſcianos inde eſt
um: quorum celebre per Hiſpaniam reſpon-
ſum

ſum ceteros populos ab ſocietate Romana averti. ita enim maximus natu ex iis in concilio reſpondit: *Quæ verecundia eſt vos, Romani, poſtulare, ut veſtram Carthaginienſium præponamus amicitiæ, quum, qui id fecerunt, Saguntinos, crudeliùs, quàm Pœnus hoſtis perdidit, vos ſocii prodideritis? ibi quæratis ſocios, cenſeo, ubi Saguntina clades ignota eſt. Hiſpanis populis ſicut lugubre, ita inſigne documentum Saguntì ruinæ erunt, ne quis fidei Romanæ aut ſocietati confidat.* Inde extemplo abire finibus Volſcianorum juſſi, ab nullo deinde concilio Hiſpaniæ benigniora verba tulere. itaque nequicquam peragrata Hiſpania in Galliam tranſeunt.

XX. In his nova terribiliſque ſpecies viſa eſt, quòd armati (ita mos gentis erat) in concilium venerunt. quum, verbis extollentes virtutem gloriamque populi Romani ac magnitudinem imperii, petiſſent, ne Pœno, bellum Italiæ inferenti, per agros urbeſque ſuas tranſitum darent; tantus cum fremitu riſus dicitur ortus, ut vix à magiſtratibus majoribuſque natu juventus ſedaretur. Adeò ſtolida impudenſque poſtulatio viſa eſt, cenſere, ne in Italiam tranſmittant Galli bellum, ipſos id avertere in ſe, agroſque ſuos pro alienis populandos objicere. Sedato tandem fremitu, reſponſum legatis eſt, *neque Romanorum in ſe meritum eſſe, neque Carthaginienſium injuriam, ob quæ aut pro Romanis, aut adverſus Pœnos ſumant arma. Contra ea, audire ſeſe, gentis ſuæ homines agris finibuſque Italiæ pelli à populo Romano, ſtipendiumque pendere, & cetera indigna pati.* Eadem ferme in ceteris

Gal-

Galliæ conciliis dicta auditaque. nec hoſpitale quicquam pacatumve ſatis priùs auditum, quàm Maſſiliam venerunt. Ibi omnia, ab ſociis inquiſita cum cura ac fide, cognita, *præoccupatos jam ab Annibale Gallorum animos eſſe. ſed ne illi quidem ipſi ſatis mitem gentem fore (adeò ferocia atque indomita ingenia eſſe) ni ſubinde auro, cujus avidiſſima gens eſt, principum animi concilientur.* Ita peragratis Hiſpaniæ & Galliæ populis, legati Romam redeunt, haud ita multo poſt, quàm conſules in provincias profecti erant. civitatem omnem in exſpectationem belli erectam invenerunt: ſatis conſtante fama, jam Iberum Pœnos tranſmiſiſſe.

XXI. Annibal, Sagunto capto, Carthaginem Novam in hiberna conceſſerat. ibique auditis, quæ Romæ, quæque Carthagine acta decretaque forent, ſeque non ducem ſolùm, ſed etiam cauſſam eſſe belli, partitis diviſitiſque reliquiis prædæ, nihil ultra differendum ratus, Hiſpani generis milites convocat: *Credo ego vos*, inquit, *ſocii, & ipſos cernere, pacatis omnibus Hiſpaniæ populis, aut finiendam nobis militiam, exercitumque dimittendos eſſe, aut in alias terras tranſferendum bellum. ita enim hæ gentes non pacis ſolùm, ſed etiam victoriæ bonis florebunt, ſi ex aliis gentibus prædam & gloriam quæremus. Itaque quam longinqua ab domo inſtet militia, incertumque ſit, quando domos veſtras, & quæ cuique ibi cara ſint, viſuri ſitis: ſi quis veſtrûm ſuos inviſere velit, commeatum do. Primo vere, edico, adſitis: ut, Diis bene juvantibus, bellum in gentis gloriæ prædæque futurum inciplamus.* Om-

nibus fere vifendi domos oblata ultro potestas grata erat, & jam defiderantibus fuos, & longius in futurum providentibus defiderium. Per totum tempus hiemis quies inter labores, aut jam exhaustos, aut mox exhauriendos, renovavit corpora animosque ad omnia de integro patienda. Vere primo ad edictum convenere. Annibal, quum recensuisset omnium auxilia gentium, Gadeis profectus Herculi vota exsolvit: novisque se obligat votis, si cetera prospera eveniissent. Inde partiens curas simul in instandum atque accendum bellum, ne dum ipse terrestri per Hispaniam Galliasque itinere Italiam peteret, nuda apertaque Romanis Africa ab Sicilia esset, valido præsidio firmare & eam statuit. Pro eo supplementum ipse ex Africa, maximè jaculatorum, levium armis, petiit: ut Afri in Hispania, Hispani in Africa, melior procul ab domo futurus uterque miles, velut mutuis pignoribus obligati stipendia facerent. Tredecim millia octingentos quinquaginta pedites cetratos misit in Africam, & funditores Baleares octingentos septuaginta, equites mistos ex multis gentibus mille ducentos. Has copias partim Carthagini præsidio esse, partim distribui per Africam jubet. simul conquisitoribus in civitates missis, quatuor millia conscripta delectæ juventutis, præsidium eosdem & obsides duci Carthaginem jubet.

XXII. Neque Hispaniam negligendam ratus, (atque ideo haud minùs, quod haud ignarus erat, circuitam ab Romanis eam legatis ad sollicitandos *principum* animos;) Asdrubali fratri, viro impigro, eam provinciam destinat; firmatoque eum a-

fricis

fricis maximè præſidiis, peditum Afrorum undecim millibus octingentis quinquaginta, Liguribus trecentis, Balearibus quingentis. ad hæc peditum auxilia additi equites Libyphœnices (miſtum Punicum Afris genus) ccc, & Numidæ Maurique accolæ Oceani ad MDCCC, & parva Ilergetum manus ex Hiſpania ducenti equites: &, ne quod terreſtris deeſſet auxilii genus, elephanti quatuordecim. claſſis præterea data eſt ad tuendam maritimam oram (quia qua parte belli viceràt, ea tum quoque rem geſturos Romanos, credi poterat) quinquaginta quinqueremes, quadriremes duæ, triremes quinque: ſed aptæ inſtructæque remigio triginta duæ quinqueremes erant, & triremes quinque. Ab Gadibus Carthaginem ad hiberna exercitus rediit: atque inde profectus præter Etoviſſam urbem ad Iberum, maritimamque oram ducit. Ibi, fama eſt, in quiete viſum ab eo juvenem divina ſpecie, qui ſe ab Jove diceret ducem in Italiam Annibali miſſum: proinde ſequeretur, neque uſquam à ſe deflecteret oculos. Pavidum primò, nuſquam circumſpicientem aut reſpicientem, ſecutum: deinde, cura humani ingenii, quum quidnam id eſſet, quod reſpicere vetitus eſſet, agitaret animo, temperare oculis nequiviſſe. tum vidiſſe poſt ſeſe ſerpentem mira magnitudine cum ingenti arborum ac virgultorum ſtrage ferri: ac poſt inſequi cum fragore cœli nimbum. tum, quæ moles ea quidve prodigii eſſet quærentem, audiſſe, *vaſtitatem Italiæ eſſe: pergeret porro iter, nec ultra inquireret, ſineretque fata in occulto eſſe.*

XXIII. Hoc viſu lætus, tripartitò Iberum copias trajecit, præmiſſis, qui Gallorum animos, quà traducendus exercitus erat, donis conciliarent, Alpiumque tranſitus ſpecularentur. nonaginta millia peditum, duodecim millia equitum Iberum traduxit. Ilergetes inde, Barguſioſque, & Auſetanos, & Lacetaniam, quæ ſubjecta Pyrenæis montibus eſt, ſubegit: oræque huic omni præfecit Hannonem, ut gentes, quæ Hiſpanias Galliis jungunt, in poteſtate eſſent. Decem millia peditum Hannoni ad præſidium obtinendæ regionis data, & mille equites. Poſtquam per Pyrenæum ſaltum traduci exercitus cœptus eſt, rumorque per barbaros manavit certior de bello Romano; tria millia inde Carpetanorum peditum iter averterunt. conſtabat, non tam bello motos, quàm longinquitate viæ, inſuperabilique Alpium tranſitu. Annibal, quia revocare aut vi retinere eos anceps erat, ne ceterorum etiam feroces animi irritarentur, ſupra ſeptem millia hominum domos remiſit, quos & ipſe gravari militia ſenſerat, Carpetanos quoque ab ſe dimiſſos ſimulans.

XXIV. Inde, ne mora atque otium animos ſollicitarent, cum reliquis copiis Pyrenæum tranſgreditur: & ad oppidum Illiberi caſtra locat. Galli, quanquam Italiæ bellum inferri audiebant, tamen quia vi ſubactos trans Pyrenæum Hiſpanos fama erat, præſidiaque valida impoſita, metu ſervitutis ad arma conſternati, Ruſcinonem aliquot populi conveniunt. quod ubi Annibali nunciatum eſt, moram magis quàm bellum metuens, oratores ad regulos eorum miſit, *colloqui ſemet ipſum velle cum bis:*

his: & vel illi propius Illiberi accederent, vel ſe Ruſcinonem proceſſurum, ut ex propinquo congreſſus facilior eſſet. nam & accepturum eos in caſtra ſua ſe Lætum, nec cunctanter ſe ipſum ad eos venturum. Hoſpitem enim ſe Galliæ, non hoſtem adveniſſe: nec ſtricturum ante gladium, ſi per Gallos liceat, quàm in Italiam veniſſet. & per nuncios quidem hæc. Ut vero reguli Gallorum, caſtris ad Illiberi extemplo motis, haud gravatè ad Pœnum venerunt, capti donis, cum bona pace exercitum per fines ſuos præter Ruſcinonem oppidum tranſmiſerunt.

XXV. In Italiam interim nihil ultra quàm Iberum tranſiſſe Annibalem, à Maſſilienſium legatis Romam perlatum erat: quum perinde ac ſi Alpes jam tranſiſſet, Boji ſollicitatis Inſubribus defecerunt: nec tam ob veteres in populum Romanum iras, quàm quòd nuper circa Padum, Placentiam, Cremonamque colonias in agrum Gallicum deductas ægre patiebantur. Itaque armis repente arreptis, in eum ipſum agrum impetu facto, tantum terroris ac tumultus fecerunt, ut non agreſtis modò multitudo, ſed ipſi triumviri Romani, qui ad agrum venerant aſſignandum, diffiſi Placentiæ mœnibus, Mutinam confugerint, C. Lutatius. C. Servilius, T. Annius. Lutatii nomen haud dubium eſt. pro C. Servilio, & T. Annio, Q. Acilium, & C. Herennium habent quidam annales: alii P. Cornelium Aſinam, & C. Papirium Maſonem. Id quoque dubium eſt, legati ad expoſtulandum ad Bojos miſſi, violati ſint, an in triumviros agrum *metanteis impetus* ſit factus. Mutinæ quum obſi-

derentur, & gens ad oppugnandarum urbium artes rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, ignis intactis assideret muris, simulari coeptum de pace agi: evocatique ab Gallorum principibus legati ad colloquium, non contra jus modò gentium, sed violata etiam, quæ data in id tempus erat, fide, comprehenduntur, negantibus Gallis, nisi obsides sibi redderentur, eos dimissuros. Quum hæc de legatis nunciata essent, & Mutina præsidiumque in periculo esset, L. Manlius prætor, ira accensus, effusum agmen ad Mutinam ducit. Silvæ tunc circa viam erant, plerisque incultis. ibi inexplorato profectus, in insidias præcipitatus, multaque cum cæde suorum ægre in apertos campos emersit. ibi castra communita; &, quia Gallis ad tentanda ea defuit spes, refecti sunt militum animi, quanquam accisas res satis constabat. Iter deinde de integro coeptum, nec, dum per patentia loca ducebatur agmen, apparuit hostis; ubi rursus silvæ intratæ, tum postremos adorti, cum magna trepidatione ac pavore omnium, octingentos milites occiderunt, sex signa ademere. Finis & Gallis territandi, & pavendi Romanis fuit, ut ex saltu invio atque impedito evasere. inde apertis locis facilè tutantes agmen Romani, Tanetum vicum propinquum Pado contendere. ibi se munimento ad tempus, commeatibusque fluminis, & Brixianorum Gallorum auxilio adversus crescentem indies multitudinem hostium tutabantur.

XXVI. Qui tumultus repens postquam est Romam perlatus, & Punicum insuper Gallico bello auctum Patres acceperunt, C. Atilium prætorem cum

cum una legione Romana, & quinque millibus ſociorum delectu nove à conſule conſcriptis, auxilium ferre Manlio jubent. qui ſine ullo certamine (abſteterant enim metu hoſtes) Tanetum pervenit. Et P. Cornelius, in locum ejus, quæ miſſa cum pretore fuerat, tranſcriptâ legione nova, profectus ab urbe ſexaginta longis navibus præter oram Etruriæ, Ligurumque, & inde Salyum montes, pervenit Maſſiliam: & ad proximum oſtium Rhodani (pluribus enim diviſus antiis in mare decidit) caſtra locat, viridem ſatis credens Annibalem ſuperâſſe Pyrenæos montes. quem ut de Rhodani quoque tranſitu agitare animadverſit, incertus, quonam ei loco occurreret, necdum ſatis refectis ab jactatione maritima militibus, trecentos interim delectos equites, ducibus Maſſilienſibus & auxiliaribus Gallis, ad explorandum omnia, viſendoſque ex propè hoſtes præmittit. Annibal, ceteris metu aut pretio pactis, jam in Volcarum pervenerat agrum, gentis validæ. Colunt autem circa utramque ripam Rhodani: ſed diffiſi circa ſuo agro arceri Pœnum poſſe, ut flumen pro munimento haberent, omnibus ferme ſuis trans Rhodanum trajectis, ulteriorem ripam armis obtinebant. Ceteros accolas fluminis Annibal, & eorum ipſorum qui ſedes ſervarant, ſimul perlicit donis ad naves undique contrahendas fabricandaſque: ſimul & ipſi trajici cupiebant, levarique quamprimum regionem ſuam tanta urgente hominum turba cupiebant. Itaque ingens cœpta vis navium eſt, lintriumque texture ad vicinalem uſum paſſagerum. duravitque aliquot [illegible] Galli inchoatis operibus, ex ſingulis

rboribus: deinde & ipſi milites, ſimul copia materiæ, ſimul facilitate operis inducti, alveos informes (nihil, dummodo innare equis & rapere ea poſſent, curantes) raptim faciebant, quibus ſe quaque tranſveherent.

XXVII. Jamque omnibus ſatis comparatis ad trajiciendum, terrebant ex adverſo hoſtes, omnem ripam equites virique obtinentes. quos ut averteret, Hannonem, Bomilcaris filium, vigilia prima noctis, cum parte copiarum, maximè Hiſpanis, adverſo flumine ire iter unius diei jubet: & ubi primò poſſet, quàm occultiſſimè trajecto amni, circumducere agmen: ut, quum facto opus ſit, adoriatur ab tergo hoſtem. Ad id dati duces Galli educunt inde millia quinque & viginti, ferme ſupra parvæ inſulæ circumfuſum amnem; latiorem ubi dividebatur, eoque minùs alto alveo, tranſitum oſtendere. ibi raptim cæſa materia, rateſque fabricatæ: in quibus equi virique, & alia onera trajicerentur. Hiſpani ſine ulla mole, in utres veſtimentis conjectis, ipſi cetris ſuppoſitis incubantes flumen tranſnatavere. Et alius exercitus ratibus junctis trajectus, caſtris prope flumen poſitis, nocturno itinere atque operis labore feſſus, quiete unius diei reficitur, intento duce ad conſilium opportunè exſequendum. Poſtero die profecti ex loco, prodito fumo, ſignificant ſe tranſiſſe, & haud procul abeſſe. quod ubi accepit Annibal, ne tempori deeſſet, dat ſignum ad trajiciendum. Jam paratas aptataſque habebat pedes lintres, equites fere propter equos nantes navium agmen ad excipiendum adverſi impetum fluminis parte ſuperiore tranſmittens, tran-

tranquillitatem infra trajicientibus lintribus præbebat. Equorum pars magna nantes loris à puppibus trahebantur, præter eos quos inſtructos frenatoſque, ut extemplo egreſſo in ripam equiti uſui eſſent, impoſuerant in naves.

XXVIII. Galli occurſant in ripam cum variis ululatibus, cantuque moris ſui, quatientes ſcuta ſupra capita, vibranteſque dextris tela: quanquam & ex adverſo terrebat tanta vis navium cum ingenti ſono fluminis, & clamore vario nautarum & militum, qui nitebantur perrumpere impetum fluminis, & qui ex altera ripa trajicientes ſuos hortabantur. Jam ſatis paventes adverſo tumultu, terribilior ab tergo adortus clamor, caſtris ab Hannone captis. mox & ipſe aderat, ancepſque terror circumſtabat: & è navibus tanta vis armatorum in terram evadens, & ab tergo improviſa premebat acies. Galli, poſtquam vim facere conati, ultro pellebantur, quà patere viſum maximè iter, perrumpunt. trepidique in vicos paſſim ſuos diffugiunt. Annibal, ceteris copiis per otium trajectis, ſpernens jam Gallicos tumultus, caſtra locat. Elephantorum trajiciendorum varia conſilia fuiſſe credo: certè variata memoria actæ rei. quidam, congregatis ad ripam elephantis, tradunt ferociſſimum ex iis irritatum ab rectore ſuo, quum refugientem in aquam nantem ſequeretur, traxiſſe gregem, ut quemque timentem altitudinem deſtituerat vadum, impetu ipſo fluminis in alteram ripam rapiente. Ceterùm magis conſtat ratibus trajectos. id, ut tutius conſilium ante rem foret, ita acta re, ad fidem pronius eſt. Ratem unam ducentos longam

pedes, quinquaginta latam, à terra in amnem porrexerunt: quam, ne secunda aqua deferretur, plurimis retinaculis validis parte superiore ripæ adligatam, pontis in modum humo injecta constraverunt: ut bellitæ audacter velut per solum ingrederentur. altera ratis æquè lata, longe pedes centum, ad trajiciendum flumen apta, huic copulata est: & quum elephanti per stabilitam ratem, tanquam viam, progredientibus femininis, effi, in minorem applicatam transgressi sunt: ea exemplo relolutis, quibus leviter annexa erat, vinculis, ab naturalis aliquot navibus ad altiorem ripam pertrahitur. ita primis expositis, alii deinde repetiti ac trajecti sunt. Nihil sanè trepidabant, donec continenti velut ponte agerentur. primus erat pavor, quum soluta ab cæteris rate in altum sepositum. ibi urgentes inter se, cedentibus extremis ab aqua, trepidationem aliquantum edebant, donec quietem ipse timor circumspicientibus aquam faciliet. excidere etiam sævientes quidam in flumen, sed pondere ipso stabiles, dejectis rectoribus, quærendis pedetentim vadis in terram evasere.

XXIX. Dum elephanti trajiciuntur, interim Annibal Numidas equites quingentos ad castra Romana miserat speculatum, ubi, & quantæ copiæ essent, & quid pararent. Huic alæ equitum missi, ut ante dictum est, ab ostio Rhodani trecenti Romanorum equites occurrunt. proelium atrocius, quàm pro numero pugnantium, editur. Nam præter multa vulnera, cædes etiam prope par utrimque fuit: fugaque & pavor Numidarum Romanis jam admodum fessis victoriam dedit. vi-

Omnes

ctores ad centum ſexaginta, nec omnes Romani, ſed pars Gallorum: victi amplius ducentis cecidêrunt. Hoc principium, ſimulque omen belli, ut ſummæ rerum proſperum eventum, ita haud ſanè incruentam ancipitiſque certaminis victoriam Romanis portendit. Re ita geſta, ad utrumque ducem ſui redierunt. Nec Scipioni ſtare ſententia poterat, niſi ut ex conſiliis cœptiſque hoſtis & ipſe conatus caperet: & Annibalem incertum, utrùm cœptum in Italiam intenderet iter, an cum eo qui primus ſe obtuliſſet Romanus exercitus manus conſereret, averterat à præſenti certamine Bojorum legatorum regulique Magali adventus: qui ſe duces itinerum, ſocios periculi fore affirmantes, integro bello, nuſquam ante libatis viribus, Italiam aggrediendam cenſent. Multitudo timebat quidem hoſtes, nondum obliterata memoria ſuperioris belli: ſed magis iter immenſum Alpeſque, rem fama utique inexpertis horrendam, metuebat.

XXX. Itaque Annibal, poſtquam ipſi ſententia ſtetit pergere ire, atque Italiam petere, advocata concione, variè militum verſat animos caſtigando adhortandoque. *Mirari ſe, quinam pectora ſemper impavida repens terror invaſerit. per tot annos vincentes eos ſtipendia facere: neque ante Hiſpania excceſſiſſe, quàm omnes gentesque & terra ea, quas duo diverſa maria amplectantur, Carthaginienſium eſſent. Indignatos deinde, quòd quicumque Saguntum obſediſſent velut ob noxam ſibi dedi poſtularet populus Romanus, Iberum trajeciſſe ad delendum nomen Romanorum, libenterque orbem terrarum. Tum nemini viſum id longum, quum ab occaſu ſolis ad ortum intenderent iter. Nunc, poſtquam ultra*

ipſum

forum partibus itineris emensum esse, Pyrenæum fulsum inter ferocissimas gentes superatum: Rhodanum, tutissimo amnem, tot millibus Gallorum ad ripam venientibus, domita etiam ipsius fluminis vi, trajectum: in conspectu Alpes habeant, quarum alterum latus Italiæ sit: in ipsis portis hostium fastigatos subsistere, quid aliud Alpes esse credentes, quàm montium altitudines? Fingerent altiores Pyrenæi jugis: nullas profectò terris cœlum contingere, nec inexsuperabiles humano generi esse. Alpes quidem habitari, coli, gignere atque alere animantes. pervias paucis esse: exercitibus invias? eos ipsos, quos cernant, ingentes non pennis sublimè elatos Alpes transgressos: nec mansiones quidem eorum indigenas, sed advenas Italiæ vultures, hanc ipsas Alpes ingentibus sæpe agminibus cum liberis ac conjugibus; migrantium modo, tum transmisisse. Militi quidem armato, nihil secum præter instrumenta belli portanti, quid invium aut inexsuperabile esse? Saguntum ut caperetur, quid per octo menses periculi, quid laboris exhaustum esse? Romam, orbis terrarum caput, petentibus, quicquam adeò asperum atque arduum videri, quod inceptum moretur? Cepisse quondam Gallos eam, quæ adiri posse Pœnus desperet. proinde aut cederent animo atque virtute genti per eos dies toties ab se victæ, aut itineris finem sperent campum interjacentem Tiberi ac mœnibus Romanis.

XXXI. His adhortationibus incitatos corpora curare, atque ad iter se parare jubet. Postero die profectus adversa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: non quia rectior ad Alpes via esset; sed, quantum à mari recessisset, minùs obvium fore Romanum credens: cum quo, priusquam in Ita-

lam

n ventum foret, non erat in animo manus con-
ere. Quartis caſtris ad Inſulam pervenit: ibi
ar Rhodanuſque amnes, diverſi ex Alpibus de-
rentes, agri aliquantulum amplexi, confluunt in
um. Mediis campis Inſulæ nomen inditum.
olunt prope Allobroges, gens jam inde nulla
llica gente opibus aut fama inferior: tum diſ-
:s erat. Regni certamine ambigebant fratres.
ijor, & qui priùs imperitârat, Brancus nomine,
nore à fratre & cœtu juniorum, qui jure mi-
s, vi plus poterat, pellebatur. Hujus ſeditionis
opportuna diſceptatio quum ad Annibalem reje-
i eſſet, arbiter regni factus, quod erat ſenatus
cipumque ſententia futurum, imperium majo-
reſtituit. ob id meritum, commeatu copiaque
um omnium & veſtis eſt adjutus, quæ infames
goribus Alpes præparare cogebant. Sedatis cer-
minibus Allobrogum, quum jam Alpes peteret,
n recta regione iter inſtituit, ſed ad lævam in
icaſtinos flexit: inde per extremam oram Vo-
ntiorum agri tetendit in Tricorios: haud uſ-
am impedita via, priuſquam ad Druentiam flu-
:n pervenit. Is & ipſe Alpinus amnis longè
mium Galliæ fluminum difficillimus tranſitu eſt.
m quum aquæ vim vehat ingentem, non tamen
vium patiens eſt: quia nullis coërcitus ripis,
ıribus ſimul, neque iiſdem alveis fluens, nova
nper vada novoſque gurgites faciens, (& ob ea-
m pediti quoque incerta via eſt) ad hæc ſaxa gla-
ıſa volvens, nihil ſtabile nec tutum ingredi-
ti præbet. & tum fortè imbribus auctus, ingen-
n tranſgredientibus tumultum fecit, quum, ſu-

per

qui & clamoribus diſſonis, quos montes etiam reſpecuſſaque valles augebant, terrifi trepidabant; & icti forte aut vulnerati adeò conſternati ſunt, ut fingenti ingentem ſimul hominum ac ſarcinarum omnis generis facerent, multoſque turba, quam præcipites deruptæque utrinque angustiæ effecit, in immenſum altitudinis dejecit: quoſdam & armatos, inde ruinæ maximæ modo jumenta cum oneribus devolvebantur. Quæ quamquam fœda viſu erant, ſtetit parumper tamen Annibal, ne ſine cauſa, ne tumultum ac trepidationem ingeret, & inde poſtquam interrempſit agmen vidit, paſſimque eſſe, ne erutum impedimentis cæteris inquicquam incolumem traduxiſſet, ſecunda ex ſuperiore loco, & quum impetu ipſo fudiſſet hoſtem, ſuis quoque tumultum auxit. Sed is tumultus momento temporis, poſtquam liberati metu fuga montanorum erant, ſedatur: nec per otium modo, ſed prope ſilentio mox omnes traducti. Caſtellum inde, quod caput ejus regionis erat, vicoſque circumjectos capit, & captivorum pecoribus per triduum exercitum aluit. & quia nec montanis primò perculſis, nec loco magnopere impediebantur, aliquantum eo triduo viæ confecit.

XXXIV. Perventum inde ad frequentem cultoribus alium, ut inter montana, populum. ibi non bello aperto, ſed ſuis artibus, fraude, deinde inſidiis eſt prope circumventus. Magno natu principes caſtellorum oratores ad Pœnum veniunt: *alienis malis, utili exemplo, doctos*, memorantes, *amicitiam malle, quàm vim experiri Pœnorum; itaque obedienter imperata facturos, commeatum itineriſque duces, & ad fidem promiſſorum obſides accipe-*

t. Annibal nec temere credendo, nec aſpernan-
, ne repudiati apertè hoſtes fierent, benignè
ium reſpondiſſet; obſidibus, quos dabant, acce-
tis, & commeatu, quem in viam ipſi detulerant,
ſus: nequaquam, ut inter pacatos, incompoſito
gmine duces eorum ſequitur. Primum agmen
lephanti & equites erant: ipſe poſt cum robore
editum, circumſpectans ſollicitus omnia, incede-
at. Ubi in anguſtiorem viam ex parte altera ſub-
ectam jugo inſuper imminenti ventum eſt, un-
ique ex inſidiis barbari à fronte & à tergo coorti,
ominus eminuſque petunt, ſaxa ingentia in ag-
nen devolvunt. maxima ab tergo vis hominum
rgebat. in eos verſa peditum acies haud dubium
ecit, quin, niſi firmata extrema agminis fuiſſent,
ngens in eo ſaltu accipienda clades fuerit. Tunc
uoque ad extremum periculi, ac prope perniciem
entum eſt. nam, dum cunctaretur Annibal de-
mittere in anguſtias agmen, quia non, ut ipſe e-
quitibus præſidio erat, ita peditibus quicquam ab
tergo auxilii reliquerat; occurſantes per obliqua
montani, perrupto medio agmine, viam inſedere.
noxque una Annibali ſine equitibus ac impedimen-
tis acta eſt.

XXXV. Poſtero die, jam ſegniùs intercurſanti-
bus barbaris, junctæ copiæ, ſaltuſque haud ſine
clade (majore tamen jumentorum quàm hominum
pernicie) ſuperatus. inde montani pauciores jam,
& latrocinii magis quàm belli more concurſabant;
modò in primum, modò in noviſſimum agmen:
ut cuique aut locus opportunitatem daret, aut pro-

greſſi

gressi morative aliquam occasionem faciebant. Elephanti sicut præcipites per arctas vias magnam moram agebantur, ita tutum ab hostibus, quacunque incederent, (quia insidiis adeundi propius noti erat) agmen præbebant. Nono die in jugum Alpium perventum est, per invia pleraque, & errores, quos aut ducentium fraus, aut, ubi fides iis non esset, temere, inire valles à conjectantibus iter, faciebant. Biduum in jugis stativa habuit: fessis labore ac pugnando quies data militibus: jumentaque aliquot, quæ prolapsa in rupibus erant, sequendi vestigia agminis, in castra pervenere. Fessis tædio tot malorum, nivis etiam casus, octidente jam sidere vergiliarum, ingentem terrorem adjecit. Per omnia nive oppleta quum signis prima luce motis segnius agmen incederet, pigritiaque & desperatio in omnium vultu eminaret; prægrandia signa Annibal, in promontorio quodam, unde longè ac latè prospectus erat, consistere jussis militibus, Italiam ostentat, subjectosque Alpinis montibus Circumpadanos campos: meeniaque eos tum transcendere non Italiæ modò, sed etiam urbis Romæ: cetera plana, proclivia fore: unio, aut summum altero prœlio arcem & caput Italiæ in manu ac potestate habituros. Procedere inde agmen cœpit: jam nihil ne hostibus quidem, præter parva furta per occasionem, tentantibus. Ceterùm iter multo, quàm in ascensu fuerat, (ut pleraque Alpium ab Italia sicut breviora, ita arctiora sunt) difficilius fuit. omnis enim ferme via præceps, angusta, lubrica erat, ut neque sustinere se à lapsu possent;

offent; nec, ſi qui paullulum titubâſſent, hærere
fflicti veſtigio ſuo: aliique ſuper alios, & jumen-
i & homines, occiderent.

XXXVI. Ventum deinde ad multo anguſtio-
em rupem, atque ita rectis ſaxis, ut ægre expedi-
is miles tentabundus, manibuſque retinens vir-
ulta ac ſtirpes circa eminentes, demittere ſeſe
offet. Natura locus jam ante præceps, recenti
rræ lapſu, in pedum mille admodum altitudinem,
ruptus erat. Ibi quum velut ad finem viæ equi-
s conſtitiſſent, miranti Annibali, quæ res mora-
tur agmen, nunciatur, rupem inviam eſſe. di-
reſſus deinde ipſe ad locum viſendum: haud du-
a res viſa, quin per invia circa nec trita antea,
uamvis longo ambitu, circumduceret agmen.
a verò via inſuperabilis fuit. nam quum ſuper
eterem nivem intactam nova modicæ altitudinis
ſet: molli, nec præalta nivi facilè pedes ingre-
ientium inſiſtebant. ut verò tot hominum ju-
entorumque inceſſu dilapſa eſt, per nudam infra
aciem, fluentemque tabem liqueſcentis nivis in-
rediebantur. Tetra ibi luctatio erat, ut à lubrica
acie non recipiente veſtigium, & in prono citius
ede ſe fallente: & ſeu manibus in aſſurgendo,
u genu ſe adjuviſſent, ipſâ adminiculis prolapſi
iterum corruiſſent, nec ſtirpes circa radicesve, ad
nas pede aut manu quiſquam enitì poſſet, erant;
aque in levi tantùm glacie tabidaque nive volu-
bantur jumenta: ſecabant interdum, etiam tum
ſimam ingredientia nivem, & prolapſa, jactandis
raviùs in continendo unguibus, penitus perſtingebant.

ut pleraque, vulnere pedica capta, hæserint in duro & alte concreto glacie.

XXXVII. Tandem, nequicquam jumentis atque hominibus fatigatis, castra in jugo posita, egressique ad id ipsum loco purgato, tantum superfodiendum atque egerendum fuit. Inde ad rupem muniendam, per quam via una esse poterat, milites ducti: quum cædendum esset saxum, arboribus circa immanibus dejectis detruncatisque, struem ingentem lignorum faciunt: eamque, (quum & vis venti apta faciendo igni coorta esset) succendunt, ardentiaque saxa infuso aceto putefaciunt. Ita torridam incendio rupem ferro perfodunt, molliuntque confractibus modicis clivos, ut non jumenta solum, sed elephanti etiam duci possint. Quatriduum circa rupem consumptum. jumenta prope fame absumebantur. nuda enim ferè cacumina sunt: & si quid est pabuli, obruunt nives. Inferiores valles apricos quosdam colles habent, rivosque prope silvas, etiam humano cultu digniora loca. Ibi jumenta in pabulum missa, & qui muniendo fessis hominibus data triduo. inde ad planum descensum est, etiam locis mollioribus & accolarum ingeniis.

XXXVIII. Hoc maximè modo perventum est in Italiam, quinto mense à Carthagine Nova, (ut quidam auctores sunt) quintodecimo die Alpibus superatis. Quantæ copiæ transgresso in Italiam Annibali fuerint, nequaquam inter auctores constat. qui plurimum, centum millia peditum, viginti equitum fuisse scribunt, qui minimum, vi-

giuti

ginti millia peditum, ſex equitum. L. Cincius Alimentus, qui captum ſe ab Annibale ſcribit, maximè auctor moveret me, niſi confunderet numerum, Gallis Liguribuſque additis. cum his ſcribit octoginta millia peditum, decem equitum, adducta in Italiam: (magis affluxiſſe veriſimile eſt, & ita quidam auctores ſunt) ex ipſo autem audiſſe Annibale, poſtquam Rhodanum tranſierit, triginta ſex millia hominum, ingentemque numerum equorum & aliorum jumentorum amiſiſſe in Taurinis, quæ Gallis proxima gens erat, in Italiam digreſſo. Id quum inter omnes conſtet, eò magis miror, ambigi, quanam Alpes tranſierit: & vulgò credere, Pennino, atque inde nomen & jugo Alpium inditum, tranſgreſſum. Cœlius per Cremonis jugum dicit tranſiſſe. qui ambo ſaltus eum non in Taurinos, ſed per Salaſſos montanos ad Libuos Gallos deduxiſſent. Nec veriſimile eſt, ea tum ad Galliam patuiſſe itinera: utique quæ ad Penninum ferunt, obſepta gentibus ſemigermanis fuiſſent. neque hercule montibus his (ſiquem fortè id movit) ab tranſitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ jugi ejus, nôrunt nomen inditum: ſed ab eo, quem in ſummo ſacratum vertice Penninum montani appellant.

XXXIX. Peropportunè ad principia rerum Taurinis, proximæ genti, adverſus Inſubres motum bellum erat. ſed armare exercitum Annibal, ut parti alteri auxilio eſſet, (in reficiendo maximè ſentientem contracta ante mala) non poterat. otium etenim ex labore, copia ex inopia, cultus ex illuvie tabeque, ſqualida & prope effœtata corpora vaſtis

Annibal: Taurinorumque unam urb
gentis ejus, quia volentis in amicitiam
bat, vi expugnârat: junxiſſetque ſibi
ſolùm, ſed etiam voluntate, Gallos ac
ni eos, circumſpectantes defectionis ter
adventus conſulis oppreſſiſſet. Et Ar
ex Taurinis, incertos quæ pars ſequend
los præſentem ſe ſecuturos ratus. Ja
conſpectu erant exercitus, convenerat
ſicut uterque inter ſe nondum ſatis n
imbutus uterque quadam admiratio
Nam Annibalis & apud Romanos, j
gunti exeidium, celeberrimum nome
Scipionem Annibal eo ipſo, quòd adv
potiſſimùm lectus eſſet, præſtantem v
bat. & auxerant inter ſe opinionem ; S
relictus in Gallia, obvius fuerat in I
greſſo Annibali; Annibal, conatu tan
jiciendarum Alpium, & effectu. O
men Scipio Padum trajicere : & ad T

eos equites, qui equitatum hostium ad Rhodanum flumen egregiè vicissent; aut eas legiones, cum quibus, fugientem hunc ipsum hostem secutus, confessionem cedentis ac detrectantis certamen pro victoria habui? Nunc quia ille exercitus, Hispaniæ provinciæ scriptus, ibi cum fratre Cn. Scipione meis auspiciis rem gerit, ubi eum gerere senatus populusque Romanus voluit: ego, ut consulem ducem adversus Annibalem ac Pœnos haberetis, ipse me huic voluntario certamini obtuli. Novo imperatori apud novos milites pauca verba facienda sunt. Ne genus belli, neve hostem ignoretis; cum iis est vobis, milites, pugnandum, quos terra marique priore bello vicistis: à quibus stipendium per viginti annos exegistis: à quibus capta belli præmia Siciliam ac Sardiniam habetis. Erit igitur in hoc certamine is vobis illisque animus, qui victoribus & victis esse solet. Nec nunc illi, quia audent, sed quia necesse est, pugnaturi sunt: nisi creditis, qui exercitu incolumi pignam detrectavere, eos, duabus partibus peditum eõquitumque in transitu Alpium amissis, (quum plures penè perierint quàm superstant) plus spei nactos esse. Atenim pauci quidem sunt, sed vigentes animis corporibusque, quorum robora ac vires vix sustinere vis ulla possit. Effigies, imò umbræ hominum, fame, frigore, illuvie, squalore enecti: contusi ac debilitati inter saxa rupesque: ad hæc, perusti artus, nive rigentes nervi, membra torrida gelu, quassata fractaque arma: claudi ac debiles equi. Cum hoc equite, cum hoc pedite pugnaturi estis: reliquias extremas hostium, non hostes, habebitis. Ac nihil magis vereor, quàm ne, antequam vos cum hoste

hoſte pugnaveritis, Alpes viciſſe Annibalem videantur. Sed ita forſitan decuit, cum fœderum ruptore duce ac populo Deos ipſos, ſine ulla humana ope committere ac profligare bellum: nos autem, qui ſecundùm Deos violati ſumus, commiſſum ac profligatum conficere.

XLI. *Non vereor, ne quis me hoc, veſtrî adhortandi cauſſa, magnificè loqui exiſtimet; ipſum aliter animo affectum eſſe. Licuit in Hiſpaniam provinciam meam ire, quò jam profectus eram cum exercitu meo, ubi & fratrem conſilii participem ac periculi ſocium haberem, & Aſdrubalem potiùs quàm Annibalem hoſtem, & minorem haud dubiè molem belli. tamen quum præterveherer navibus Galliæ oram, ad famam hujus hoſtis in terram egreſſus, præmiſſo equitatu, ad Rhodanum movi caſtra. Equeſtri prœlio, qua parte copiarum conſerendi manum fortuna data eſt, hoſtem fudi. peditum agmen, quòd in modum fugientium raptim agebatur, quia aſſequi terra non poterant, regreſſus ad naves, quanta maxima celeritate potui, tanto maris terrarumque circuitu, in radicibus Alpium obvius fui. Huic timendo hoſti utrùm quum declinarem certamen, improviſus videor incidiſſe, an occurrere in veſtigiis ejus? laceſſere ac trahere ad decernendum? Experiri juvat, utrùm alios derepente Carthaginienſes per viginti annos terra ediderit: an iidem ſint, qui ad Ægates pugnavere inſulas, & quos ab Eryce duodevicenis denariis æſtimatos emiſiſtis. & utrùm Annibal hic ſit æmulus itinerum Herculis, ut ipſe fert, an vectigalis ſtipendiariuſque & ſervus populi Romani à patre relictus.* quem niſi Saguntinum ſcelus

agita-

agitaret, reſpiceret profecto, ſi non patriam victam, domum certò patremque, & fœdera Amilcaris ſcripta manu: qui, juſſus à conſule noſtro, præſidium deduxit ab Eryce: qui graves impoſitas victis Carthaginienſibus leges fremens mœtenſque accepit: qui decedere Sicilia, qui ſtipendium populo Romano dare pactus eſt. Itaque vos ego, milites, non eo ſolùm animo, quo adverſus alios hoſtes ſoletis, pugnare velim: ſed cum indignatione quadam atque ira, velut ſi ſervos videatis veſtros arma repente contra vos ferentes. Licuit, ſi voluiſſemus, ad Erycem clauſos, ultimo ſupplicio humanorum, fame interficere. licuit claſſem victricem in Africam trajicere, atque intra paucos dies ſine ullo certamine Carthaginem delere. Veniam dedimus precantibus: emiſimus ex obſidione: pacem cum victis fecimus: tutelæ noſtræ deinde duximus, quam Africo bello urgeventur. Pro his impertitis, furioſum juvenem ſequentes, oppugnatum patriam noſtram veniunt. Atque utinam pro decore nobis hoc tantum, & non pro ſalute eſſet certamen. non de poſſeſſione Siciliæ ac Sardiniæ, de quibus quondam agebatur, ſed pro Italia nobis eſt pugnandum. nec eſt alius ab tergo exercitus, qui, niſi nos vincimus, hoſti obſiſtat; nec Alpes aliæ ſunt. quas dum ſuperat, comparari nova poſſint præſidia. hic eſt obſtandum, milites, velut ſi ante Romana mœnia pugnemus. Unuſquiſque ſe non corpus ſuum, ſed conjugem ac liberos parvos armis protegere putet; nec domeſticas ſolùm agite curas, ſed identidem hoc animo reputet, noſtras nunc intueri manus ſenatum populumque Romanum. qua-

lis noſtra vis virtuſque fuerit, talem deinde fortunam illius urbis ac Romani imperii fore.

XLII. Hæc apud Romanos conſul. Annibal, rebus priùs quàm verbis adhortandos milites ratus, circumdato ad ſpectaculum exercitu, captivos montanos vinctos in medio ſtatuit; armiſque Gallicis ante eorum pedes projectis, interrogare interpretem juſſit, ecquis, ſi vinculis levaretur, armaque & equum victor acciperet, decertare ferro vellet? Quum ad unum omnes ferrum pugnamque poſcerent, & dejecta in id ſors eſſet, ſe quiſque eum optabat, quem fortuna in id certamen legeret. Ut cujuſque ſors exciderat, alacer inter gratulantes gaudio exſultans, cum ſui moris tripudiis arma raptim capiebat. ubi verò dimicarent, is habitus animorum non inter ejuſdem modò conditionis homines erat, ſed etiam inter ſpectantes vulgo, ut non vincentium magis, quàm bene morientium, fortuna laudaretur.

XLIII. Dum ſic aliquot ſpectatis paribus affectos dimiſiſſet, concione inde advocata, ita apud eos locutus fertur: *Si quem animum in aliena ſortis exemplo paullo ante habuiſtis, eundem mox in æſtimanda fortuna veſtra habueritis, vicimus, milites. neque enim ſpectaculum modò illud, ſed quædam velut imago veſtræ conditionis erat. Ac vereſcio an majora vincula majoreſque neceſſitates vobis, quàm captivis veſtris, fortuna circumdederit. Dextra lævaque duo maria claudunt, nullam ne ad effugium quidem navem habentibus: circa Padus amnis, major ac violentior Rhodano: ab tergo Alpes urgent,*

vix

vic integris vobis ac vigentibus tranſita. Hic vincendum aut moriendum, milites, eſt, ubi primùm hoſti occurriſtis: & eadem fortuna, quæ neceſſitatem pugnandi impoſuit, præmia vobis ea victoribus proponit, quibus ampliora homines ne ab Diis quidem immortalibus optare ſolent. Si Siciliam tantùm ac Sardiniam, parentibus noſtris ereptas, noſtra virtute recuperaturi eſſemus, ſatis tamen ampla pretia eſſent. quicquid Romani tot triumphis partum congeſtumque poſſident, id omne veſtrum cum ipſis dominis futurum eſt. In hanc tam opimam mercedem vgite, cum Diis bene juvantibus arma capite. Satis adhuc in vaſtis Luſitaniæ Celtiberiæque montibus pecoris conſectando, nullum emolumentum tot laborum periculorumque veſtrorum vidiſtis: tempus eſt jam opulenta vos ac ditia ſtipendia facere, & magna opera pretia mereri, tantum itineris per tot montes flumináque & tot armatas gentes emenſos. Hic vobis terminum laborum fortuna dedit: hic dignam mercedem emeritis ſtipendiis dabit. Nec quàm magni nominis bellum eſt, tam difficilem exiſtimaritis victoriam fore. ſæpe & contemptus hoſtis cruentum certamen edidit: & inclyti populi regeſque perlevi momento victi ſunt. Nam, dempto hoc uno fulgore nominis Romani, quid eſt, cur illi vobis comparandi ſint? Ut viginti annorum militiam veſtram cum illis virtute, tum illa fortuna taceam, ab Herculis columnis, ab Oceano terminiſque ultimis terrarum, per tot ferociſſimos Hiſpaniæ & Galliæ populos, vincentes huc perveniſtis: pugnabitis cum exercitu tirone, hoc ipſa æſtate cæſo, victo, circumfuſo à Gallis, ignoto adhuc duci ſuo, ignorantique

ducem. An me in prætorio patris, clarissimi imperatoris, prope natum, certè eductum, domitorem Hispaniæ Galliæque, victorem eundem non Alpinarum modò gentium, sed ipsarum, quod multo magis est, Alpium, cum semestri hoc conferam duce, desertore exercitus sui? Cui si quis demptis signis Pœnos Romanosque hodie ostendat, ignoraturum certum habeo, utrius exercitus sit consul. Non ego illud parvi æstimo, milites, quòd nemo vestrûm est, cujus non ante oculos ipse sæpe militare aliquod ediderim facinus, cui non idem ego virtutis spectator ac testis, notata temporibus locisque referre sua possim decora. Cum laudatis à me millies donatisque, alumnus priùs omnium vestrûm, quàm imperator, procedam acie adversus ignotos inter se, ignorantesque.

XLIV. *Quocunque circumvertit oculos, quidquid omnia video animorum ac roboris, veteranam peditem, generosissimarum gentium equites frenatos & infrenatos, vos socios fidelissimos fortissimosque, vos Carthaginienses tum ob patriam tum ob iram justissimam pugnaturos. Inferimus bellum, infestisque signis descendimus in Italiam, tantò audaciùs fortiùsque pugnaturi, quantò major spes, major est animus inferentis vim, quàm arcentis. Accendit præterea animos & stimulat dolor, injuria, indignitas, ad supplicium depoposcerunt me ducem primùm, deinde vos omnes, qui Saguntum oppugnâssetis. Illitos ultimis cruciatibus affecturi fuerunt. Crudelissima ac superbissima gens sua omnia suique arbitrii fecit: cum quibus bellum, cum quibus pacem habeamus, se modum imponere, æquum censet: circum-*

scribe

ſcribit includitque nos terminis montium fluminumque, quos ne excedamus: neque eos, quos ſtatuit, terminos obſervat. Ne tranſieris Iberum: ne quid rei tibi ſit cum Saguntinis. Ad Iberum eſt Saguntum: nuſquam te veſtigio moveris. Parum eſt, quòd veterrimas provincias meas, Siciliam & Sardiniam, adimis, etiam Hiſpanias? & inde ceſſero, in Africam tranſcendes. Tranſcendes autem dico? duos conſules hujus anni, unum in Africam, alterum in Hiſpaniam miſerunt. nihil uſquam nobis relictum eſt, niſi quod armis vindicârimus. Illis timidis & ignavis licet eſſe, qui reſpectum habent, quos ſuus ager, ſua terra per tuta ac pacata itinera fugientes accipient: vobis neceſſe eſt fortibus viris eſſe, & omnibus inter victoriam mortemve certa deſperatione abruptis, aut vincere, aut, ſi fortuna dubitabit, in prœlio potiùs, quàm in fuga, mortem oppetere. Si hoc bene fixum omnibus deſtinatumque in animo eſt, iterum dicam, vicîtis. nullum momentum ad vincendum homini ab Diis immortalibus acrius datum eſt.

XLV. His adhortationibus quum utrimque ad certamen accenſi militum animi eſſent, Romani ponte Ticinum jungunt, tutandique pontis cauſſa caſtellum inſuper imponunt. Pœnus, opere occupatis hoſtibus, Maharbalem cum ala Numidarum, equitibus quingentis, ad depopulandos ſociorum populi Romani agros mittit: Gallis parci quammaximè jubet, principumque animos ſollicitari ad defectionem. Ponte perfecto, traductus Romanus exercitus in agrum Infubrium, quinque millia paſſuum à Victumviis conſedit. Ibi Annibal ex-

ſtra habebat : revocatoque propere Maharbale, atque equitibus, quum inſtare certamen cerneret, nihil unquam ſatis dictum præmonitumque ad cohortandos milites ratus, vocatis ad concionem certa præmia pronunciat, in quorum ſpem pugnarent : agrum ſeſe daturum eſſe in Italia, Africa, Hiſpania, ubi quiſque velit, immunem ipſi qui accepiſſet, liberiſque : qui pecuniam quàm agrum maluiſſet, ei ſe argento ſatisfacturum : qui ſociorum cives Carthaginienſes fieri vellent, poteſtatem facturum : qui domos redire mallent, daturum ſe operam, ne cujus ſuorum popularium mutatam ſecum fortunam eſſe vellent : ſervis quoque dominos proſecutis libertatem proponit, binaque pro his mancipia dominis ſe redditurum. Eaque ut rata ſcirent fore, agnum læva manu, dextra ſilicem retinens, ſi falleret, Jovem ceteroſque precatus Deos, ita ſe mactarent, quemadmodum ipſe agnum mactâſſet. ſecundùm precationem caput pecudis ſaxo eliſit. Tum vero omnes, velut Diis auctoribus in ſpem ſuam quiſque acceptis, id moræ, quod nondum pugnarent, ad potienda ſperata rati, prœlium uno animo & voce una poſcunt.

XLVI. Apud Romanos haudquaquam tanta alacritas erat, ſuper cetera recentibus etiam territos prodigiis. nam & lupus intraverat caſtra, laniatiſque obviis, ipſe intactus evaſerat : & examen apum in arbore prætorio imminente conſederat. Quibus procuratis, Scipio cum equitatu jaculatoribuſque expeditis profectus ad caſtra hoſtium, exque propinquo copias, quantæ, & cujus generis

generis eſſent, ſpeculandas, obvius ſit Annibali, & ipſi cum equitibus ad exploranda circa loca progreſſo. neutri alteros primò cernebant. denſior deinde inceſſu tot hominum equorumque oriens pulvis, ſignum propinquantium hoſtium fuit. Conſtitit utrimque agmen, & prœlio ſeſe expediebant. Scipio jaculatores & Gallos equites in fronte locat; Romanos, ſociorumque quod roboris fuit, in ſubſidiis. Annibal frenatos equites in medium accipit, cornua Numidis firmat. Vixdum clamore ſublato, jaculatores fugerunt inter ſubſidia ad ſecundam aciem. inde equitum certamen erat aliquamdiu anceps. deinde quia turbabant equos pedites intermiſti, multis labentibus ex equis, aut deſilientibus, ubi ſuos premi circumventos vidiſſent, jam magna ex parte ad pedes pugna erat: donec Numidæ, qui in cornibus erant, circumvecti paullulum, ab tergo ſe oſtenderunt. Is pavor perculit Romanos: auxitque pavorem conſulis vulnus, periculumque intercurſu tum primùm pubeſcentis filii propulſatum. Hic erit juvenis, penes quem perfecti hujuſce belli laus eſt, Africanus ob egregiam victoriam de Annibale Pœniſque appellatus. Fuga tamen effuſa jaculatorum maximè fuit, quos primos Numidæ invaſerunt. Alius confertus equitatus conſulem in medium acceptum, non armis modò, ſed etiam corporibus ſuis protegens, in caſtra, nuſquam trepidè neque effuſè cedendo, reduxit. Servati conſulis decus Cœlius ad ſervum nationo Ligurem delegat, malim equidem de filio verum

eſſe.

esse, quod & plures tradidere auctores, & fides obtinuit.

XLVII. Hoc primum cum Annibale prœlium fuit: quo facilè apparuit, & equitatu melioribus Pœnum esse, & ob id campos patentes, quales sunt inter Padum Alpesque, bello gerendo Romanis aptos non esse. Itaque proxima nocte juniores militibus vasa sibi alio colligere, castra ab Ticino movere; festinatumque ad Padum est; ut ratibus, quibus junxerat flumen, nondum resolutis, sine tumultu atque infestatione hostis, copias trajiceret. Prius Placentiam pervenere, quàm satis scire Annibal ab Ticino profectos: tamen ad sexcentos moratorum in citeriore ripa, figuntur ratem solventes, cepit: & transire non potuit pontem, ut extrema resoluta erant, tota rate in secundam aquam labente. Cœlius auctor est, Magonem, cum equitatu & Hispanis peditibus flumen extemplo transnâsse: ipsum Annibalem per superiora Padi vada exercitum traduxisse, elephantis in ordinem ad sustinendum impetum fluminis oppositis. Ea peritis amnis ejus vix fidem fecerint: nam neque equites armis equisque salvis tantam vim fluminis superâsse verisimile est, ut jam Hispanos omnes inflati transvexerint utres: & mulsorum dierum circuitu Padi vada petenda fuerant, quà exercitus gravis impedimentis traduci posset. Potiores apud me auctores sunt, qui biduo vix locum rate jungendo flumini inventum tradunt, ea cum Magone equites Hispanorum expeditos præmissos, dum Annibal, citra flumen legationibus

Gal-

Gallorum audiendis moratus, trajicit gravius peditum agmen, interim Mago equitesque ab tranſitu fluminis dici unius itinere Placentiam ad hoſtes contendunt. Annibal paucis poſt diebus ſex millia à Placentia caſtra communivit, & poſtero die in conſpectu hoſtium acie directa, poteſtatem pugnæ fecit.

XLVIII. Inſequenti nocte cædes in caſtris Romanis, tumultu tamen quàm re major, ab auxiliaribus Gallis facta eſt. ad duo millia peditum, & ducenti equites, vigilibus ad portas trucidatis, ad Annibalem transfugiunt: quos Pœnus benignè allocutus, & ſpe ingentium donorum accenſos, in civitates quemque ſuas ad ſollicitandos populariũm animos dimiſit. Scipio cædem eam ſignum defectionis omnium Gallorum eſſe ratus, contactoſque eo ſcelere, velut injecta rabie, ad arma ituros; quanquam gravis adhuc vulnere erat; tamen quarta vigilia noctis inſequentis tacito agmine profectus ad Trebiam fluvium, in loca altiora colleſque impeditiores equiti caſtra movet. Minus quàm ad Ticinum fefellit: miſſiſque Annibal primùm Numidis, deinde omni equitatu, turbâſſet utique noviſſimum agmen, ni aviditate prædæ in vacua Romana caſtra Numidæ divertiſſent. Ibi dum perſcrutantes loca omnia caſtrorum, nullo ſatis digno moræ pretio tempus terunt, emiſſus hoſtis de manibus eſt. & quum jam tranſgreſſos Trebiam Romanos, metantesque caſtra conſpexiſſent, paucos moratorum occiderunt citra flumen interceptos. Scipio nec vexationem vulneris in via jactanti ultra patiens, & collegam (jam enim & revocatum

ex Sicilia audierat) ratus exſpectandum, locum, qui prope flumen tutiſſimus ſtativis eſt viſus, delectus communivit. Nec procul inde Annibal quum conſediſſet, quantum victoria equeſtri elatus, tantum anxius inopia, quæ per hoſtium agros cuntem, nuſquam præparatis commeatibus, major indies excipiebat, ad Claſtidium vicum, quo magnum frumenti numerum congeſſerant Romani, mittit. ibi quum vim pararent, ſpes facta proditionis: nec ſanè magno pretio nummis aureis quadringentis Dafio Brunduſino præfecto præſidii corrupto, traditur Annibali Claſtidium. id horreum fuit Pœnis ſedentibus ad Trebiam. In captivos ex tradito præſidio, ut fama clementiæ in principio rerum colligeretur, nihil ſævitum eſt.

XLIX. Quum ad Trebiam terreſtre conſtitiſſet bellum, interim circa Siciliam inſulaſque Italiæ imminentes, & à Sempronio conſule, & ante adventum ejus terra marique res geſtæ. viginti quinqueremes cum mille armatis ad populandam oram Italiæ à Carthaginienſibus miſſæ, novem Liparas, octo inſulam Vulcani tenuerunt, tres in fretum avertit æſtus. Ad eas conſpectas à Meſſana duodecim naves ab Hierone rege Syracuſanorum miſſæ, qui tum fortè Meſſanæ erat conſulem Romanum opperiens, nullo repugnante captas naves Meſſinam in portum deduxerunt. Cognitum ex captivis, præter viginti naves, cujus ipſi claſſis eſſent, in Italiam miſſas, quinque & triginta alias quinqueremes Siciliam petere ad ſollicitandos veteres ſocios. Lilybæi occupandi præcipuam curam eſſe credere: eadem tempeſtate, qua ipſi disjecti fo-

rent,

rent, eam quoque classem ad Ægatis insulas dejectam. Hæc sicut audita erant, rex Messanæ M. Æmilio prætori, cujus Sicilia erat provincia, perscribit, monetque, Lilybæum firmo teneret præsidio. Extemplo & circa prætorem ad civitates missi legati tribunique, qui suos ad curam custodiæ intenderent: ante omnia Lilybæum teneri ad apparatum belli: edicto proposito, ut socii navales decem dierum cocta cibaria ad naves deferrent: ubi signum datum esset, ne quis moram conscendendi faceret: perque omnem eam qui erant ex speculis prospicerent adventantem hostium classem. Simul itaque (quanquam de industria morati cursum navium erant Carthaginienses, ut ante lucem accederent Lilybæum) præsensum tamen est, quia & luna pernox erat, & sublatis armamentis veniebant, extemplo datum è speculis signum, & in oppido ad arma conclamatum est, & in naves conscensum, pars militum in muris portarumque stationibus, pars in navibus erant. Et Carthaginienses, quia rem fore haud cum imparatis cernebant, usque ad lucem portu se abstinuerunt: dementis armamentis eo tempore aptandaque ad pugnam classe absumpto. Ubi illuxit, recepere classem in altum, ut spatium pugnæ esset, exitumque liberum è portu naves hostium haberent. Nec Romani detrectavere pugnam, & memoria circa et ipsa loca gestarum rerum freti, & militum multitudine ac virtute.

L. Ubi in altum erecti sunt, Romanus conferre pugnam, & ex propinquo vires conferre velle, contra eludere Pœnus, & arte, non vi, rem ge-

rere

rere, naviumque quàm virorum aut armorum; malle certamen facere. nam ut ſociis navalibus affatim inſtructam claſſem, ita inopem milite habebat: & ſicubi conſerta navis eſſet, haudquaquam par numerus armatorum ex ea pugnabat. Quod ubi animadverſum eſt, & Romanis multitudo ſua auxit animum, & paucitas illis minuit. Extemplo ſeptem naves Punicæ circumventæ, fugam ceteræ ceperunt. Mille & ſeptingenti fuere in navibus capti milites nautæque, in iis tres nobiles Carthaginienſium. Claſſis Romana incolumis, una tantùm perforata nave, ſed ea quoque ipſa reduce, in portum rediit. Secundùm hanc pugnam, nondum gnaris ejus qui Meſſanæ erant, Ti. Sempronius conſul Meſſanam venit, & fretum intranti rex Hiero claſſem ornatam obviam duxit: tranſgreſſuſque ex regia in prætoriam navem, gratulatus ſoſpitem cum exercitu & navibus adveniſſe, precatuſque proſperum ac felicem in Siciliam tranſitum, ſtatum deinde inſulæ & Carthaginienſium conata expoſuit: pollicituſque eſt, quo animo priore bello populum Romanum juvenis adjuviſſet; eo ſenem adjuturum: frumenta veſtimentaque & legionibus conſulis ſociiſque navalibus gratis præbiturum: grande periculum Lilybæo maritimiſque civitatibus eſſe, & quibuſdam volentibus novas res fore. Ob hæc conſuli nihil cunctandum viſum, quin Lilybæum claſſe peteret: & rex regiaque claſſis una profecti. navigantes inde, pugnatum ad Lilybæum, fuſaſque & captas hoſtium naves accepere;

LI. A Lilybæo conſul, Hierone cum claſſe regia dimiſſo, relictoque prætore ad tuendam Siciliæ oram, ipſe in inſulam Melitam, quæ à Carthaginienſibus tenebatur, trajecit. Advenienti Amilcar, Giſgonis filius, præfectus præſidii, cum paullo minus duobus millibus militum, oppidumque cum inſula traditur. inde poſt paucos dies reditum Lilybæum: captivique & à conſule & à prætore, præter inſignes nobilitate viros, ſub corona venierunt. Poſtquam ab ea parte ſatis tutam Siciliam cenſebat conſul, ad inſulas Vulcani, (quia fama erat ſtare ibi Punicam claſſem) trajecit. nec quiſquam hoſtium circa eas inſulas inventus. Jam fortè tranſmiſerant ad vaſtandam Italiæ oram: depopulatoque Vibonenſi agro, urbem etiam terrebant. Repetenti Siciliam conſuli exſcenſio hoſtium in agrum Vibonenſem facta nunciatur: literæque à ſenatu de tranſitu in Italiam Annibalis, &, ut primo quoque tempore collegæ ferret auxilium, miſſæ traduntur. Multis ſimul anxius curis, exercitum extemplo in naves impoſitum Ariminum ſupero mari miſit: Sex. Pomponio legato cum viginti quinque longis navibus Vibonenſem agrum maritimamque oram Italiæ tuendam attribuit: M. Æmilio prætori quinquaginta navium claſſem explevit: ipſe compoſitis Siciliæ rebus, decem navibus oram Italiæ legens, Ariminum pervenit: inde cum exercitu ſuo profectus ad Trebiam flumen, collegæ conjungitur.

LII. Jam ambo conſules, & quicquid Romanarum virium erat, Annibali oppoſitum, aut illis copiis defendi poſſe Romanum imperium, aut ſpem nullam aliam eſſe, ſatis declarabat. Tamen

conſul alter, equeſtri prœlio uno & vulnere ſuo minutus, trahi rem malebat: recentis animi alter, eoque ferocior, nullam dilationem patiebatur. Quod inter Trebiam Padumque agri eſt, Galli tum incolebant; in duorum præpotentium populorum certamine, per ambiguum favorem, haud dubiè gratiam victoris ſpectantes. Id Romani, ne quid modò moverent, æquo ſatis, Pœnus periniquo animo ferebat, à Gallis accitum ſe veniſſe ad liberandos eos dictitans. Ob eam iram, ſimul ut præda militem aleret, duo millia peditum & mille equites, Numidas pleroſque, miſtos quoſdam & Gallos, populari omnem deinceps agrum uſque ad Padi ripas juſſit. Egentes ope Galli, quum ad id dubios ſervâſſent animos, coacti ab auctoribus injuriæ, ad vindices futuros declinant: legatiſque ad conſulem miſſis, auxilium Romanorum terræ ob nimiam cultorum fidem in Romanos laboranti orant. Cornelio nec cauſſa, nec tempus agendæ rei placebat: ſuſpectaque ei gens erat, tum ob infida multa facinora; tum, ut alia vetuſtate obſoleviſſent, ob recentem Bojorum perfidiam. Sempronius contra, continendis in fide ſociis maximum vinculum eſſe primos, qui equiſſent ope, defenſos cenſebat. Tum, collega cunctante, equitatum ſuum, mille peditum jaculatoribus ferme admiſtis, ad defendendum Gallicum agrum trans Trebiam mittit. Ii ſparſos & incompoſitos, adhæc graves præda pleroſque, quum inopinatos invaſiſſent, ingentem terrorem cædemque ac fugam uſque ad caſtra ſtationeſque hoſtium fecere: unde multitudine effuſa pulſi, rurſus ſubſidio ſuorum prœlium reſti-

tuere.

tuere. Varia inde pugna ſequentes, quanquam ad extremum æquâſſent certamen, major tamen hoſtium Romanis fama victoriæ fuit.

LIII. Ceterùm nemini omnium major juſtiorque quàm ipſi conſuli videri. gaudio efferri, *quo parte copiarum alter conſul victus foret, ea ſe vicisſe. reſtitutos ac refectos militibus animos, nec quemquam eſſe, præter collegam, qui dilatam dimicationem vellet. eum animo magis quàm corpore ægrum, memoria vulneris, aciem ac tela horrere. Sed non eſſe cum ægro ſenescendum. Quid enim ultra differri aut teri tempus? Quem tertium conſulem, quem alium exercitum exſpectari? Caſtra Carthaginienſium in Italia, ac prope in conſpectu urbis eſſe. non Siciliam ac Sardiniam victis ademptas, nec eis Iberum Hiſpaniam peti: ſed ſolo patrio terraque, in qua geniti forent, pelli Romanos. Quantum ingemiſcant, inquit, patres noſtri cives mœnia Carthaginis bellare ſoliti, ſi videant nos, progeniem ſuam, duas conſules conſulareſque exercitus in media Italia paventes intra caſtra? Ratum quod inter Alpes Apenninumque ægri ſit, ſua dictionis feciſſe?* Hæc aſſidens ægro collegæ, hæc in prætorio prope concionabundus agere. Stimulabat & tempus propinquum comitiorum, ne in novos conſules bellum differretur: & occaſio in ſe unum vertendæ gloriæ, dum æger collega erat. Itaque, nequicquam diſſentiente Cornelio, parari ad propinquum certamen milites jubet. Annibal, quum, quid optimum foret hoſti, cerneret, vix ullam ſpem habebat, temere atque improvidè quicquam conſules acturos, quum liberius ingenium

fama

fama prius, deinde re cognitum, percitum ac ferox ſciret eſſe, ferociuſque factum proſpero cum prædatoribus ſuis certamine crederet; adeſſe gerendæ rei fortunam haud diffidebat. cujus ne quod prætermitteret tempus, ſollicitus intentuſque erat, dum tiro hoſtium eſſet miles, dum meliorem ex ducibus inutilem vulnus faceret, dum Gallorum animi vigerent; quorum ingentem multitudinem ſciebat ſegniùs ſecuturam, quanto longiùs ab domo traherentur. Quum ob hæc taliaque ſperaret propinquum certamen, & facere, ſi ceſſaretur, cuperet; ſpeculatoreſque Galli ad ea exploranda quæ vellet tutiores, quia in utriſque caſtris militabant, paratos pugnæ eſſe Romanos retuliſſent; locum inſidiis circumſpectare Pœnus cœpit.

LIV. Erat in medio rivus, prærupto utrimque clauſus ripis, & circa obſitus paluſtribus herbis, & quibus inculta ferme veſtiuntur, virgultis vepribuſque. quem ubi ad equites quoque tegendos ſatis latebroſum locum circumvectus ipſe oculis perluſtravit; *Hic erit locus*, Magoni fratri ait, *quem tenas. Deligе centenos viros ex omni pedite atque equite; cum quibus ad me vigilia prima venias. Nunc corpora curare tempus eſt.* Ita prætorium miſſum. mox cum delectis Mago aderat. *Robora virorum cerno*, inquit Annibal; *ſed ut & numero etiam, non animis modò valentis, ſingulis vobis novenos ex turmis manipuliſque veſtris ſimiles eligite: Mago locum monſtrabit, quem inſideatis. Hoſtem cæcum ad has belli artes habebitis.* Ita mille equitibus Magoni, mille peditibus dimiſſis, Annibal prima luce Numidas equites, tranſgreſſos Trebiam flumen

flumen, obequitare jubet hoſtium portis, jaculandoque in ſtationes elicere ad pugnam hoſtem: injecto deinde certamine, cedendo ſenſim citra flumen pertrahere. Hæc mandata Numidis. ceteris ducibus peditum equitumque præceptum, ut prandere omnes juberent: armatos deinde inſtratiſque equis ſignum exſpectare. Sempronius ad tumultum Numidarum primùm omnem equitatum, ferox ea parte virium, deinde ſex millia peditum, poſtremò omnes copias ad deſtinatum locum jam ante conſilio, avidus certaminis eduxit. Erat fortè brumæ tempus, & nivalis dies in locis Alpibus Apenninoque interjectis, propinquitate etiam fluminum ac paludum prægelidis. ad hoc raptim eductis hominibus atque equis, non capto ante cibo, non ope ulla ad arcendum frigus adhibita, nihil caloris inerat: & quicquid auræ fluminis appropinquabant, afflabat acrior frigoris vis. Ut verò refugientes Numidas inſequentes aquam ingreſſi ſunt (& erat pectoribus tenus aucta nocturno imbri) tum utique egreſſis rigere omnibus corpora, ut vix armorum tenendorum potentia eſſent, ſimul jejuni, procedente jam die, fame etiam deficere.

LV. Annibalis interim miles ignibus ante tentoria factis, oleoque per manipulos, ut mollirent artus, miſſo, & cibo per otium capto, ubi tranſgreſſos flumen nunciatum eſt hoſtes, alacer animis corporibuſque arma capit, atque in aciem procedit. Baleares locat ante ſigna, levem armaturam, octo ferme millia hominum: deinde graviorem armis peditem, quod virium, quod roboris erat: in cor

cornibus circumfudit decem millia equitum, & ab cornibus in utramque partem divisos elephantos statuit. Consul effusos sequentes equites, quum ab resistentibus subitò Numidis incauti exciperentur, signo receptui dato revocatos circumdedit peditibus. Duodeviginti millia Romani erant, sociûm nominisque Latini viginti; auxilia præterea Cenomanorum. ea sola in fide manserat Gallica gens. his copiis concursum est. Prœlium à Balearibus ortum est. quibus quum majore robore legiones obsisterent, deductæ propere in cornua leves armaturæ sunt. quæ res effecit, ut equitatus Romanus extemplo urgeretur. nam quum vix jam per se resisterent decem millibus equitum quatuor millia, & fessi plerisque integris, obruti sunt insuper velut nube jaculorum à Balearibus conjecta. ad hoc elephanti eminentes ab extremis cornibus (equis maximè non visu modò, sed odore insolito territis) fugam latè faciebant. Pedestris pugnæ par animis magis quàm viribus erat, quas recentes Pœnus paullo ante curatis corporibus in prœlium attulerat: contra, jejuna fessaque corpora Romanis & ingentis gelu torpebant. restituissent tamen animis, si cum pedite solùm foret pugnatum. sed & Baleares pulso equite jaculabantur in latera, & elephanti jam in mediam peditum aciem esse tulerant: & Mago Numidasque, simul latebras eorum improvida præterlata acies est, exorti ab tergo ingentem tumultum ac terrorem fecere. Tamen in tot circumstantibus malis manfit aliquamdiu immota acies, maximè præter spem omnium adversus elephantos. eos velites, ad id ipsum locati, veutis

con-

objectis & avertere, & insecuti aversos sub cautis, quà maximè molli cute vulnera accipiunt, fodiebant.

LVI. Trepidantes, propeque jam in suos conternatos media acie in extremam, ad sinistrum cornu adversus Gallos auxiliares agi jussit Annibal. Extemplo haud dubiam fecere fugam. additus quoque novus terror Romanis, ut fusa auxilia sua viderunt. Itaque quum jam in orbem utrinque pugnarent, decem millia ferme hominum, quum illà evadere nequissent, media Afrorum acie, quae Gallicis auxiliis firmata erat, cum ingenti cæde hostium perrupere. & quum neque in castra reditus esset, flumine intercluso, neque præ imbri satis discernere possent, quà suis opem ferrent, Placentiam recto itinere perrexere. Plures deinde in omnes partes eruptiones factæ. & qui flumen petiere, aut gurgitibus absumpti sunt, aut inter cunctationem ingrediendi ab hostibus oppressi. qui passim per agros fuga sparsi erant, vestigia cedentis sequentes agminis, Placentiam contendere. aliis timor hostium audaciam ingrediendi flumen fecit, transgressique in castra pervenere. Imber nive mistus, & intoleranda vis frigoris, & homines multos, & jumenta & elephantos prope omnes absumpsit. Finis insequendi hostis Pœnis flumen Trebia fuit: & ita torpentes gelu in castra rediere, ut vix lætitiam victoriæ sentirent. Itaque nocte insequenti quum præsidium Romanorum castrorum, & quod reliquum ex magna parte militum erat, ratibus Trebiam trajicerent; aut nihil sensere Pœni, obstrepente pluvia; aut quia jam moveri præ lassitudine nequibant

quibant ac vulneribus, ſentire ſeſe diſſimulaverunt: quietiſque Pœnis, tacito agmine ab Scipione conſule exercitus Placentiam eſt perductus: inde Pado trajectus Cremonam, ne duorum exercituum hibernis una colonia premeretur.

LVII. Romam tantus terror ex hac clade perlatus eſt, ut jam ad urbem crederent infeſtis ſignis hoſtem venturum; nec quicquam ſpei aut auxilii eſſe, quo portis mœnibuſque vim arcerent. *Uno conſule ad Ticinum victo, altero ex Sicilia revocato, duobus conſulibus, duobus conſularibus exercitibus victis, quos alios duces, quas alias legiones eſſe qua arceſſantur?* Ita territis Sempronius conſul advenit, ingenti periculo per effuſos paſſim ad prædandum hoſtium equites, audacia magis, quàm conſilio aut ſpe fallendi reſiſtendive, ſi non falleret, tranſgreſſus. Id quod unum maximè in præſentia deſiderabatur; comitiis conſularibus habitis, in hiberna rediit. Creati conſules Cn. Servilius, & C. Flaminius. Ceterùm ne hiberna quidem Romanis quieta erant, vagantibus paſſim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant, Celtiberis, Luſitaniſque. Omnes igitur clauſi undique commeatus erant, niſi quod Pado naves ſubveherent. Emporium prope Placentiam fuit, & opere magno munitum, & valido firmatum præſidio. ejus caſtelli oppugnandi ſpe cum equitibus ac levi armatura profectus Annibal, quum plurimum in celando incepto ad effectum ſpei habuiſſet, nocte adortus non fefellit *vigiles*. Tantus repente clamor eſt ſublatus, ut Placentiæ quoque audiretur. Itaque ſub lucem cum equi-

Ante Chr. 217. *V. C.* 535.

equitatu conſul aderat, juſſis quadrato agmine legionibus ſequi. Equeſtre prœlium interim commiſſum: in quo, quia Annibal ſaucius pugna exceſſit, pavore hoſtibus injecto, defenſum egregiè præſidium eſt. Paucorum inde dierum quiete ſumpta, & vixdum ſatis percurato vulnere, ad Victumviss ire pergit oppugnandas. Id emporium à Romanis Gallico bello fuerat munitum. inde locum frequentaverant accolæ miſti undique ex finitimis populis; & tum terror populationum eò pleroſque ex agris compulerat. Hujus generis multitudo, fama impigre defenſi ad Placentiam præſidii accenſa, armis arreptis obviam Annibali procedit. Magis agmina quàm acies in via concurrerunt. & quum ex altera parte nihil præter inconditam turbam eſſet, in altera & dux militi, & duci fidens miles; ad triginta quinque millia hominum à paucis fuſa. Poſtero die deditione facta, præſidium intra mœnia accepere: juſſique arma tradere, quum dicto parauiſſent, ſignum repente victoribus datur, ut tanquam vi captam urbem diriperent. neque ulla, quæ in tali re memorabilis ſcribentibus videri ſolet, prætermiſſa clades eſt. adeò omnis libidinis, crudelitatiſque, & inhumanæ ſuperbiæ editum in miſeros eſt exemplum.

LVIII. Hæ fuere hibernæ expeditiones Annibalis. Haud longis inde temporibus, dum intolerabilia frigora erant, quies militi data eſt: & ad prima ac dubia ſigna veris profectus ex hibernis, in Etruriam ducit, eam quoque gentem, ſicut Gallos Ligureſque, aut vi aut voluntate adjuncturus. Tranſeuntem Apenninum adeò atrox tempeſtas ad-

-orta eſt, ut Alpium fœditatem prope ſuperaverit. Vento miſtus imber quum ferretur in ipſa ora primùm, quia aut arma omittenda erant, aut contra enitentes vortice intorti affligebantur, conſiſtere: deinde, quum jam ſpiritum intercluderet, nec reciprocare animam ſineret, averſi à vento paulum per conſedere. Tum verò ingenti ſonò cœlum ſtrepere, & inter horrendos fragores micare ignes capti auribus & oculis, metu omnes torpere. Tandem effuſo imbre, quum eo magis acceſa vi venti eſſet, ipſo illo, quo deprehenſi erant, loco caſtra ponere neceſſarium viſum eſt. Id verò laboris velut de integro initium fuit. nam nec expediri quicquam, nec ſtatuere poterant: nec quid ſtatuturi eſſent, manebat; omnia perſcindente vento, & rapiente. & mox aqua levata vento, quum ſuper gelida montium juga concreta eſſet, tantum nivoſæ grandinis dejecit, ut, omnibus omiſſis, procumberent homines, tegminibus ſuis magis obruti quàm tecti. tantaque vis frigoris inſecuta eſt, ut ex illa miſerabili hominum jumentorumque ſtrage quum ſe quiſque attollere ac levare vellet, diu nequiret; quia torpentibus rigore nervis vix flecteret artus poterant. deinde, ut tandem agitando ſeſe movere ac recipere animos, & raris locis ignis fieri eſt cœptus; ad alienam opem quiſque inops tendere. Biduum eo loco, velut obſeſſi, manſere multi homines, multa jumenta; elephanti quoque ex his, qui prœlio ad Trebiam facto ſuperfuerant, ſeptem abſumpti.

LIX. Degreſſus Apennino retro ad Placentiam caſtra movit, & ad decem millia progreſſus conſe-

dit. poſtero die duodecim millia peditum, quinque equitum adverſus hoſtem ducit. Nec Sempronius conſul (jam enim redierat ab Roma) detrectavit certamen. atque eo die tria millia paſſuum inter bina caſtra fuere. Poſtero die ingentibus animis, vario eventu pugnatum eſt. primo concurſu adeò res Romana ſuperior fuit, ut non acie vincerent ſolùm, ſed pulſos hoſtes in caſtra perſequerentur: mox caſtra quoque oppugnarent. Annibal paucis propugnatoribus in vallo portiſque poſitis, ceteros confertos in media caſtra recepit: intentoſque ſignum ad erumpendum ſpectare jubet. Jam nona ferme diei hora erat, quum Romanus, nequicquam fatigato milite, poſtquam nulla ſpes erat potiundi caſtris, ſignum receptui dedit. Quod ubi Annibal accepit, laxatamque pugnam, & receſſum à caſtris vidit, extemplo equitibus dextra lævaque emiſſis in hoſtem, ipſe cum peditum robore medius caſtris erupit. pugna rarò ulla magis ſæva: & cum utriuſque partis pernicie clarior fuiſſet, ſi extendi eam dies in longum ſpatium ſiviſſet. Nox accenſum ingentibus animis prœlium diremit. itaque acrior concurſus fuit quàm cædes. & ſicut æquata ferme pugna erat, ita clade pari diſceſſum eſt. ab neutra parte ſexcentis plus peditibus, & dimidium ejus equitum cecidit. Sed major Romanis quàm pro numero jactura fuit: quia equeſtris ordinis aliquot, & tribuni militum quinque, & præfecti ſociorum tres ſunt interfecti. Secundùm eam pugnam Annibal in Ligures, Sempronius Lucam conceſſit. Venienti in Ligures Annibali, per inſidias intercepti duo quæſtores Romani, C. Fulvius

vius & L. Lucretius, cum duobus tribunis militum, & quinque equestris ordinis senatorum fermo liberis, quo magistratum fore cum his pacem societatemque crederet, traduntur.

LX. Dum haec in Italia geruntur, Cn. Cornelius Scipio, in Hispaniam cum classe & exercitu missus, quum ab ostio Rhodani profectus, Pyrenaeosque montes circumvectus, Emporiis appulisset classem, exposito ibi exercitu, orsus a Laccetanis, omnem oram usque ad Iberum flumen, partim renovandis sociorum foedoribus, partim novis instituendis, Romanae ditionis fecit. Fide consiliis clementiae fama, non ad maritimos modo populos, sed in mediterraneis quoque ac montanis ad ferociores jam gentes valuit: nec pax modo apud eos, sed societas etiam armorum parata est. Validique aliquot auxiliorum cohortes ex iis conscriptae sunt. Hannonis cis Iberum provincia erat, cum reliquerat Annibal ad regionis ejus praesidium. itaque prius, quàm alienarentur omnia, obviam eundum ratus, castris in conspectu hostium positis, in aciem eduxit. nec Romano differendum certamen visum: quippe qui sciret cum Hamone & Asdrubale sibi dimicandum esse; malletque adversus singulos seperatim, quàm adversus duos simul rem gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit. Sex millia hostium caesa, duo capta cum praesidio castrorum. nam & castra expugnata sunt, atque ipse dux cum aliquot principibus capiuntur: & Scissis, propinquum castris oppidum, expugnatur. Ceterum praeda oppidi parvi pretii rerum fuit, supellex barbarica, ac vilium mancipiorum. castra militem diu-

ditavere, non ejus modò exercitus, qui victus erat, ſed & ejus, qui cum Annibale in Italia militabat, omnibus fere caris rebus (ne gravia impedimenta ferentibus eſſent) citra Pyrenæum relictis.

LXI. Priuſquam certa hujus cladis fama accideret, tranſgreſſus Iberum Aſdrubal cum octo millibus peditum, mille equitum, tanquam ad primum adventum Romanorum occurſurus, poſtquam perditas res ad Sciſſim amiſſaque caſtra accepit, iter ad mare convertit. Haud procul Tarracone claſſicos milites navaleſque ſocios, vagos palanteſque per agros (quod ferme fit, ut ſecundæ res negligentiam creent) equite paſſim dimiſſo, cum magna cæde, majore fuga ad naves compellit. nec diutius circa ea loca morari auſus, ne à Scipione opprimeretur, trans Iberum ſeſe recepit. Et Scipio, raptim ad famam novorum hoſtium agmine acto, quum in paucos præfectos navium animadvertiſſet, præſidio Tarracone modico relicto, Emporias cum claſſe rediit. Vixdum digreſſo eo, Aſdrubal aderat: & Illergetum populo, qui obſides Scipioni dederat, ad defectionem impulſo, cum eorum ipſorum juventute agros fidelium Romanis ſociorum vaſtat. Excito deinde Scipione hibernis, toto cis Iberum rurſum cedit agro. Scipio relictam ab auctore defectionis Illergetum gentem quum infeſto exercitu invaſiſſet, compulſis omnibus Athanagiam urbem (quæ caput ejus populi erat) circumſedit: intraque dies paucos pluribus quàm ante obſidibus imperatis, Illergetes, pecunia etiam mulctatos, in jus ditionemque recepit. Inde in Auſetanos prope Iberum, ſocios & ipſos

ipſos Poenorum, procedit: atque ubi eorum ad ſeſſa, Lacetanos auxilium ſuſtinendi furentem noctu, haud procul jam urbe, quam liberare veniebat, ceperit infidiis. Caſis ad duodecim millia, exuti penè omnes armis, domos paſſim palantes per agros diffugere. nec obſeſſos alia ulla res, quàm iniqua oppugnantibus hiems, tutabatur. triginta dies obſidio fuit: per quos rarò unquam nix minus quatuor pedes alta jacuit: adeòque pluteos ac vineas Romanorum operuerat, ut ea ſola, ignibus aliquoties conjectis ab hoſte, etiam tutamentum fuerit.

LXII. Poſtremò quum Amuſitus, princeps eorum, ad Aſdrubalem profugiſſet, viginti argenti talentis pacti deduntur. Tarraconem in hiberna reditum eſt. Romæ aut circa urbem multa ea hieme prodigia facta: aut (quod evenire ſolet motis ſemel in religionem animis) multa nunciata, & temere credita ſunt. in queis ingenuum infantem ſemeſtrem in foro olitorio triumphum clamâſſe: & foro boario bovem in tertiam contignationem ſua ſponte eſcendiſſe, atque inde tumultu habitatorum territum ſeſe dejeciſſe: & navium ſpeciem de cœlo affulſiſſe: & ædem Spei, quæ in foro olitorio eſt, fulmine ictam: & Lanuvii haſtam ſe commoviſſe: & corvum in ædem Junonis devolâſſe, atque in ipſo pulvinario conſediſſe: & in agro Amiternino, multis locis hominum ſpecie procul candida veſte viſos, nec cum ullo congreſſos: & in Piceno lapidibus pluiſſe: & Cære ſortes attenuatas: & in Gallia lupum vigili gladium è vagina raptum abſtuliſſe. Ob cetera prodigia

digia libros adire decemviri juſſi. quòd autem lapidibus pluiſſet in Piceno, novendiale ſacrum edictum: & ſubinde aliis procurandis prope tota civitas operata fuit. Jam primum omnium urbs luſtrata eſt: hoſtiæque majores, quibus editum eſt, Diis cæſæ: & donum ex auri pondo quadraginta Lanuvium ad Junonis portatum eſt: & ſignum æneum matronæ Junoni in Aventino dedicaverunt: & lectiſternium Cære, ubi ſortes attenuatæ erant, imperatum: & ſupplicatio Fortunæ in Algido: Romæ quoque & lectiſternium Juventati, & ſupplicatio ad ædem Herculis, nominatim deinde univerſo populo, circa omnia pulvinaria, indicta: & Genio majores hoſtiæ cæſæ quinque: & C. Atilius Serranus prætor vota ſuſcipere juſſus, ſi in decem annos reſpublica eodem ſtetiſſet ſtatu. Hæc procurata votaque ex libris Sibyllinis magna ex parte levaverant animos religione.

LXIII. Conſulum deſignatorum alter Flaminius, cui eæ legiones, quæ Placentiæ hibernabant, ſorte evenerant, edictum & literas ad conſulem miſit, ut is exercitus Idibus Martiis Arimini adeſſet in caſtris. Huic in provincia conſulatum inire conſilium erat, memori veterum certaminum cum Patribus, quæ tribunus plebis, & quæ poſtea conſul, priùs de conſulatu, qui abrogabatur, dein de triumpho habuerat: inviſus etiam Patribus ob novam legem, quam Q. Claudius tribunus plebis adverſus ſenatum, uno Patrum adjuvante C. Flaminio, tulerat; ne quis ſenator, quive ſenatoris pater fuiſſet, maritimam navem, quæ plus quàm trecentarum amphorarum eſſet, haberet. Id ſatis habi-

habitum ad fructus ex agris vectandos. quæstus omnis Patribus indecorus visus est. Res per summam contentionem acta, invidiam apud nobilitatem suasori legis Flaminio, favorem apud plebem, alterumque inde consulatum peperit. Ob hæc natus auspiciis ementiendis, Latinarumque feriarum mora, & consularibus aliis impedimentis rentur-os se in urbe, simulato itinere privatus, clam in provinciam abiit. Ea res ubi palam facta est, novam insuper iram infestis jam ante Patribus movit: *Non cum senatu modò, sed cum Diis immortalibus C. Flaminium bellum gerere, consulem ante inauspicatò factum, revocantibus ex ipsa acie Diis atque hominibus, non paruisse; & nunc conscientia præteritorum & Capitolium & solemnem votorum nuncupationem fugisse: ne die initi magistratus Jovis optimi maximi templum adiret: ne senatum invisus ipse, & sibi uni invisum, videret consuleretque: ne Latinas indiceret, Jovique Latiali solenne sacrum in monte Albano faceret: ne auspicatò profectus in Capitolium ad vota nuncupanda, paludatus inde ad provinciam iret. Lixa modo sine insignibus, sine lictoribus, profectum clam, furtim, haud aliter quàm si exilii causa solum vertisset: magis pro majestate videlicet imperii Arimini, quàm Romæ magistratum inituram, & in diversorio hospitali quàm apud penates suos prætextam sumpturum. Revocandum universi retrahendumque censuerunt; & cogendum omnibus priùs, præsentem in Deos hominesque fungi officiis, quàm ad exercitum & in provinciam iret.* In eam legationem (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius & M.

Anil-

Antiſtius profecti, nihilo magis eum movere quàm priori conſulatu literæ moverant à ſenatu miſſæ. Paucos poſt dies magiſtratum iniit: immolantique ei vitulus jam ictus è manibus ſacrificantium ſeſe quum proripuiſſet, multos circumſtantes cruore reſperſit. Fuga procul etiam major, apud ignaros quid trepidaretur, & concurſatio fuit. Id à pleriſque *in omen magni terroris acceptum*. Legionibus inde duabus à Sempronio prioris anni conſule, duabus à C. Attilio prætore acceptis, in Etruriam jam per Apennini tramites exercitus duci eſt cœptus.

FINIS VOLUMINIS SECUNDI.

Libri excuſi pro J. TONSON *&* J. WATTS.

ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΑΠΑΝΤΑ. Novum Teſtamentum. Græcè.

ΟΜΗΡΟΥ ΙΛΙΑΣ. Adjicitur in Calcem Interpretatio Latina.

P. Virgilii Maronis Opera.

Q. Horatii Flacci Opera.

Catulli, Tibulli, & Propertii Opera.

P. Ovidii Naſonis Opera, tribus tomis comprehenſa.

Publii Terentii Carthaginienſis Afri Comœdiæ Sex.

Titi Lucretii de Rerum Naturâ Libri Sex.

M. Annæi Lucani Pharſalia: Sive de Bello Civili inter Cæſarem & Pompeium Libri Decem.

D. Junii Juvenalis & Auli Perſii Flacci Satyræ.

Phædri Aug. Liberti Fabularum Æſopicarum Libri Quinque; item Fabulæ quædam ex MS. veteri à Marquardo Guido deſcriptæ; cum Indice Vocum & Locutionum. Appendicis loco adjiciuntur Fabulæ Græcæ quædam & Latinæ ex variis Authoribus collectæ; quas claudit Avieni Æſopicarum Fabularum Liber Unicus.

M. Valerii Martialis Epigrammata.

C. Julii Cæſaris & A. Hirtii de Rebus à C. Julio Cæſare geſtis Commentarii: Cum C. Jul. Cæſaris fragmentis.

Cornelii Nepotis excellentium Imperatorum Vitæ.

Lucius Annæus Florus. Cui ſubjungitur Lucii Ampelii Liber Memorialis.

Caii Salluſtii quæ extant.

Velleii Paterculi Hiſtoriæ Romanæ quæ ſuperſunt.

Juſtini Hiſtoriarum ex Trogo Pompeio Libri XLIV.

Q. Curtius Rufus de Rebus Geſtis Alexandri Magni.

CUM PRIVILEGIO.
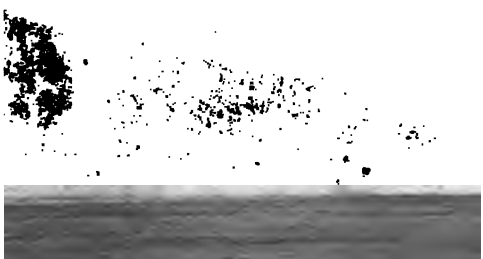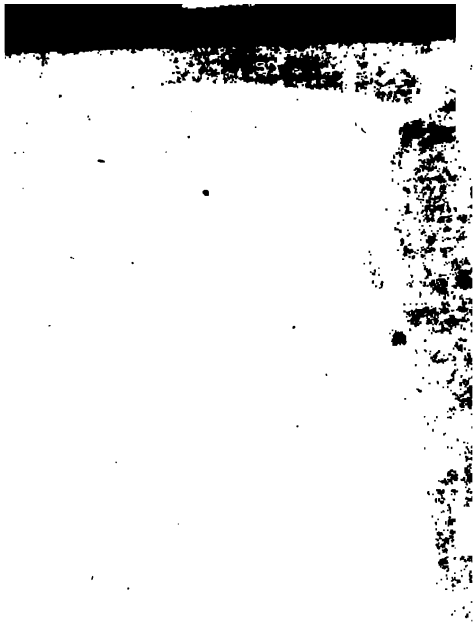
N. B. *This Collection* (*both* of the GREEK *and* LATIN *Authors*) *will be Continued with all Convenient Speed.*